



วิถีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด : กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิธีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด : กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)



โดย
นางรุติภา มุขนาค

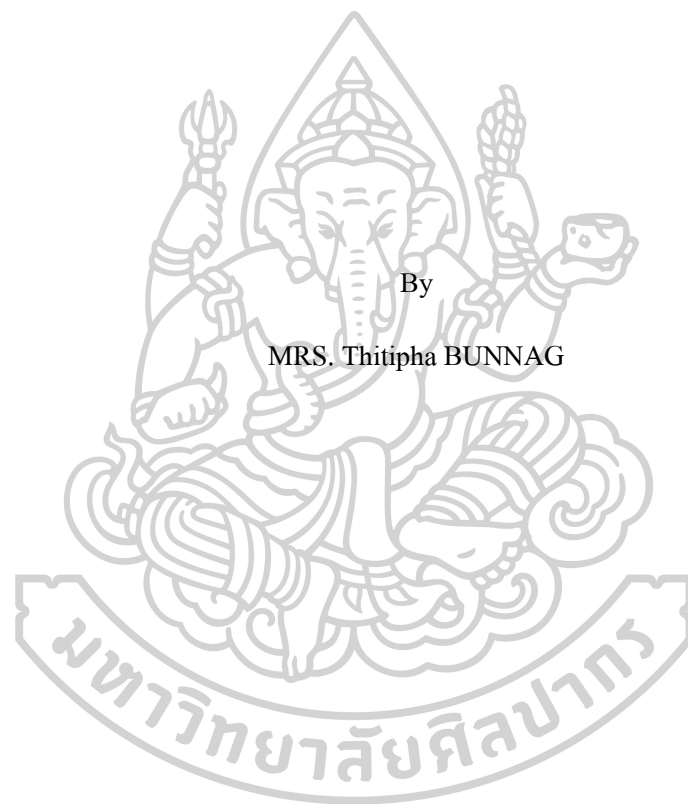
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

PRACTICES IN ARTISTRY OF THAI FORAL GARLAND:CASE STUDY OF
WOMEN'S COLLEGE IN THE COURT



By
MRS. Thitipha BUNNAG

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT)

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2017

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

57112302 : การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

นาง จุติภา บุญนาค: วิทยุปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด : กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เอกรินทร์ พึ่งประชา

การศึกษาเรื่อง “วิทยุปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)” มีจุดมุ่งหมายสำคัญในการศึกษากระบวนการสร้างฝึกทักษะแผนกงานช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) และอธิบายถึงความรู้ การปฏิบัติ การถ่ายทอด ภายใต้บริบทพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ผ่านมโนทัศน์การปฏิบัติ ด้วยความสำคัญของงานช่างฝีมือดอกไม้สดซึ่งเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ในแขนงงานช่างดั้งเดิมของคนไทย ที่มีต้นกำเนิดมาจากฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งปัจจุบันได้เปิดสอนในรูปแบบของโรงเรียนช่างฝีมือ ในเขตพระราชฐานชั้นใน จึงมีความน่าสนใจในกระบวนการถ่ายทอดแบบรักษาคุณค่าของ “ฝีมือช่างในวัง” ที่ถูกทำให้แตกต่างจาก “ฝีมือช่างทั่วไป” การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีเรื่องการปฏิบัติ (Practice) มีขอบเขตเนื้อหาเฉพาะ “มาลัยดอกไม้สด” ซึ่งเป็นพื้นฐานของงานช่างฝีมือดอกไม้สดโดยเน้นข้อมูลเชิงลึกจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ครูช่าง นักเรียนช่าง และผู้บริหารโรงเรียน

ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการถ่ายทอดภายใน โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จากครูช่าง ไปสู่นักเรียนช่างนั้น เป็นแบบดั้งเดิมคือการปฏิบัติไปพร้อมกัน เพราะงานช่างฝีมือไม่สามารถจะถ่ายทอดสู่กันผ่านคำพูดได้ สอนจากชั้นเบื้องต้น ไปสู่ชั้นสูง องค์ประกอบสำคัญคือ การเลือกวัตถุดิบ ความประณีตพิถีพิถัน ความหมายและการใช้งานที่ได้รับถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ รวมไปถึงทัศนคติ ความเชื่อ จิตวิญญาณ ของความเป็นพื้นที่พิเศษที่เกี่ยวข้องด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ ฝีมือที่ถ่ายทอดไปนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ขึ้นอยู่กับผู้สืบทอดที่ต้องฝึกฝนเพื่อเพิ่มความชำนาญ และพัฒนาเป็นฝีมืออย่าง “ช่างชาววัง” ทั้งยังคงรักษารูปแบบความดั้งเดิม ตามรูปแบบและหลักเกณฑ์เฉพาะอันเป็นอัตลักษณ์ของความเป็นมาลัยชาววัง เพื่อประโยชน์และนัยยะทางเศรษฐกิจท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

57112302 : Major (CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT)

MRS. THITIPHA BUNNAG : PRACTICES IN ARTISTRY OF THAI FORAL GARLAND:CASE STUDY OF WOMEN'S COLLEGE IN THE COURT THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR EKARIN PHUNGPRACHA, Ph.D.

The purpose of this study, Practices in Artistry of Thai Foral Garland:Case study of Women's College in the Court, is to learn how Thai garland artisans of Royal Traditional Thai Crafts School for Women are trained through practicing. The study explains knowledge, practice, and inheritance of this field of art under the context of this school. The artistry of Thai Garland was originated from the ladies of the court and currently instructed in Royal Traditional Thai Crafts School located in the inner court of the Grand Palace. Therefore, it is interesting to study the inheritance of this art, including its social development and usefulness, to see how "The Royal Craftsmen" are different from the general ones.

This study is a quality research, which all data is obtained from observation and interview of the school's students, teachers, and administrators. The research works under the Practice theory and confines to the subject of "Thai Garland" only.

The study reveals that this school use the traditional way of inheritance from teachers to students, which is observing and practicing, since the artisanship cannot be passed on by reading textbook. The teaching methods begins with basic level in the first semester and getting more complicated in the next one. As this artistry is so meaningful and related to the monarch, everything from the former time have been delicately taught including the tips of choosing materials, meaning, usage, attitude, and believes. This make the students proud, as they are part of the Royal Court. However, the successful inheritance does not only depend on the teacher, the students also need rehearsal to develop themselves into "Royal Craftsmen" who maintain the traditional way of Thai Garland practice among the changing world.

กิตติกรรมประกาศ

กิตติกรรมประกาศ

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสาขาวิชาที่ผู้ศึกษามีความตั้งใจเป็นอย่างมากที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในความรู้นี้ เมื่อได้มาเรียนผู้ศึกษาได้ตั้งสมและซึมซับความรู้มากมายอย่างที่ตั้งใจไว้จากคณะอาจารย์ที่เปี่ยมด้วยความรู้และประสบการณ์เพิ่มมุมมองที่เป็นประโยชน์ด้านวิชาการให้แก่ผู้ศึกษาในการนำความรู้ในศาสตร์ด้านนี้ไปใช้ในอนาคตต่อไป

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เอกรินทร์ พึ่งประชา อาจารย์ที่ปรึกษาที่เสียสละเวลาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ด้วยความเมตตา ติดตามงานปรับปรุงแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ เป็นผลให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วง กราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ประธานกรรมการ กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ กรรมการที่กรุณาให้คำแนะนำ ชี้แนวทางปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร ครูผู้ให้คำแนะนำและให้ความรู้ นอกห้องเรียนแก่ผู้ศึกษาด้วยดีเสมอมา

กราบขอบพระคุณ สำนักพระราชวัง, นายแก้วขวัญ วัชโรทัย, นายรัตนาวุธ วัชโรทัย, นางสาวเพ็ญศรี เขียวมีส่วน, นางสาวปถมพร ตะละภักุ, นางสาวบุญเพ็ญ หว่านณรงค์, นางสาวพรทิพย์ ทิพนา และเจ้าหน้าที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ทุกท่านที่อนุเคราะห์ให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเก็บข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเขตพระราชฐานชั้นใน ในพระบรมมหาราชวัง

กราบขอบพระคุณ ครูช่างแผนกช่างฝีมือดอกไม้สด ที่มีฝีมือเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจสำหรับผู้ศึกษา ขอขอบคุณนักเรียนทุกรุ่นของโรงเรียนทั้งศิษย์ปัจจุบันและศิษย์เก่า โดยเฉพาะ นางสาวชุตีวรรณ อาจหาญ ศิษย์เก่าที่เสียสละเวลาให้ข้อมูลอย่างละเอียด และให้ความอนุเคราะห์ภาพถ่ายพวงมาลัยฝีมือตนเองทั้งหมดที่ผู้ศึกษาใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณเพื่อน CRM รุ่น ๖ ทราาย หยก แดส และอุ ที่เป็นกำลังใจให้แก่กันเสมอ ในระหว่างที่เรียนมีความท้อแท้เกิดขึ้นบ่อยครั้งแต่สุดท้ายเพราะเพื่อนกลุ่มนี้ช่วยจุดจั้งจนมีวันนี้ ขอขอบคุณ นายธีระวัฒน์ ชะอุ่ม CRM รุ่น ๒ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศึกษาสนใจเรียนในศาสตร์สาขานี้

กราบขอบพระคุณ คุณพ่อศรีณย์ ซึ่งรุ่งโชติ ผู้สอนให้ผู้ศึกษารู้จักหน้าที่ ทำหน้าที่เรียนให้สำเร็จแม้ท่านไม่เห็นความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กราบขอบพระคุณแม่วิจิตร ซึ่งรุ่งโชติ สำหรับกำลังใจ ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับ นายจันท์ บุญนาค และค.ญ.เพชรใส บุญนาค หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ต่อผู้สนใจก็ตาม ผู้ศึกษาขออุทิศความดีให้คุณพ่อศรีณย์ ซึ่งรุ่งโชติ หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้ศึกษาขออภัยไว้ ณ ที่นี้

ฐิติภา บุญนาค

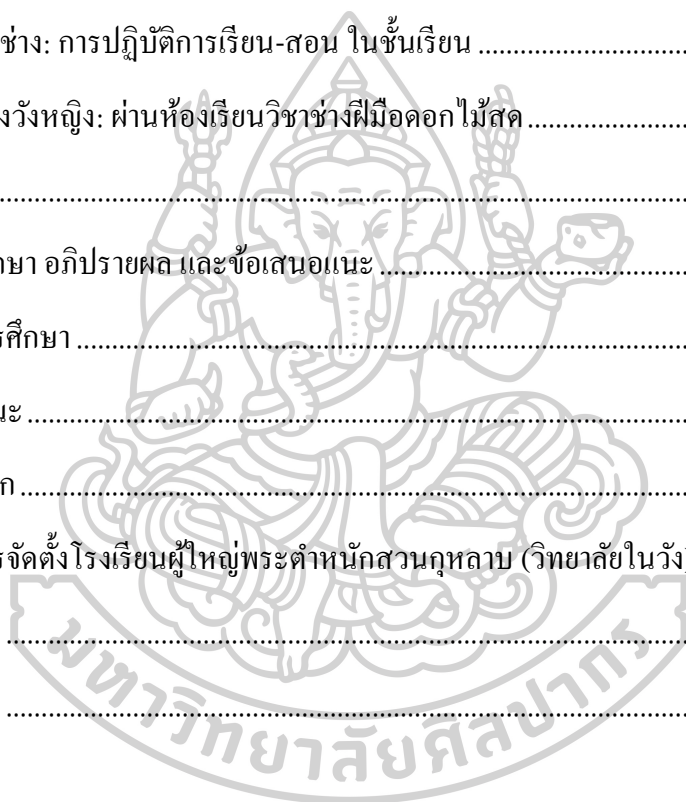


สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญรูปภาพ	ฉ
วัตถุประสงค์การวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
สมมติฐานการวิจัย	7
ขอบเขตการศึกษา.....	7
ขอบเขตด้านพื้นที่.....	7
ขอบเขตด้านประชากร.....	7
ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	8
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
บทที่ 2	10
แนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	10
พัฒนาการของแนวคิดเรื่องการปฏิบัติ (Practice).....	10
ทฤษฎีการปฏิบัติ.....	12
ทฤษฎีการปฏิบัติในฐานะตัวแบบ.....	14
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา.....	16

งานประดิษฐ์ดอกไม้สดในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม	16
คุณค่าด้านสุนทรียะหรือความงาม (Aesthetic value).....	17
งานประดิษฐ์ดอกไม้สดในราชสำนักไทย.....	17
ประวัติของงานดอกไม้สด	18
พลวัตของงานช่างฝีมือดอกไม้สด	19
การสืบทอดฝีมือช่างดอกไม้สดในราชสำนัก.....	21
บริบทของช่าง	24
อาชีพที่สืบทอดงานช่างฝีมือ	26
วิถีปฏิบัติในงานวิจัย	27
บทที่ 3	37
วิธีดำเนินการวิจัย.....	37
การศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิดในการวิจัย	37
การศึกษาดูงานเบื้องต้น	37
พื้นที่ศึกษา.....	38
กลุ่มประชากรที่ศึกษา.....	38
วิธีวิจัย	42
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	42
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	44
การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล	44
บทที่ 4	46
โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง).....	46
เขตพระราชฐานชั้นใน	46
ประวัติการจัดตั้งโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง).....	49
บทที่ 5	68

การฝึกหัดและการปฏิบัติ: แผนช่างฝีมือดอกไม้สด.....	68
เขียนถิ่นกำเนิดช่างฝีมือสตรี.....	68
โรงเรียน: การสร้างพื้นที่และความน่าเชื่อถือ	83
การใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ชุมชนชีวิตงานสตรีในระบบโรงเรียน	84
การใช้ช่างหลวงเป็นครูเพื่อสร้างความ “แท้” ของฝีมือ	85
ครูช่าง: เส้นทางการสร้างตัวตนในการเป็นช่าง.....	88
ความรู้ของช่าง: การปฏิบัติการเรียนรู้-สอน ในชั้นเรียน	99
นักเรียนช่างวังหญิง: ผ่านห้องเรียนวิชาช่างฝีมือดอกไม้สด	113
บทที่ 6	162
สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	162
สรุปผลการศึกษา	162
ข้อเสนอแนะ	177
ภาคผนวก ก	179
เอกสารการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่วังพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง).....	179
รายการอ้างอิง	185
ประวัติผู้เขียน	189



สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี62



สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 กระบวนการทำงานของ “ฮาบีทัส”	14
ภาพที่ 2 แสดงองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างฝีมือ.....	25
ภาพที่ 3 บรรยากาศการสัมภาษณ์ครุภัณฑ์ชนประดิษฐ์ พ.ศ. 2558.....	39
ภาพที่ 4 บรรยากาศการสัมภาษณ์กลุ่ม 6 คน ตัวแทนจากกลุ่มทั้ง 6	41
ภาพที่ 5 บรรยากาศในห้องเรียนเวิร์คช็อปของผู้ศึกษาเรียนกับครุภัณฑ์ชนประดิษฐ์.....	43
ภาพที่ 6 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	45
ภาพที่ 7 แผนที่เขตพระราชฐานชั้นใน แสดงตำแหน่งของพระตำหนักต่าง ๆ ภายใน	48
ภาพที่ 8 ตำหนักพระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์ และเจ้าจอมมารดาชุ่ม ..	51
ภาพที่ 9 แผนผังพื้นที่บริเวณชั้น 1 ซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับการเรียนการสอน	52
ภาพที่ 10 แผนผังการนั่งเรียนในห้อง ห้องเรียน 1 และ ห้องเรียน 2	52
ภาพที่ 11 บรรยากาศการนั่งเรียนในห้อง และการนั่งเรียนเป็นกลุ่ม	53
ภาพที่ 12 นักเรียนห้อง 1 โต๊ะ 2 และ โต๊ะ 3 (จากซ้ายไปขวา).....	53
ภาพที่ 13 นักเรียนห้อง 2 โต๊ะ 3 ในชั่วโมงมาลัยมะลิล้วน	54
ภาพที่ 14 พวงมาลัยดอกพุดล้วนใส่ช่อประดิษฐ์ (ซ้าย) พวงมาลัยดอกพุดล้วน	59
ภาพที่ 15 พวงมาลัยสองชายกุหลาบล้วน (ซ้าย) พวงมาลัยบัว-สาว กลีบดอกกรัก (ขวา)	60
ภาพที่ 16 มาลัยข้าวสวยใส่ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ (ซ้าย) มาลัยข้าวสวยกุหลาบล้วน (ขวา)	60
ภาพที่ 17 อุบะขนาดเล็ก กลาง ใหญ่	61
ภาพที่ 18 ตาข่ายหน้าช่างประตู่ทางเข้าฝ่ายใน	69
ภาพที่ 19 แผนผังองค์ประกอบในกระบวนการซึมซับความรู้	72
ภาพที่ 20 สังคมนาถใน สมัยรัชกาลที่ 5	84
ภาพที่ 21 จำลองการถ่ายทอดวิชาช่างฝีมือดอกไม้สดภายในพระตำหนักฝ่ายใน.....	90

ภาพที่ 22	การสอนให้นักเรียนจับเข็มด้วยมือซ้าย พื้นฐานแรกของการร้อยมาลัย	101
ภาพที่ 23	นักเรียนช่วยกันประดิษฐ์กลุ่มไตร (ซ้าย) งานเครื่องแขวนพัฒนามาจาก	109
ภาพที่ 24	บรรยากาศ ครูแต่ละท่านสอนโดยการทำให้อู และการจับมือนักเรียน	112
ภาพที่ 25	การตกแต่งเทียนพรรษา หนึ่งในกิจกรรมของนักเรียนในวังหญิง	131
ภาพที่ 26	การปักดอกไม้บนยอดโบหน้าประดับพระแท่นที่ประทับ, 2560	132
ภาพที่ 27	ครูและนักเรียนร่วมกันจัดดอกไม้หน้าพระแท่นที่ประทับในงานพระราชทาน	133
ภาพที่ 28	บรรยากาศการทำงานร่วมกับครูเป็นการสอนในพื้นที่ทำงานจริง, 2560	133
ภาพที่ 29	นักเรียนทำงานในฐานะช่างได้เสมือนช่าง (ซ้าย) พระแท่นที่ประทับที่ตกแต่ง	134
ภาพที่ 30	ผลงานกลุ่มประดิษฐ์กลุ่มไตรที่ตกแต่งโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน	137
ภาพที่ 31	บรรยากาศการสัมภาษณ์กลุ่ม 6 คน ณ ห้องเรียนแผนกดอกไม้สด, 2560	140
ภาพที่ 32	เทคนิคกับจับเข็มมือซ้าย และการใช้นิ้วล็อกเข็ม รวมถึงเทคนิคการรูดแบบ	142
ภาพที่ 33	ส่วนประกอบเครื่องจิดคารานที่ปี๋ได้มีส่วนร่วมในการทำ, 2560	151
ภาพที่ 34	องค์อุปถัมภ์โรงเรียนร่วมทำเครื่องสดประดับพระเมรุมาศ (ตุลาคม, 2560)	151
ภาพที่ 35	ศิษย์เก่าหลายรุ่นร่วมกันช่วยงานประดิษฐ์เครื่องสดในงานพระราชพิธี	152
ภาพที่ 36	ครูช่างและข้าราชการฝ่ายในทำงานประดิษฐ์ดอกไม้สดในงานพระราชพิธี	152
ภาพที่ 37	ครูพิมทำงานร่วมไปกับศิษย์เก่าในบทบาทของข้าราชการฝ่ายในและ	152

บทที่ 1

บทนำ

ปฐมบท : ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในโลกปัจจุบันมีการให้ความสำคัญกับความรู้ ทักษะ ความชำนาญในเชิงการฝึกปฏิบัติเป็นอย่างมากในฐานะของปรากฏการณ์ของ “ความจริง” แห่งการสืบทอดความรู้ในรูปแบบหนึ่ง คือการซึมซับความรู้ผ่านกระบวนการฝึกสร้างทักษะผ่านร่างกาย โดยเฉพาะงานศิลปะที่ต้องใช้ทักษะในเชิงช่าง และใช้ระยะเวลาในการฝึกฝนยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของงานช่างสิบหมู่ (ช่างสิบศิลปะ) ที่เป็นงานใช้ฝีมือทางการช่างสร้างสรรค์งานที่วิจิตรศิลป์ ที่ต้องอาศัยฝีมือที่สูงกว่าช่างทำการต่าง ๆ และเป็นงานที่ถูกสะท้อนถึงความเป็นช่างว่าอยู่ที่ฝีมือและความชำนาญเป็นสำคัญ (ศรัณย์ ทองปาน, 2534) หรือแม้แต่ทักษะทางด้านการละเล่นหรือมโหรีสพ เช่น โขน การรำยรา ดนตรีไทย ซึ่งการจะไปให้ถึงศาสตร์และศิลปะด้านนี้ได้จำเป็นต้องอาศัยเวลาในการฝึกฝนและต้องผ่านการถ่ายทอดสู่กันอย่างเข้าใจระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ซึ่งผลงานที่มีลักษณะเฉพาะเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ ค่านิยม ความเชื่อและ ประเพณี ที่หลอมรวมอยู่ในกระบวนการฝึกฝน พัฒนาทักษะจนเกิดเป็นความชำนาญ ขณะเดียวกันนอกจากผลงานที่แสดงให้เห็นถึงทักษะขั้นสูงแล้วกระบวนการดังกล่าวนี้ได้เกิดการผลิตศิลปินหรือช่างฝีมือที่มีความรู้ ความชำนาญ ผ่านขบวนการสอนปฏิบัติของครูช่างหรือผู้ชำนาญเช่นกัน

การฝึกสร้างทักษะนี้เองจะมีลักษณะเฉพาะที่ สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของช่างหรือศิลปินฝึกหัดที่ต้องอาศัยความอดสาหัส และเรียนรู้ในแบบฉบับของงานด้านนั้นๆ และใช้ข้อกำหนด กฎเกณฑ์ แบบแผนสำหรับการฝึกหัดนั้นเป็นวิถีปฏิบัติ หรือใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน อย่างเป็นระบบ และเป็นระเบียบวิธีเฉพาะ (การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย, 2540)(ช่างสิบหมู่, การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย, 2540) ซึ่งกระบวนการที่มานี้สอดคล้องกับการทำงานของ “ฮาบิทัส” ภายใต้แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ที่ถูกนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับคนในสังคม และวัฒนธรรม ได้อย่างน่าสนใจ เพราะการฝึกฝนจนชำนาญ และแสดงออกได้ราวพรสวรรค์โดยเฉพาะความสามารถในการสร้างสรรค์งานศิลปะนั้น สำหรับบูร์ดิเยอร์มองว่าไม่ได้เกิดขึ้นเอง หากแต่มีกลไกการทำงานของการซึมซับความรู้ซึ่งบูร์ดิเยอเรียกว่า “ฮาบิทัส” ถ่ายทอดสู่กันอย่างเป็นระบบ อย่างมีโครงสร้าง และเป็นไปตามเงื่อนไขของสังคม

การฝึกฝน ปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญนี้เองที่ทำให้เห็นว่า ในการถ่ายทอดความรู้ที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะนั้น ไม่สามารถที่จะถ่ายทอดกันผ่านเป็นคำพูดได้ทั้งหมดเนื่องจากต้องมีกร

ฝึกฝนร่างกาย ใกล้ชิดกับผู้รู้ และปฏิบัติตามระเบียบ ขั้นตอนของการฝึกอย่างเคร่งครัด และมีความต่อเนื่องในการฝึกฝน โดยผู้ที่เข้ามาฝึกหัดเพื่อให้ได้ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และก้าวขึ้นเป็นช่างหรือศิลปินนี้ต้องเข้าสู่กระบวนการดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะช่างผู้ชำนาญด้านศิลปะวัตถุ พวกเขาจะเรียนรู้การสร้างงานอย่างมีรสนิยมและมีสุนทรียะที่ไม่อาจอธิบายเป็นรูปธรรมได้ แต่ถ่ายทอดสู่กันอย่างไม่รู้ตัว (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

ด้วยความพิเศษของการเรียนรู้แบบนี้ทำให้สังคมไทยเริ่มมองเห็นคุณค่าของกระบวนการถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติ และประจักษ์ในความสำคัญของทักษะที่ได้มาจากการฝึกฝน ว่ายังคงมี “ความรู้สำคัญ” ที่ไม่สามารถถ่ายทอดกันเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเขียนเป็นตำราที่ให้ผู้เรียนสามารถผลิตผลงานออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยงานที่ต้องอาศัยทักษะสูงๆ นั้น มีมากกว่าทฤษฎีที่จะส่งต่อไปยังผู้ฝึกหัดหรือผู้เรียน ยังมีสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยตา แต่เป็นความรู้สึกที่ก้าวข้ามผ่านมิติทางกายภาพไปแล้ว โดยขอเรียกว่าสุนทรียะและรสนิยม ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์สอดแทรกผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากผู้ชำนาญ ไปสู่ผู้ฝึกหัดหรือผู้ปฏิบัติตาม

ด้วยความสำคัญดังกล่าวทำให้เกิดงานวิจัยที่ให้ความสนใจศึกษาในปรากฏการณ์ของความรู้ที่เกิดจากการฝึกสร้างทักษะ การปฏิบัติ ในหลากหลายมุมมอง เช่น งานของ วิภาศ ปรัชญาภรณ์ ศึกษาในเรื่องความรู้ของช่างไม้เครื่องเรือนในโรงงานแห่งหนึ่งที่เกิดจากการเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ เป็นการใช้ร่างกายในการเรียนซึมซับความรู้เข้าไปอยู่ภายในจนเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย ซึ่งคือความชำนาญนั่นเอง วิภาศยังได้แสดงให้เห็นว่า งานช่างไม้ มีการเขียนตำรามากมายที่ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาเขียน เป็นเสมือนภาพแทนความรู้ แต่ท้ายสุด (วิภาศ ปรัชญาภรณ์, 2544)

สิ่งที่จะทำให้เป็น “ช่างไม้” และผลิตงาน ได้ก็ต่ออาศัยความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติการฝึกฝน เนื่องจากเทคนิคพิเศษบางอย่างจะได้รับการถ่ายทอดสู่กันอย่างไม่มีในตำราเรียน เรียกว่าความรู้ทางการปฏิบัติ หรือในงานเขียนของ คอริน คอนโด (Crafting Selves: power, gender and discourses of identity in a Japanese workplace, 1990) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับช่างทำขนมในโรงงานขนาดเล็กของญี่ปุ่นชื่อขนมวะงะชิ* ซึ่งช่างชื่อโอสาระซัง มีความชำนาญที่เกิดจากการฝึกงานในโรงงาน และทำงานมากกว่า 12 ปี จึงเกิดความรู้ที่ฝังอยู่ในร่างกายจนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นช่างทำขนม และความรู้และทักษะนี้ก็เป็นสิ่งที่แสดงออกมาให้เห็นในงานที่ทำ การเรียนรู้ด้วยการ

*วะงะชิ (Wagashi) หรือขนมญี่ปุ่น เป็นศิลปะการทำขนมแบบประเพณีที่ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงเอโดะ ความพิเศษอยู่ที่แรงบันดาลใจในการผลิตและออกแบบขนมมาจากธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลเป็นสิ่งที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นชนิดหนึ่ง

ปฏิบัติจึงเป็นการเรียนรู้ที่ก้าวข้ามการเรียนรู้ที่มาจากความนึกคิด มาสู่การเรียนรู้ที่มาจากการใช้ร่างกาย ซึ่งความรู้นี้ก็จะต้องติดอยู่กับตัวกับปฏิบัติไปตลอด

นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการฝึกทักษะเพื่อสร้างความหมายให้กับร่างกายของนักเรียนบัลเล่ย์ของ (จิริยา ทรัพย์ชาตอนันต์, 2547) โดยในงานเขียนมุ่งประเด็นไปที่ร่างกายหรือที่เรียกว่า “ทุนทางกายภาพ” ที่ถูกสร้างในกระบวนการเรียนบัลเล่ย์ ซึ่งนักเรียนต้องฝึกฝนร่างกายอย่างหนักภายใต้กฎเกณฑ์และหลักสูตรการเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานของวิชาในมิติของการใช้ร่างกายในการเรียน ฝึกฝนจนร่างกายเกิดความชำนาญและพัฒนาไปเป็นทักษะ และพัฒนาศักยภาพของตัวเองขึ้นมาใกล้เคียงหรือเทียบเท่าผู้เชี่ยวชาญได้ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับงานของ (จิราพร แก้วศรีงาม, 2547) ที่ศึกษาการใช้ร่างกายผ่านกระบวนการฝึกฝนทักษะเชิงมวยของนักมวยฝึกหัด ที่ต้องฝึกร่างกายให้แข็งแรง ตามระเบียบและกฎเกณฑ์ของค่ายมวย ที่สำคัญทักษะนั้นถูกถ่ายทอดจากครูฝึกที่เป็นนักมวยเก่าถ่ายทอดจากความทรงจำและความชำนาญที่ฝังอยู่ในร่างกายครูไปยังลูกศิษย์ โดยลูกศิษย์ต้องฝึกฝนและพัฒนาไปเป็นความเชี่ยวชาญด้วยตนเอง ยังมีงานที่เขียนในลักษณะของการปรับตัวของการฝึกทักษะคืองานของ (กรกช งาม โภมุต, 2543) (และงานของ (บุญรัตน์ เจริญชัย, 2541) ทั้งสองงานศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเพื่อความคงอยู่ของความเป็นช่าง ทั้งช่างทอง และช่างปูนปั้น โดยเฉพาะงานของบุญรัตน์ เจริญชัยนั้น เน้นไปที่ประเด็นกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนงานปูนปั้นที่ต้องถ่ายทอดอัตลักษณ์เฉพาะของฝีมือช่างเมืองเพชรแบบโบราณในสังคมปัจจุบัน ซึ่งยังเต็มไปด้วยเทคนิค วิธีการเฉพาะในส่วนที่เป็นหัวใจสำคัญ แม้อุปกรณ์บางอย่างจะพัฒนาไปตามบริบทของสังคม แต่ยังมีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้มองออกว่าเป็นงานปูนปั้นฝีมือช่างเมืองเพชร

ในส่วนของงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการใช้ทักษะพิเศษในการฝึกฝนโดยตรงนั้นมีงานของ อุทัย ศาสตร์รา ซึ่งอุทัยได้สรุปว่าความรู้ในตัวของครูประสิทธิ์นั้นเกิดจากการสั่งสม ฝึกฝนและถ่ายทอดต่อ ตั้งแต่พื้นฐานจนถึงระดับสูง มีการสืบทอดอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และมีสิ่งพิเศษที่ส่งผ่านไปยังลูกศิษย์นั้นคือสุนทรียภาพ ความซาบซึ้งในดนตรี รสนิยมในด้านดนตรี บุคลิก ลักษณะ ความสง่างาม ซึ่งลูกศิษย์ต้องไปฝึกฝนพัฒนาจนเป็นผู้เชี่ยวชาญต่อไป จากงานเขียนของอุทัยทำให้เห็นภาพความสำคัญของความรู้จากการฝึกฝน ปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นในวันสองวัน หรือเกิดจากการอ่านตำรา แต่เป็นการสั่งสมในร่างกายจนแสดงออกมาได้อย่างผู้เชี่ยวชาญ (อุทัย ศาสตร์รา, 2553)

จากงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้น นอกจากจะเป็นงานศึกษาที่เป็นหนึ่งรูปธรรมในการอธิบายปรากฏการณ์ความสำคัญของการฝึกสร้างทักษะโดยการปฏิบัติแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนา “ร่างกาย” โดยการฝึกฝน ซึมซับความรู้มาเป็นส่วนหนึ่งของร่าง ทั้งตัวความรู้ และบุคลิก ท่าทางต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อตำแหน่งทางสังคม เช่น ช่างไม้ฝึกหัด เรียนรู้และจดจำบุคลิก ท่วงท่า ในระหว่าง

การผลิตผลงาน เพื่อจะพัฒนาตัวเองให้มีฝีมือ และมีบุคลิกของนายช่าง และจะทำให้สถานะทางสังคมโรงงานของตนเองดีขึ้น ซึ่งการใช้ร่างกายเก็บสะสมความรู้นี้ คือ “ทุนทางกายภาพ” เพื่อสร้างตัวตนในสังคมนั้นๆ เช่นเดียวกับนักเรียนบัลเล่ย์ ที่มีความพยายามที่จะฝึกฝน ฝึกหัดอย่างหนัก เพื่อให้ตนเองมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากคนทั่วไป หรือนักบัลเล่ย์เรียกว่าเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ หรือการสร้างความโดดเด่น และหากฝึกฝนจนถึงระดับสูงไม่ว่าจะเป็นช่างไม้หรือนักบัลเล่ย์ ที่ขายที่สุดทุนทางกายภาพก็จะนำมาซึ่งอาชีพ รายได้ นั่นคือการผันแปรไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจนั่นเอง

จากมติดังนี้จะสะท้อนให้เห็นว่า บางครั้งการฝึกทักษะนั้นก็เกินไปเพื่อการเพิ่มสถานภาพทางสังคมให้กับคน บางทักษะก็เพิ่มมูลค่าในเชิงพาณิชย์ศาสตร์ บางทักษะก็เพิ่มมูลค่าในเรื่องราวของศักดิ์ศรี และบางทักษะก็เพิ่มมูลค่าในเรื่องราวของการอนุรักษ์สืบสาน เช่น งานของอุทัย ศาสตร์ (การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติ, 2553) ที่ชี้ให้เห็นว่าในกระบวนการถ่ายทอดการเล่นระนาดเอกนั้น ครูประสิทธิ์จะใส่ลักษณะเฉพาะเพื่อสร้างตัวตน หรือสร้างลูกศิษย์ที่เป็นยิ่งกว่าผู้ตีระนาดได้ แต่เป็นผู้ที่มีท่วงท่าสง่างามในยามบรรเลง มีรสนิยมทางด้านดนตรี หรือสุนทรียศาสตร์ให้เหมือนในแบบโบราณที่เคยสืบทอดกันมา ซึ่งครูจะเป็นต้นแบบให้นักเรียนได้ฝึกจำ ฝึกปฏิบัติตามทั้งท่วงท่า และลีลาซึ่งนี้อาจเป็นการสร้างความหมายหนึ่งของการฝึกทักษะเพื่อเพิ่มมูลค่าในแบบฉบับของแท้ ดั้งเดิม (authentic) ให้กับดนตรีไทยเพื่อให้ผู้บรรเลงได้อยู่ในฐานะผู้สืบสานต่อไป ซึ่งในการฝึกทักษะลักษณะของการอนุรักษ์สืบสานนี้ยังคงมีในรูปของสถาบันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นกาญจนาภิเษกช่างทองหลวง โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) โดยเฉพาะโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ที่ผู้เขียนมีความสนใจในความเป็นสถาบันที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการสืบทอดฝีมือช่างที่สืบทอดกันมาแต่โบราณและมีลักษณะพิเศษที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันพระมหากษัตริย์รวมทั้งมีการจัดการเรียนการสอนในเขตพระราชฐานชั้นใน นำศึกษาและหอบยกมาเป็นกรณีศึกษาอย่างยิ่ง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดฯ ให้สำนักพระราชวังและกรมการศึกษานอกโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการ ประสานงานกันเปิดโรงเรียนในวังหญิงภายในเขตพระราชฐานชั้นใน สำหรับบุคคลภายนอกเหมือนโรงเรียนสามัญทั่วไป เป็นระบบการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาช่างประดิษฐ์ที่สืบทอดกันมาของสตรีในราชสำนักฝ่ายใน เริ่มเปิดการสอนตั้งแต่วันที่ 20 พฤษภาคม 2529 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันรวมเป็นเวลา 30 ปี โดยแรกเริ่มใช้บริเวณอาคารเรือนห้องเครื่อง สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นสถานที่เรียน และต่อมาได้ย้ายมาเรียนที่อาคารพระตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 และเจ้าจอมมารดาชุ่ม เปิดสอนหลักสูตรวิชาชีพใน 3

แขนงวิชา คือ วิชาช่างดอกไม้สด วิชาอาหารและขนม และวิชาช่างปักสะตึง โดยทั้ง 3 หลักสูตร ไม่มีค่าเล่าเรียน นักเรียนมีค่าใช้จ่ายเฉพาะในส่วนของการเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ในการเรียนของตนเอง ระยะเวลาในการเรียน 1 ปี แบ่งเป็น 2 ภาคเรียน ภาคการเรียนละ 400 ชั่วโมง โรงเรียนจะเปิดรับเฉพาะนักเรียนหญิง ไม่จำกัดความรู้ อายุตั้งแต่ 15-60 ปี ทำการคัดเลือกโดยการสอบสัมภาษณ์โดยจะเน้นให้โอกาสผู้ที่มีความสนใจจะนำไปประกอบอาชีพ หรือผู้ที่ไม่มีอาชีพเลี้ยงตน โดยเมื่อผ่านการคัดเลือกเป็นนักเรียนแล้ว จะต้องยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบของเขตพระราชฐานชั้นใน และระเบียบของโรงเรียนโดยเคร่งครัด มีวิริยะและความมุ่งมั่นในการเรียน และฝึกฝนจนเกิดทักษะความชำนาญโดยผู้จบหลักสูตรจะได้รับพระราชทานใบประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นใบรับรองคุณภาพผลงานที่ผลิตออกมา ในมิติของคุณค่าสมกับเป็นวิชาจากในวังเพื่อต่อสู้กับคู่แข่งด้านช่างฝีมือได้

ด้วยปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษาสนใจงานช่างฝีมือดอกไม้สด โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ด้วยเหตุผลสำคัญคือ งานช่างฝีมือดอกไม้สดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งเป็นงานช่างดั้งเดิมแขนงหนึ่งของคนไทย (บุญชัย ทองเจริญบัวงาม, 2557) มีประวัติความเป็นมาหลายยุคหลายสมัยจึงมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และด้วยฝีมือชั้นเชิงระดับครูเนื่องจากการประดิษฐ์ใช้งานดอกไม้สดในอดีตนั้นทำขึ้นเพื่อรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาในการพระราชพิธีต่าง ๆ ช่างจึงทุ่มเทและบรรจงสร้างสรรค์ชิ้นงานอย่างพิถีพิถันจึงมีคุณค่าทางความงาม หรือคุณค่าเชิงสุนทรียะผ่านผลงานการประดิษฐ์นั่นเอง ซึ่งเมื่อพิจารณาคุณลักษณะของผลงาน ไม่ว่าจะ เป็น มาลัยพานพุ่ม เครื่องแขวน ล้วนมีข้อจำกัดในด้านความคงทน จะย่อยสลายหายไปไม่คงรูปเหมือนศิลปวัตถุอื่นๆ ดังนั้นสิ่งที่จะคงอยู่และสืบทอดงานประดิษฐ์ดอกไม้สดไว้ได้ คือทักษะหรือ “ฝีมือช่าง” และไม่ใช่ฝีมือช่างธรรมดา หากแต่เป็นฝีมือเชิงช่างชำนาญการชั้นสูง และฝีมือเชิงช่างชั้นสูงนี้มีศูนย์กลางการสืบทอดจากราชสำนักฝ่ายในพระบรมมหาราชวังมาตั้งแต่อดีตเรียกว่า “การประดิษฐ์ดอกไม้สดแบบชาววัง” ซึ่งถือเป็นต้นแบบของงานช่างแขนงนี้เลยทีเดียวมีการถ่ายทอดผู้กันผ่านการฝึกหัดเพื่อใช้งานจริงในการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันงานประดิษฐ์ดอกไม้สดในพระราชพิธีก็ลดบทบาทลงไปมากตามบริบทของสังคม ทำให้ช่างฝีมือลดน้อยลงไปด้วย ผลงานเชิงช่างชั้นสูงก็หาได้ยากขึ้น ด้วยปัญหาดังกล่าวสำนักพระราชวังจึงได้มีการเปิดโรงเรียนช่างฝีมือในเขตพระราชฐานชั้นในเพื่อผลิตช่างฝีมือวิชาสตรี แต่ในเรื่องราวของการสืบทอดก็มีเรื่องของพัฒนาการทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้รูปแบบและกระบวนการในการถ่ายทอดปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยตามประโยชน์การใช้งานของงานประดิษฐ์ดอกไม้สดซึ่งปัจจุบันถูกนำมาประกอบอาชีพมากขึ้นมีคุณค่าทางเศรษฐกิจมากขึ้น คุณค่าของ “ฝีมือช่างในวัง” นั้น จะถูกทำให้แตกต่างจาก “ฝีมือช่างทั่วไป” ได้อย่างไร

ผู้ศึกษาจึงสนใจในประเด็นของกระบวนการสืบต่อฝีมือช่าง และการสร้างทักษะช่างฝีมือของโรงเรียนซึ่งนอกจากเป็นการแก้ปัญหาช่างฝีมือแบบฉบับชาววังลดจำนวนลงนั้น ในกระบวนการแก้ปัญหานั้น ได้มีการใช้เรื่องราวของฮาบีทัสเป็นกลไกสืบทอดทักษะเชิงช่างชาววังหรือไม่ และในการฝึกทักษะนั้นกระบวนการถ่ายทอดมันจะต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้างจะเหมือนหรือแตกต่างจากการฝึกทักษะเชิงช่างผ่านร่างกายในงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้น โดยเฉพาะภายใต้ต้องการที่เป็นต้นกำเนิดแห่งงานช่างฝีมือแขนงนั้นๆ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) มีวิธีการสร้างช่างฝีมือให้มีเอกลักษณ์แบบราชสำนักฝ่ายในอย่างไร มีความเป็นไปได้หรือไม่ที่งานช่างฝีมือดอกไม้สดในวังนี้จะมีเรื่องราวในมิติของการฝึกสร้างทักษะเพื่อนัยยะทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนงานศึกษาต่างๆ ซึ่งในงานที่ต้องใช้ทักษะหรือใช้ความละเอียด ประณีต มีความเฉพาะตัวนั้น จะเป็นการฝึกสร้างทักษะ เพื่อที่จะมีนัยยะทางสังคมอะไรบางอย่าง เช่น ช่างไม้ฝึกหัด ต้องการเพิ่มมูลค่าให้ “ฝีมือ” ของตนเพื่อสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้น นักเรียนบัลเล่ย์ต้องการเพิ่มสถานภาพทางสังคม ให้เป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดีเพื่อต่อยอดไปสู่การใช้ร่างกายในบริบทอื่นๆ และนักดนตรีไทยต้องการเพิ่มคุณค่าให้กับดนตรีไทยที่กำลังจะหายไปในโลกปัจจุบัน เป็นศักดิ์ศรีหนึ่งของนักดนตรีไทยในพื้นที่ทางสังคมปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาถึงกระบวนการสร้างฝึกทักษะ และวิถีปฏิบัติในการสืบทอดจะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงสิ่งสำคัญที่มีมากกว่าองค์ความรู้ทางด้านดอกไม้ แต่เป็น “ทุกสิ่ง ทุกอย่าง” ที่ครูช่างได้สั่งสมเป็นประสบการณ์มาด้วยวิธีเรียนรู้มาทั้งชีวิตของการทำงานฝ่ายใน

ดังนั้นเพื่อศึกษาถึงสภาพการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งคืองานช่างฝีมือดอกไม้สดให้ดำรงสืบทอดทั้งคุณค่าดั้งเดิมและรูปแบบการใช้งานแบบประเพณีของราชสำนักฝ่ายในนั้น จึงควรมีการศึกษากระบวนการสืบทอด “ฝีมือช่าง” ของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ซึ่งเป็นเหมือนขุมทรัพย์ในมิติของทุนทางวัฒนธรรม ผ่านวิถีปฏิบัติโดยมีครูช่างที่เป็นข้าราชการฝ่ายในที่มีการสั่งสมความรู้มาจากผู้ชำนาญการรุ่นต่อรุ่น ผ่านประสบการณ์แห่งขนบธรรมเนียมประเพณีวังและเคยได้ใช้ “ฝีมือ” ในการถวายงานต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มานับครั้งไม่ถ้วน ซึ่งเมื่อโรงเรียนผลิตช่างฝีมือที่มีความสมบูรณ์ มีการฝึกสร้างทักษะอย่างถูกขนบประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติ งานช่างดอกไม้สดชาววังก็จะไม่สูญหายไป ยังคงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างฝึกทักษะแผนกงานช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)
2. เพื่ออธิบายถึง ความรู้ การปฏิบัติ และการถ่ายทอด ภายใต้บริบทพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ผ่านมโนทัศน์การปฏิบัติ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้สามารถเข้าใจถึงสถานภาพของการดำรงอยู่ของงานฝีมือดอกไม้สดโดยกระบวนการฝึกทักษะ
2. สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในมิติของงานช่างฝีมือได้ในอนาคต
3. เป็นแนวทางในการศึกษาความรู้ที่ได้จากการฝึกสร้างทักษะให้กับทรัพยากรทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้

สมมติฐานการวิจัย

ในการสืบทอด “ฝีมือช่างชาววัง” ของงานประดิษฐ์ดอกไม้สดนั้น ใช้วิธีการสร้างทักษะโดยการใช้ร่างกายเป็นพื้นที่ซึมซับความรู้ ซึ่งทักษะที่ได้เป็นเรื่องราวของการฝึกฝน มีรูปแบบการถ่ายทอดขั้นเบื้องต้นพัฒนาไปสู่ขั้นสูง แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของร่างกายที่ผ่านการฝึกจนเกิดเป็นทักษะผ่านศักยภาพของร่างกายซึ่งอยู่ภายใต้โครงสร้าง “ฮาบีทัส” ในที่นี้คือการสะสมประสบการณ์ของช่างฝีมือมาเป็นฐานความรู้เพื่อพัฒนาพฤติกรรม ค่านิยม ทัศนคติในตัวเองไปสู่ความสำเร็จ

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา คือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ซึ่งเป็นโรงเรียนช่างฝีมือของสตรีในเขตพระราชฐานชั้นใน สำนักพระราชวัง ตั้งอยู่ที่พระตำหนักพระองค์เจ้าอาทรทิพย์นิภาฯ ในเขตพระราชฐานชั้นใน พระบรมมหาราชวัง ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ บุคลากรของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างฝึกทักษะ แขนกช่างฝีมือดอกไม้สด ได้แก่

กลุ่มครูช่างแผนกดอกไม้สด โดยแผนกนี้จะมีครูที่สอนจำนวน 10 ท่าน แต่การศึกษาครั้งนี้จะเลือกสัมภาษณ์เฉพาะ 3 ท่าน ที่สอนงานมาลัย แขนกดอกไม้สด ทั้ง 3 ท่านเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานเป็นข้าราชการฝ่ายใน มีวิถีปฏิบัติในการสั่งสมความรู้และทักษะ จนมีความเชี่ยวชาญและได้รับหน้าที่เป็นครูสอนที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ได้รับการยอมรับในความสามารถและมีสถานภาพตรงตามข้อวิจัยทุกประการ

กลุ่มนักเรียนแผนกดอกไม้สด โดยจะมีนักเรียนซึ่งเป็นสตรี จำนวน 30 คน แบ่งการเรียนเป็น 6 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน โดยจะใช้แบบสอบถามคัดเลือกตัวแทนที่น่าสนใจมา 8 คน และตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งด้วยการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มทั้ง 6 กลุ่ม (6 คน) ซึ่งจะมุ่งเน้นข้อมูลในประเด็นของกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ความรู้เชิงปฏิบัติที่ได้จากการเรียนในชั้นเรียน พัฒนาการฝีมือจากการฝึกฝนนอกชั้นเรียน ความมุ่งมั่นหมายหลังจากสำเร็จการศึกษา เป็นต้น

กลุ่มศิษย์เก่าของเรียน โดยจะเลือกจากศิษย์เก่าที่ยังแวะเวียนเข้ามาที่โรงเรียน และสืบจากเครือข่ายศิษย์เก่า จำนวน 3 คน เพื่อข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวกับการแปรสภาพของทุนทางวัฒนธรรม ไปสู่นัยยะด้านอื่น ๆ

กลุ่มผู้บริหาร โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ซึ่งประกอบด้วย ผู้อำนวยการ โรงเรียน 1 ท่าน อาจารย์ใหญ่ 1 ท่าน เพื่อข้อมูลในส่วนของหลักเกณฑ์การคัดเลือกครู หลักเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียน และหลักสูตรในการเรียน และการประเมินผลการเรียน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้เขียนจะศึกษาเฉพาะงาน “มาลัยดอกไม้สด” เนื่องจากข้อจำกัดของเวลาซึ่งงานดอกไม้สดแต่ละประเภทจะใช้เวลาในการเรียนนาน และระเบียบของโรงเรียนที่เป็นไปอย่างเคร่งครัดทำให้ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลทุกวันได้ จึงเลือกงานมาลัยที่เป็นพื้นฐานในการทำงาน ประดิษฐ์ดอกไม้สดทั้งปวง นักเรียนของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ต้องเริ่มต้นด้วยงานมาลัยเป็นการพื้นฐานในการพัฒนางานอื่น ๆ ต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

เขตพระราชฐานชั้นใน ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับด้านหลังหมู่พระมหามณเฑียร และพระมหาปราสาท เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนพระสนมกำนัล เจ้าจอม ข้าราชการซึ่งล้วนเป็นหญิงทั้งสิ้น มีระเบียบที่ถือปฏิบัติอันเป็นต้นแบบของจารีต ประเพณี และมีแบบแผนที่เคร่งครัด ในอดีตพระราชฐานชั้นในเป็นแหล่งอบรมกุลสตรีไทย ที่เจ้านายและข้าราชการชั้นสูงจะส่งบุตรเข้ามาเล่าเรียนให้มีคุณสมบัติเป็นกุลสตรีที่งดงาม และมีความสามารถในวิชาช่างสตรีชั้นสูง

ทุนทางวัฒนธรรม สิ่งที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมของสังคม อันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ เช่น ความรู้ ทัศนคติ กิริยามารยาท

วิถีปฏิบัติ การปฏิบัติหรือลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สังคมยอมรับและชื่นชม ปฏิบัติซ้ำๆ ใช้เวลาฝึกฝนอย่างหนักจนชำนาญและเกิดเป็นความรู้ที่โดดเด่น แดกจกาน

ทักษะ ความชัดเจน และความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้าง
ขึ้นได้จากการเรียนรู้ซึ่งเป็นทักษะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน จากการกระทำ หรือจากการ
ปฏิบัติ ซึ่งทักษะดังกล่าว นั้นเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่จะทำให้ผู้มีทักษะเหล่านั้น มีชีวิต
ที่ดี สามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้ โดยมีโอกาสที่ดีกว่าผู้ไม่มีทักษะดังกล่าว



บทที่ 2

แนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาเรื่อง วิธีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ผู้ศึกษามุ่งเน้นการศึกษาถึงสภาพการฝึกสร้างทักษะ การพัฒนาฝีมือจากการฝึกปฏิบัติ ดังนั้น การศึกษาและสืบค้นข้อมูลเบื้องต้นในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้งานมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นประโยชน์ในแง่ของการนำมาเป็นฐานคิดที่จะนำมาสู่การออกแบบงานวิจัย และสร้างเป็นกรอบแนวคิดเพื่อมาเชื่อมโยงกับงานวิจัยต่อไป ทำให้งานวิจัยมีแนวทางในการวิเคราะห์ผลได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ทบทวนงานเขียนที่จะช่วยขยายความคิด และเปิดข้อมูลให้มีความเข้าใจในงานช่างฝีมือแบบประเพณี การสืบทอด เพื่อนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทั้งหมดที่ได้นี้ไปสังเคราะห์และอภิปรายผลต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

เพื่อให้การลงพื้นที่เก็บข้อมูลมีแนวทางและกรอบคิดที่จะทำให้อาจได้ข้อมูลที่ตรงประเด็นและการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ผู้ศึกษาจะอาศัยแนวคิดเรื่องการปฏิบัติ (Practice) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ มาเป็นกรอบแนวทางในการทำความเข้าใจกับกระบวนการที่ซับซ้อนและหลากหลายของการสร้างและตีความหมายของงานช่างฝีมือในวังหญิง

แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดการปฏิบัติเป็นสิ่งที่ผู้เขียนต้องทำความเข้าใจ และนำมาเชื่อมโยงเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับงานช่างฝีมือในวังที่ผู้ศึกษาสนใจ โดยเริ่มต้นจากการทบทวนเอกสารงานเขียนในแวดวงวิชาการ ว่าได้อธิบายถึงแนวคิดนี้ว่าอย่างไร และมีงานวิจัยหยิบยกแนวความคิดนี้ไปใช้ในมิติใดบ้างโดยจะแบ่งเป็น 3 ประเด็นคือ พัฒนาการของแนวคิดเรื่องการปฏิบัติ ทฤษฎีการปฏิบัติ และทฤษฎีการปฏิบัติในฐานะตัวแบบ

พัฒนาการของแนวคิดเรื่องการปฏิบัติ (Practice)

แนวคิดเรื่องการปฏิบัติมีพื้นฐานทฤษฎีมาจากนักคิด ปีแอร์ บูร์ดิเยอ นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส ซึ่งปรากฏแนวคิดนี้ในช่วงปีคริสต์ศตวรรษ 1970 – 1980 ในขณะที่มีการปะทะกันระหว่างแนวคิดโครงสร้างนิยมและอัตถิภาวนิยม ซึ่งแนวคิดแรกเป็นแนวคิดที่เน้นโครงสร้างสังคม ซึ่งเชื่อว่าปัจเจกจะกระทำการใดภายใต้โครงสร้างของสังคมเสมอ กล่าวอีกนัยคือสังคมเป็นตัวกำหนดการกระทำของปัจเจก ในขณะที่แนวคิดหลังจะเน้นไปที่ปัจเจกเป็นผู้กำหนดตนเองแม้จะมีโครงสร้างทางสังคมครอบ ปังเจกก็จะมิอิสระในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำเสมอ ซึ่งบูร์

ดิเออได้นำเสนอแนวคิดในตำแหน่งที่อยู่ตรงกลางของแนวความคิดทั้งสอง เป็นการหล่อหลอมและพัฒนาแนวความคิดทั้งสองเข้าด้วยกันผ่านงานเขียน Outline of Theory Practice ซึ่งแนวคิดนั้นคือมโนทัศน์แห่งการปฏิบัติ ซึ่งเป็นจุดยืนทางทฤษฎีของบูร์ดิเยอ แนวคิดนี้จะมุ่งศึกษาที่การปฏิบัติ (Practice) ของคน ซึ่งจะพิจารณาในเรื่องของการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม โดยมองว่าสังคมมีบทบาทในการกำหนดปัจเจกทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในขณะที่เดียวกันปัจเจกเองก็มีบทบาทในการกำหนดการปฏิบัติของตนเองด้วย เพื่อแสดงความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีความสำคัญเท่าเทียมกัน โดยใช้ “ฮาบิตัส” (Habitus) เป็นเครื่องมือในกระบวนการอธิบายปรากฏการณ์ของการปฏิบัตินั้นๆ

กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องการปฏิบัติเป็นการเพิ่มช่องทางทางวิชาการ เป็นความเคลื่อนไหวใหม่ที่พัฒนามาจากแนวความคิดที่มีอยู่เดิม แต่ยังไม่สามารถตอบสนองการศึกษาในเรื่องของการปฏิบัติของมนุษย์ภายใต้โครงสร้างทางสังคมในยุคนั้นได้ บูร์ดิเยอจึงพัฒนาแนวคิดแบบทางสายกลางในลักษณะที่ให้ความสำคัญทั้ง โครงสร้างและมนุษย์ในรูปแบบที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยให้ความสำคัญกับการปฏิบัติผ่านผู้ปฏิบัติในโครงสร้างสังคมหนึ่งๆ ที่ปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเคยชิน ชำนาญ อดโนมัตเกิดเป็นวัตรปฏิบัติซ้ำ ๆ ประจํา ๆ จนกลายเป็นวัฒนธรรมในที่สุด ซึ่งการแสดงออกของศักยภาพหรือสมรรถนะเช่น ความสามารถ ความรอบรู้ บุคลิกที่สง่างามต่าง ๆ เหล่านี้ จะแสดงออกผ่านร่างกาย โดยกลไกของ “ฮาบิตัส” (Habitus) นั้นเอง

สรุปได้ว่าแนวคิดเรื่องการปฏิบัติของบูร์ดิเยอนั้นถูกคิดขึ้นมาจากการศึกษาและให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจระบบ โครงสร้าง ว่าถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร และสืบทอดระบบความคิด กิจกรรม และประสบการณ์อย่างไร ซึ่งบูร์ดิเยอพยายามทำความเข้าใจกับกลไกของความรู้ที่คงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ ที่ถ่ายทอดผ่านกิจกรรม ประสบการณ์ที่จะสืบทอดต่อกันไป (Outline of a Theory of Practice, 1977) ซึ่งความรู้ที่ว่าไม่ได้เป็นแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ที่แน่ชัดตายตัว นั่นคือการที่คนในสังคมทำสิ่งใด ๆ ขึ้นจนกลายเป็นแบบแผนของสังคม เช่น ประเพณี คนในสังคมนั้นก็จะปฏิบัติคล้ายคลึงกันมีรูปนิสัยที่คล้ายกัน เป็นเหมือนสังคมปฏิบัติ หากแต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงแบบแผนของสังคมนั้น ๆ ก็จะยืดหยุ่นปรับตัวตามได้ ซึ่งในกระบวนการของความสัมพันธ์ กิจกรรม การเรียนรู้ และความรู้ นั้น หากมองในทัศนะของบูร์ดิเยอความสำคัญของความรู้นั้นเป็นการต่อรองทางสังคม บุคคลที่คิดและกระทำส่วนมีจุดมุ่งหมาย คำว่า “ปฏิบัติ” ไม่ใช่แค่การกระทำแต่ยังมีนัยยะแฝงอยู่ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องของความหมายต่าง ๆ ที่ถูกสร้างให้เชื่อ และยึดปฏิบัติต่อ ๆ กันมา ซึ่งมีนักวิชาการมากมายได้เข้าไปให้ความหมาย หรือกำหนดศัพท์เฉพาะ แต่ผู้ปฏิบัติทำจากความรู้สึก โดยนักวิชาการได้พยายามจะถอดองค์ความรู้นี้ออกมาจากการมุ่งศึกษาไปที่สังคม ภาษา เศรษฐกิจ กลุ่ม ฯลฯ ซึ่งถือเป็นเรื่องภายนอก แต่ความรู้นี้เกิดจากร่างกาย เกิดจากความเคยชิน เกิดจาก

การสั่งสมของคนเพื่ออยู่ในสังคมนั้น ๆ ต่างหาก (The calendar and the synoptic illusion, 1977) นอกจากนี้บูร์ดิเยอยังสนใจปรากฏการณ์ที่ทำให้การถ่ายทอดในแต่ละสังคมต่างกัน นั่นคือระดับชนชั้น และรสนิยมของชนชั้นที่ถูกหล่อหลอมเข้าสู่ร่างกาย ซึ่งเขาตีความว่ารสนิยมเป็นที่ซ่อนของชนชั้น ทำให้มีการให้คุณค่าและให้ความหมายที่แตกต่างกัน จึงไม่อาจถูกนำมาเปรียบเทียบได้ว่าใครดีกว่า และใครด้อยกว่า แต่การให้ค่าของการกระทำต่างกันและปฏิบัติถ่ายทอดต่างกันนั้นคือศักดิ์ศรีของการรักษาวิถีชีวิตและความเป็นชนชั้นนั้น ๆ ต่อไป (Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste , 1977) ซึ่งชนชั้นที่เคยได้เปรียบ หรือชนชั้นที่ด้อยกว่าไม่ว่าจะเป็นเชิงสังคม เศรษฐกิจ หรือเชิงวัฒนธรรมที่ไม่ต้องการถูกกดทับ บังคับ จึงต้องดิ้นรน ต่อสู้ ต่อรองด้วยวิธีการต่างๆ จากทุนทางความรู้ที่พวกเขามีอยู่ ซึ่งการแสดงออกถึงการดิ้นรนนั้นจะสามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ทางร่างกาย จากการปฏิบัติ ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกับงานช่างฝีมือดอกไม้สดในวังแล้ว อาจกล่าวได้ว่าสตรีฝ่ายในเองก็ดิ้นรนจากประเพณีที่กำลังจะหมดไป ด้วยการใช้ความรู้ที่มีอยู่มาถ่ายทอดเปิดสอนเป็นการต่อสู้อย่างหนึ่ง โดยใช้ทุนความรู้และทักษะที่มีอยู่

ดังนั้นหากนำมาเชื่อมโยงกับงานศึกษาชั้นนี้จะสอดคล้องกันในเรื่องของความรู้ทักษะที่มีอยู่ในตัวช่างฝีมือ นั่นคือ “ฝีมือช่าง” ที่ได้สืบทอดต่อกันมา และมีความพยายามถอดองค์ความรู้เป็นแบบแผน ตำรา ซึ่งไม่ใช่วิธีที่จะถ่ายทอดและสร้างฝีมือได้ หากมองข้ามการให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในตัวคนหรือ ฮาบิทัส นั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ ความรู้สึก ศักยภาพ ความสามารถ ประสบการณ์ที่สั่งสมอยู่ในตัวช่างฝีมือ ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความสำคัญของระบบการทำงานของฮาบิทัส หรือร่างกายของคนในฐานะเป็นพื้นที่รับความรู้และประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติ ซึ่งจะได้เห็นความจริงของความรู้ที่มาจากปฏิบัติของร่างกายในสังคมประเพณี ซึ่งจะแตกต่างจากการเรียนในโรงเรียนของสังคมสมัยใหม่ (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

ทฤษฎีการปฏิบัติ

ในงานศึกษาของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ คือ แนวคิดการปฏิบัติ / วิถีปฏิบัติ (Practice) ในทัศนะของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ได้อธิบายให้เห็นว่าปัจเจกนั้นมีบทบาทเป็นทั้งผู้ถูกสังคมกำหนด และเป็นผู้กำหนดการปฏิบัติของตนเอง ซึ่งในส่วนที่ปัจเจกเป็นผู้กำหนดการปฏิบัติของตนเองนั้น ก็จะเป็นผลต่อสังคม หรืออีกนัยคือปัจเจกเป็นผู้กำหนดสังคมด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความพยายามยกระดับของปัจเจก ด้วยแนวทางการปฏิบัติหรือลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สังคมยอมรับและชื่นชม ซึ่งแนวทางดังกล่าวนี้ ปีแอร์ บูร์ดิเยอใช้ ฮาบิทัส (Habitus) เป็นเครื่องมือ (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

การปฏิบัติในมิติของบูร์ดิเยอนั้นศึกษาผ่านการกระทำของปัจเจกบุคคลที่อยู่ในสังคม โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทางร่างกายหรือการแสดงออกนั่นเอง ซึ่งในการทำความเข้าใจ

วัฒนธรรมของสังคมใดสังคมหนึ่ง เราต้องศึกษาถึงการสร้างวัฒนธรรมนั้นขึ้นมา นั่นคือวัฒนธรรม ถูกสร้างด้วยการกระทำของคนในสังคมภายใต้กรอบ ระเบียบ และวิถีของสังคมนั้น ดังนั้นการปฏิบัติจึงเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงกระบวนการถ่ายทอดงานช่างฝีมือ คอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง ผ่านวิถีการปฏิบัติและร่างกาย โดยสิ่งที่มีความสำคัญ ต่อทฤษฎีการปฏิบัติที่จะทำให้เราเข้าใจถึงสิ่งที่ขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำของบุคคลและสังคมนั้น คือ ฮาบิทัส

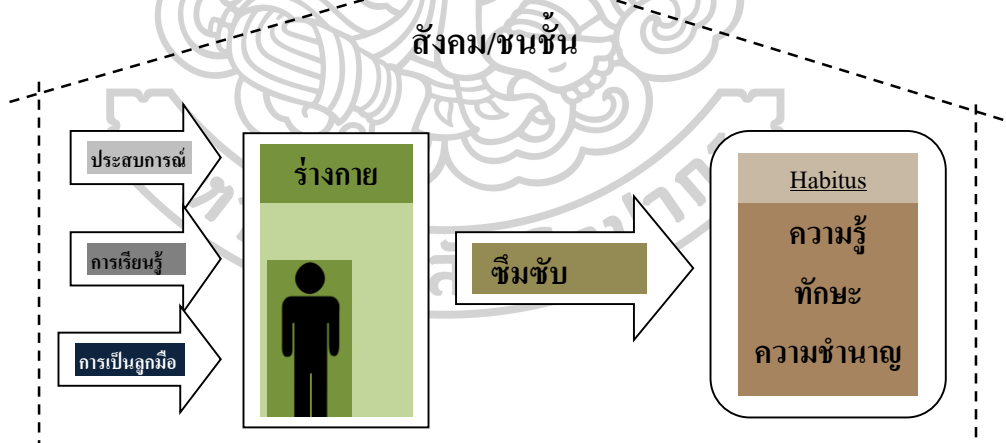
ฮาบิทัส (Habitus) คือ สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่ามีความรู้บางอย่างที่ได้มาจากการเรียนรู้ ของร่างกาย ที่เกิดจากการปฏิบัติซ้ำๆ ใช้เวลาฝึกฝนอย่างหนักจนเกิดเป็นความชำนาญ และถูกใช้ เป็นการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ผ่านความรู้และความชำนาญเพื่อการสร้างรสนิยม เชื่อมโยงกับ ระบบชนชั้นและการรักษาพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นด้วยความแตกต่างของทุนทางวัฒนธรรม Habitus จะสร้างความโดดเด่นของความแตกต่างผ่าน “รสนิยม” ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอด การ สั่งสม เป็นมรดกของครอบครัว วงศ์ ตระกูลหรือกลุ่มสังคมชั้นสูง ซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอ มีแนวคิดเรื่อง “รสนิยม” ว่าเป็นเรื่องของสังคม ที่ปัจเจกยอมรับและสร้างรสนิยมหนึ่งๆ ขึ้นมาเพื่อการเป็นที่ ยอมรับ และเพื่อแสดงถึงระดับที่เหนือกว่า การสร้าง ฮาบิทัส จึงสอดคล้องกับการเรียนรู้ ฝึกฝน หรือการฝึกหัดที่ต้องใช้เวลายาวนาน และในการสร้างหรือสั่งสมฮาบิทัสนี้ มีระบบ มีกลไกการทำงานอยู่ เป็นกระบวนการที่มีพลวัต เช่น ในการเรียนรู้หรือฝึกฝนการเล่นเปียโน ผู้ฝึกจะรู้สึกถึงความยากลำบาก แต่เมื่อสามารถก้าวข้ามความยากในการฝึกฝนนั้นไปได้ ก็เป็นความสำเร็จของการ เรียนรู้ และต้องพัฒนาไปอีกขั้นหนึ่งคือทักษะ ความชำนาญ และความเป็นผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งก็ต้องเข้าสู่ กระบวนการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง นั่นแสดงให้เห็นว่า ได้มีการใช้ร่างกายทำงาน หรือฝึกฝน และ แสดงออกมาโดยอัตโนมัติจากความเคยชิน หรือความชำนาญ

ในความคิดของ บูร์ดิเยอ ร่างกายจึงเป็นพื้นที่เก็บความรู้ เป็นพื้นที่สำหรับฝึกฝนทักษะ ความชำนาญ ซึ่งคนในสังคมสมัยใหม่มักมองข้ามไป บูร์ดิเยอเรียกทุนที่เกิดจากการฝึกฝนร่างกายว่า ทุนทางกายภาพที่สามารถจะเปลี่ยนสภาพไปเป็นทุนประเภทอื่นได้ เรียกว่าทุนทุกประเภทสามารถ เปลี่ยนจากทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งได้ เช่น ทุนทางกายภาพ เปลี่ยนสภาพเป็นทุน ทางวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรม เปลี่ยนสภาพเป็นทุนสัญลักษณ์หรือศักดิ์ศรี หรือทุนทาง เศรษฐกิจ โดยการแปรสภาพขึ้นอยู่กับแต่ละสังคมและวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2549)

หากอธิบาย ฮาบิทัส ให้เป็นรูปธรรมนั้น ฮาบิทัสจะเป็นจิตที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของ คนโดยไม่รู้ตัว เป็นสิ่งที่แสดงออกมาในทางบวก เป็นแนวทางที่จะประพฤติ ปฏิบัติ พุดจา หรือ แสดงออกโดยไม่รู้ตัว คนที่ไม่มีจิตในส่วนนี้ก็จะต้องปรับ (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548) โดยการ สั่งสมเข้าไปในตัว ด้วยการซึมซับ ฝึกฝน และปฏิบัติในแบบที่โครงสร้างสังคมนั้นๆ ยอมรับเช่น

ความสามารถในการเล่นดนตรีของเด็กเกาหลีเหนือ หรือการเล่นกายกรรมของเด็กจีน ที่ผ่านการฝึกฝนอย่างหนัก จนเด็กสามารถแสดงได้เหมือนเป็นธรรมชาติเป็นพรสวรรค์แต่เบื้องหลังคือการฝึกฝนร่างกายเป็นเวลานาน ในส่วนของสังคมชั้นสูงนั้น จะมีการแสดงออกที่มีเรื่องของรสนิยมและชนชั้นเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อแบ่งแยกและสร้างความโดดเด่นให้กับกลุ่มสังคมของตน เช่น การเดินร่าในงานเลี้ยงของชนชั้นสูงซึ่งต้องมีการฝึกฝน การเล่นกีฬาโปโลบนหลังม้า ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าล้วนผ่านการแสดงออกทางร่างกายที่ต้องได้รับการฝึกฝนจนเกิดทักษะทั้งสิ้น

ในกลุ่มสังคมเดียวกันจะมีโครงสร้างฮาบิทัสที่ใกล้เคียงกันมากกว่าสังคมอื่น เนื่องจากมีประสบการณ์ร่วมกัน และมีการเรียนรู้และซึมซับการกระทำภายใต้โครงสร้างทางสังคมเดียวกัน ถูกหลอมกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น ถูกแสดงออกผ่านการกระทำของสมาชิกในสังคม เป็นคุณค่าทางจริยธรรมที่แต่ละสังคมยึดถือและถ่ายทอดคู่กันผ่านการเรียนรู้ของร่างกาย แต่อย่างไรก็ตามในความต่างกันของร่างกาย ทั้งด้านรูปธรรม และสถานภาพ ก็ทำให้การรับรู้ และเรียนรู้ได้ไม่เหมือนกัน แม้จะอยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกันเพราะมีฮาบิทัสเฉพาะตัว นั้นแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของฮาบิทัส ที่ยืนยันว่าปัจเจกไม่ได้ถูกควบคุมโดยโครงสร้างทั้งหมด



ภาพที่ 1 กระบวนการทำงานของ “ฮาบิทัส”

ทฤษฎีการปฏิบัติในฐานะตัวแบบ

มีงานวิจัยจำนวนมากที่นำทฤษฎีของบูร์ดิเยอไปประยุกต์ใช้ในงานเขียน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องฮาบิทัส (habitus) อาณาบริเวณ (field) ทูนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ทูนทางสัญลักษณ์

(Symbolic capital) ซึ่งแต่ละเรื่องล้วนมีความเชื่อมโยงต่อกัน มีรายละเอียดที่ไม่อาจลดทอนได้ ซึ่งต้องยอมรับว่าทฤษฎีของบูร์ดิเยอนั้นพัฒนามาจากทฤษฎีทางมานุษยวิทยา มีความซับซ้อนและถูกคิดขึ้นเพื่อตอบสนองใช้ในงานทางด้านมานุษยวิทยา แต่ก็ถูกตีความและหยิบยกไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายสาขาวิชาอย่างกว้างขวาง เพราะพื้นฐานของทฤษฎีเกิดจากการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของผู้คน ซึ่งบูร์ดิเยอให้ความสนใจในกระบวนการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ การถ่ายทอดความรู้สู่กันภายใต้ร่มคันเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน ฯลฯ โดยในผลงานเขียน Outline of a Theory of Practice บูร์ดิเยอได้นำเสนอชัดเจนในเรื่องราวของความรู้จากคนในครอบครัว ถ่ายทอดสู่สมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ และการถ่ายทอดความชำนาญในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตซึ่งเป็นการถ่ายทอดสู่กันผ่านการปฏิบัติ ที่ก้าวข้ามระดับภาษาไปแล้ว ซึ่งหากมองจากงานเขียนจะเห็นถึงการศึกษาถึงการเลียนแบบ การกระทำของสมาชิกภายในครอบครัว แต่ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยในหลากหลายสาขานำไปประยุกต์ใช้ ก็ยังไม่มียงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในมิติของการศึกษาในลักษณะของกระบวนการสืบทอดงานช่างฝีมือชั้นสูงที่เป็นแบบประเพณี และเกี่ยวเนื่องด้วยการสืบสานและอนุรักษ์งานช่างฝีมือซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมนำทฤษฎีของบูร์ดิเยอมาประยุกต์ใช้ ซึ่งบูร์ดิเยอได้เปิดทางไว้สำหรับการนำแนวคิดไปปรับใช้ในงานสาขาอื่น ๆ ว่า ทฤษฎีของคนยังไม่ได้สมบูรณ์แบบ จนกว่าจะมีผู้นำไปปรับใช้ และวิพากษ์จนเกิดเป็นประโยชน์ทางวิชาการในหลาย ๆ มิติ (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

สำหรับการวิจัยชิ้นนี้ผู้เขียนก็จะนำทฤษฎีแต่เพียงบางส่วนมาเชื่อมโยงและประยุกต์ใช้ พร้อมทั้งตีความ ไปในทิศทางที่จะเอื้อประโยชน์ต่องานวิจัยของผู้ศึกษา ในมิติของทรัพยากร วัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบูร์ดิเยอในเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนมองว่าในงานช่างฝีมือชั้นสูงนั้น มีเรื่องราวของ ฮาบิทัส หรือความรู้ที่อยู่ในตัวช่างฝีมือ ซึ่งถูกสะสมอยู่ในตัวช่าง และยึดหยุ่นได้นั่นคือ พัฒนาได้จากการฝึกฝน เป็นความจริงของความรู้อีกชุดหนึ่ง ซึ่งหากเรามองความรู้แบบองค์ความรู้ที่ต้องถ่ายทอดสู่กัน และต้องเก็บรักษาเป็นตำรา จะทำให้เราได้เพียงตำราซึ่งเป็นเพียงภาพแทนความรู้ หากแต่เราจะมองข้ามสิ่งสำคัญไป นั่นคือกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งถ้าเรานำทฤษฎีปฏิบัติมาปรับใช้ โดยมีฮาบิทัสเป็นเครื่องมือ จะทำให้เราเห็นถึงแก่นของความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดสู่กันในพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งในที่นี้ คือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) และจะได้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งในการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะช่างผู้ชำนาญด้านศิลปะ หรือการสร้างผู้เชี่ยวชาญขึ้นมาหนึ่งคน ในความเป็นจริงแท้นั้นต้องสร้างอย่างไร เพราะบูร์ดิเยอมองว่าการเรียนรู้ทางร่างกายนี้ ต้องใช้เวลาอบรมบ่มเพาะเป็นเวลายาวนานและจะฝังอยู่อย่างถาวรในร่างกายจนปฏิบัติ ถ่ายทอดเหมือนเป็นธรรมชาติ

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น แม้ผู้ศึกษาจะมองว่าทฤษฎีของบัวร์ดิเยจะตอบคำถามงานวิจัยของผู้ศึกษาได้ หากแต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมดของทฤษฎี ซึ่งตัวทฤษฎีมีความกว้างขวางและมีความหลากหลาย อีกทั้งยังมีงานวิจัยมากมายที่นำทฤษฎีไปใช้ในแนวทางที่เกี่ยวกับการต่อรอง การแสดงตัวตนทางสังคม ซึ่งผู้ศึกษาจึงเลือกใช้เฉพาะในมิติที่จะส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสาขานี้ได้จริง

งานวิจัยชิ้นนี้จึงเลือกใช้เฉพาะทฤษฎีปฏิบัติผ่านฮาบิทัสหรือ โครงสร้างความรู้ที่อยู่ในตัวช่าง มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงกระบวนการปฏิบัติผ่านบทบาทของครูช่างและนักเรียนช่างในหลักสูตรวิชาการประดิษฐ์ดอกไม้สด ของ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) โดยเน้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ผ่านการใช้วิถีชีวิต ธรรมเนียม ความรู้ ความชำนาญในงานช่างฝีมือที่สั่งสมมาจากการฝึกหัด การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและใช้วิถีระอุตสาหะเพื่อเป็นการสร้างความพิเศษ หรือรสนิยมชั้นสูงให้กับผลงานการประดิษฐ์ดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

เพื่อเพิ่มเติมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อในการวิจัย การทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่ผ่านมาจะเป็นช่องทางหนึ่งที่จะทำให้ผู้ศึกษาทราบว่ามีการวิจัยเกี่ยวกับงานช่างฝีมือดอกไม้สดไว้ในมิติในบ้าง และได้เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องงานช่างฝีมือในแนวทางหรือปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาสนใจหรือไม่ โดยเฉพาะงานช่างฝีมือเฉพาะด้านที่ต้องใช้ความชำนาญและทักษะสูง ๆ เพื่อนำมาเป็นฐานคิดที่จะนำมาสู่การออกแบบงานวิจัย และหากรอบแนวคิดเพื่อมาเชื่อมโยงกับงานวิจัยต่อไป

งานประดิษฐ์ดอกไม้สดในฐานะทรัพย์สินทางวัฒนธรรม

หากพิจารณาในมิติของทรัพย์สินทางวัฒนธรรม งานช่างฝีมือดอกไม้สดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช 2557 ในสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม (บุญชัย ทองเจริญบัวงาม, 2557) เป็นเครื่องยืนยันถึงความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความหมาย ซึ่งคุณค่านั้นมนุษย์กำหนดขึ้น ให้ค่าแก่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (ชนิก เลิศชาญฤกษ์, 2554) จะเห็นได้ถึงคุณค่าของงานช่างฝีมือดอกไม้สด คือ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านสุนทรียะ และคุณค่าด้านเศรษฐกิจ

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (History Value)

ประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเป็นมาอันเก่าแก่ของชุมชน เปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและสภาพแวดล้อม เกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อที่ทำให้เราเข้าใจในมรดกวัฒนธรรมของมนุษยชาติ และสามารถเข้าใจคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ในสมัยของคนได้ เหมือนงานช่างฝีมือดอกไม้สดที่สะท้อนเรื่องราวอารยธรรมในอดีตของชาติได้เป็นอย่างดี โดยงานเขียนของ มณีรัตน์ จันทะผะลิน ได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงการคิดประดิษฐ์ร้อยกรองดอกไม้สดตามธรรมชาติให้มีความวิจิตรตระการตา

พอเหมาะพอควรกับการใช้งานต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นใช้ในการพุทธบูชา ใช้ในการพระราชพิธี สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของวัฒนธรรมที่เกิดจากบรรพบุรุษสร้าง จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของไทยและถ่ายทอดสู่กันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (มณีรัตน์ จันทนะพะลิน, 2528)

คุณค่าด้านสุนทรียะหรือความงาม (Aesthetic value)

สุนทรียะ คือ ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งทั้งาม รื่นรมย์ไม่ว่า จะเป็นธรรมชาติ หรือ ศิลปะ ซึ่งความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่า ดังกล่าวนี้อยู่จะเจริญเติบโตได้โดยประสบการณ์ หรือ การศึกษาอบรมฝึกฝน จนเป็นอุปนิสัยเกิดขึ้นเป็นรสนิยมตามตัวบุคคล ซึ่งผลงานประดิษฐ์ดอกไม้สด นั้นนับว่ามีคุณค่าในทางสุนทรียะในมิติของคุณค่าเชิงความงาม ดังงานเขียนของ มณีรัตน์ จันทนะพะลิน ที่ได้บรรยายถึงงานดอกไม้สดที่กระทบอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ที่ชม ชม และสัมผัส ว่ามีความสวยงาม สง่างาม วิจิตรตระการตา เพราะผ่านการประคองอย่างประณีต มองดูแล้วชวนให้รู้สึกอ่อนโยน สดใสสวย ละมุนละไม ยิ่งเมื่อมีลมโชยพัดพากลิ่นหอมระรื่นระรวยอบอวลในห้องนั้นให้ชื่นใจ ผู้พบเห็นก็เกิดความ ชื่นชมไปถึงช่างผู้ประดิษฐ์ผลงาน ที่มีความคิดสร้างสรรค์ และใช้ฝีมือบรรจงจัดร้อยกรองได้อย่างลงตัว ซึ่งหลักฐานที่บันทึกเกี่ยวกับช่างในราชสำนักที่มีชื่อเสียงก็จะบรรยายไปในแนวทางเดียวกันว่าหากได้มี โอกาสชมผลงานจะเกิดการจดจำ และเลื่องลือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจ้าคุณคานีซึ่งเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 1, สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 5, พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาถ พระอัคร ชายาในรัชกาลที่ 5 ฯลฯ (มณีรัตน์ จันทนะพะลิน, 2528)

คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Value)

ในยุคปัจจุบันรูปแบบการใช้งานที่เปลี่ยนไปของงานประดิษฐ์ดอกไม้สดตอบรับ กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้เกิดมูลค่า และเกิดราคา ฝีมือช่างถูกตีราคา และมีคุณค่าทาง เศรษฐกิจอย่างปฏิเสธไม่ได้ จากการผลิตเพื่อรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ ผู้การใช้สอยในสังคม ชันสูง ฝีมือช่างแบบชาววังได้แปรผันเป็นอาชีพที่สามารถทำรายได้ให้แก่ช่างผู้มีฝีมือและความ ซำนาญ ดังการให้ความหมายของ ธนิก เลิศชาญฤทธ์ ว่าคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ คือ คุณค่าที่ทรัพยากร สามารถช่วยให้นุชนุชมีความเป็นอยู่ดำรงชีพได้ มีรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับบูร์ดิเยอร์ ที่เรียกฝีมือช่าง นี้ว่าทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถผันแปรไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจนั่นเอง เพียงแต่ในฐานะของฝีมือ ช่างชาววังมีศักดิ์ศรีของความดั้งเดิมซึ่งส่งผ่านผลงานไปสู่ตลาดในพื้นที่เฉพาะซึ่งผู้ซื้อคือผู้ที่ยอม จ่ายเพื่อความเป็นคนชนชั้นพิเศษ แหละผู้ขายมีความพึงในที่ได้ผลิตงานแบบดั้งเดิมคงอัตลักษณ์ ของชาววังไว้ได้ (ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2554)

งานประดิษฐ์ดอกไม้สดในราชสำนักไทย

เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้ มุ่งศึกษาในเรื่องราวของทักษะที่เกิดขึ้นในงานประดิษฐ์ ดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จึงได้ทำการทบทวนเอกสาร งานวิจัย เพื่อข้อมูลส่วน

สำคัญที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจใน “งานดอกไม้สด” ตั้งแต่เริ่มต้นและคงอยู่ในปัจจุบันของงานฝีมือด้านนี้ในประเทศไทย

ประวัติของงานดอกไม้สด

งานดอกไม้สดของไทยนั้น มีหลักฐานบันทึกมากมาย ซึ่งมีงานเขียนที่กล่าวไว้คือ จันทนา สุวรรณมาลี (จันทนา สุวรรณมาลี 2529) และ มณีรัตน์ จันทนะพะลิน (มณีรัตน์ จันทนะพะลิน , 2528) ที่เขียนถึงประวัติความเป็นมาของงาน ดอกไม้สดในประวัติศาสตร์ ที่ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยหลักฐานงานเขียนอีกชิ้นที่สำคัญคือ ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2431) ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า งานดอกไม้สดนั้นมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สืบทอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งล้วนแล้วแต่ประดิษฐ์และใช้งานในราชสำนักไทย โดยเฉพาะในการพระราชพิธีต่าง ๆ

ในสมัยสุโขทัยนั้นในงานพิธีของเปรียง พระสนมกำนัลทำโคมลอยร้อยด้วยดอกไม้ประกวดกันซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าในราชสำนักไทยมีการร้อยกรองดอกไม้ มีการคิดประดิษฐ์โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นมรดกวัฒนธรรมสืบทอดกันในราชสำนักมาตลอด

ในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นยุคที่มีงานเขียนถึงมากที่สุดในฐานะของการพัฒนาฝีมือด้านการประดิษฐ์ดอกไม้สดอย่างสูงสุด โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เจ้านายฝ่ายในต่างให้ความสนใจพัฒนาฝีมือของตนและข้าหลวงในตำหนักให้มีความชำนาญ เกิดทั้งการพัฒนาฝีมือ และพัฒนารูปแบบของงานดอกไม้สดมากที่สุด เช่น ตำหนักของพระวิมาดาเธอมีการประยุกต์ใช้วัสดุให้เกิดความแปลกใหม่ตลอด เช่น การประยุกต์ใช้ใบตอง ก้านใบ (เนื่อง นิรัตน์, 2537) หรือตำหนักของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ หรือที่ชาววังเรียกว่าสมเด็จพระที่นั่ง ที่ถูกยกย่องว่าท่านเป็นศิลปินที่มีพระปรีชาสามารถในงานหัตถศิลป์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานฝีมือดอกไม้สด งานปักสะดิง โดยเฉพาะงานประดิษฐ์ดอกไม้สดที่มีพระราชนิยมในการดัดแปลง ประยุกต์ให้มีความสวยงามแปลกตา ซึ่งพระตำหนักที่บน (บนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท) นี้จะมีหน้าที่ในการประดิษฐ์ดอกไม้สดในงานพระราชพิธีหลวง หรืองานที่มีผู้ขอพระราชทานช่วยต่าง ๆ ในด้านการฝีมือเพราะมีชื่อเสียงในด้านความประณีต วิจิตรบรรจง ซึ่งข้าหลวงตำหนักนี้ต่างก็ขึ้นชื่อในเรื่องฝีมือที่ต่างถ่ายทอด ฝึกหัดคู่กันจนเชี่ยวชาญและชำนาญสมกับเป็นข้าหลวงในพระราชอุปการะ อีกทั้งยังทรงอุปการะสนับสนุนผู้มีฝีมือมาเป็นพนักงานช่าง โดยให้มีการฝึกหัด และถ่ายทอดวิชาโดยพนักงานช่างรุ่นเก่าที่มีความรู้ความชำนาญจะอบรมผู้เรียนจนได้ความรู้ ความชำนาญ และสนองงานด้านการประดิษฐ์ได้งดงามตามพระประสงค์ ตามวิธีที่นิยมกันในราชสำนัก (อุทุมพร วีระไวทยะ, 2508)

ฝีมือในด้านการประดิษฐ์ดอกไม้สดของราชสำนักนี้ เป็นที่ยอมรับในฝีมือ “ชาววัง” เป็นอย่างมาก ซึ่งหากจะกล่าวถึงสิ่งที่แสดงถึงความเป็นชาววังนี้ ผู้เขียนขอตีความว่าเป็นความโดดเด่น

เด่นของผลงานซึ่งมีความประณีต สะท้อนถึงการใช้งานสำหรับชนชั้นสูงในราชสำนักไทย สอดคล้องกับงานเขียนของ ภัทรสิริ อภิชิต (Craft NOW ตอนที่ 1 : การเดินทางของงานหัตถกรรม, www.tcdc.or.th./ Creative Thailand, 29 เมษายน 2559) กล่าวว่าผลงานฝีมือเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำหน้าที่สะท้อนฐานะทางสังคม และเป็นการแบ่งแยกชนชั้นและผู้คนออกจากกันซึ่งมีเรื่องของค่านิยมมูลค่า การใช้วัตถุดิบ และฝีมือช่างที่มีความประณีต ซึ่งฝีมือช่างชาววังนี้มีความโดดเด่นในมิติของการถูกจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มในสังคมเท่านั้น และกลุ่มพิเศษที่ว่าเป็นชนชั้นสถาบันพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของงานช่างฝีมือดอกไม้สดนั่นเอง

จากการศึกษาประวัติเกี่ยวกับงานดอกไม้สด ทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมการประดิษฐ์ดอกไม้สดนั้น ก่อกำเนิดมาจากราชสำนักไทย มีศูนย์กลางการถ่ายทอดในพระบรมมหาราชวัง โดยการสนับสนุนของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้เกิดการพัฒนาศิลปหัตถกรรมฝีมือชั้นสูงของสตรีในราชสำนัก ในการสืบทอดต่อกันมานั้นมีเรื่องราวของการฝึกทักษะ และนอกเหนือจากนั้นยังมีการสืบทอดค่านิยมแบบราชสำนักสอดแทรกเป็นความรู้แฝงมาด้วยนั่นคือ ผลงานที่ประดิษฐ์ใช้สอยนั้นผู้ทำต้องใส่ใจมีความประณีตบรรจงทั้งเรื่องการเลือกวัสดุ ความคิดสร้างสรรค์ ให้เกิดความงามวิจิตรบรรจง เพราะเกี่ยวเนื่องด้วยงานใช้งานถวายต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สำหรับความสำราญส่วนพระองค์ หรือสำหรับการพระราชพิธีที่เป็นเสมือนพื้นที่แสดงความสามารถและตัวตนของสตรีฝ่ายใน เป็นผู้ที่มีฝีมือ และเป็นผู้จงรักภักดี เสริมเสถียรภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ ปวีณา เอี่ยมประไพ (ปวีณา เอี่ยมประไพ, 2555)

นอกจากนี้แล้วผู้เขียนยังได้ทำการค้นคว้าเพิ่มเติมข้อมูลในส่วนของงานสืบทอดฝีมือความโดดเด่น ผ่านยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งก็คือพลวัตนั่นเอง

พลวัตของงานช่างฝีมือดอกไม้สด

ในเรื่องราวของพลวัตที่ทำให้เกิดโรงเรียนในวัง (หญิง) สิ่งที่มีอิทธิพลกับพลวัตนี้คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในเรื่องราวของบุคคล สถานที่ การเมืองการปกครอง โดยจะนำมาเชื่อมโยงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการผ่านยุคสมัยและบริบทของสังคมในช่วงต่าง ๆ โดยศึกษาจากงานวิจัยของ สาวิตรี เจริญพงศ์ แบ่งเป็น 4 ยุค คือ (สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537)

ยุคปฐมบท ของงานช่างฝีมือดอกไม้สด สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 – 3) งานช่างประดิษฐ์ดอกไม้สด มีการฟื้นฟู ส่งเสริมให้รุ่งเรืองในวิชาช่างเป็นอย่างมากเพราะอยู่ในช่วงสร้างความรุ่งเรืองให้พระนครภารกิจหลักของพระมหากษัตริย์ในช่วงนี้คือการก่อสร้างกรุงเทพมหานครให้สง่างามเหมือนในสมัยอยุธยาเป็นราชธานี มีการสรรหาช่างฝีมือจากสมัยอยุธยามาเป็นช่างหลวง และพัฒนาเป็นกรมช่างสิบหมู่ ทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของงานช่างหลวงของราชสำนักฝ่ายหน้า ในส่วนของราชสำนักฝ่ายใน สาวิตรี เจริญพงศ์ ชี้ให้เห็นว่ามีความเคลื่อนไหว

และพัฒนาที่ยมเท่ากับราชสำนักฝ่ายหน้าเช่นกัน โดยใช้หลักฐานบันทึกทางประวัติศาสตร์เรื่องเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 1 ชื่อเจ้าคุณตานี ซึ่งได้รับการบันทึกไว้ว่าเป็นผู้มีฝีมือในการจัดดอกไม้สดมากที่สุดในยุค ซึ่งผลงานของเจ้าคุณ ได้รับการกล่าวขวัญและเลื่องลือถึงฝีมือและความคิดสร้างสรรค์ งานประดิษฐ์ดอกไม้สดในช่วงเวลานั้น ในการศึกษาถึงงานดอกไม้สดของยุคแรกนี้ สภาสตรีมีการวิเคราะห์ผ่านจิตรกรรมฝาผนังที่รุ่งเรืองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 ไว้อย่างน่าสนใจว่าภาพจิตรกรรมจะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของในสังคมซึ่งถ่ายทอดออกมา เป็นชนชั้นสูงตั้งแต่ระดับกษัตริย์ถึงชนชั้นปกครองจะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากระดับชาวบ้านทั่วไป เช่นมีการประดับตกแต่งปราสาทราชวังด้วยพานพุ่มดอกไม้ หรือแม้แต่ชีวิตประจำวัน สตรีในราชสำนักก็จะทำงานประดิษฐ์ดอกไม้สด ฯลฯ ซึ่งเป็นการใช้ข้อมูลนำมาวิเคราะห์ให้เห็นภาพ อีกทั้งยังเป็นร่องรอยให้นำไปต่อยอดความคิดของงานวิจัยในครั้งนี้ได้ในประเด็นที่ว่างานประดิษฐ์ดอกไม้สดเป็นงานช่างฝีมือของสตรีในราชสำนักที่มีเอกลักษณ์เป็นของชนชั้นสูงมาตั้งแต่อดีตแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องมือแสดงถึงรสนิยมชั้นสูงเป็นอย่างดีว่าแม้ในงานจิตรกรรมชั้นสูงที่สร้างสรรค์ด้วยแนวความคิดอุดมคติ ยังเปรียบเปรยสตรีราชสำนักฝ่ายในประคองนางฟ้าที่รายรอบพระนารายณ์ในปราสาทราชวังที่เปรียบประดุจวิมานบนสวรรค์

ยุควัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศไทย (สมัยรัชกาลที่ 4 – 6) เป็นยุคล่าอาณานิคม มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงประเทศ ในส่วนของงานประดิษฐ์ดอกไม้สดนั้นก็มีการปรับตัวพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ตามบริบทสังคมในราชสำนัก ซึ่งมีการจัดดอกไม้แบบไทยประยุกต์ เป็นการรับแบบตะวันตกเข้ามาประยุกต์กับงานของไทย ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย เช่นการจัดแจกันดอกไม้ประดับโต๊ะอาหาร ภาชนะดอกไม้ ใช้ในการต้อนรับ ฯลฯ ซึ่งนำมาวิเคราะห์ได้ว่างานดอกไม้สดในยุคนี้ได้ถูกตัดแปลงประยุกต์รูปแบบ และหน้าที่การใช้งานเพื่อให้ทันกับบริบทของสังคมในขณะนั้น ช่างสตรีในราชสำนักก็ได้เพิ่มทักษะ และได้มีโอกาสในการแสดงความคิดสร้างสรรค์ผลงานออกสู่สังคมภายนอกและเพิ่มพื้นที่ในการแสดงออกของงานฝีมือเชิงช่างอย่างไม่เคยมีมาก่อนด้วยวัฒนธรรมกับบทบาทของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป

ยุคฟื้นฟูวัฒนธรรม (ร. 7 – ร. 9) เมื่อประเทศรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามากจนวัฒนธรรมแทบจะหายไป จนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองโดย จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม วัฒนธรรมเกิดการจัดการอีกครั้ง ในส่วนของงานช่างฝีมือดอกไม้สดมีประเด็นที่สำคัญคือ มีการส่งเสริมทางด้านช่างทั้งฝ้ายนอกและฝ้ายใน โดยมีการจัดตั้งโรงเรียนและวางรากฐานของงานประเภทหัตถกรรมไว้ในรูปโรงเรียนอาชีวศึกษานั้นสอนด้านการช่างสตรีโดยเฉพาะ หากวิเคราะห์จากพัฒนาการนี้จะพบว่า งานช่างสตรีนั้นได้ถูกถ่ายทอดออกไปสู่ภายนอก ไม่ได้มีศูนย์กลางอยู่ที่พระบรมมหาราชวังเหมือนในอดีต ด้วยสังคมเกิดการเปลี่ยนผ่าน แต่สิ่งที่ยังคงอยู่คือความเป็นวิชา

ของสตรีชั้นสูง โดยครูผู้สอนนั้นเป็นข้าหลวงเก่าที่มีความเชี่ยวชาญในงานช่างสตรีในราชสำนัก คือ อาจารย์เขื่อน ภาณุทัต ด้วยความสามารถ ชื่อเสียงและการฝึกฝน สั่งสมประสบการณ์ในการทำงาน ในราชสำนักฝ่ายในมาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้น อาจารย์เขื่อนจึงเปรียบเสมือนตราสินค้าที่จะรับประกันถึงวิชาความรู้และผลงานของสถานศึกษาได้ว่าเป็นวิชาช่างชั้นสูง ตกทอดมาจากชาววัง คั้งเดิม

ยุคแห่งการรื้อฟื้นในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9) ในยุคที่งานช่างประดิษฐ์ดอกไม้สด เกิดวิกฤตทางด้านฝีมือช่างคือในช่วงที่รัฐบาลใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นยุคอุตสาหกรรม ใช้เครื่องจักรผลิตทุกอย่างแม้แต่งานฝีมือ เพราะมีการขยายตัวของเศรษฐกิจ ประเทศพึ่งพาการส่งออกงานฝีมือ แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าด้วยประวัติการสั่งสมฝีมือแรงงานมาอย่าง ยากลำบากในการฝึกฝน ฝึกหัดพัฒนาทักษะ ผลงานที่ออกมาผ่านการใช้ฝีมือก็จะมีความเป็นเอกลักษณ์ตามรูปแบบที่ถูกถ่ายทอดกันมา เครื่องจักรไม่สามารถจะทำได้เท่ากับมือช่างแต่ด้วยมิติของการเมืองการปกครองที่ต้องการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อผลักดันเศรษฐกิจให้เสรีและก้าวหน้า ช่างฝีมือในช่วงนี้จึงถูกลดบทบาทลงไปโดยปริยาย

ในรัชกาลปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์ให้ความสนใจและรับอุปถัมภ์งานช่างฝีมือ ทั้งที่ยังมีอยู่และฟื้นฟูสิ่งที่หมดไป ซึ่งสาวตรี เจริญพงศ์ ชีให้เห็นถึงการที่สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ ในการฟื้นฟูงานช่างต่างๆ โดยการจัดตั้งศูนย์ มุลนิธิมากมายเพื่อส่งเสริม อนุรักษ์ และสืบสานวิชา ช่างฝีมือ ในส่วนของงานช่างสตรีในราชสำนักฝ่ายใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช กุมารีทรงมีรับสั่งให้จัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (วิทยาลัยในวังหญิง) ขึ้นในเขต พระราชฐานชั้นในซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

สรุปได้ว่าโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ของการสืบทอดงาน ช่างฝีมือสตรีฝ่ายใน สอนโดยช่างฝีมือฝ่ายใน และใช้พื้นที่ตำหนักเก่าในเขตพระราชฐานชั้นในเป็น ห้องเรียนทำให้โรงเรียนมีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับ อีกทั้งมีมาตรฐานการเรียนการสอน ที่เป็นรูปธรรม มีการประเมินผลการเรียนตลอดหลักสูตร และท้ายที่สุดมีการรับพระราชทาน ประกาศนียบัตรวิชาชีพจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นเสมือนการ รับรองจากสถาบันพระมหากษัตริย์ว่า “วิชาช่างสตรี” ของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นั้นสืบทอด “ฝีมือ” มาจากสายชาววังอย่างแท้จริง ซึ่งรายละเอียดของโรงเรียนจะขอพูดในบทที่ 4 ต่อไป

การสืบทอดฝีมือช่างดอกไม้สดในราชสำนัก

ในการสืบทอดความรู้ในวิชากุลสตรีชาววังนั้นมีการสืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ โดย ถ่ายทอดคู่กัน ในลักษณะของการเป็นลูกมือในการทำงานจริง ซึ่งเป็นวิธีการถ่ายทอดแบบโบราณ

คือวิธีครุพักลักจำ โดยวิชาช่างฝีมือของสตรีฝ่ายในโดยเฉพาะงานประณีตศิลป์นั้น ช่างในวังนับว่าเป็นงานช่างฝีมือชั้นสูงสุด โดยมีงานเขียนของ (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร, 2547) ที่สอดคล้องกับงานของ (เบญจภา (จักรพันธ์) ไกรฤกษ์, 2558) ในเรื่องของกรถวายตัวเป็นสาวชาววัง จะได้รับการอบรมในเรื่องงานประณีตศิลป์ในด้านต่างๆ เช่น การแกะสลัก ปักสะดึง ร้อยมาลัย เย็บปักถักร้อยปรุงอาหารคาวหวาน เปรียบเหมือนโรงเรียนสอนการช่างที่ผู้มีบรรดาศักดิ์ชอบส่งบุตร หลานที่เป็นผู้หญิงเข้าไปศึกษาในสำนักเจ้านายฝ่ายใน และวังก็สร้างช่างที่มีคุณภาพที่สามารถสืบทอดวัฒนธรรมมาเป็นเวลานาน สอดคล้องกับงานเขียนของ (ปวีณา เอี่ยมประไพ, 2555) ที่สรุปไว้ว่าราชสำนักฝ่ายในเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมชั้นเลิศ ฝ่ายในมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวที่ทำให้วัฒนธรรมไทยดำรงอยู่ได้สืบมา

อย่างไรก็ตามในการถ่ายทอดความรู้งานช่างฝีมือสตรีชาววังในราชสำนักในปัจจุบันที่อยู่ในรูปแบบของการเรียนการสอนระบบการศึกษาผ่านหลักสูตรของโรงเรียนนั้น ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานช่างฝีมือดอกไม้สดในวัง ในเรื่องราวขององค์ความรู้การถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งพบว่ามิงงานเขียน 2 งาน คืองานของ (มธุวิริญจ์ เทพกิจ, 2526) และ (เสาวภา สมจิต, 2540) ที่ชี้ให้เห็นว่าความรู้เหล่านี้ยังคงมีการสืบทอดต่อกัน ในรูปแบบของโรงเรียนช่างฝีมือภายในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยทั้ง 2 งาน ได้ใช้โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) เป็นพื้นที่ศึกษา

งานของมธุวิริญจ์มุ่งประเด็นศึกษาไปที่การสำรวจองค์ความรู้ของครู ประวัติชีวิตและผลงานของครูจากในวัง ในขณะที่งานของเสาวภา จะมุ่งประเด็นศึกษาไปที่เหตุจูงใจของนักเรียนในการมาเรียน และใช้โรงเรียนช่างฝีมือในวังเป็นแบบฉบับของโรงเรียนที่นักเรียนสำเร็จการศึกษามากกว่าโรงเรียนนอกระบบอื่นๆ ซึ่งทั้งสองงานไม่ได้ให้น้ำหนักในมิติของวิถีปฏิบัติ การฝึกฝน การฝึกทักษะ แต่เป็นการถอดองค์ความรู้ที่อยู่ในตัวครู โดยมีการให้รายละเอียดในเรื่องของวัสดุ อุปกรณ์ ขั้นตอน ในขั้นเตรียม รวมถึงรายละเอียดการร้อยมาลัย วิธีการร้อย ประเภทของมาลัย มีแผนผังลาย ฯลฯ ซึ่งเป็นเสมือนภาพแทนของความรู้ชุดหนึ่งที่เป็นรูปธรรม นอกจากนั้นในงานของมธุวิริญจ์จะถ่ายทอดให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาของครูหากไม่มีการถอดองค์ความรู้มาเป็นลายลักษณ์อักษรก็มีแต่จะสูญหายไปตามครูผู้สอนซึ่งมีอายุมาก ผู้วิจัยมองว่าการจัดเก็บเป็นลายลักษณ์อักษรหรือว่าการเก็บในรูปแบบอื่นๆ ตามที่งานเขียนแนะนำ เช่น ซีดี หรือสื่อการเรียน ก็มีประโยชน์ต่อการสืบสาน แต่หากใช้มุมมองของบูร์ดิเยอมาพิจารณาแล้ว ความสำคัญที่ไม่ควรมองข้ามคือการสืบทอดโดยการฝึกหัด ฝึกปฏิบัติ เหมือนที่งานช่างไม้ของวิภาสได้ชี้ให้เห็นว่าในการสืบทอดงานที่ใช้ทักษะสูงๆ หรือมีคุณสมบัติเฉพาะความรู้จะไม่เกิดจากตำราแต่เพียงอย่างเดียว ในความเห็นของผู้วิจัยยังมีความรู้พิเศษบางอย่างที่แม้แต่ครูช่างเองก็ไม่ได้รู้ลึกก็คือความรู้ เช่น ในเรื่องราวของประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ทักษะคิด และศรัทธาที่มีต่อพระบรมวงศานุวงศ์ การให้

ความหมายในชิ้นงานแต่ละอย่าง หน้าที่การใช้งานอย่างโบราณ ฯลฯ ซึ่งด้วยความเป็นพื้นที่หวงห้าม พื้นที่พิเศษ เกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ครูช่างผู้ซึ่งทุ่มเทเวลาการรับใช้ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยความจงรักภักดี ย่อมมีความภาคภูมิใจ และทัศนคติในมิตินี้ถ่ายทอดส่งไปยังลูกศิษย์ทุกรุ่นทุกสมัย รวมทั้งเรื่องเล่าประสบการณ์ส่วนตัวซึ่งไม่อาจจะหาได้จากตำราเล่มใด ๆ นั่นคือ “ความรู้” ในมิติที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตามงานของมฐววิธจมีมีส่วนที่จะเป็นประโยชน์ในเรื่องข้อมูลส่วนที่เป็นประวัติชีวิตผลงาน และการตั้งสมองค์ความรู้ของครูช่างบางส่วนที่นำมาเชื่อมโยงเป็นข้อมูลเสริมให้กับงานวิจัยฉบับนี้ต่อไป ส่วนงานของเสวภา ชี้ให้เห็นถึงเหตุผลหรือแรงจูงใจที่ทำให้ให้นักศึกษาตัดสินใจเลือกมาเรียนที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) มากที่สุดคือ ต้องการมีความรู้ ความชำนาญ เพราะยอมรับในชื่อเสียงของสถาบันและครูผู้สอน เมื่อนำมาพิจารณาในมิติที่ผู้เขียนสนใจ งานของเสวภา ทำให้เห็นถึงการถือครองทุนทางวัฒนธรรมนั่นคือความรู้ความชำนาญแบบชาววัง และนักเรียนที่เข้ามาเรียนก็ต้องการจะมีส่วนในความรู้ หรือเข้าใกล้ทุนทางวัฒนธรรมนี้ ซึ่งกว่าที่ครูจะได้รับการยอมรับนั้นครูต้องผ่านการฝึกฝน ปฏิบัติ และผ่านบรรทัดฐานขั้นตอนของการฝึกปฏิบัติมาอย่างมาก นั่นคือฮาบิตัสของครู ที่เมื่อผ่านช่วงเวลาการฝึกฝนที่ยากลำบากแล้ว ความรู้จะซึมซับฝังอยู่ในตัวครู แม้หลักคำทำได้ด้วยความชำนาญของร่างกาย

หากพิจารณางานเขียนทั้งสองในมุมมองของผู้เขียน ความเป็นงานฝีมือแบบไทยประเพณีของสาวชาววังนี้ มีความละเอียด พิถีพิถันที่ถ่ายทอดผ่านรูปแบบของการจัดดอกไม้แบบชาววัง จนเกิดเป็นผลงานการประดิษฐ์อย่างสวยงามที่เราสัมผัสได้ด้วยตาเปล่านี้ ในงานหนึ่งงานต้องแฝงไว้ด้วยองค์ความรู้พิเศษบางอย่าง และต้องผ่านการฝึกฝน ผ่านการเรียนรู้เป็นขั้นเป็นตอน และในกระบวนการถ่ายทอดได้มีการใส่ความหมายพิเศษหรือใส่ความรู้พิเศษที่ต่างจากที่อื่นเป็นแบบฉบับเฉพาะ เพราะด้วยเรื่องราวของความเป็นชาววัง ที่มีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ชัดเจน และเคร่งครัด และงานประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นในวังล้วนเป็นไปเพื่อตอบสนองและรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นความภาคภูมิใจ เป็นศักดิ์ศรีหนึ่งของสตรีฝ่ายใน ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ถ่ายทอดลงไปในกระบวนการด้วยหรือไม่ ซึ่งต้องใช้แนวความคิดมโนทัศน์การปฏิบัติเป็นกรอบในการวิจัยต่อไป

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยเรื่องของการงานประดิษฐ์ดอกไม้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มีการเขียนในรูปแบบของตำราการประดิษฐ์เครื่องสด เช่น พวงมาลัย บายศรี เครื่องแขวนมากมาย ทั้งรูปแบบไทยประเพณี และแบบประยุกต์ เช่น งานของ (จันทนา สุวรรณมาลี 2529), (มณีนรัตน์ จันทะพะลิน 2528), เทียมจันทร์ เรื่องเกษม (ชุดการสอน การประดิษฐ์ดอกไม้สดคอมพิวเตอร์ช่วยสอน การประดิษฐ์ดอกไม้สด), (แพรวพร สุวพงษ์, 2539) สิ่งที่เหมือนกันในงานทั้งสิ้นนี้คือ ความพยายามถอดองค์ความรู้ออกมาเป็นรูปธรรม นั่นคือ เขียนอธิบายถึงขั้นตอน กระบวนการ

ประดิษฐ์แบบเป็นขั้นเป็นตอน โดยเฉพาะงานของเทียมจันทร์นั้น มีการพัฒนาแบบเรียนโดยอาศัยคอมพิวเตอร์มาเป็นสื่อช่วยสอน โดยที่หากวิเคราะห์งานแล้วจะเห็นว่าได้ให้น้ำหนักในเรื่องทักษะปฏิบัติ ที่เน้นการฝึกฝนต่อเนื่อง และเกิดขึ้นเป็นแบบเฉพาะบุคคลที่มีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดความชำนาญ ซึ่งหากมองผ่านการคิดของบูร์ดิเยอนั้น ทักษะทางด้านงานฝีมือชั้นสูงจะเกิดการถ่ายทอดคู่กันได้ต้องมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างครูช่างและลูกศิษย์ในระยะเวลาที่ยาวนาน ลูกศิษย์ต้องเรียนรู้ตั้งแต่ขั้นเบื้องต้น พัฒนาไปสู่ขั้นปฏิบัติการอย่างชำนาญ หากนักเรียนฝึกหัดและเรียนจากแบบเรียนทั้งจากตำรา หรือชุดช่วยสอนคอมพิวเตอร์ จะไม่มีความสัมพันธ์ถามตอบ และการชี้แนะผลงานได้ ซึ่งการใช้ทฤษฎีปฏิบัติของบูร์ดิเยอในการวิจัยครั้งนี้ อาจจะทำให้เกิดมิติใหม่ ๆ ในการขยายผลด้านการศึกษางานฝีมือในโรงเรียนต่าง ๆ ได้

สิ่งที่น่าสนใจที่ได้จากการสังเคราะห์งานที่กล่าวมาอีกมิติหนึ่งคือ การเรียนงานประดิษฐ์ดอกไม้สดนั้นถูกบรรจุไว้ในกลุ่มวิชาเลือก การงานและอาชีพ หรือวิชาคุณธรรม ซึ่งถูกจัดเป็นความรู้ทางเลือก เป็นวิชาเรียนระดับรอง ซึ่งหากมาเปรียบเทียบกับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จะสัมผัสได้ถึงความแตกต่างของการให้ความสำคัญ หรือแม้แต่ภาพพจน์ของผู้เรียน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผลงาน ชื่อเสียง และภาพพจน์หรือสถานภาพของผู้เรียนจากโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ล้วนมีความโดดเด่นกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการสร้างความโดดเด่น สร้างความหมายของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

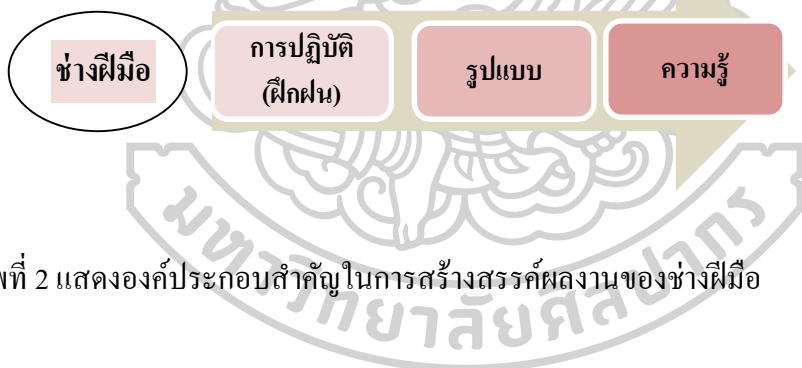
บริบทของช่าง

ในงานวิจัยชิ้นนี้ จะไม่มุ่งเน้นไปที่การให้ความหมายของ “ช่าง” ซึ่งได้มีนักคิดนักวิจัยมากมายได้ค้นคว้า และเขียนถึงความหมายมากมายแล้ว แต่ต้องการศึกษาถึงวิถีปฏิบัติของช่างมากกว่า อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน และภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทักษะฝีมือ ของช่าง เพื่อเชื่อมโยงความคิดกับเรื่องที่จะศึกษา จึงขอนำมาสรุปแต่พอสังเขป ซึ่งจะกล่าวถึงเฉพาะในมิติของการถ่ายทอดและกระบวนการสร้างฝึกทักษะช่าง

ก่อนที่ช่างจะผลิตงานช่างออกมาเป็นที่ยอมรับ ปัจจัยสำคัญที่เป็นหัวใจของงานช่างคือช่างต้องมีความชำนาญโดยผ่านกระบวนการฝึกฝนจากการปฏิบัติซ้ำ ๆ อย่างมีขั้นตอนและมีแบบแผน ซึ่งหากช่างนำความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจนเชี่ยวชาญ เป็นทักษะ และมีแบบแผนแล้วนั้น จะสามารถสร้างเอกลักษณ์ หรือในทางช่างเรียกว่า สกูลช่างได้ ซึ่งมีงานเขียนที่ศึกษาในเรื่องราวของสกูลช่าง คือ เรื่อง งานช่างหลวง (หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช 2554 ,กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม) ซึ่งได้เขียนถึงการพิจารณาสกูลช่าง สรุปได้ 3 ประการคือ ประการแรก มีแบบแผนสกูลช่าง เป็นมิติของการสืบทอดจากครูช่างสู่ลูกศิษย์ ด้วย

ความรู้ การฝึกหัดและจดจำ ตามแบบแผนหรือขนบนิยามที่สืบต่อๆ กันมา มีรูปแบบเดียวกัน
ประการที่ 2 แบบแผนประเพณี คือกระบวนการในการสร้างผลงานด้วยความละเอียดอ่อน ผ่าน
 ความรู้และความคิดในการสร้างสรรค์ **ประการสุดท้าย** ชิ้นงานที่สำเร็จ ต้องมีครบตามคุณลักษณะ
 และถูกต้องตามแบบแผน ที่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์เห็นถึงความวิริยะ อุตสาหะและ
 จินตนาการของช่าง ซึ่งยากเกินกว่าที่ฝีมือช่างทั่วไปผู้ไม่ได้ผ่านการถ่ายทอดความรู้ชั้นสูง หรือ
 ไม่ได้ฝึกฝนและปฏิบัติอย่างถูกแบบแผนจากครูจะลอกเลียนแบบได้โดยง่าย

งานเขียนเรื่อง **“ช่างสิบหมู่”** (การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย, 2540) ยังได้อธิบาย
 ผ่านผลงานของช่างว่า ผลงานที่ช่างใช้ฝีมือในการสร้างทำขึ้นนั้นช่างต้องมีความรู้ทางการช่าง ทั้ง
 ในทางทฤษฎี และการปฏิบัติซึ่งช่างต้องเรียนรู้จนมีความแตกฉานในวิชานั้นๆ หรือแบบแผน
 แบบอย่างที่ใช้กำหนดสำหรับนำมาฝึกปฏิบัติจนชำนาญ ใช้การได้เป็นอย่างดีในแบบฉบับ หรือ
 แบบอย่างที่กำหนดนี้ในงานเขียนช่างสิบหมู่ เรียกว่า ขนบนิยาม เมื่อช่างมีความรู้หลักวิชาช่างตาม
 รูปแบบหรือขนบนิยามก็จะสามารถส่งต่อ หรือสืบทอดให้แก่กันผ่านการเรียนรู้และการฝึกหัด จากที่
 วิเคราะห์หามาทั้งหมดสรุปสิ่งที่สำคัญในการเป็นช่างฝีมือที่จะสร้างสรรค์ผลงานออกมาได้อย่างมี
 คุณค่านั้น คือ ความรู้ รูปแบบ การฝึกฝนหรือการปฏิบัติ และการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา



ผลงาน
ช่างฝีมือ

ภาพที่ 2 แสดงองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างฝีมือ

นอกจากนี้ยังได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสืบทอดงานศิลป์ชั้นสูงซึ่ง
 มีงานของ ปิติมา โฆษิตเกษม (ปิติมา โฆษิตเกษม, 2554) ซึ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา
 ด้านช่างศิลป์ไทยในสภาพปัจจุบัน ซึ่งน่าสนใจในมิติของสำหรับฝีมือช่างนั้น มีวิธีการจัดการ และ
 กระบวนการถ่ายทอดฝีมืออย่างไร ซึ่งปิติมาได้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้สอนงานศิลปะ
 ที่มีการสอดแทรกถ่ายทอดในเรื่องค่านิยม แนวคิด วิถีชีวิต จากประสบการณ์ถ่ายทอดจนเกิดเป็น
 รูปธรรมการเรียนรู้ด้านศิลปะได้ แต่งานเขียนก็ไม่ได้เน้นในเรื่องของการฝึกปฏิบัติและการไปถึง
 ซึ่งฝีมือ งานเน้นวิเคราะห์หลักสูตรการสอน และครูช่างที่มีอยู่ยังประสบการณ์ไม่เพียงพอ จึง
 เสนอแนะให้ใช้ช่าง หรือศิลปินในชุมชน ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง
 (หญิง) เหล่าครูช่างล้วนเป็นช่างฝีมือ ที่สะสมประสบการณ์ในการทำงานด้านประดิษฐ์ดอกไม้สดมา

อย่างมากมาย สะท้อนให้เห็นว่า สุดท้ายการที่จะให้ได้มาซึ่งช่างฝีมือ ครูผู้มีประสบการณ์ที่สั่งสมอยู่ในตัวเองย่อมถ่ายทอดและสร้างนักเรียนช่างได้เป็นอย่างดี ซึ่งความรู้ ประสบการณ์นี้หากมองในมิติของบูร์ดิเยอก็คือ “ฮาบิทัส” นั่นเอง ที่เป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดฝีมือช่างด้านศิลปะ และ ประณีตศิลป์

ฮาบิทัสในงานช่างฝีมือ

ในงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นการวิจัยในมิติของงานช่างฝีมือ ซึ่งในทัศนะของบูร์ดิเยอได้ให้ความสำคัญในมิตินี้ไว้เช่นกัน โดยอธิบายผ่าน ฮาบิทัสที่อยู่ภายในร่างกายคนที่ผ่านการปฏิบัติซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย (Embodiment) ซึ่งบูร์ดิเยอได้ให้คำอธิบายสิ่งที่สั่งสมอยู่ในร่างกายนี้คือความรู้บางอย่างหนึ่ง ที่ถูกเรียกว่า ทักษะ ความชำนาญ เป็นความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ทางร่างกาย โดยเฉพาะกรณีของช่างผู้ชำนาญด้านศิลปะ ที่ผ่านการเรียนรู้มาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้มาซึ่งทักษะ ความชำนาญ โดยบูร์ดิเยอได้อธิบายเรื่องความรู้ของช่างไว้ว่า เป็นความรู้ที่ได้มาจากการสร้างความคุ้นเคยอย่างซ้ำ ๆ ด้วยการทำงานทางศิลปะ เป็น “ศิลปะ” การเรียนรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้ด้วยการรับหรือการสั่ง เป็นศิลปะแห่งการคิด และ ศิลปะแห่งการดำรงชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่มีการพบปะกันระหว่างศิษย์และครูเป็นเวลายาวนาน มีการติดต่อสังสรรค์กันระหว่างผู้คนและผลงานทางศิลปะ เด็กฝึกงานหรือลูกศิษย์ที่อุทิศตัวให้กับผลงาน จะสามารถทำให้กฎเกณฑ์ในการสร้างงานศิลปะเข้าไปอยู่ในตัวโดยที่ไม่รู้ตัว ไม่ต้องทำให้กฎเหล่านั้นเป็นสูตรทฤษฎี และพวกเขาจะสามารถเรียนรู้ถึงการเป็นผู้มีความชำนาญได้เองโดยไม่รู้ตัว ในการเรียนรู้แบบนี้ ผู้ชำนาญด้านศิลปวัตถุจะไม่สามารถอธิบายหรือพูดถึงหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจ ความงามทางศิลปะได้อย่างชัดเจน (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

ดังนั้น ฮาบิทัสในบริบทของงานช่างฝีมือ จึงได้มาจากการเรียนรู้ทางร่างกายโดยใช้เวลาเรียนรู้ สะสมในร่างกายอย่างยาวนาน ก่อตัวเป็น โครงสร้างฮาบิทัสที่ดำรงอยู่อย่างคงทนในร่างกาย เป็นเหมือนสิ่งที่ถูกฝังอยู่ในตัวคน กลายเป็นสิ่งที่อยู่ในรูปของความรู้ที่เปี่ยมไปด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธา โดยจะมีการแสดงออกให้เห็นด้วยอากัปกิริยาต่างๆ ทางร่างกาย เช่น กิริยาอาการในการขยับร่างกาย หยิบจับ ประดิษฐ์ หรือเทคนิคการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ความชอบ และรสนิยม ซึ่งในทางศิลปะนั้นจะสัมพันธ์กับคำว่า สุนทรียะ

สำหรับปฏิบัติการ (Practice) นั้น ในความเห็นของบูร์ดิเยอ มีความหมายมากกว่าการกระทำของมนุษย์ เพราะจะเกิดขึ้น ในสังคมหนึ่งๆ ที่ผู้ปฏิบัติอยู่ในตำแหน่งที่ถือครองทุนทางวัฒนธรรมอยู่ และสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติการคนอื่นๆ ในสังคมเดียวกันจึงเป็นสภาวะที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งปัจเจกเองก็จะมีพื้นที่ของตนเอง ปฏิบัติการของปัจเจกคือการเลือกปฏิบัติอย่างไรในบริบทเฉพาะของสังคมหนึ่งๆ ซึ่งการเลือกแสดงออกหรือปฏิบัติการณ์นั้นๆ

สอดคล้องกับประสบการณ์ และการฝึกฝนมาเพื่อให้ไปถึงซึ่งทุนทางวัฒนธรรมนั้น หากนำมาอธิบายในงานของผู้เขียน “ปฏิบัติการ” ที่ว่านี่คือ วิธีปฏิบัติ แบบแผนทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมฝ่ายในผนวกกับกระบวนการผลิตซ้ำในโรงเรียนเพื่อสืบทอดต่อ ๆ กันไป ในส่วนนี้บูร์ดิเยอกล่าวว่า กลไกหนึ่งคือกระบวนการเรียนการสอน หลักสูตร ครู นักเรียน ซึ่งจะตกย้ำในเรื่องราวของทุนทางวัฒนธรรมนั้นคือ “ฝีมือช่างชั้นสูง” นั่นเอง

วิธีปฏิบัติในงานวิจัย

งานศึกษาเรื่องวิธีปฏิบัติช่างฝีมือดอกไม้สดในวังนี้ ได้กำหนดแนวคิดในการศึกษาคือ แนวคิดการปฏิบัติ (Practice) เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการวางขอบข่ายเนื้อหาการนำแนวคิดเรื่อง การปฏิบัติมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัย จึงได้ทำการค้นคว้า หาข้อมูล ทั้งเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นข้อมูลช่วยศึกษา และมีแนวทางในการประยุกต์ใช้ โดยมีงานวิจัยที่สามารถนำมาเปรียบเทียบ และนำมาใช้ประโยชน์ในงานเขียนในเรื่องราวของงานช่างฝีมือ ที่ต้องใช้ทักษะสูง ๆ และใช้การฝึก สร้างความชำนาญ

งานศึกษาที่เกี่ยวกับงานฝีมือช่างเฉพาะทาง ที่ต้องอาศัยความรู้และทักษะที่ผ่านการ ฝึกฝนปฏิบัติมาเป็นอย่างดั้น มีงานที่มีแนวคิดที่น่าสนใจคือ งานของ วิภาศ ปรัชญาภรณ์ (วิภาศ ปรัชญาภรณ์, 2544) ซึ่งงานวิจัยเริ่มต้นจากความสนใจในงานช่างไม้ประเภทช่างเฟอร์นิเจอร์ซึ่งวิภาศ มองว่า เป็นงานฝีมือที่ต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญ ความละเอียดอ่อน รวมกันเป็น “ฝีมือช่าง” และต้องการหาคำตอบว่าช่างไม้ผ่านการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ และกระบวนการเข้ามามีส่วน ร่วมในความรู้ได้อย่างไรโดยใช้กรอบความคิดเรื่องการปฏิบัติ (Practice) จึงมุ่งศึกษาในประเด็นของ ความรู้ที่เกิดขึ้นในสังคม “ช่างไม้” ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติฝึกฝน และการใช้ร่างกายเป็น เครื่องมือในการเรียนรู้ซึ่งจะต่างจากการศึกษาดำรงงานช่างไม้ วิภาศ ใช้วิธีในการวิจัยโดยการเข้าไปเป็นเด็กฝึกงานในโรงงานเฟอร์นิเจอร์แห่งหนึ่ง ในงานเขียน ได้พยายามถ่ายทอดให้เห็นถึง “ความรู้” และ “ตัวตน” ของช่างเฟอร์นิเจอร์ ว่าความรู้ที่แท้จริงของช่างที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เกิดจาก การเรียนผ่านระบบโรงเรียนหรือสถาบันการเรียน หากแต่ถ่ายทอดผ่านกันด้วยการฝึกทักษะปฏิบัติ ซึ่งเชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์หรือ โครงสร้างในสังคม โรงงานเฟอร์นิเจอร์ ที่ช่างผู้ชำนาญงาน มีทักษะสูงๆ จะเป็นเสมือนครูที่ถ่ายทอดความรู้และเทคนิคช่างไปสู่เด็กฝึกงาน หรือลูกมือช่าง ใน ขณะเดียวกันช่างชำนาญงานก็ได้เรียนรู้จากลูกมือช่าง โดยทั้งหมดทั้งมวลจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ ที่ดีต่อกันระหว่างช่างและลูกมือช่าง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการซึมซับและเชื่อมโยงกับสร้าง ความหมายของความรู้ นั้น ๆ ซึ่งไม่มีการเขียนเป็นตำรา หรือขั้นตอนใด ๆ เป็นลายลักษณ์อักษร

หากแต่มีความชัดเจนในเชิงปฏิบัติ และมีความถี่ไหลพัฒนาของฝีมือ ซึ่งผู้เขียนจะทบทวนงานวิจัยนี้เฉพาะในมิติที่สามารถนำมาเป็นแนวคิดและประโยชน์ต่องานศึกษาของผู้เขียนเท่านั้น

สิ่งที่ผู้ศึกษาเห็นในประเด็นเดียวกับงานที่จะศึกษาคือ การเข้ามามีส่วนร่วมในความรู้ของคนที่เข้ามาใหม่ คนที่เข้ามาฝึกเพื่อจะพัฒนาก้าวสู่ความเป็น “ช่าง” ในขั้นตอนการปฏิบัติที่ผู้ฝึกหัดจะต้องผ่านกฎเกณฑ์นั้นไปให้ได้ โดยยังมีโครงสร้างของสังคมกำกับอยู่เป็นเหมือนขอบเขตในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเมื่อนำมาทบทวนเปรียบเทียบกับงานช่างฝีมือในวังแล้วโครงสร้างของสังคมที่กำกับอยู่นั้น จะใช้ขนบ จารีตประเพณี ความเคร่งครัดหรือแบบฉบับพิเศษของชาววังหรือไม่ ที่มีบทบาทสำคัญในความรู้ที่จะถ่ายทอดต่อผู้เข้ามาเรียน หากว่าใช้สิ่งที่ผู้เขียนจะต้องศึกษาต่อไปคือวิถีปฏิบัติผ่านโครงสร้างสังคมของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ว่ามีการสร้างฝึกทักษะในการปฏิบัติในบริบทของงานในวังอย่างไร

อย่างไรก็ตาม งานเขียนของวิภาศ นั้นเป็นการศึกษาช่างในระบบการผลิตสมัยใหม่ ผู้เขียนได้ทบทวนเพิ่มเติมงานช่างในมิติของความเป็นช่างในแบบจารีตของไทย ซึ่งหากกล่าวถึงงานช่างฝีมือที่เกิดขึ้นในวังในวัง เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า ถูกผูกติดและเชื่อมโยงกับความเป็นงานแบบไทยประเพณี (tradition Thai) ซึ่งมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับช่างในแบบประเพณีคือ งานของ กรกช งามโกมุท (การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย: ศึกษากรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง) ซึ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่างทองหลวงในบริบทของสังคมปัจจุบันเพื่อความคงอยู่ของวิชาช่างทอง โดยตัวช่างที่ยังจะสามารถอยู่รอดในสภาพเศรษฐกิจของสังคมปัจจุบันซึ่งก็คือการเพิ่มงานสมัยใหม่ที่สอดแทรกเข้าไปในหลักสูตร หรือในส่วนของบุคคลที่จะเข้ามาเรียนก็มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมในอดีตช่างทองจะถ่ายทอดให้เฉพาะคนในตระกูลหรือผู้มีความสัมพันธ์พิเศษในทางสังคมต่อกัน แต่ในระบบของโรงเรียนช่างทองหลวงกาญจนาภิเษกนั้น เปิดกว้างมากขึ้น แต่ถึงแม้จะเปิดกว้างแต่ด้วยเพราะเป็นโรงเรียนช่างที่อุปถัมภ์โดยสถาบันกษัตริย์ ในการคัดเลือกจะมีกฎเกณฑ์ในการพิจารณาซึ่งเป็นความพิถีพิถันในการคัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าไปเป็นที่ช่างทอง กล่าวคือต้องพัฒนาฝีมือได้ และมีความประพฤติที่เหมาะสม

งานของกรกช เป็นงานที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงพัฒนาการของงานช่างโบราณในช่วงสมัยต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ทั้งในมิติของ “ช่าง” และ “ผลงานช่าง” แต่มีสิ่งหนึ่งที่ไม่ได้เปลี่ยนไปสำหรับการสืบทอดงานช่างโบราณ คือความพยายามถ่ายทอดความรู้ให้เป็นแบบเก่ามากที่สุด เช่นที่กรกชได้ยกตัวอย่างในเรื่องของการทำเครื่องมือใช้เอง ให้สามารถทำงานประดิษฐ์ได้ทั้งกระบวนการ โดยไม่พึ่งเครื่องจักร ซึ่งการทำเครื่องมือใช้เองนี้คือ “ขนบ” หรือหลักเกณฑ์อย่างหนึ่งของการเรียนวิชาช่างแบบโบราณ ซึ่งในส่วนนี้เป็นส่วนที่ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าในงานช่างทองหลวงนั้น ก็มี “ขนบ” ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นความเฉพาะของช่างทอง แม้ใน

งานวิจัยของกรกช ไม่ได้ให้นำหน้าหนักในการศึกษาการสร้างฝึกทักษะ หรือวิถีปฏิบัติของช่างทองหลวง แต่ก็ตระหนักว่า ในความเป็นช่างแบบโบราณ หรือแบบประเพณีนั้น “ขนบ” นั้นมีอยู่จริงและมีความสำคัญพอสมควรที่จะต้องใช้เป็นบรรทัดฐานในการถ่ายทอดความรู้สู่กันไปในสังคมช่างนั้น ๆ

ยังมีงานของ บุญรัตน์ เจริญชัย (ช่างเมืองเพชร: วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี) ซึ่งศึกษาถึงการดำรงอยู่ของช่างปูนปั้นเมืองเพชรในสังคมปัจจุบัน ซึ่งในงานเขียนมีการกล่าวถึงการสร้างอัตลักษณ์ของงานช่างเมืองเพชรในรูปแบบของงานช่างปูนปั้นที่มีความเฉพาะของช่างเมืองเพชร โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ฝึกฝนงานปูนปั้น ซึ่งการสืบทอดความรู้ไม่มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้วิธีสอนปากเปล่าและด้วยการทดลองทำไปพร้อมกัน ซึ่งก็จะเป็นการถ่ายทอดในระหว่างสร้างงานจริง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับงานช่างไม้ของวิภาส ก็จะเป็นลักษณะของการที่ช่างผู้มีความรู้ความชำนาญถ่ายทอดความรู้ให้ลูกมือช่างในลักษณะการขึ้นงานจริง ซึ่งบุญรัตน์เรียกความรู้ตรงนี้ว่า “ความรู้ทางงานช่าง” ซึ่งนอกจากลูกมือช่างจะได้เรียนรู้การสร้างชิ้นงานแล้วยังมีสิ่งพิเศษที่จะได้จากการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะนี้ คือความรู้สึกที่บุญรัตน์เรียกว่า “ลักษณะความงาม” ซึ่งได้เปรียบเทียบไว้ว่า เมื่อเราเปิดตำราการประดิษฐ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามขั้นตอนที่บันทึกไว้ เราจะสามารถผลิตงานออกมาได้ตามตำรา หากแต่งานนั้นจะขาดคุณลักษณะด้านความสวยงามบางอย่างไป ซึ่งเจ้า “ลักษณะความงาม” นั้น หากให้ผู้เขียนตีความ ก็คงจะเป็นสิ่งที่ช่างเมืองเพชรได้สร้างความประณีตใส่เข้าไปในงาน จนหลอมกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ชุมชนยอมรับ สังคมยอมรับ และยกย่องว่าเป็นความงามเฉพาะกลุ่ม เฉพาะสังคม เมื่อมองกลับมายังงานประดิษฐ์ดอกไม้สดของในวังจะมีสิ่งพิเศษนี้เหมือนงานของช่างปูนปั้นเมืองเพชรหรือไม่

ในส่วนของการขึ้นตอนการสร้างงานนั้น ในงานเขียนของบุญรัตน์เรายังได้เห็นว่าในกระบวนการถ่ายทอดนั้น เต็มไปด้วยเทคนิค วิธีการเฉพาะ เช่น การดำปูนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานปูน ก่อนจะเป็นช่างปูนเมืองเพชรทุกคนต้องเรียนรู้สูตรผสมปูนจากครู หรือหัวหน้างาน ซึ่งเมื่อผสมปูนเป็นแล้วก็จะพัฒนาไปเป็นช่างอย่างเต็มตัว หากเชื่อมโยงงานช่างปูนเมืองเพชรกับงานช่างทองหลวงแล้ว จะเห็นได้ถึงสิ่งที่เหมือนกันคือ ช่างต้องผลิตเครื่องมือ อุปกรณ์เอง อย่างที่งานช่างทองเรียกว่า เป็น “ขนบ” ของการเรียนรู้ ซึ่งแม้ว่าช่างปูนเมืองเพชรจะมีการปรับตัวตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นระยะๆ แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาและไม่ละทิ้งไปคือ อัตลักษณ์ของงาน ที่เมื่อเห็นก็จะสามารถบอกได้ว่า นี่คือนงานของช่างเมืองเพชร แม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง แต่ก็ยังคงมีบางสิ่งบางอย่างที่ยังคงอยู่ ซึ่งนั่นคือลักษณะเฉพาะของกระบวนการถ่ายทอด

ในเรื่องราวของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ต้องใช้ทักษะพิเศษในการฝึกฝนนั้น ยังมีงานด้านนาฏกรรมที่มีแบบฉบับเฉพาะ และต้องใช้การฝึกฝนถึงจะชำนาญและ “เป็น” ได้ จึงได้หยิบเรื่องราวนาฏกรรมที่เกี่ยวข้องทางด้านดนตรีไทยของ อุทัย ศาสตรา (การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวร ศิลปินแห่งชาติ, 2553) ซึ่งในกระบวนการ

สอนของครูประสิทธิ์ ถาวรนั้น จะสอนตามความสามารถของผู้เรียน เน้นวิธีการบรรเลงมากกว่าบทเพลง เน้นพื้นฐานการบรรเลงระนาดที่ถูกต้อง สอนทักษะอย่างเป็นขั้นตอน ด้วยการสอนแบบปากเปล่า ใช้การอธิบาย การสาธิต และ การอุปมา อุปมัย ให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งสิ่งที่ครูเน้นมากในการสอน คือ ความสง่างามของบุคลิกท่าทางการบรรเลง ระนาดเอก การจับไม้ระนาดเอก และ การทำเสียงระนาดเอกให้หลากหลาย ชัดเจน ได้อรรถรสตามลักษณะของเพลง

ซึ่งหากวิเคราะห์งานวิจัยในมิติของมโนทัศน์การปฏิบัติ จะเห็นได้ว่า “ฮาบิตัส” ได้ทำงานอยู่ในกระบวนการสอนของครูประสิทธิ์ ถาวร โดยมีความรู้ด้านระนาดเอกที่ถูกถ่ายทอดมาจากหลวงประดิษฐ์ไพเราะ จนเกิดความรู้ในระหว่างฝึกฝน และเกิดความชำนาญ จนสามารถนำมาถ่ายทอดได้ ความรู้ในตัวของครูประสิทธิ์นี้เอง เป็นฮาบิตัส ที่เกิดจากการสั่งสม ฝึกฝน ซึ่งไม่ใช่เฉพาะการตีระนาดให้เป็น หรือเล่นเพลงต่างๆ ได้ แต่ในกระบวนการถ่ายทอดที่ครูประสิทธิ์ได้สั่งสมมา และถ่ายทอดต่อไปยังลูกศิษย์คือสุนทรีย์ภาพและความซาบซึ้งในดนตรี นั่นคือความไพเราะ เป็นความรู้สึกทางอารมณ์ ซึ่งไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการถ่ายทอดระหว่างกัน โดยใช้ความสัมพันธ์ที่ดีของครูและศิษย์เป็นพื้นฐานและไม่เชื่อว่าศิษย์ทุกคนจะสามารถฝึกฝนให้เกิดทักษะในส่วนนี้ได้ทุกคน หรือใช้เวลาเท่ากันทุกคน

ซึ่งหากอธิบายทักษะของครูประสิทธิ์เปรียบเทียบกับทักษะช่างไม้จากงานเขียนของ วิภาส ปรัชญาภรณ์ มีการหยิบแนวความคิดเรื่องการปฏิบัติมาใช้เป็นกรอบในการวิจัย โดยใช้ Practice มาอธิบายกลไก กฎเกณฑ์ที่อยู่นอกเหนือความรู้ของช่าง ผ่าน ฮาบิตัส (Habitus) ที่เป็นตัวผลักดันที่ก่อให้เกิดอุปนิสัย ที่นำไปสู่ข้อกำหนดของความคิดและการกระทำ นอกจากนี้ วิภาส ยังใช้แนวทางของงานเขียนของ เลฟ และเวงเงอร์ (Leif and Wenger, 1911) ซึ่งนำแนวคิดมโนทัศน์เรื่องการปฏิบัติของบูร์ดิเยอมาปรับใช้ในรูปแบบของชุมชนปฏิบัติ (community of practice) คือการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติทางสังคม เป็นการเรียนรู้ที่มีใช้เรื่องของการให้ข้อมูล แต่เป็นการเรียนรู้ที่ความรู้ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อห้าม กิริยาท่าทาง คำพูดและร่างกาย ซึ่งจะซึมซับจนเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ นั้น ซึ่งผลของงานวิจัยที่มองผ่านกรอบแนวคิดนี้คือ ช่างไม้ถ่ายทอดความรู้ต่อกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างช่างและลูกมือ เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ ซึ่งไม่เพียงแต่ความรู้ด้านช่างไม้เท่านั้นที่ถูกถ่ายทอดไปสู่กัน แต่ยังมีแบบแผน โครงสร้างต่างๆ ที่ถูกส่งผ่านไปด้วยเรียกว่าส่งผ่านจากการปฏิบัติหนึ่งไปสู่อีกการปฏิบัติ และแบบแผนนั้นก็มิพลวัตเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างของสังคมช่าง นอกจากนี้ยังมีการใช้ร่างกายสัมพันธ์กับงานที่ทำ หรือเรียกว่าความชำนาญทั้งในการใช้เครื่องมือ และฝีมือในการผลิตงาน ซึ่งเป็นวิธีการปฏิบัติที่ลูกมือช่างจะต้องเรียนรู้และผ่านไปได้เพื่อก้าวสู่ความเป็นช่างอย่างสมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีงานเขียนที่มีแนวความคิดเกี่ยวเนื่องเรื่องการปฏิบัติ (Practice) ได้อย่าง น่าสนใจ ซึ่งเป็นเรื่องราวของกระบวนการสร้าง “ร่างกาย” ในฐานะทุนทางกายภาพคืองานของ จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์ จริยาจะมุ่งเน้นในประเด็นของการฝึกทักษะเพื่อสร้างความหมายและคุณค่า ให้กับร่างกาย โดยจะศึกษาการสร้างร่างกายของนักบัลเล่ย์ โดยใช้ฮาบิทัส (Habitus) เป็นเครื่องมือ ซึ่งฮาบิทัสของนักบัลเล่ย์คือที่มาของการกระทำทุกอย่างที่แสดงผ่านร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการเดิน อย่างมีบุคลิกภาพที่ดีตัวตรง การแต่งตัวอย่างมีรูปแบบเฉพาะรวมผมตึง ฯลฯ ลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่ ถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เล็ก เรียกว่าทักษะการวางตัวและการแสดงตัวตนในสังคมของนักบัลเล่ย์ สะท้อนให้เห็นว่าฮาบิทัสเป็นสิ่งที่ติดอยู่กับร่างกาย เกิดจากการสั่งสม ฝึกฝน และปฏิบัติตาม ต้นแบบโดยผ่านความเชื่อเชิงการปฏิบัติ ซึ่งฮาบิทัสนี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างร่างกายที่มีคุณค่าทางสังคมอย่างมีนัยยะ เช่น เพื่อบุคลิกภาพที่ดี เพื่อโอกาสทางด้านรายได้และอาชีพ หรือ เพื่อความแตกต่างในฐานะผู้มีความสามารถพิเศษและมีเรื่องของ “รสนิยม” และความมีระดับใน สังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งจริยาได้ชี้ให้เห็นว่า นักเรียนบัลเล่ย์จะมีความพยายามในการสร้างทักษะ ความสามารถให้เหนือกว่าคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งกระบวนการสร้างร่างกายนั้นจะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบและวิธีการปฏิบัติในชั้นเรียนที่เคร่งครัด ได้แก่ ความสม่ำเสมอในการฝึกซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สำคัญของการฝึก ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกับหลักสูตรดอกไม้สดในวัง เรื่องของ ตารางเรียนเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนให้ความสำคัญมาก และระเบียบที่เคร่งครัดในชั้นเรียนก็เป็นเรื่อง ที่นักเรียนต้องยอมรับและปฏิบัติตาม รวมถึงระเบียบประเพณีปฏิบัติในเขตพระราชฐานชั้นใน ที่ยังคง สืบทอดความเคร่งครัดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแต่งกาย การเข้าออกฝ่ายใน โดยที่สังคมฝ่ายในในยุค ปัจจุบันปฏิบัติกันเป็นปกติ จนเป็นเสมือนตัวตน หรือแบบฉบับสาวชาววัง (จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์, 2547)

ในส่วนของการปฏิบัติ จริยาได้อธิบายว่า จะเข้าไปในลักษณะของการเลียนแบบ ร่างกายของครู นักเรียนจะต้องสังเกตอย่างพินิจพิจารณาและเดินตามครูซึ่งคือต้นแบบ หากนักเรียน ยังทำไม่ได้ ครูก็จะจับและจัดท่าทางให้ ซึ่งสิ่งที่นักเรียนเรียนรู้และซึมซับไปนั้น ไม่ใช่แค่ท่าทางการ เดินเท่านั้น แต่ยังรับเอาสไตล์การเดินของครูท่านนั้นไปด้วยอย่างไม่รู้ตัว ซึ่งหากพิจารณาในมิติของ มโนทัศน์การปฏิบัติ กระบวนการถ่ายทอดสิ่งที้นอกเหนือจากความรู้บัลเล่ย์ได้ถูกถ่ายทอดผ่านไป ด้วย โดยที่ผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนไม่รู้ตัว แต่เป็นฮาบิทัส ที่ซึมซับเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย (Embodiment) ผ่านการตอกย้ำหรือที่เรียกว่าฝึกฝนซ้ำๆ จนฝังติดอยู่ในร่างกายจนปฏิบัติเป็น ธรรมชาตินั่นเอง อย่างไรก็ตามงานของจริยาจะเน้นไปที่การสร้างร่างกายเพื่อเป็นทุนและผันแปร ทุนที่ติดกายไปเป็นทุนประเภทอื่นตามแต่สถานการณ์ โดยผู้เขียนจะนำมาวิเคราะห์เฉพาะในส่วนที่

เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ปฏิบัติ ที่จะนำมาพัฒนางานวิจัยฉบับนี้ซึ่งในการเปลี่ยนสภาพทุนนั้นจะศึกษาเฉพาะเป็นส่วนประกอบไม่ใช่ประเด็นหลัก

งานศึกษาของ จิราพร แก้วศรีงาม เป็นอีกหนึ่งงานเขียนที่ได้ศึกษาถึงการใช้ร่างกายผ่านกระบวนการสร้างและขัดเกลา นักมวยไทยของค่ายมวย จากไม่เป็นมวยมาก่อนฝึกหัดจนกลายเป็นนักมวยอาชีพ ซึ่งในกระบวนการฝึกฝนทักษะเชิงมวยนั้น เป็นการฝึกการควบคุมร่างกายของนักมวยให้ได้มาซึ่งความแข็งแกร่ง และแม่ไม้มวยไทย เป็นการสร้าง สังคมความรู้ไว้ภายใต้โครงสร้างอาชีพที่สในตัวนักมวย เป็นการฝึกซ้ำ ๆ จนเกิดสภาวะความเคยชินของร่างกาย จิราพรยังได้ให้น้ำหนักงานเขียนไปที่ขั้นตอนกระบวนการในการสร้างนักมวยอาชีพขึ้นมาหนึ่งคน ต้องอาศัยนักมวยเก่าที่แขวนนวมแล้วมาเป็นครูมวย หรือต้นแบบและฝึกสอนให้กับนักมวยฝึกหัดในค่าย ซึ่งในรูปแบบการถ่ายทอดนั้นก็จะเหมือนการถ่ายทอดจากอาชีพที่สในตัวครูมวยไปสู่ลูกศิษย์ เป็นการถ่ายทอดจากความทรงจำและความชำนาญที่ฝังอยู่ในร่างกายของครูที่ได้จำลองกรรมวิธีการฝึกสอนมาจากครูของตนอีกทอดหนึ่ง มีกฎเกณฑ์และวินัยในการฝึกหัดที่เคร่งครัด อยู่ในรูปของตารางการฝึกซ้อมซึ่งสอดคล้องกับการฝึกบัลเล่ย์ อย่างไรก็ตาม ตารางการฝึกซ้อมเป็นเพียงกฎเกณฑ์เบื้องต้นที่นักมวยฝึกหัดจะต้องผ่านไปได้ เพื่อพัฒนาต่อตามดุลพินิจของครูฝึกที่จะมองว่านักมวยฝึกหัดพร้อมจะขึ้นชกหรือยัง ซึ่งในระยะเวลาที่เท่ากันนักมวยจะซึมซับท่าทางและเชิงมวยได้ไม่เท่ากันและมีเพียงครูเท่านั้นที่จะบอกได้ว่านักมวยฝึกหัดคนไหนพร้อม หากอธิบายผ่านทฤษฎีของบูร์ดิเยอจะเห็นได้ถึงความพิเศษของโครงสร้างอาชีพที่สทั้งจากตัวครูและจากของลูกศิษย์ เนื่องจากครูมวยเป็นอดีตนักมวย ได้ผ่านการฝึกซ้อมอย่างหนักมาก่อนจนมีความชำนาญ แต่ครูมวยก็ไม่สามารถจะอธิบายออกมาได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมว่าใช้เกณฑ์ใดในการวัดความพร้อม นอกจากใช้ประสบการณ์ในการตัดสิน ส่วนตัวลูกศิษย์เองก็จะซึมซับเอาสิ่งที่ครูสอนหรือเคล็ดลับต่างๆ เช่น การหลบหลีก ป้องกันอวัยวะส่วนสำคัญ การหาจุดอ่อนคู่ต่อสู้ ฯลฯ จนกระทั่งมีเชิงมวยที่เหมือนครู ดังที่โบราณว่าครูเชิงมวยก็รู้ว่าศิษย์ใคร นั่นคือมีการถ่ายทอดฝีมือสู่กันโดยไม่รู้ตัว (จิราพร แก้วศรีงาม, 2547)

ข้อสังเกตจากงานวิจัยคือ นักมวยที่ขึ้นชกว่ามีพรสวรรค์แต่หากพิจารณาในมุมมองของบูร์ดิเยอแล้ว พรสวรรค์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นเอง หากแต่เกิดจากการฝึกฝน ฝึกซ้อมจนชำนาญ ทั้งการออกอาวุธ การเคลื่อนไหว ล้วนผ่านการฝึกร่างกายมาอย่างหนักจนเกิดเป็นธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของคนชำนาญภายใต้เงื่อนไขสังคมค่ายมวย ที่มีแต่เด็กหนุ่มที่ต้องการจะเป็นนักมวยอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หากเปรียบเทียบแล้วความต้องการนี้ก็คือการไปให้ถึงทุนทางวัฒนธรรม นั่นคือฝีมือเชิงมวย เพื่อแปรสภาพเป็นทุนทางเศรษฐกิจหรือฐานะที่ดีกว่าเดิมนั่นเอง แสดงให้เห็นถึงอาชีพที่สของนักมวยถูกสร้างขึ้นมาจากสภาพเงื่อนไขทางสังคม และนักมวยก็ใช้

ร่างกายและการฝึกฝนในการเพิ่มคุณค่าให้ร่างกายตนเป็นนักมวยที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้แก่ทั้งตนเองและค่ายมวย

งานของจิราพรยังได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้หน้าที่การใช้งานของมวยไทยเปลี่ยนไปด้วย จากมวยที่ฝึกกันอย่างพิถีพิถัน เพื่อป้องกันตัวและเพื่อรับใช้ชาติ แต่ปัจจุบันกลายเป็นธุรกิจ เป็นเกมกีฬา ที่สำคัญมีการลดขั้นตอนการฝึกในระยะเวลาลง การถูกเปลี่ยนให้เป็นอาชีพทำให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดที่เปลี่ยนไป ของดั้งเดิมมีการใส่ความหมายในกระบวนการถ่ายทอด เช่น เรื่องราวของความเชื่อที่มีบทบาทเสริมความมั่นใจทั้งในเรื่องการขึ้นครูที่ในปัจจุบันไม่ค่อยพบเห็นเพราะความเชื่อเกี่ยวกับครูมวยลดถอยลง เรื่องเครื่องรางของขลังก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนถึงการลดบทบาทไม่ว่าจะเป็นเรื่องมงคล ประเจียด กรรมวิธีที่ซับซ้อนเมื่อนานวันเข้าก็สูญหายไปพร้อมกับหน้าที่ของมวยไทยเองก็เปลี่ยนไป นักมวยไม่ได้ต้องเสี่ยงอันตรายถึงชีวิตแบบสมัยก่อน อีกทั้งกติกาสมัยใหม่ในการชกมวยก็เป็นสิ่งที่บทบาทในการกำหนด ซึ่งหากมองผ่านกรอบของบุรีดิเขย จะพบว่าฮาบิทัตถูกสร้างขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกและโครงสร้างทางสังคมที่ยืดหยุ่นได้ ไม่ตายตัว แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าแม้กรรมวิธีจะเปลี่ยนไป แต่สุดท้ายในกระบวนการฝึกหัดนี้ก็ยังผลิตนักมวยสู่สังคมนั้นๆ ยังคงมีความ “เป็นมวย” มีบุคลิกลักษณะทางร่างกาย และวิถีปฏิบัติที่แตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกหัดมวยมา ซึ่งก็ยังคงเป็นสิ่งที่ทำให้ศิลปะมวยไทยยังคงมีตัวตนในสังคมปัจจุบัน สิ่งที่ถูกลดทอนไปเป็นการปรับตัวเพื่อประโยชน์ใช้งานในหน้าที่ใหม่ แต่ก็ยังคงรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมเอาไว้ได้ในที่สุด สอดคล้องกับงานช่างเมืองเพชรของบุญรัตน์ ในเรื่องการดำรงอยู่ของช่างปูนปั้นเมืองเพชรที่ผ่านการปรับตัวมาจนถึงปัจจุบัน

หากนำการฝึกหัดมวยไทยมาเปรียบเทียบกับงานช่างฝีมือดอกไม้สดในยุคปัจจุบันมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการลดขั้นตอนในการถ่ายทอดลง สมัยก่อนไม่อาจจะบูรณาการความรู้ได้ไม่มีหลักเกณฑ์ รู้แต่เพียงใช้การได้แล้ว แต่ปัจจุบันด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ข้อจำกัดของเวลาที่ทำการฝึกฝนลงมีการกำหนดเวลาที่ชัดเจน เช่น ฝึกมวย 3 เดือน ต้องขึ้นชกเลย ส่วนการเรียนทำดอกไม้สดก็ใช้เวลาเรียนหลักสูตร 1 ปี อีกทั้งการใช้งานที่เปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมก็ทำให้ต้องปรับวิธีการถ่ายทอดเช่น เดิมเคยถ่ายทอดให้เฉพาะสตรีชั้นสูง ลูกสาวขุนนาง แต่ปัจจุบันมีการเปิดสอนสตรีทั่วไปจากภายนอกที่มีความสนใจในงานฝีมือนี้ จากข้อจำกัดตรงนี้ ผู้วิจัยมองว่าหากจะให้ได้ฝีมือแบบดั้งเดิมเหมือนชั้นครูนั้น ต้องใช้เวลาเรียนรู้ เข้าใจความหมาย และการใช้งานในอดีต พร้อมทั้งฝึกฝนด้วยการซ้อมมือ จนชำนาญและพัฒนาฝีมือต่อไปเพราะฮาบิทัตจะเพิ่มพูนองกวมไปตามประสบการณ์ในการปฏิบัติของคน (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548)

ในงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้น ทุกงานเขียนต่างก็ตระหนักและยอมรับถึงความ “เฉพาะ” และความ “พิเศษ” ที่แฝงอยู่ในกระบวนการถ่ายทอดหรือวิถีปฏิบัติ แม้จะไม่ได้ให้น้ำหนัก หรือศึกษาในมิตินี้โดยตรง กล่าวได้ว่าในงานที่ต้องใช้ทักษะความรู้ ความชำนาญพิเศษ จะมีลักษณะที่

ถูกถ่ายทอดกันมาเป็นวิถีปฏิบัติ และมีความสำคัญเป็นเสมือนหัวใจของความรู้ ซึ่งในความเป็นจริงนี้ ไม่ว่าจะเป็นเทคนิคเฉพาะ ขนบ จารีต หรืออะไรก็ตามแต่ที่สังคมนั้นๆ ยอมรับเป็นบรรทัดฐานที่ไม่สามารถละเลยให้ข้ามผ่านไปได้อาจต้องเรียนรู้และปฏิบัติต่อกันมา หากผู้ฝึกหรือผู้เรียนรู้ไม่ผ่านบรรทัดฐานนี้ก็จะไม่สามารถ “เป็น” (ช่าง ศิลปิน ฯลฯ) ได้อย่างสมบูรณ์ นั่นคือฮาบิทัส โดยใช้กรอบแนวคิดการปฏิบัติ (Practice) มาเชื่อมโยง หากนำมาพิจารณากับงานช่างฝีมือดอกไม้สดในวังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) มีเรื่องราวของการสร้างฝึกทักษะในการปฏิบัติเช่นเดียวกัน และในความเป็นงานในวังในวังจึงมีแบบแผนเป็นสิ่งที่กำกับความสมบูรณ์แบบของความรู้ผ่านหลักสูตรของสาวชาววังในโรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) ซึ่งเป็นสังคมจำลองของราชสำนักฝ่ายใน

การทบทวนวรรณกรรมในมิติของการฝึกปฏิบัติจากงานวิจัยทั้งหมด 6 เล่มข้างต้นนั้น สะท้อนภาพประเด็นที่สำคัญอยู่ 5 ประเด็น คือ ทักษะ การจัดการความรู้ผ่านร่างกาย นัยยะในการฝึก การปรับตัวของกระบวนการถ่ายทอด และลักษณะความงาม

ทักษะ

งานช่างฝีมือชั้นสูงนั้น ล้วนต้องใช้ “ทักษะ” ในการผลิตงาน โดยทักษะที่ว่านี้ต้องอาศัยการฝึกฝนซ้ำๆ ฝึกปฏิบัติจากขั้นพื้นฐาน พัฒนาไปสู่ความชำนาญ และเป็นทักษะชั้นสูงอยู่ในตัวช่างนั่นเอง ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ ไม่สามารถจะถ่ายทอดทักษะผ่านตำราได้ และในกระบวนการถ่ายทอดนั้น ไม่เพียงทักษะเท่านั้นที่ถูกถ่ายทอดไป ยังมีความรู้ในเรื่องของแบบแผน ประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับ โครงสร้างของสังคมช่างนั้นๆ เป็นความรู้และเพิ่มพูนเป็นทักษะพิเศษ หรือความชำนาญพิเศษอีกด้วย ซึ่งเครื่องมือสำคัญที่ต้องใช้ในการฝึกฝนก็คือ “ร่างกาย” ของผู้สอน และผู้ฝึก นั่นเอง

การจัดการความรู้ผ่านร่างกาย

“ร่างกาย” ที่จะกล่าวถึงในที่นี้ คือการใช้ร่างกายนำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทาง (รุ่งนภา เทพภาพ , คนเร่ขายสมุนไพร:ประสบการณ์ชีวิตและกระบวนการสร้าง “ร่าง”, 2549) ซึ่งในมิติของงานช่างฝีมือนั้น ต้องใช้ร่างกายในการซึมซับความรู้ และพัฒนาไปสู่ร่างกายที่มีทักษะความชำนาญ ประกอบรวมกันเป็นร่างของช่างฝีมือ

ในการเตรียมความพร้อมร่างกายของแต่ละสาขาวิชาช่างนั้นก็แตกต่างกันไป แต่จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สิ่งสำคัญคือต้องใช้ร่างกาย ผลักดันให้เคลื่อนไหว ฝึกฝน และเลียนแบบครูผู้ชำนาญ ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของการฝึกฝน เรียกการจัดการความรู้ผ่านร่างกาย เช่น นักมวยต้องมีร่างกายที่แข็งแรงและออกกำลังกายเพิ่มความแข็งแกร่งเสมอๆ ในส่วนของนักเรียนในวังหญิงนั้นก็ต้องมีการจัดการความรู้ผ่านร่างกายเช่นกัน เช่นการปรับความเคยชินของ

ร่างกายเพื่อเตรียมพร้อมในการเรียน จากที่เคยถนัดจับเข็มร้อยมือขวาต้องเปลี่ยนมาเป็นมือซ้าย เทคนิคการหีบจับดอกไม้ การใช้นิ้ว ซ้อมมือ รวมถึงการเตรียมพร้อมปรับตัวในเรื่องของการแต่งกาย ตามระเบียบ และปฏิบัติตนตามระเบียบตั้งแต่หัวจรดเท้า

นอกจากนี้ ร่างกายกับการสร้างตัวตนเป็นเรื่องเดียวกัน นั่นคือ เมื่อร่างกายมีความชำนาญ มีการแสดงออกอย่างช่างฝีมือแล้ว ภาพที่เห็นจะเป็นภาพของบุคลิกที่โดดเด่น และเฉพาะตัว เช่น บุคลิกของช่างไม้ บุคลิกของนักดนตรีไทย บุคลิกของช่างฝีมือในวังหลวง

นัยยะในการฝึกทักษะ (จุดมุ่งหมาย)

ในการฝึกปฏิบัติในงานช่างฝีมือนั้น ในปัจจุบันเชื่อมโยงกับการเพิ่มสถานภาพทางสังคม แรงจูงใจที่สำคัญที่จะทำให้ให้นักเรียนฝึกหัดงานช่างฝีมือ มีความพยายามในการสร้างทักษะความสามารถให้เหนือกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป เป็นกระบวนการสร้างร่างกายอย่างมีจุดมุ่งหมาย หรือมีนัยยะ ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องทุนของบูดิเยอร์ ที่ทุนของทักษะจะมีมูลค่า ทั้งมูลค่าในเชิงพาณิชย์ศาสตร์ มูลค่าในเชิงศักดิ์ศรี มูลค่าในเชิงอนุรักษ์สืบสาน ฯลฯ

การปรับตัวของกระบวนการถ่ายทอด

การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้กระบวนการถ่ายทอดมีการปรับตัวตามไปอย่างช้าๆ ซึ่งหากมองจากพลวัตรของงานช่างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็มีการปรับตัวมาตลอด ซึ่งการปรับตัวนี้ก็นับว่าเป็นการพัฒนาในรูปแบบหนึ่งในโลกปัจจุบัน

ลักษณะความงาม (สุนทรียะ)

ความสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ในงานช่างฝีมือชั้นสูงคือ “ลักษณะความงาม” ความสำเร็จของการฝึกฝีมือ และเป็นช่างผู้ชำนาญนั้น คือผลงานที่มีลักษณะความงาม เป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นๆ มีความประณีต และสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนความสามารถและทักษะของช่างเป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะความงามนี้ก็จะมีพลวัตรที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย หรือสังคม ซึ่งทำให้ผลงานมีคุณค่า และปรับเปลี่ยนไปเป็นมูลค่าได้ในที่สุด

สรุปได้ว่าในงานช่างฝีมือที่ต้องใช้ทักษะสูงๆและใช้ระยะเวลาในการฝึกฝนนั้น กระบวนการถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติเป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญ และถูกเชื่อมโยงกับเรื่องของคุณค่าเสมอ นั่นคือการฝึกสร้างเพื่อเพิ่มคุณค่าในด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของ ฝีมือ บุคลิกภาพ สถานภาพทางสังคม ทั้งหมดล้วนแล้วแต่ต้องผ่านกระบวนการที่เคร่งครัด และมีแบบแผน โดยการฝึกนั้นมีทั้งการใช้ร่างกาย ใช้ประสบการณ์ โดยในกระบวนการต่างๆ นี้จะอยู่ภายใต้โครงสร้างของกลุ่ม หรือสังคมนั้นๆ นั่นคือแบบแผนนั้น เป็นแบบแผนที่สังคมกำหนดเป็นบรรทัดฐาน ซึ่งตัวผู้ฝึกฝนยอมรับและเต็มใจในการเข้าสู่ความรู้ภายใต้บรรทัดฐานนั้น ๆ เพื่อเพิ่มคุณค่า หรือความรู้ให้แก่ตนเอง ความรู้ที่ว่านั่นคือ ฮาบิทัส ซึ่งเป็นความรู้อีกชุดนอกเหนือจากที่จะหาได้จากตำรา ซึ่งเมื่อผู้ฝึกฝนสามารถที่จะพัฒนาทักษะจนเป็นผู้ชำนาญการแล้ว ฮาบิทัสนั้นก็จะติดตัวไป

เป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย บุรีดิเขอเรียกว่าทุนทางกายภาพ ซึ่งหากถ่ายถอดต่อ ๆ ไป ก็จะเกิดเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม และหากใช้ทุนทางวัฒนธรรมไปเป็นอาชีพก็จะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนนี้จะไม่นิ่ง จะมีพลวัตไหลลื่นไปตามแต่เจ้าของทุน หรือสังคม



บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิถีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด: กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการฝึกปฏิบัติ ผ่านหลักสูตรของโรงเรียนเพื่อเป็น “ช่างฝีมือดอกไม้สด” มุ่งศึกษาเชิงปรากฏการณ์ของการสร้างความรู้ ทักษะผ่านการฝึกปฏิบัติ โดยเน้นการศึกษาผ่านมุมมองของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลในเชิงความหมาย ผ่านการบอกเล่า ถ่ายทอดประสบการณ์ บริบทสังคม สิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้ให้ข้อมูล โดยการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ เพื่อหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยใช้กรอบแนวคิดมโนทัศน์การปฏิบัติ (Practice) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ และนำมาซึ่งข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Analysis) สำหรับอธิบายทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น

การศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเพื่อหาแนวคิดและทฤษฎีที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และเป็นกรอบเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ของการฝึกสร้างทักษะของช่างฝีมือดอกไม้สดในวังนั้น ได้ทำการทบทวนบทความ งานวิจัยต่างๆ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับมโนทัศน์การปฏิบัติ และงานเขียนที่นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้นั้น สามารถนำมาสร้างเป็นกรอบความคิดของการวิจัยครั้งนี้ โดยการนำมาวิเคราะห์และอธิบายถึงปรากฏการณ์ของความรู้ที่ถ่ายทอดและเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ฝึกหัด และฝึกฝน โดยในการปฏิบัตินั้นมีเรื่องราวของ “ฮาบิทัส” เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนพฤติกรรม สังคม ประสบการณ์อันเกิดจากการสังเกต หรือการเลียนแบบ หรือการฝึกฝนจนชำนาญ ซึ่งกรอบแนวคิดนี้จะทำให้ผู้เขียนสามารถลงพื้นที่เพื่อไปศึกษาว่า ในการเป็นช่างฝีมือดอกไม้สดผ่านหลักสูตรของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นั้น นักเรียนต้องผ่านการฝึกฝน และเรียนรู้อย่างไร ครูช่างผู้สอนได้ส่งต่อความรู้ไปสู่ผู้เรียนอย่างไร และเมื่อจบหลักสูตรแล้วนักเรียนสามารถจะเป็นช่างฝีมือดอกไม้สดได้ทัดเทียมกับครูช่างหรือไม่ ซึ่งความชำนาญและฝีมือรวมถึงองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนตลอดหลักสูตรนั่นเอง คือฮาบิทัส ที่จะใช้ในการอธิบายกระบวนการฝึกฝนและเรียนรู้การเป็นช่างฝีมือดอกไม้สดนั่นเอง

การศึกษาดูงานเบื้องต้น

การอ่านงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง หรือแม้แต่การอ่านงานที่ศึกษาเกี่ยวกับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) แต่เพียงอย่างเดียว ก็ทำให้เกิดแต่ภาพจินตนาการ หรือไม่เห็นภาพความจริง ผู้ศึกษาจึงเข้า

ไปโรงเรียนในวัง (หญิง) เพื่อศึกษาคูงานเบื้องต้น รวมทั้งมีการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการยืนยันว่า สิ่งที่คุณศึกษากำลังสนใจนั้น มีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนในการเก็บข้อมูล มีการสร้างสัมพันธ์กับบุคลากรทั้งครูที่สอน นักเรียน เจ้าหน้าที่ เพื่อการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในลำดับต่อไป ซึ่งในการศึกษาคูงานเบื้องต้นนี้ได้เข้าไปสังเกตการณ์ในห้องเรียนการประดิษฐ์ดอกไม้สด เขตพระราชฐานชั้นใน พระบรมมหาราชวัง เพื่อสังเกตบริบทแวดล้อม ที่เป็นสิ่งหล่อหลอมความเป็นชาววัง หรือฝ่ายใน พุฒยเก็บข้อมูลเบื้องต้นครูและนักเรียน ว่าเมื่อพ้นห้องเรียนไปแล้ว มีวิถีชีวิตอย่างไร เพื่อนำข้อมูลส่วนนี้มาประกอบ และวางแผนเครื่องมือที่จะใช้ในการวิจัยได้ถูกต้อง

พื้นที่ศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยที่เลือกพื้นที่เฉพาะเจาะจงคือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) ภายใน เขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากเป็นแหล่งถ่ายทอดงานช่างฝีมือสตรีในวัง สืบสานองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งในอดีตความรู้ของสตรีชาววังที่ถ่ายทอดสู่กันนั้น จะเป็นไปในลักษณะการฝึกหัดเป็นลูกมือ การปฏิบัติให้ดู ไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร จนถึงปัจจุบันวิธีการถ่ายทอดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) ก็ยังคงเอกลักษณ์การถ่ายทอดแบบเดิมไว้ ทำให้ผู้เขียนสนใจในปรากฏการณ์ของวิธีการปฏิบัติ และความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติของทั้งครู และนักเรียน ว่ามีการถ่ายทอดต่อกันอย่างไร พัฒนาเป็นทักษะความเชี่ยวชาญได้อย่างไร

กลุ่มประชากรที่ศึกษา

การศึกษาเรื่องวิถีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด : กรณีศึกษา โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) มีกลุ่มประชากรที่ศึกษา 2 กลุ่มหลักเพื่อให้สอดคล้องกับขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้คือ ทรัพยากรทางวัตถุและทรัพยากรทางบุคคล

1. ทรัพยากรทางวัตถุ

ทรัพยากรทางวัตถุที่นำมาใช้ในการศึกษาคืองานประดิษฐ์ดอกไม้สด ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ปี พ.ศ. 2557 สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม โดยผู้ศึกษาจะมุ่งศึกษาที่งานพวงมาลัยดอกไม้สดที่สอนในหลักสูตรของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) เนื่องจากเป็นพื้นฐานของงานประดิษฐ์ที่จะพัฒนาไปสู่งานประดิษฐ์ดอกไม้สดขั้นสูงต่อไป เช่น ชุดพานขันหมาก กลุ่มไตรอุปสมบท งานเครื่องแขวน ฯลฯ

2. ทรัพยากรบุคคล

ทรัพยากรทางบุคคลที่นำมาศึกษาคือ ครูผู้สอน นักเรียนปัจจุบันและศิษย์เก่า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. **ครูผู้สอน** สำหรับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ถูกคัดเลือกโดยผู้อำนวยการโรงเรียนจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายในที่มีความถนัดและความเชี่ยวชาญในงานฝีมือสตรีในสาขาต่างๆ ที่เปิดสอน สำหรับแผนกช่างฝีมือดอกไม้สดที่ทำการศึกษานี้ ปัจจุบันมีครูผู้สอนจำนวน 10 ท่าน แบ่งการสอนตามความถนัดคือเป็นครูสอนพุ่ม 5 ท่าน ครูสอนทำเครื่องหอม 1 ท่าน และครูสอนมาลัย 4 ท่าน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตการณ์เบื้องต้น และพูดคุยแบบไม่เป็นทางการกับอาจารย์ใหญ่ ครูผู้สอน และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียน ผู้ศึกษาได้ข้อมูลที่ใช้ประกอบการเลือกบุคคลผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในฐานะครูผู้สอน 3 ท่าน ดังนี้

1. ครูที่สอนตั้งแต่เริ่มเปิดโรงเรียนในปี พ.ศ. 2529 จนถึงปัจจุบัน มีจำนวน 2 ท่าน คือ ครูน้อย พูนขุนทด และครูมณฑนา ชนประดิษฐ์ โดยทั้ง 2 ท่าน เป็นผู้ที่สืบทอดความรู้มาจากชาววังรุ่นก่อน และมีวิธีการสอนที่เป็นแบบโบราณ โดยสัมภาษณ์ในปี พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2559

2. ครูใหม่ที่เริ่มเข้ามาสอนในปี พ.ศ. 2556 ถึงปัจจุบัน จำนวน 1 ท่าน คือครูบุญเดือน ชงสันเทียะ การสืบทอดความรู้ของครูบุญเดือนเป็นแบบระบบลูกหลาน เนื่องจากเป็นหลานสาวของครูน้อย พูนขุนทด มีการถ่ายทอดความรู้คู่กันตั้งแต่เป็นเด็กจนถึงปัจจุบันมีฝีมือในระดับที่เป็นครู โดยสัมภาษณ์ในปี พ.ศ. 2559



ภาพที่ 3 บรรยากาศการสัมภาษณ์ครูมณฑนา ชนประดิษฐ์ พ.ศ. 2558

2. นักเรียน

2.1 นักเรียนปัจจุบัน (ขณะสัมภาษณ์ปี พ.ศ. 2559) พื้นที่ที่ทำการศึกษาคือพื้นที่พิเศษ เป็นเขตพระราชฐานชั้นใน นักเรียนเป็นนักเรียนหญิงทั้งหมด จำนวน 30 คน ผู้ศึกษาได้เข้าไปในพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2557-2559 สองปีแรกเพื่อพูดคุย สร้างความคุ้นเคย และสังเกตการณ์เบื้องต้น พบว่านักเรียนทั้ง 30 คน มีความหลากหลายทางด้านอายุ พื้นฐานชีวิต และจุดมุ่งหมาย ในปี 2559 จึงได้ใช้แบบสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ปีการศึกษา 2559 จำนวน 30 ชุด เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการคัดเลือกนักเรียนผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่องานศึกษานี้ ซึ่งในแบบสำรวจความคิดเห็นจะถามรายละเอียดเบื้องต้น คือ ชื่อ-นามสกุล อายุ อาชีพก่อนมาสมัคร แรงจูงใจ ประสบการณ์ด้านดอกไม้สด จุดมุ่งหมายหลังจบหลักสูตร ความรู้สึกที่ได้มาเรียนในวัง แบบสอบถามนี้จะได้แนบไว้ภาคผนวก

จากแบบสำรวจความคิดเห็นทั้ง 30 ชุด ผู้ศึกษาได้นำมาเรียบเรียงข้อมูลและเลือกนักเรียนจำนวน 12 คน คิดเป็น 40% ของนักเรียนทั้งหมด โดยเลือกจากความหลากหลายของอายุ ความหลากหลายของอาชีพและประสบการณ์ก่อนมาสมัคร และสิ่งที่มีร่วมกันคือมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการนำความรู้ไปพัฒนาต่อยอดในอนาคต แต่เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลา ทำให้ไม่สามารถสัมภาษณ์ทั้ง 12 คนได้ครบเนื่องจากนักเรียนต้องใช้สมาธิและใช้เวลาในการปฏิบัติในชั้นเรียน รวมถึงมีนักเรียนที่มีปัญหาสุขภาพออกไปรักษาตัว จึงสัมภาษณ์เชิงลึกนักเรียนของปีการศึกษา 2559 ได้จำนวน 8 คน คิดเป็น 27% ของนักเรียนทั้งหมด

นอกจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนักเรียนทั้ง 8 คนแล้ว ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเพื่อความละเอียดและถูกต้องของข้อมูล โดยใช้วิธีเลือกตัวแทนกลุ่ม จาก 6 กลุ่ม ๆ ละ 1 คน เป็นจำนวน 6 คน โดยให้แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนมาให้ข้อมูล เพื่อข้อมูลที่ครอบคลุมรอบด้าน รวมถึงเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เดี่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สัมภาษณ์ตัวแทนนักเรียนในปีการศึกษา 2559 จำนวน 8 คน

1. รักษ์สุดา มังคะรัตน์
2. พุฒิวิดี ฐิติคุณานนท์
3. ขวัญเรือน จันทร์ตรง
4. ชาญชญาณ์กุล ถายะเดช
5. บุศนิ ปุ่มเกวียน
6. วรณนิกา จันทร
7. ชุติวรรณ อาจหาญ
8. ปิณยานันท์ วงษา

สัมภาษณ์กลุ่มนักเรียนในปีการศึกษา 2559 จำนวน 6 คน

1. จุฑาทิพย์ มีแก้ว (อ้อม)
2. กิรณา พงษ์สุวรรณ (อ้อย)
3. ชุติวรรณ ออาจหาญ (ป๊าว)
4. พิษชภา นิกรพล (น้ำ)
5. ณปภัช สุขสม (มด)
6. บุศนี ปุ่มเกวียน (ฝน)



ภาพที่ 4 บรรยากาศการสัมภาษณ์กลุ่ม 6 คน ตัวแทนจากกลุ่มทั้ง 6

2.2 ศิษย์เก่า เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสัมภาษณ์ศิษย์เก่าของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จำนวน 3 คน โดยทั้ง 3 คน จบการศึกษาต่างปีกันไป ดังนี้

1. สิริภัสสร โชติวติน จบในปีการศึกษา 2551 ปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน
2. ระริน ภัทรพรไพศาล จบในปีการศึกษา 2551 ปัจจุบันทำธุรกิจส่วนตัว และเปิดสอนเวิร์คช็อปพวงมาลัย

3. ชุติวรรณ ออาจหาญ จบในปีการศึกษา 2559 เป็นนักเรียนที่ผู้ศึกษาได้ติดตามสัมภาษณ์ในขณะที่เรียน และสัมภาษณ์เพิ่มหลังจบการศึกษาในปี พ.ศ. 2560 ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนที่วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช แผนกวิชาคหกรรม

วิธีวิจัย

การศึกษาจากเอกสาร (Document Study) ผู้ศึกษาได้ทำการค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้น และทำให้ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ เปรียบเทียบ รวมทั้งเพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบว่าในแวดวงวิชาการ ได้มีการทำการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานของผู้ศึกษาอย่างไร และมีข้อค้นพบ ข้อเสนอแนะ และมีประเด็นที่เป็นประโยชน์และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานของผู้ศึกษาอย่างไร เช่น การทบทวนเอกสารวิชาการในเรื่องของแนวคิดทฤษฎี “การปฏิบัติ” เพื่อทบทวนว่ามีการหยิบยกมาใช้ในงานวิจัยอย่างไร และมีการวิจัยเรื่องงานฝีมือช่างดอกไม้สดในมิติใด ฯลฯ

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่คือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ภายในเขตพระราชฐานชั้นใน เพื่อสังเกตการณ์การเรียนการสอน โดยแบ่งเป็นระยะในการเก็บข้อมูลดังนี้

ระยะแรก ปีการศึกษา 2557 ผู้ศึกษาได้เริ่มจากการเข้าพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม สํารวจและศึกษาบริบทพื้นที่ การใช้พื้นที่ในการเรียนการสอน สร้างความคุ้นเคย ทำความรู้จักและสังเกตพร้อมทั้งจดบันทึกการเรียน การสอนในห้อง โดยเริ่มบันทึกตามที่ผู้ศึกษาเห็นได้ขึ้น มีการชวนพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เป็นการจดบันทึกด้วยการสังเกตของผู้ศึกษาเอง

ระยะที่สอง ปีการศึกษา 2558 ผู้ศึกษามีความคุ้นเคยกับบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลักมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ด้วยความเป็นพื้นที่พิเศษเกี่ยวข้องกับสำนักพระราชวัง ผู้ศึกษาได้ทำจดหมายขออนุญาตเข้าพื้นที่เพื่อทำการศึกษา และขออนุญาตนำข้อมูลมาใช้เขียนงานวิจัยเพื่อประโยชน์ของการศึกษาจากเลขาธิการพระราชวัง เมื่อผ่านขั้นตอนของเอกสาร จึงเริ่มเข้าเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเป็นทางการ เริ่มมีการพูดคุย และสัมภาษณ์ผู้อำนวยการ โรงเรียน ครูใหญ่ เจ้าหน้าที่ธุรการ ครูปกครอง เกี่ยวกับโครงสร้างของโรงเรียน บุคลากร และหลักสูตรการเรียนการสอน โดยข้อมูลในระยหานี้จะมีทั้งแบบจดบันทึก และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ระยะที่สาม ปีการศึกษา 2559 ผู้ศึกษาได้ทำเก็บข้อมูลแบบไม่มีส่วนร่วมด้วยการสัมภาษณ์ครูและนักเรียนอย่างเป็นทางการ มีการใช้เครื่องบันทึกเสียง และวางแผนการสัมภาษณ์เป็นสองเทอม ทั้งเทอมต้นและเทอมปลาย รวมถึงมีการสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่ทางโรงเรียน เช่น การถวายเทียนพรรษา การตกแต่งสถานที่พระราชทานประกาศนียบัตร ฯลฯ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การลงภาคสนามผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการในการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการเข้าพื้นที่และเก็บข้อมูลจากการสังเกต และจดบันทึก โดยส่วนใหญ่เป็นข้อมูลแบบภาพกว้าง เช่น พื้นที่ โครงสร้างการบริหาร โรงเรียน การเรียนการสอนในห้องเรียน หลักสูตร ระเบียบ ฯลฯ

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเรียนทำมาลัย 2 ชั่วโมงกับครูมัณฑนา ธนประดิษฐ์ โดยเรียนทำพวงมาลัยมะลิล้วน ข้อมูลบางส่วนเป็นข้อมูลที่ได้จากการใช้ร่างกายของผู้ศึกษาเองในการฝึกและทำความเข้าใจกับการซึมซับความรู้จากการเรียน โดยวิธีดั้งเดิมที่ใช้ร่างกายเป็นพื้นที่เก็บความรู้ เป็นวิธีการเก็บข้อมูลจากการลงมือปฏิบัติ



ภาพที่ 5 บรรยากาศในห้องเรียนเวิร์คช็อปของผู้ศึกษาเรียนกับครูมัณฑนา ธนประดิษฐ์

3. การสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาไม่ได้กำหนดรูปแบบของคำถามเฉพาะเจาะจง เนื่องจากต้องการได้รายละเอียดที่มากกว่าจากการพูดคุยและบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก แต่ถึงอย่างไรผู้ศึกษาก็กำหนดกรอบของคำถามในการสัมภาษณ์ไว้อย่างกว้างๆ เพื่อเป็นให้ได้ข้อมูลตรงตามประเด็นที่ศึกษา กรอบของคำถามมีดังนี้

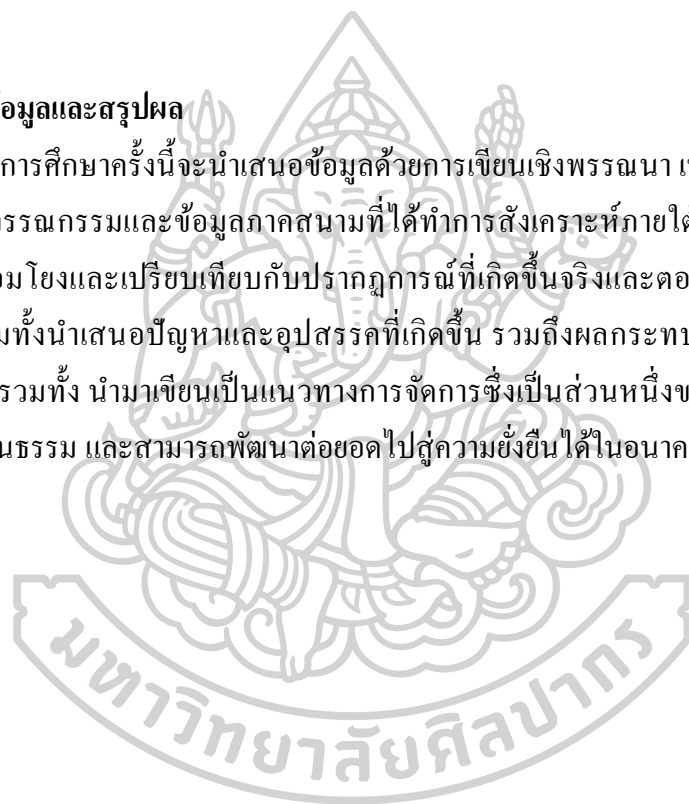
- 3.1 ภูมิหลัง ประวัติ พื้นฐานฝีมือ ประสบการณ์
- 3.2 การสั่งสมความรู้
- 3.3 ผลที่ได้จากการเรียน แนวทางที่จะพัฒนาฝีมือ
- 3.4 ความเป็นในวังและงานข้างนอก
- 3.5 แผนการนำความรู้ไปใช้

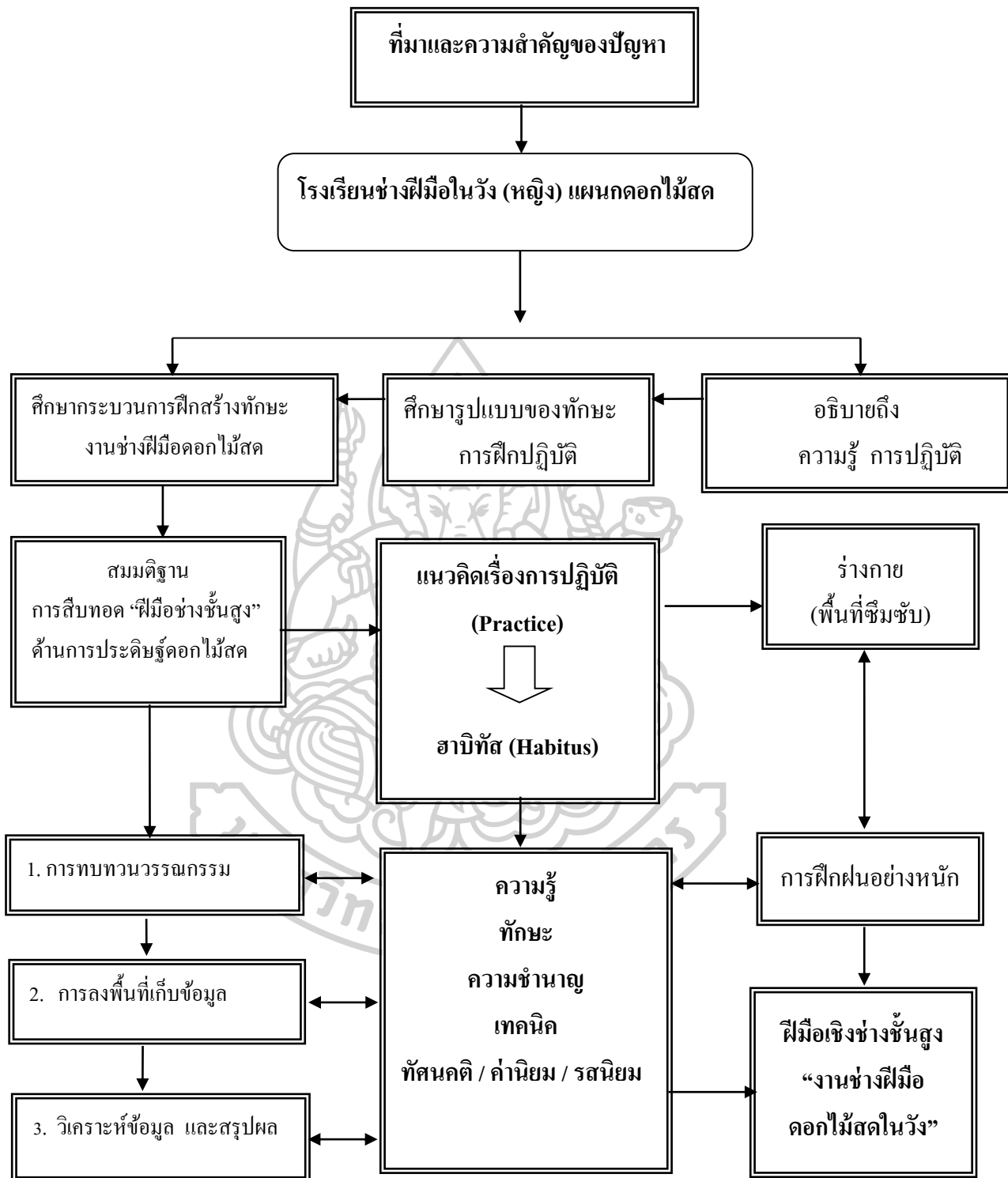
การวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาจะนำกรอบแนวคิดและทฤษฎีมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อสกัดข้อมูลที่ได้รวบรวมมาทั้งหมด มาสังเคราะห์ผล ภายใต้ทฤษฎีที่กำหนดไว้ เพื่อให้ผลออกมาตรงตามวัตถุประสงค์ที่ทำการวิจัยมากที่สุด โดยในการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินการไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นโรงเรียนที่มีช่วงเวลาปิด-เปิดเทอม และมีกฎระเบียบในการเข้าออกที่เคร่งครัด ทำให้สามารถปรับปรุงแนวทางของการเก็บข้อมูลที่อาจจะต้องปรับปรุงตามสถานการณ์ต่อไป เช่น ข้อมูลไม่เพียงพอ ต้องเก็บข้อมูลในส่วนไหนเพิ่มเติม

การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล

การศึกษาครั้งนี้จะนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายข้อมูลทั้งจากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลภาคสนามที่ได้ทำการสังเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีที่กำหนด แล้วนำมาเชื่อมโยงและเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและตอบคำถามการวิจัยให้ได้ครบถ้วน รวมทั้งนำเสนอปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมถึงผลกระทบข้อขัดแย้ง (ถ้ามี) และข้อเสนอแนะรวมทั้ง นำมาเขียนเป็นแนวทางการจัดการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และสามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่ความยั่งยืนได้ในอนาคต





ภาพที่ 6 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

จากการค้นคว้าเอกสารและการศึกษาภาคสนามเพื่อศึกษาในส่วนของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง) เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นให้ผู้ศึกษาได้มีข้อมูลแบบละเอียด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ในเรื่องของสถานที่ บุคคล และกระบวนการ ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เนื้อหาบทนี้จะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ประกอบด้วย

เขตพระราชฐานชั้นใน

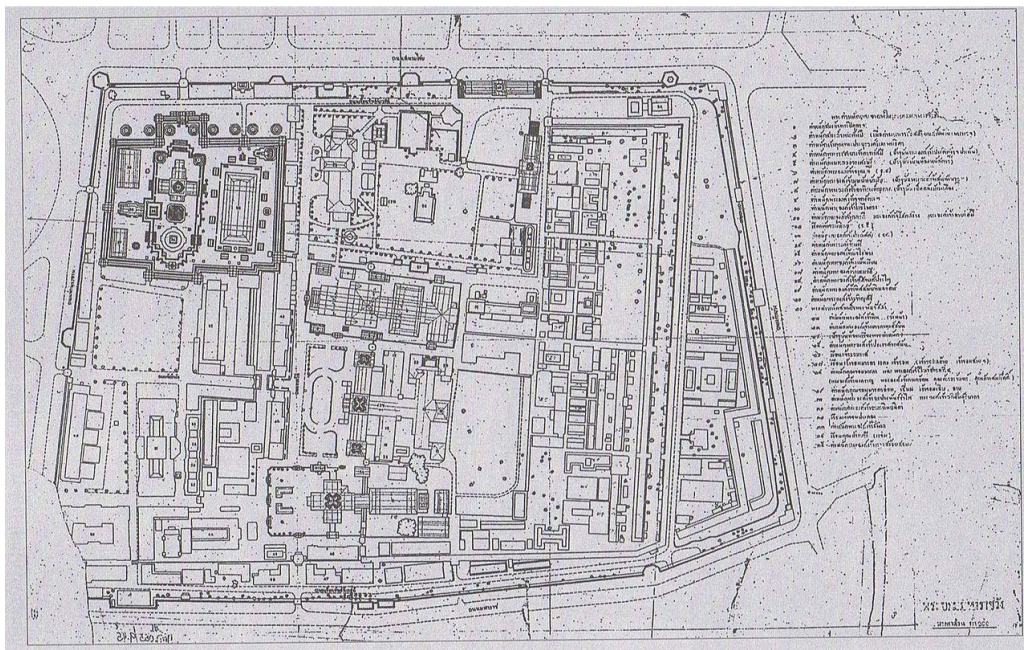
พระบรมมหาราชวังสร้างขึ้นใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ในปี พ.ศ. 2325 มีเนื้อที่ทั้งหมด 152 ไร่ 2 งาน โดยแบ่งออกเป็น 3 เขต คือเขตพระราชฐานชั้นนอก เขตพระราชฐานชั้นกลาง และเขตพระราชฐานชั้นใน (บทบรรยายนำชมพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, งานนำชม ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง, 2545) ซึ่งในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะเขตพระราชฐานชั้นในหรือ “ฝ่ายใน” เท่านั้น

พระราชฐานชั้นในตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับด้านหลังหมู่พระมหามณเฑียร และพระมหาปราสาท เขตพระราชฐานชั้นกลาง ด้านหลังและด้านข้างมีอาคารสูง 2 ชั้น ทำหน้าที่เป็นกำแพงโอบล้อมพระราชฐานชั้นใน สมัยก่อนพระราชฐานชั้นในเปรียบได้กับเมืองเล็ก ๆ ที่พลเมืองเป็นหญิงล้วน มีกฎมณเฑียรบาลกำหนดเป็นแบบแผนเคร่งครัด มีระเบียบที่ถือปฏิบัติอันเป็นต้นแบบของจารีตประเพณีที่งดงามของชาวไทย ด้วยเป็นที่ประทับของพระมเหสีเทวี พระราชธิดาแห่งพระมหากษัตริย์ ตลอดทั้งพระสนมกำนัล เจ้าจอม ข้าหลวง และข้าราชการซึ่งล้วนเป็นหญิงทั้งสิ้น พระราชฐานชั้นในเป็นแหล่งอบรมกุลสตรีไทย ที่เจ้านายและข้าราชการชั้นสูงนิยมส่งธิดาและบุตรเข้ามาเล่าเรียน เขียน อ่าน และอบรมความรู้ให้มีคุณสมบัติเป็นกุลสตรีที่งดงาม เที่ยบพร้อมด้วยกิริยา มารยาท และความสามารถในการครองเรือนกฎมณเฑียรบาลจะห้ามบุคคลภายนอก โดยเฉพาะบุรุษเข้าเขตพระราชฐานชั้นในเด็ดขาด ยกเว้นพระมหากษัตริย์ และพระราชโอรสที่ยังมิได้โสกันต์หรือเด็กชายที่มีอายุไม่เกิน 10 ปี ข้อห้ามนี้แม้จะได้ผ่อนคลายเป็นปัจจุบันก็ยังเป็นเขตหวงห้าม เพื่อเป็นการรักษาระเบียบแบบแผนอันเป็นราชประเพณีโบราณไว้

อาคารสิ่งก่อสร้างภายในเขตพระราชฐานชั้นใน มีรูปแบบต่าง ๆ กัน ปลูกชิดติดต่อกันหนาแน่น เพราะก่อสร้างเพิ่มขึ้นเกือบทุกรัชกาล ประกอบด้วยพระตำหนัก ตำหนัก ของพระมเหสีเทวี พระราชธิดา เจ้าจอม เรือน และเรือนแถว เรียกว่า แถวเตี้ย เป็นเรือนแถวยาวริมกำแพง พระราชฐานชั้นในยังเป็นที่อาศัยของพนักงาน ข้าหลวง คุณเฒ่าแก่ อาคารพระคลังในที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้ห้อง

พระเครื่องต้นสำหรับประกอบพระกระยาหาร โรงทรงพระเคนที่ประกอบอาหารเลี้ยงพระ โรงโขน
พระตำหนักมีดังต่อไปนี้

1. ตำหนักสมเด็จพระปิตุจจาเจ้า สุขุมลมารศรี พระอัครราชเทวี
2. ตำหนักพระองค์เจ้าอัปพันตรีปชา พระองค์เจ้าทิพยาลังการ และเจ้าจอมมารดาแสด
3. ตำหนักกรมหลวงวรเสษฐสุดา
4. พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
5. ตำหนักพระราชชายา เจ้าดารารัศมี
6. พระตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุкарตน์ราชประยูร
7. พระคลังใน
8. ตำหนักพระองค์เจ้าวรลักษณาวดี
9. ตำหนักพระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์และเจ้าจอมมารดาชุ่ม
(โรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง)
10. เรือนเจ้าจอมเอี่ยม เอิบ อาบ เอื่อน (เรือนก๊กออ)
11. ตำหนักพระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ พระองค์เจ้าดิศยศสุริยาภา และเจ้าจอม
มารดาอ่อน
12. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรสมัยและเจ้าจอมมารดาทับทิม
13. ตำหนักพระองค์เจ้าศศิพงษ์ประไพ
14. ตำหนักพระองค์เจ้าเหมวดี
15. ตำหนักพระองค์เจ้าแมนเจียน หรือ ตำหนักพระองค์เจ้าศรีสุดาสวาดี
16. เรือนเจ้าจอมเง็ก
17. ตำหนักพระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์
18. แถวเต็ง



ภาพที่ 7 แผนที่เขตพระราชฐานชั้นใน แสดงตำแหน่งของพระตำหนักต่าง ๆ ภายใน
ที่มา: เข้าถึงเมื่อกรกฎาคม 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.wikiwand.com/th/เขตพระราชฐานชั้นใน>

สังคัมผู้หญิงชาววัง หรือผู้หญิงฝ่ายในนี้ เนื่องจากมีทั้งเจ้านาย พระญาติ ข้าหลวงชั้นผู้ใหญ่ ข้าหลวงเล็ก ๆ อยู่อาศัยกันตามตำหนักใหญ่ น้อยตามฐานานุศักดิ์ และด้วยเป็นศูนย์กลางความรู้ในวิชาของกุลสตรี ทำให้ตำหนักบางตำหนักเป็นเสมือน โรงเรียนขนาดเล็กๆ ที่สอนทั้งวิชาสตรี ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ของฝ่ายในซึ่งในสมัยโบราณเรียกกันว่า “สำนัก” ซึ่งแต่ละสำนักก็จะมีแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันไปตามพระราชนิยมของเจ้าของสำนัก ยกตัวอย่างเช่น การแต่งกาย กิจกรรม สำหรับวิชาที่สอนกันในสำนักขึ้นอยู่กับความถนัดของเจ้านายผู้เป็นเจ้าของตำหนักนั่นเอง (จุลลดา ภักดีภูมิินทร์, 2545) สำหรับสำนักที่ขึ้นชื่อและมีบันทึกปรากฏมาจนถึงปัจจุบันนี้ คือ สำนักสมเด็จพระตำหนัก (สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี) สำนักสมเด็จพระทิน (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีฯ) สำนักพระนาง(พระนางเจ้าสุกุมลมารศรีฯ) สำนักท่านองค์เล็ก (พระอัครชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ) สำนักพระราชชายา (พระราชชายาเจ้าดารารัศมี) สำนักเจ้าคุณจอมมารดาแพ (เจ้าคุณพระประยูรวงศ์)

จะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาตามโครงสร้างของสังคัมฝ่ายในหรือชาววังมีการถ่ายทอดความรู้สู่กันอย่างเป็นเครือข่าย และมีระเบียบแบบแผนกำกับ มีการฝึกฝนและเข้มงวดเพื่อพัฒนาทักษะฝีมือให้เป็นที่โดดเด่น เพราะจุดมุ่งหมายของการผลิตงานแต่ละสำนักนั้นล้วนแต่เพื่อ

ตอบสนองสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อรักษาพื้นที่ความเป็นที่โปรดปรานในด้านฝีมือและในความเป็นพื้นที่พิเศษ การที่ฝีมือช่างชาววังจะสืบทอดต่อกันจึงเป็นไปด้วยความเฉพาะกลุ่ม และไม่ได้แพร่หลายกว้างขวางเหมือนงานช่างฝีมืออื่นๆ ทำให้ปัจจุบันเมื่อตั้งเป็นโรงเรียนช่างฝีมือขึ้นแม้จะเปิดโอกาสให้สำหรับสตรีภายนอกเข้ามาเรียนแล้วก็ตาม ก็ยังคงไว้ซึ่งการคัดเลือกสตรี และมีระเบียบ กฎเกณฑ์ การแต่งกาย ที่สอดคล้องกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายในที่ยังคงปฏิบัติงานอยู่ฝ่ายในในปัจจุบัน

ประวัติการจัดตั้งโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

สมัยโบราณการศึกษาของไทยเราจะเริ่มจากบ้าน วัด วัง ซึ่งเป็นสถานที่ที่รวมศาสตร์ทุก ๆ แขนงเอาไว้ เด็กผู้ชายก็จะได้บวชเรียน ส่วนเด็กผู้หญิงจะให้เรียนเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ซึ่งในระยษนั้นสถานที่ที่จะอบรมกุลธิดาและสตรีให้ได้เรียนรู้มารยาทของสตรี การครองเรือน การประดิษฐ์ การเย็บปักถักร้อย การทำเครื่องหอม การปรุงอาหาร ตลอดจนการศึกษาภาษาศาสตร์ จะมาจากราชสำนักฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวัง ด้วยเหตุนี้บรรดาเสนาบดีและขุนนางผู้ใหญ่จึงนิยมส่งกุลธิดาของตนเข้าอบรมและเรียนรู้มารยาทของสตรีและการช่างสตรีต่าง ๆ จากราชสำนักฝ่ายใน พระบรมมหาราชวังชั้นในจึงเปรียบเสมือน โรงเรียนการเรือนและโรงเรียนการช่างสตรี Finishing School ของกุลสตรีในยุคนั้น

ในปี พ.ศ. 2527 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 ทรงสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพ ถวายพระเกียรติยศตามโบราณราชประเพณี ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน รับพระราชทานฉันเช้าและเพลมีกำหนด 100 วัน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจถวายภัตตาหารแด่พระพิธีธรรมในตอนเช้าทุกวัน ทอดพระเนตรภัตตาหารคาว-หวาน ที่พนักงานฝ่ายในทรงประเคนประกอบขึ้นเป็นสำรับนั้นไม่เคยซ้ำกันเลย ทรงสนพระราชหฤทัยถึงกับเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการประกอบอาหารที่ “โรงวิเสท” ในพระบรมมหาราชวัง การได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรในครั้งนั้น ทรงคำนึงถึงงานช่างประดิษฐ์ของสตรีที่มีอยู่หลายแขนง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องใช้ฝีมืออันละเอียดอ่อนแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนจนประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาล และทรงปริวิตกกังวลพระราชหฤทัยเมื่อได้ทราบฝ่ายละอองพระบาทว่า สตรีที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางช่างนับวันจะหมดไป ที่มีชีวิตอยู่นั้นก็มีอายุและชราภาพมาก สมควรที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไปก็จะเป็นประโยชน์

ไม่น้อย ประกอบกับขณะนั้นอาคารพระตำหนักและเรือนหลวงต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังได้รับการบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพใกล้เคียงเรียบร้อยแล้ว จึงมีพระราชบัญชาให้สำนักพระราชวังดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ประเภทวิชาชีพ โดยไม่เก็บเงินบำรุงการศึกษาขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นในเพื่อสอนวิชาช่างประดิษฐ์ของสตรี

สำนักพระราชวังได้สนองพระราชประสงค์ โดยติดต่อกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งขณะนั้น นายโกวิท วรพิพัฒน์ เป็นอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน ขอจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง) (Phratamnak Suankulab Adult Education School) กรมการศึกษานอกโรงเรียนจึงได้ประกาศจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2529 เพื่อเปิดสอนวิชาช่างสตรีหลักสูตรระยะสั้น ทรงพระราชทานพระราชนุญาตให้ใช้อาคาร ซึ่งเป็นห้องเครื่องของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในเขตพระราชฐานชั้นในเป็นอาคารเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ให้ตระหนักในคุณค่าศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทย สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดความรู้ความสามารถและทักษะให้แก่สตรี จนสามารถนำไปประกอบอาชีพ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า เมื่อได้เข้ามาเรียนวิชาช่างสตรีของในวังแล้ว ก็สมควรที่จะเรียนรู้มารยาทของสตรีด้วย และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณเพ็ญศรี เจียวมีส่วน หัวหน้าฝ่ายพระราชฐานชั้นใน ในขณะนั้นเป็นครูใหญ่ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) (พรทิพย์ ทิพนา, 2559)

เริ่มเปิดการสอนตั้งแต่วันที่ 20 พฤษภาคม 2529 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รวมเป็นเวลา 30 ปี โดยแรกเริ่มใช้บริเวณอาคารเรือนห้องเครื่อง สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นสถานที่เรียน และต่อมาได้ย้ายมาเรียนที่อาคารพระตำหนักพระองค์เจ้าอาทรทิพนิภาฯ ทำการสอนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้น (1 ปี) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์สนับสนุนการดำเนินกิจการของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ อีกทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานประกาศนียบัตรแก่นักศึกษาที่จบหลักสูตรเป็นประจำทุกปี

โรงเรียนตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งเป็นเขตหวงห้ามมีกฎมณเฑียรบาลกำหนดเป็นแบบแผนเคร่งครัด และยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันผู้มาติดต่อต้องทำจดหมายราชการอย่างเป็นทางการ และแต่งกายสุภาพ สุภาพสตรีต้องสวมกระโปรง โดยในการผ่านเข้าประตูต้องเซ็นชื่อไว้ และเมื่อเสร็จธุระ ต้องกลับมาออกประตูเดิมและแจ้งพนักงานเพื่อเซ็นชื่อออก จากนั้นเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนจะมารับและพาไปไม่สามารถเดินไปเองได้โดยผลการ ประตูที่ใช้ในการเข้า-ออกของบุคคลที่มาติดต่อกับทางโรงเรียนจะใช้ประตูศรีสุดาวงศ์ ซึ่งใกล้กับอาคารโรงเรียนมากที่สุด

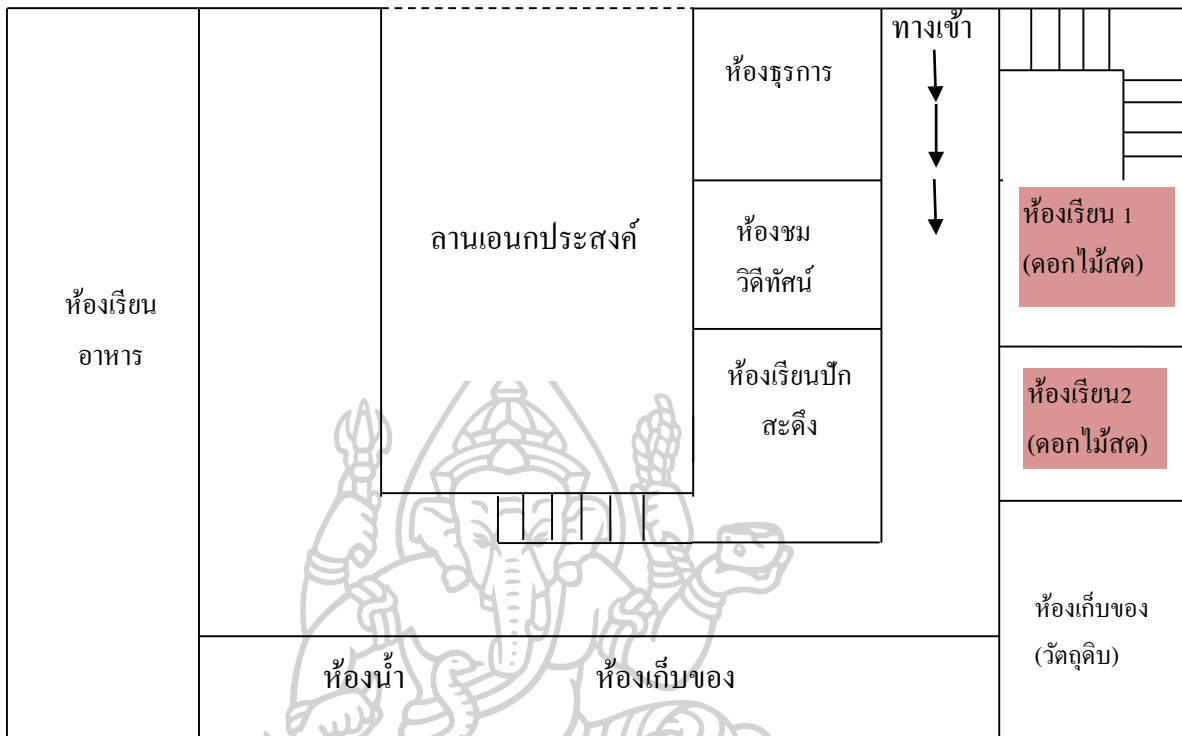
1. การเรียนการสอน

การเรียนการสอนจะดำเนินการที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ติดกับพระตำหนักก๊กอ เป็นตำหนักใหญ่ที่สร้างในสมัยพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงพระราชทานแก่เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระสนมเอกและพระราชธิดาลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หักศอกเป็นอักษรรูปตัวเอส โครงสร้างก่ออิฐถือปูนประสมไม้สูง 2 ชั้นครึ่ง หลังคาปั้นหยาทรงสูง ฝาผนังแต่ละชั้นแต่งปูนลายขวาง ทาสีพาสเทลเหลือง โดยโรงเรียนจะใช้พื้นที่บริเวณชั้น 1 เท่านั้น

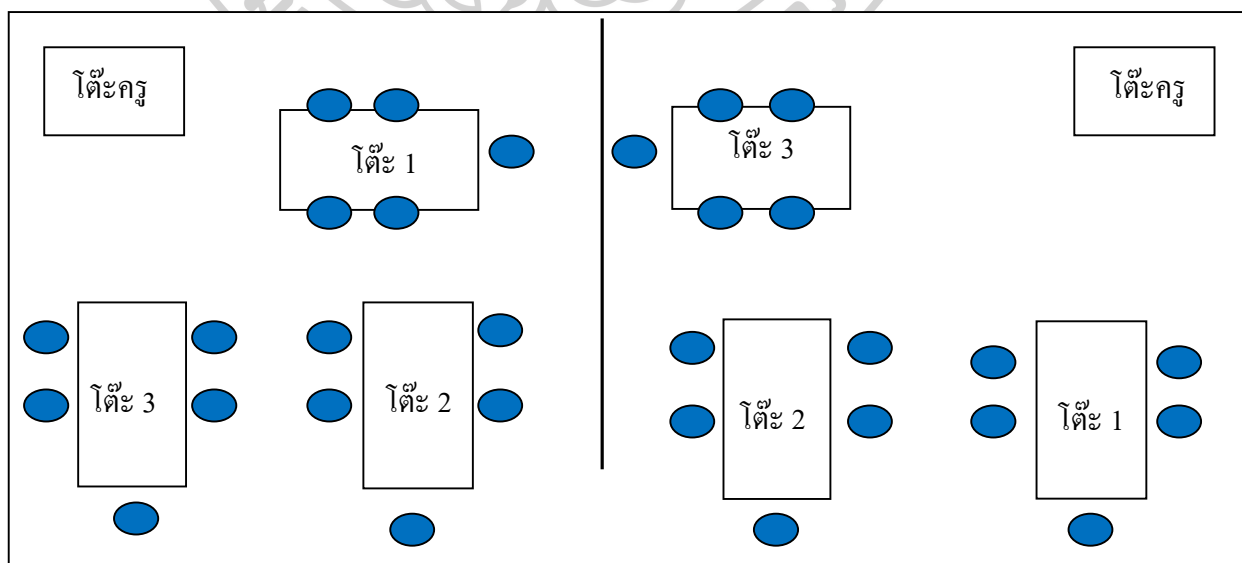


ภาพที่ 8 ตำหนักพระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์ และเจ้าจอมมารดาชุ่ม
ปัจจุบันคือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)
ที่มา: ภาพหนังสือพระบรมมหาราชวัง, สำนักพระราชวัง, 2547

ด้านหน้าอาคาร



ภาพที่ 9 แผนผังพื้นที่บริเวณชั้น 1 ซึ่งใช้เป็นที่สำหรับการเรียนการสอน



ภาพที่ 10 แผนผังการนั่งเรียนในห้อง ห้องเรียน 1 และ ห้องเรียน 2



ภาพที่ 11 บรรยากาศการนั่งเรียนในห้อง และการนั่งเรียนเป็นกลุ่ม



ภาพที่ 12 นักเรียนห้อง 1 โตะ 2 และ โตะ 3 (จากซ้ายไปขวา)



ภาพที่ 13 นักเรียนห้อง 2 โตะ 3 ในช่วงโมงมาลัยมะลิล้วน

2. ระเบียบ

ด้วยความพิเศษของพื้นที่ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้มีระเบียบกฎเกณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องระเบียบการแต่งกาย ระเบียบการเข้า – ออก ระบุไว้ชัดเจนในกลุ่มมีนักศึกษา ดังนี้

ระเบียบการแต่งกายของนักศึกษา

1. เสื้อ ใช้ผ้าขาวเกลี้ยง เนื้อหนา แบบเสื้อเป็นเสื้อเชิ้ต ไม่รัดรูป ผ่าอกตลอด กระดุมสีขาวกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 1 ซม. แขนสั้นเหนือข้อศอก ไม่มีกระเป๋าดัด เครื่องหมายโรงเรียนข้างขวา (ใส่เสื้อทับสีขาว)

2. กระโปรง สีกรมท่าหรือสีน้ำเงิน ผ้าเรียบไม่มีลวดลาย แบบสุภาพ ยาวคลุมเข่า ห้ามผ่า

3. เข็มขัด เข็มขัดหนังสีดำ ไม่มีลวดลาย หัวโลหะสีเหลี่ยมสีเงิน

4. กระเป๋าสะพาย สีดำ

5. รองเท้าคัทชู หนังสีดำ หุ้มส้น ไม่มีลวดลาย แบบสุภาพ

ระเบียบการเข้า – ออก และการปฏิบัติตนของนักศึกษาในเขตพระราชฐานชั้นใน

1. นักศึกษาทุกคนต้องมีกิริยามารยาทและความประพฤติให้สมเป็นกุลสตรีในวัง

2. การเข้า – ออก ดิฉันตรนักศึกษาดลเวลาที่จะเข้าเรียนจนถึงกลับบ้าน

2.1 ประตูกัลยาดี เป็นประตูเข้า – ออก สำหรับนักศึกษาทุกแผนกวิชา ก่อนกลับบ้านให้เจ้าหน้าที่ประตูตรวจกระเป๋าทุกครั้งที่เกิดนออกจากประตู (ปิดเวลา 17.00 น.)

2.2 ประตูศรีสุดาวาศ์ อนุญาตให้นักศึกษาแผนกอาหารและขนมเฉพาะที่ฝึกขายเข้า-ออก (ปิดเวลา 17.00 น.)

2.3 ประตูองศ์ อนุญาตให้นักศึกษาแผนกอาหารและขนมเฉพาะที่ฝึกขายเข้า-ออก (ปิดเวลา 17.00 น.)

3. นักศึกษาทุกคนต้องแต่งการให้ถูกต้องตามระเบียบ

4. นักศึกษาทุกคน พึงปฏิบัติตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ รู้จักเกรงใจผู้อื่น

5. นักศึกษาทุกคนพึงละเว้นการทะเลาะวิวาท หรือการกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดการแตกแยกจะถูกล้อออกทันทีทั้งสองฝ่าย

6. นักศึกษาทุกคนพึงเป็นผู้เสียสละ ทั้งกำลังกาย กำลังใจและกำลังสมองช่วยเหลือ กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และมีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ

7. นักศึกษาทุกคนพึงเป็นผู้ที่รู้จักอดกลั้น รู้จักกาลเทศะ มีกิริยาวาจาสุภาพ มีสัมมาคารวะต่อครูอาจารย์มีความสุภาพอ่อนน้อมต่อผู้อื่น

8. นักศึกษาทุกคนพึงเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้

9. นักศึกษาทุกคนต้องไม่ถือของผู้อื่นมาเป็นของตน ไม่กระทำการใดๆ ที่ผิดกฎหมาย

10. นักศึกษาทุกคนต้องไม่นำอุปกรณ์การพ่นมาโรงเรียนและไม่เล่นการพ่นทุกประเภทภายในโรงเรียน

11. นักศึกษาทุกคนต้องไม่เสพของมึนเมาทุกชนิด

12. ห้ามนักศึกษาไปเดินเล่นและถ่ายภาพในและนอกบริเวณโรงเรียน (ภายในพระราชฐานชั้นใน)

13. ห้ามนำบุคคลอื่นเข้ามาในโรงเรียนก่อนได้รับอนุญาต

14. ห้ามนักศึกษาอยู่ในโรงเรียน หลัง 15.00 น. ยกเว้นเวลาที่โรงเรียนมีงาน

15. ห้ามใส่กางเกง โสร่ง เสื้อแขนกุด เข้ามาในเขตพระราชฐานชั้นใน

16. ห้ามใส่รองเท้าไม้ (เกี้ยว) เข้ามาในเขตพระราชฐานชั้นใน

17. ห้ามมิให้ส่งเสียงอึกทัก รวมทั้งการเปิดวิทยุ เทป หรือโทรทัศน์อันเป็นการรบกวนผู้อื่น

18. ห้ามนักศึกษาใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิดระหว่างเรียน

จากการศึกษาคู่เมื่อนักศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จะเห็นได้ถึงระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เป็นแบบแผนเฉพาะของฝ่ายใน ซึ่งนักศึกษาทุกคนต้องผ่านการปฐมนิเทศ เพื่อทราบถึง การวางตัว ระเบียบ และได้คู่มือคนละ 1 เล่ม เป็นการตกลงมอบตัวเป็นศิษย์

ระเบียบและกฎเกณฑ์ของ โรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิงในปัจจุบันยังคงยึด ระเบียบของเขตพระราชฐานชั้นในที่ยังคงรักษาไว้แม้จะยืดหยุ่นไปตามบริบทของสังคม และจาก การสังเกตการณ์และพูดคุยทั้งอาจารย์และนักเรียนต่างก็ยังคงมองว่าระเบียบเป็นเรื่องสำคัญต้อง รักษาไว้ให้คงเดิม เพื่อเป็นการเคารพสถานที่ และรักษาภาพลักษณ์ของสาวฝ่ายใน ซึ่งเป็นเสมือน หนึ่งการรักษามาตรฐานของอัตลักษณ์ของคำว่า “ชาววัง” ไว้ผ่านบุคลิก การแต่งกาย และการวางตัว ของนักเรียนในวังหญิง เป็นความโดดเด่นอีกรูปแบบหนึ่ง

3. หลักสูตรช่างฝีมือดอกไม้สด

โรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิงนั้น เน้นการถ่ายทอดวิชาช่างสตรีที่มีมาแต่ ดั้งเดิมของฝ่ายใน ซึ่งเมื่อเปิดเป็นหลักสูตรวิชาชีพเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้ ปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตได้ จึงเลือกเปิดสอนในแผนกช่างที่โดดเด่นและมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งวิชาชีพที่กำหนดไว้ใน หลักสูตรมี 3 วิชา คือ วิชาอาหารและขนม วิชาช่างดอกไม้สด วิชาช่างปักสะดั่ง และมีวิชาเลือก 5 วิชา คือ การพับผ้าเช็ดหน้าเป็นตัวสัตว์ การประดิษฐ์บายตอง การประดิษฐ์บายศรีจากบายตอง การ ทำเครื่องหอม การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง และการทำเบเกอรี่ แต่เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ เน้นศึกษา เฉพาะเรื่องงานช่างฝีมือดอกไม้สด ผู้วิจัยจึงขอเน้นรายละเอียดหลักสูตรวิชาช่างดอกไม้สดซึ่ง รายละเอียดของหลักสูตรวิชาอื่นๆ จะได้ใส่ไว้ที่ภาพผนวกต่อไป

3.1 โครงสร้างหลักสูตร

โครงสร้างของแต่ละวิชาจะมุ่งเน้นไปในด้านนั้น ๆ สำหรับวิชาช่างดอกไม้ สดนั้นกำหนดระยะเวลาการเรียนไว้ 1 ปี โดยแบ่งการเรียนเป็น 2 เทอม เทอมละ 400 ชั่วโมง ดังนั้น ตลอดหลักสูตร 1 ปี ผู้เรียนจะได้เรียนวิชาดอกไม้สดทั้งหมด 800 ชั่วโมงสำหรับวันและเวลาเรียนนั้น เนื่องจากสถานที่ยังคงเป็นสถานที่ราชการ เจ้าหน้าที่ในฝ่ายในล้วนเป็นข้าราชการ เวลาทำการจึง ล้อมตามราชการไม่ว่าจะเป็นวันหยุด หรือวันหยุดราชการต่างๆ เปิดเรียนวันจันทร์ – วันศุกร์ เวลา 8.00 – 15.00 น.

3.2 จุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาช่างดอกไม้สด

วิชาช่างดอกไม้สด 1 (ขั้นเบื้องต้น)	วิชาช่างดอกไม้สด 2 (ขั้นสูง)
<ol style="list-style-type: none"> 1. ปฏิบัติตามคุณลักษณะที่ดีของช่างดอกไม้สดได้ 2. บอกลักษณะ ประโยชน์ และคุณค่าของงานดอกไม้สด ตลอดจนการนำงานดอกไม้สดไปใช้ 3. เลือกใช้ ภาชนะประมาณการ เตรียมและเก็บถนอมดอกไม้และใบไม้ที่ใช้ในงานดอกไม้สดได้อย่างถูกต้องเหมาะสม 4. เลือกใช้และเก็บรักษาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานดอกไม้สดได้อย่างถูกต้องเหมาะสม 5. ทำส่วนประกอบตกแต่งในงานดอกไม้สดได้ถูกต้อง มีร้อยอุบะ ร้อยตาข่าย ร้อยเฟือง เย็บแบบ ทำดอกข่า และเย็บโบ 6. ร้อยมาลัยแบบต่างๆ ตลอดจนประกอบตัวมาลัยสำหรับใช้ในงานพระราชพิธีต่างๆ ได้ 7. จัดพานดอกไม้สดแบบต่างๆ ได้เหมาะสมกับลักษณะการนำไปใช้ 8. ปักพุ่มขนาดเล็กได้ 9. ทำเครื่องห้อยเครื่องแขวนขนาดเล็กได้ 10. จัดดอกไม้สดในงานพิธีต่างๆ ได้ 11. ทำดอกไม้ประดิษฐ์จากดอกไม้สด และนำดอกไม้ประดิษฐ์นั้นๆ มาจัดแต่งได้อย่างสวยงามเหมาะสมกับงานใช้สอย 12. ประดิษฐ์โบตองเป็นภาชนะสำหรับใช้งานต่างๆ ได้อย่างถูกวิธี เหมาะสมตามลักษณะการใช้งานและสวยงาม 13. นำความรู้และทักษะจากงานช่างดอกไม้สดไปใช้ประกอบอาชีพได้ 14. หาแนวทางพัฒนา ปรับปรุง คัดแปลงผลผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปฏิบัติงานการร้อย การจัด การตกแต่งดอกไม้สดตามที่กำหนดได้อย่างถูกต้องสวยงาม 2. เลือกแบบหรือออกแบบงานดอกไม้สด พร้อมทั้งกำหนดวิธีทำวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เสนอแนะการนำไปใช้ได้ถูกต้องตามลักษณะงาน 3. นำความรู้และทักษะจากงานช่างดอกไม้สดไปใช้ประกอบอาชีพได้ 4. หาแนวทางในการพัฒนา ปรับปรุง คัดแปลงผลผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการ

3.3 การประเมินผลการเรียนและเกณฑ์การจบหลักสูตร

การประเมินผลการเรียนในแต่ละวิชา ให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนหลักสูตรวิชาชีพ

4. ครูผู้สอน

- | | |
|----------------------------------|-----------------|
| 1. อาจารย์น้อย พูนขุนทด | สอนมัลย์ |
| 2. อาจารย์มณฑนา ธนประดิษฐ์ | สอนมัลย์ |
| 3. อาจารย์มณฑิลา เทพลีสิทธิ์ | สอนมัลย์ |
| 4. อาจารย์ธันยาพัฒน์ มิลินทแพทย์ | สอนทำพุ่ม |
| 5. อาจารย์รันทม หลุ่มบางกล้า | สอนทำพุ่ม |
| 6. อาจารย์อำไพ มาลากุล | สอนทำพุ่ม |
| 7. อาจารย์สุกัญญา เอี่ยมสะอาด | สอนทำพุ่ม |
| 8. อาจารย์อรพิน โพธิ์แจ่ม | สอนทำเครื่องหอม |
| 9. อาจารย์สุกัญญา โชคจิริง | สอนทำพุ่ม |
| 10. อาจารย์บุญเดือน ชงสันเทียะ | สอนมัลย์ |

5. นักเรียน

ผู้ที่สมัครเรียนตามหลักสูตรขั้นต้นทุกวิชา จะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการทดสอบหรือการคัดเลือกของโรงเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด ผู้ที่สมัครเรียนตามหลักสูตรขั้นสูงทุกวิชา จะต้องผ่านการเรียนตามหลักสูตรขั้นต้นในวิชาเดียวกันและผ่านการทดสอบหรือการคัดเลือกของโรงเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด

รูปแบบ

ด้วยโรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิงถูกกำหนดการเรียนการสอนเป็นหลักสูตรขั้นพื้นฐาน และขั้นสูง ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายในและครูช่างผู้สอนวิชาร้อยมัลย์ถึงรูปแบบ เนื่องจากผู้ศึกษามักจะได้ยินคำว่า “มัลย์ในวัง” และ “มัลย์นอกวัง” อยู่เสมอตลอดการเข้าพื้นที่ ข้อมูลเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ สมัยก่อนการร้อยพวงมัลย์เพื่อใช้สอยในวัง โดยส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อใช้สอยเกี่ยวกับพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวัง หรือการใช้สอยถวายสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นการส่วนพระองค์ รูปแบบจึงไม่ได้กำหนดหรือมีแบบเฉพาะงาน สมัยก่อนฝ่ายในจะร้อยอย่างสุดฝีมือ ให้สวยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนดอกไม้ หรือรูปแบบไม่ได้แยกจะเป็นไปตามวัตถุดิบที่มี หรือดอกไม้ที่ปลูกไว้ในเขตพระราชฐานชั้นใน และส่วนใหญ่เป็นไปตามพระราชนิยม ช่างจะได้โชว์วิหาวริบ ฝีมือ และความคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับการตัดแปลงวัตถุดิบที่มีไปด้วยในตัว จะมีกำหนดเฉพาะขนาดพวง ให้มีขนาดเหมาะสมกาลเทศะตามการใช้งาน 10 นิ้ว 12 นิ้ว 15 นิ้ว

ตามความเหมาะสมสวยงามของการใช้งาน เช่น มาลัยพระมหาเศวตฉัตร อุบะพระแสง เครื่องจิตกาธาน มาลัยตกแต่งยกช่อฟ้า ยกฉัตร ฯลฯ (มัตติกา เทพสิทธิ์, สัมภาษณ์ 2560) สอดคล้องกับข้อมูลเจ้าหน้าที่ฝ่ายในกล่าวว่าโบราณฝ่ายใน เจ้านายจะสั่งงานมาเช่น มาลัยช่อมือชายเดี่ยว แต่ข้างในไม่เรียกชายเดี่ยว เรียกมาลัยช่อพระกร หรือสั่งมาลัยคล้องศาล มาลัยคล้องเรือ หรือยกช่อฟ้า ยกฉัตร จะใช้มาลัยที่มี 2 ชาย เจ้านายจะสั่งมาตามการใช้งาน ไม่ได้เรียกมาลัยชายเดี่ยว มาลัยสองชายแบบข้างนอก (สัมภาษณ์, กรุณา กาญจน โปสถ์, 2560)

เมื่อเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนผ่านระบบสถาบันผ่านห้องเรียน มีหลักสูตรกำกับ จึงต้องสร้างรูปแบบและประเภทที่สอดคล้องกับการใช้งานของข้างนอกโดยเมื่อกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ส่งนักวิชาการมาถอดองค์ความรู้ของการทำมาลัยเป็นรูปธรรม จะได้รับการแบ่งประเภทและรูปแบบที่เป็นแบบตำรา (มาลัย, โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวังหญิง) กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) เพื่อการจัดการเรียนการสอนด้านวิชาอาชีพ ตามจุดมุ่งหมายของโรงเรียน แบ่งประเภทได้ ดังนี้

พวงมาลัยแบ่งตามประโยชน์ใช้สอยได้ 3 ประเภท

1. มาลัยชายเดี่ยว

เป็นมาลัยที่จะมีอุบะห้อยลงมาเพียงพวงเดียว ใช้ในการคล้องแขน หรือคล้องช่อมือ หากใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์จะเรียกว่า มาลัยช่อพระกร



ภาพที่ 14 พวงมาลัยดอกพุดล้วนใส่ช่อประดิษฐ์ (ซ้าย) พวงมาลัยดอกพุดล้วน

ลายตาประขุม (ขวา)

ที่มา: ชุติวรรณ อัจหาญ, 2559

2. มาลัยสองชาย

เป็นมาลัยที่มีอุบะห้อยข้างละ 1 พวง และมีริบบิ้นตรงกลาง เรียกมาลัยคล้องคอ หรือมาลัยป่าว-สาว เพราะนิยมใช้คล้องคอป่าว-สาว ในงานมงคลสมรส



ภาพที่ 15 พวงมาลัยสองชายกุหลาบล้วน (ซ้าย) พวงมาลัยป่าว-สาว กลีบดอกกรัก (ขวา)
ที่มา: ชุติวรรณ อัจฉาญา, 2559

3. มาลัยชำร่วย

ใช้สำหรับเป็นของขวัญชำร่วย ของที่ระลึก มีลักษณะเป็นพวงขนาดเล็ก มีทั้งแบบรูปทรงมาลัยตุ้ม หรือแบบตัวสัตว์ เช่น ตัวกระแต



ภาพที่ 16 มาลัยชำร่วยใส่สายพุ่มข้าวบิณฑ์ (ซ้าย) มาลัยชำร่วยกุหลาบล้วน (ขวา)
ที่มา: ชุติวรรณ อัจฉาญา, 2559

ส่วนประกอบของพวงมาลัยมี 4 ส่วน คือ

1. อุบะ

เป็นส่วนที่ประกอบติดกับตัวมาลัย เพื่อเพิ่มความสวยงาม ดอกไม้ที่นิยมในการร้อยอุบะ ส่วนที่เป็นดอกตูมเรียกดอกข่า มักนิยมใช้ ดอกข่ากุหลาบ ดอกข่าพุด ดอกข่ากล้วยไม้ ดอกข่าบานไม่รู้โรย ดอกจำปา ดอกจำปี ส่วนขาอุบะ นิยมใช้ดอกกรัก 3 ขนาด คือ เล็ก กลาง ใหญ่



ภาพที่ 17 อุบะขนาดเล็ก กลาง ใหญ่

ที่มา: ชุติวรรณ อัจหาญ, 2559

2. ตัวมาลัย

ในการร้อยตัวมาลัย ไม่ได้กำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับผู้ร้อยมาลัยว่าจะใช้ความคิด ออกแบบลวดลายต่างๆ ในลักษณะใด ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย ซึ่งในสมัยโบราณจะร้อย ถวายเจ้านายเป็นส่วนใหญ่ ลวดลายของตัวมาลัยหรือการใส่ลายจึงเป็นไปตามพระราชนิยม เพื่อการตอบสนองการใช้สอยเพื่อการพระราชพิธี ซึ่งโรงเรียนในวังหญิงยังคงไว้ซึ่งลวดลายหลัก ๆ ที่นิยมใช้สอยงานในวัง เช่น ลายชกฤช ลายตาประชุม ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ฯลฯ

3. ชีกรัดมาลัย

เป็นมาลัยที่ไม่เต็มเข็ม ร้อยเพียงซีกเดียว คือไม่เป็นวงกลมร้อยในลักษณะครึ่งวงกลม หรือเรียกว่าหน้าเดียว ใช้สำหรับปิดตรงรอยต่อของตัวมาลัย ซึ่งจะใช้กับมาลัยชายเดียว ไม่ต้องใช้กับมาลัยสองชาย ลวดลายก็จะเป็นการทำลายล้อกับตัวมาลัย เช่นหากทำพวงมาลัยมะลิล้วน ชีกรัดมาลัยก็จะเป็นดอกมะลิ หากทำกุหลาบล้วนก็ต้องทำชีกรัดมาลัยเป็นกุหลาบ ในส่วนของการ

ใส่ลายในตัวมาลัยนั้นชื่กรัดมาลัยก็จะสื่อตามกัน โดยชื่กรัดมาลัยที่ในวงใช้คือฐาน 5 ดอก จะได้มาลัยที่มีสัดส่วนสวยงามได้มาตรฐาน

4. ชื่กรัดอุบะ

เป็นมาลัยที่ร้อยเพียงชื่กเดียวเช่นกัน แต่ชื่กรัดอุบะจะมีขนาดเล็กกว่าชื่กรัดมาลัย ใช้สำหรับผูกระหว่างตัวมาลัยกับอุบะเพื่อปกป้องรอยต่อของปมด้ายที่ผูกระหว่างตัวมาลัยกับอุบะ โดยชื่กรัดอุบะในวงใช้ฐาน 4 ดอก

สำหรับการประเมินผลการเรียนโดยการเรียนรู้ทำจากมาลัยเรียบไปจนถึงลวดลายตลอดระยะเวลาของการเรียนพวงมาลัยนักเรียนต้องเรียนและร้อยมาลัยส่งครูตามรูปแบบพวงมาลัยที่โรงเรียนกำหนด และครูจะได้ให้เมื่อนักเรียนสามารถทำตามรูปแบบที่กำหนดทั้งในเทอม 1 และเทอม 2

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี

ลำดับ	เทอม 1	เทอม 2
1.	 <p>มาลัยมะลิล้วน</p>	 <p>มาลัยพุดล้วนใส่ช่อประดิษฐ์</p>
2.	 <p>มาลัยกลมกุหลาบล้วน</p>	 <p>มาลัยพุดใส่ลายคดกิช</p>

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี (ต่อ)

ลำดับ	เทอม 1	เทอม 2
3.	 <p data-bbox="587 815 724 853">มาลัยเกลียว</p>	 <p data-bbox="991 792 1278 831">มาลัยพุดใส่ลายตาประชุม</p>
4.	 <p data-bbox="560 1220 751 1258">มาลัยลายชกริช</p>	 <p data-bbox="975 1220 1299 1258">มาลัยพุดใส่ลายพุ่มข้าวบิณฑ์</p>
5.	 <p data-bbox="528 1610 783 1648">มาลัยใส่ลายตาประชุม</p>	 <p data-bbox="1034 1610 1235 1648">มาลัยแบน 3 หน้า</p>
6.	 <p data-bbox="512 1955 804 1993">มาลัยใส่ลายพุ่มข้าวบิณฑ์</p>	 <p data-bbox="1034 1955 1235 1993">มาลัยแบน 2 หน้า</p>

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี (ต่อ)

ลำดับ	เทอม 1	เทอม 2
7.	 <p data-bbox="523 757 783 801">มาลัยตุ้ม (มาลัยชำร่วย)</p>	 <p data-bbox="1054 763 1214 801">มาลัยบ่าวสาว</p>
8.	 <p data-bbox="564 1211 743 1249">มาลัยตุ้มใส่ถาด</p>	 <p data-bbox="995 1211 1270 1249">การถักตาข่ายคลุมมาลัย</p>
9.	 <p data-bbox="587 1615 724 1653">มาลัย 2 ชาย</p>	-
10.	 <p data-bbox="549 1989 762 2027">มาลัย 2 ชายใส่ถาด</p>	-

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี (ต่อ)

ลำดับ	เทอม 1	เทอม 2
11.	 <p data-bbox="528 757 783 797">มาลัยตัวสัตว์ (กระแต)</p>	-
12.	 <p data-bbox="533 1128 778 1169">มาลัยดอกรักรักกระจุก</p>	-
13.	 <p data-bbox="432 1496 874 1536">มาลัยชำร่วย (มาลัยกลีบดอกรักรักแบบกลม)</p>	-
14.	 <p data-bbox="456 1899 863 1995">มาลัยชำร่วย (มาลัยกลีบดอกรักรักแบบกลมใส่โบว์)</p>	-

ตารางที่ 1 แสดงประเภทพวงมาลัยที่สอนตามหลักสูตร 1 ปี (ต่อ)

ลำดับ	เทอม 1	เทอม 2
15.	 <p>มาลัยข้อพระกรแบบ โข</p>	-
16.	 <p>มาลัยแบน 2 หน้า</p>	-

หลังจากเรียนครบ 2 เทอม ชั่วโมงสุดท้ายต้องประดิษฐ์พวงมาลัยสอบ 1 พวง

กล่าวโดยสรุป โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ตั้งขึ้นในพื้นที่เขตพระราชฐานชั้นใน ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ มีกฎหมายเทียรบาล และกฎระเบียบที่เคร่งครัด ระเบียบที่สำคัญคือห้ามบุรุษเข้าเขตพระราชฐานชั้นในเด็ดขาด แม้ปัจจุบันระเบียบจะผ่อนลงตามโครงสร้างของสังคมและสถาบัน แต่เขตพระราชฐานชั้นในยังใช้ระเบียบ ธรรมเนียม และจารีตเดิมในการพื้นที่ อาคารเรียนใช้พระตำหนักที่เคยใช้งานในอดีตและได้ปล่อยวางไว้ นำมาใช้ประโยชน์ในการสืบทอดโดยได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตในการดำเนินการ ด้วยความเป็นสถาบันที่ผูกติดกับพื้นที่และฝีมือของในวัง จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์อุปถัมภ์

โรงเรียนจัดตั้งผ่านกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนวิชาช่างสตรีหลักสูตรระยะสั้น 1 ปี 400 ชั่วโมง สำหรับหลักสูตรช่างฝีมือดอกไม้สดจะแบ่งเป็นสองเทอม ขึ้นเบื้องต้น และขั้นสูง ครูที่สอนเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายในที่มีฝีมือในระดับชำนาญการ ส่วนนักเรียนจะ

รับเฉพาะนักเรียนหญิงเนื่องจากพื้นที่เป็นพื้นที่เฉพาะของสตรี และวิชาที่เปิดสอนเป็นวิชาช่างสตรี สำหรับการเรียนการสอนมีการใช้หลักสูตรกำกับการสอนออกมาเป็นรูปธรรม คือรูปแบบบังคับที่นักเรียนจะต้องทำได้ในชั่วโมงเรียน เทอมแรกมาลัย 16 รูปแบบ เทอมปลายมาลัย 8 พวง และหลังเรียนครบ 400 ชั่วโมง จะต้องสอบด้วยผลงานมาลัย 1 พวง การประเมินผลการเรียนในแต่ละวิชา ให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนหลักสูตรวิชาชีพ เมื่อสำเร็จการศึกษาจะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นใบรับรองและเปิดทางสู่วิชาชีพด้านมาลัยดอกไม้สด แต่กว่าที่นักเรียนจะสำเร็จการศึกษาใน 1 ปีมีเรื่องราวของกระบวนการฝึกหัดการปฏิบัติ ที่ต้องใช้การซ้อมซ้ำและฝึกฝนกว่าจะได้มาซึ่ง “ฝีมือ” ในวันสำเร็จการศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงการฝึกหัดและการปฏิบัติของแผนกช่างฝีมือดอกไม้สดในบทที่ 5 ต่อไป



บทที่ 5

การฝึกหัดและการปฏิบัติ: แผนกช่างฝีมือดอกไม้สด

ด้วยความสนใจการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างที่เกิดจากการฝึกสร้างทักษะ การปฏิบัติ โดยเฉพาะในงานช่างฝีมือดอกไม้สด ภายใต้บริบทพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ในเขตพระราชฐานชั้นใน จึงเน้นศึกษาในประเด็นของกระบวนการสร้างฝึกทักษะแผนกงานช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียน ผ่านการใช้เรื่องราวของการซึมซับความรู้ หรือ “ฮาบิทัส” เป็นกลไก ในบทนี้ผู้ศึกษาจึงลงพื้นที่เพื่อศึกษา และเก็บข้อมูลในเชิงลึกภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการปฏิบัติผ่านโครงสร้าง “ฮาบิทัส” ผ่านกระบวนการเรียนการสอนภายใต้หลักสูตรของโรงเรียน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยฉบับนี้ได้ครบถ้วน ผู้วิจัยใช้วิธีพาตัวเองเข้าไปให้ใกล้กระบวนการสืบทอดมากที่สุด สังเกตการณ์ในห้องเรียน พูดคุยกับครู นักเรียน ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ เพื่อเป็นการตรวจเช็คข้อมูลที่ได้อยู่ตลอดเวลาในระหว่างทำการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 – 2560 ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากพื้นที่และเปรียบเทียบข้อมูลกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากการทบทวนวรรณกรรม สังเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญต่อประเด็นที่ศึกษาได้ดังนี้ ถิ่นกำเนิดช่างฝีมือสตรี กระบวนการซึมซับความรู้ และความรู้จากการปฏิบัติ

เยือนถิ่นกำเนิดช่างฝีมือสตรี

ผู้ศึกษาได้ขออนุญาตเลขที่การพระราชวัง และผู้อำนวยการโรงเรียน ผ่านจดหมายขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลจากมหาวิทยาลัยในการเข้าสังเกตการณ์การเรียนการสอนในโรงเรียน ซึ่งเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน เพื่อดูการถ่ายทอดและกระบวนการฝึกหัด

ผู้ศึกษาเริ่มต้นจากถนนหน้าพระลานซึ่งเป็นถนนที่ทอดยาวผ่านด้านหน้าพระบรมมหาราชวัง เมื่อผ่านประตูพระบรมมหาราชวังเข้ามา เดินลัดเลาะกำแพงที่สูงลิบมาเรื่อย ๆ เมื่อเดินผ่านหน้าโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) อดไม่ได้ที่จะแวะสังเกตการณ์จากด้านนอกผ่านหน้าต่างของห้องเรียนซึ่งอยู่ชั้น 1 โรงเรียนเป็นอาคารที่อยู่เขตพระราชฐานชั้นนอก มีทั้งนักเรียนชายและนักเรียนหญิง โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นองค์อุปถัมภ์เช่นเดียวกับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ส่วนใหญ่เรียนวิชาช่างสิบหมู่ ห้องเรียนที่ผู้ศึกษามองเห็นจากหน้าต่างกำลังเรียนการปั้นอยู่ นับว่าปัจจุบันในเขตพระบรมมหาราชวังนั้น ยังคงเป็นที่เพาะช่างฝีมือในแขนงต่าง ๆ อยู่แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไป แต่ในความเป็นวังก็ยังคงสร้างและผลิตช่างอยู่เช่นในอดีต

ผู้ศึกษาเดินมาหยุดอยู่หน้าประตูทางเข้าเขตพระราชฐานชั้นใน หรือฝายในชื่อประตูศรีสุดาวงค์ เป็นซุ้มโค้งอย่างยุโรป บานประตูไม้ขนาดใหญ่ทาสีเทา แต่เปิดเป็นช่องประตูเฉพาะคน

เดินผ่าน ด้านหน้าประตูจะเห็นผู้หญิงวัยกลางคน สองคนกำลังก้มหน้าก้มตา ร้อยพวงมาลัย อย่างมีสมาธิ ที่ตัดมีเถาดอกไม้ซึ่งคัดแยกกลีบดอกไม้แล้วไม่ว่าจะเป็นกลีบกล้วยไม้ กลีบกุหลาบ ทั้งสองแต่งกายแบบข้าราชการ รวบผมเรียบร้อย กิริยาในการร้อยมาลัยดูน่ามอง แตกต่างจากการมองแม่ค้าที่ร้อยมาลัยที่ปากคลองตลาดที่เคยเห็นมา โดยสิ้นเชิง เพราะอาการในการร้อยเป็นไปแบบรวดเร็วแต่พิถีพิถัน การหยิบจับกลีบดอกไม้รวดเร็วแต่ไม่รุนแรง นิ้วมือมีความพลิ้วและชำนาญ เมื่อกล่าวักท่าย ย่นจดหมายให้และชวนพูดคุย จึงทราบว่าทั้งสองทำหน้าที่เฝ้าประตู เพื่อคุณคนเข้า คนออก ซึ่งโบราณเรียกว่า “โหล่น”* เพียงแต่ในปัจจุบันเจ้าหน้าที่ในเขตพระราชฐานไม่ได้มีเยอะเนื่องจากไม่มีเจ้านายประทับอยู่ฝ่ายในแล้ว เจ้าหน้าที่จึงต้องทำงานดอกไม้สดไปด้วย และมีเวรเฝ้าประตูทางเข้าฝ่ายใน หมุนเวียนจุดกันไปเรื่อย ๆ

เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าไปในเขตฝ่ายใน ผู้ศึกษาไปหยุดหน้าประตูก่อนก้าวเท้าผ่านประตูเข้าไป ทำให้แอบจินตนาการไปถึงบทประพันธ์เรื่องสี่แผ่นดิน ความรู้สึกน่าจะเหมือนกันกับแม่พลอยในก้าวแรกที่จะก้าวเข้าสู่เขตพิเศษ เขตสำหรับสตรีชั้นสูงในอดีต ผู้ศึกษาไหว้ธรณีประตู ก่อนก้าวเท้าข้ามเข้าไป เมื่อก้าวพ้นธรณีประตู เมื่อมองกลับมาที่ประตูเห็นตาข่ายหน้าซ้างดอกไม้สดที่ใช้แขวนตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ประตู หน้าต่าง เพื่อใช้ประดับตกแต่งสถานที่ให้ดูสวยงาม และเป็นมงคล แขนงไว้ที่ประตูเหมือนอย่างโบราณ แสดงให้เห็นว่าแม้ยุคสมัยจะล่วงมา แต่ความเชื่อแต่ครั้งโบราณยังคงอยู่ และฝ่ายในยังคงรักษาระเบียบ ความเชื่อ และประเพณีเกี่ยวกับประตูไว้เหมือนเดิม



ภาพที่ 18 ตาข่ายหน้าซ้างประตูทางเข้าฝ่ายใน

ที่มา: ผู้ศึกษา, 2558

เมื่อเดินเข้ามายังฝ่ายในสิ่งแรกๆ ที่เห็นคืออาคารเรียงติด ๆ กัน มีเสียงเด็กนักเรียนท่องสูตรคูณลอยมา เมื่อหันไปมองจึงเห็นว่า อาคารเก่านั้นถูกใช้เป็นที่เรียน เป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบชั้นประถมศึกษาตอนต้น เป็นการใช้ประโยชน์จากอาคารเก่าได้เกิด

ประโยชน์ดีทีเดียว ห่างกันแค่ช่วงตึกผู้ศึกษาเดินผ่านห้องสี่เหลี่ยมชั้นเดียวที่เป็นส่วนเชื่อมต่อออกมาจากตัวอาคาร เปิดหน้าต่างไว้ทุกบาน โดยรอบ เมื่อมองเข้าไป จะเห็นเป็นห้องครัว ทำให้ทราบได้ในทันทีว่านี่คือห้องเรียนด้านอาหาร เป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง ทุกคนกำลังง่วนกับการเตรียมส่วนผสม และปรุงอาหาร กลิ่นที่หอมออกมายังภายนอกน่าจะยัมน่าได้ ถึงฝีมือการทำอาหารของสาวชาววัง

ผู้ศึกษาเดินมาหยุดยังด้านหน้าอาคารทรงยุโรปโบราณสองชั้นหน้าอาคารเป็นลานดอกปีบ รอบบริเวณคู่มรินข้างๆกันเป็นหมู่อาคาร ซึ่งอาคารต่างๆ นี้ เดิมเป็นพระตำหนักของเจ้าจอม และพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ในอดีต ปัจจุบันบางอาคารก็ปิด และบางอาคารก็ถูกใช้งานเช่น อาคารวิทยาลัยในวังหญิงนี้ เดิมเป็นพระตำหนักของเจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ 5 และพระราชธิดาคือพระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระองค์เจ้าสุจิตราภรณ์ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เปิดเป็นโรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง มีป้ายติดไว้ที่หน้าอาคารว่า “วิทยาลัยในวังหญิง”

เมื่อเข้ามาภายในพระตำหนักที่ถูกดัดแปลงเป็นห้องเรียน จะมีพระราชประวัติของเจ้าของพระตำหนักติดไว้ด้านหน้า จากนั้นจะเป็นห้องธุรการของโรงเรียน บริเวณชั้น 1 จะแบ่งเป็นห้องเรียนแผนกดอกไม้สด 2 ห้องติดกัน ห้องชมวิดิทัศน์สำหรับแขกที่มาเยี่ยมชม โรงเรียนห้องเรียนแผนกช่างปัก 1 ห้อง และเป็นห้องเรียนแผนกอาหาร 2 ห้อง นักเรียนแผนกดอกไม้สดมีทั้งหมด 3 คน จะถูกแบ่งเป็นสองห้อง ห้องละ 15 คน แต่ละห้องจะมี 3 โต๊ะ โต๊ะละ 5 คน นักเรียนเป็นสตรีล้วน แต่ละคนจะมีอายุที่แตกต่างกัน มีทั้งเด็กวัยรุ่น มีทั้งวัยทำงาน และมีสูงวัยอยู่ปะปนกันไป แต่งกายด้วยชุดเครื่องแบบนักเรียน ดูเป็นระเบียบไม่ว่าจะเป็นเสื้อนักเรียนใหม่ที่ขาวสะอาดติดเข็มของโรงเรียน กระโปรงยาวคลุมเข่าสีกรมท่า รวบผมตึงติดเนื้ผมเรียบร้อย และแขวนบัตรนักเรียน ห้องเรียนดูมีเสน่ห์แบบโบราณด้วยโครงสร้างของอาคาร เมื่อนั่งอยู่ในห้องเรียนแล้วให้ความรู้สึกเหมือนย้อนเวลาไปสู่ออดีต หน้าต่างห้องเรียนเปิดเต็มที่ให้แสงภายนอกเข้ามาสู่ห้องได้มากที่สุด เพราะงานดอกไม้สดต้องใช้สายตา แสงสว่างจึงจำเป็น บนโต๊ะเรียนมีวัตถุใบดอกไม้สด และอุปกรณ์การเรียนวางอยู่ตรงกลาง ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้สด เข็มร้อยมาลัยด้าย กรรไกร ฯลฯ สิ่งที่ผู้ศึกษาเห็นอยู่ตรงหน้า ยืนยันได้ว่าแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย และปัจจัยต่างๆ แต่งานช่างฝีมือด้านนี้ ก็ยังคงมีความพยายามในการสืบทอดให้เห็นกันในปัจจุบัน โดยเฉพาะช่างฝีมือดอกไม้สดชาววัง ยังคงมีตัวตน และผู้ที่อยู่ในฐานะถ่ายทอดไม่ใช่แค่การสอนเพื่อให้เป็นช่างดอกไม้สด แต่ต้องเป็นช่างดอกไม้สดแบบชาววัง เป็นหน้าที่สำคัญในฐานะผู้สืบทอดศักดิ์ศรีของสตรีชาววัง

กระบวนการซึมซับความรู้

แผนกช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ที่ผู้ศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูลนี้เป็นกระบวนการที่ถ่ายทอดภายในห้องเรียน อยู่ภายใต้โครงสร้างของหลักสูตรที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อ

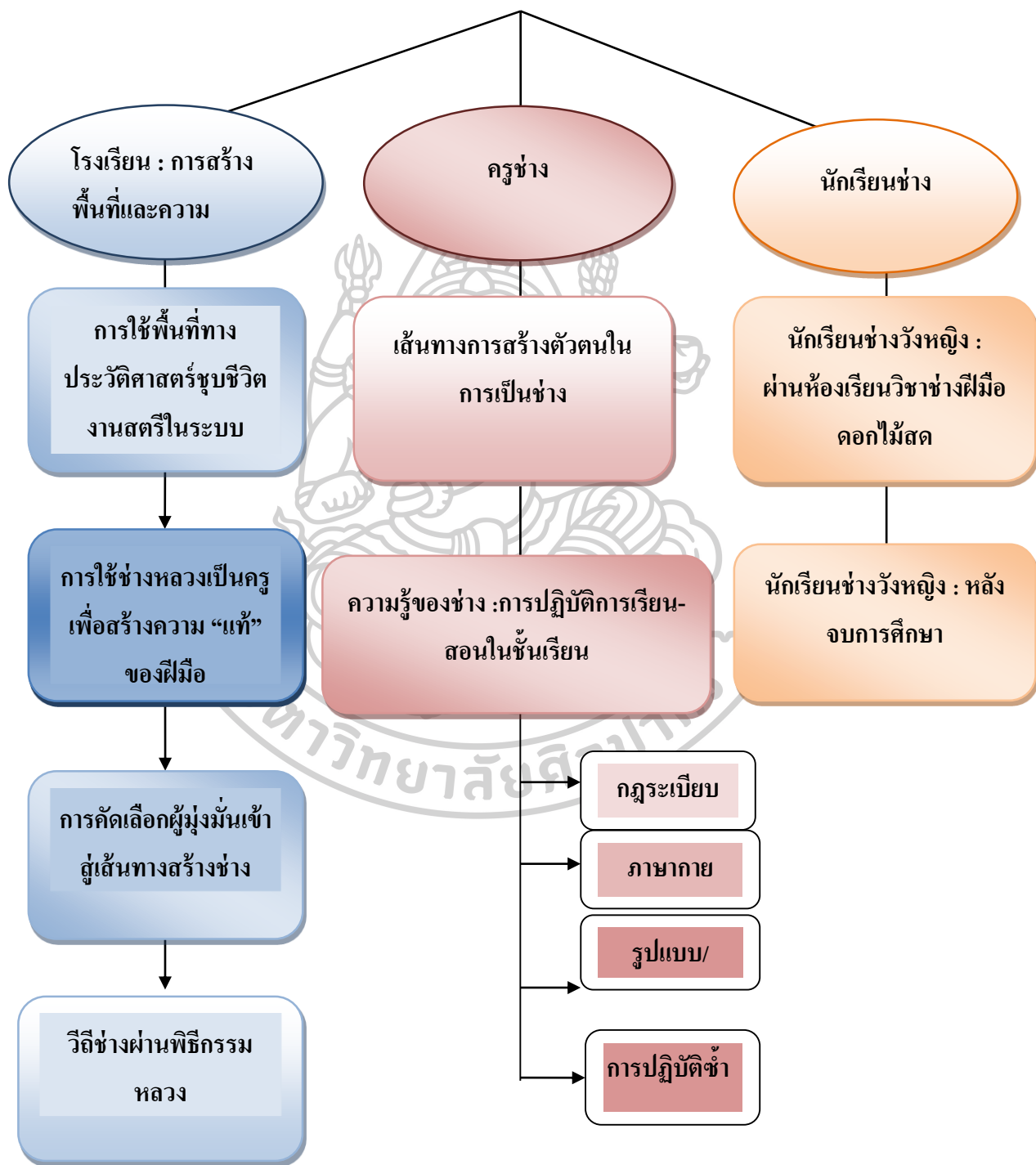
รูปแบบ และการถ่ายทอด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของเวลาที่จำกัด การเข้าไปสังเกตการณ์ในห้องเรียนครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงเข้าไปศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีปฏิบัติเพื่อเจาะจงข้อมูลที่จะนำมาตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

เมื่อผู้ศึกษาได้เข้าไปในพื้นที่ของโรงเรียน ได้สัมผัสบรรยากาศของเขตพระราชฐานชั้นในที่ยังทรงไว้ด้วยมนต์ขลังของพื้นที่ อาคารเรียนที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์การใช้งานในอดีต ที่ยังคงสง่างามส่งเสริมให้ผู้ศึกษาเกิดความเชื่อในความดั้งเดิมและในความแท้ของงานช่างฝีมือที่บันทึกทางประวัติศาสตร์ต่างจากรีกว่าก่อนกำเนิด ณ ที่แห่งนี้ และเมื่อผู้ศึกษาได้ใกล้ชิดกับการเรียนการสอน ครู นักเรียน ทำให้รู้สึกได้ถึง “งานช่าง” ที่เต็มไปด้วยการซึมซับความรู้งานช่างฝีมือดอกไม้สดของฝ่ายในเป็นความรู้เฉพาะสืบทอดกันมาภายในเขตพระราชฐานชั้นในจากรุ่นสู่รุ่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากอธิบายเป็นภาพ เหมือนนักเรียนคือฟองน้ำหรือก้อน โอเอซิส ที่ใช้ในงานดอกไม้ ที่ถูกครูช่างบรรจุรดน้ำลงไปทีละเล็กทีละน้อย ซึ่งฟองน้ำนั้นก็จะรับน้ำได้แตกต่างกันไป ตามแต่ขนาดของฟองน้ำนั้น การเรียนการสอนเต็มไปด้วยความรู้สึกที่แตกต่างจากการเรียนการสอนในห้องเรียนใดๆ ที่ผู้ศึกษาเคยได้นั่งเรียนมา เป็นความรู้สึกที่เหมือนได้เห็นการสร้างศิลป์ผ่านงานศิลปะ เพียงแต่เป็นพื้นที่ในโลกปัจจุบัน ซึ่งการสอนของครูนั้น สิ่งที่ส่งต่อไปยังนักเรียนผ่านมือครูที่จับมือนักเรียนทำ ผ่านสายตาที่มองอย่างเอ็นดู และผ่านคำพูดที่เมตตาและให้กำลังใจ ที่สำคัญสิ่งที่ครูช่างเหล่านี้สะสมความรู้ไว้อยู่ในตัวนั้น ต้องผ่านเรื่องราวการซึมซับของแต่ละคนมามากมาย และนักเรียนที่มาเรียนเหล่านี้มารวมกันอยู่ที่ห้องเรียนนี้ได้เพราะจุดมุ่งหมายและแรงบันดาลใจเป็นตัวขับเคลื่อนให้พวกเขา มาให้เห็นถึงสิ่งสำคัญต่อการสืบทอดส่งต่อความเป็นช่างสู่กันผ่านห้องเรียนภายในพระตำหนักเก่าแก่แห่งนี้

จากการสัมผัสกับการเรียนการสอน ผู้ศึกษาได้เห็นการซึมซับความรู้ในมิติของการปฏิบัติการผ่านห้องเรียน ซึ่งหากมองผ่านกรอบการซึมซับความรู้ภายใต้ “ฮาบิตัส” มีกระบวนการบางอย่างอยู่ และกระบวนการดังกล่าวมีองค์ประกอบสำคัญที่ขับเคลื่อนความรู้อยู่ในกระบวนการถ่ายทอดงานช่างในมิติปัจจุบันผ่านโรงเรียนที่มีวิธีการสร้างความน่าเชื่อถือ โดยใช้ความสำคัญของพื้นที่ และใช้องค์ความรู้จากอดีตที่ถ่ายทอดกันในวังซึ่งถูกเก็บไว้ในตัวนางในที่ชำนาญการมาถ่ายทอดต่อผ่านห้องเรียนในฐานะครูช่าง และด้วยเพิ่มพูนความสำคัญให้พื้นที่และฝีมือโดยผ่านพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเกียรติ และมีความเป็นชนชั้น ครูช่างผู้ทำหน้าที่ส่งต่อความรู้จึงมีความสำคัญเป็นเสมือนคลังที่เก็บทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ที่ “ฝีมือ” โดยเรื่องราวการสะสมประสบการณ์และการซึมซับของครูเป็นเส้นทางที่เต็มไปด้วยความรู้และเรื่องราวของทักษะ รวมถึงองค์ความรู้ในเรื่องของจารีต วัฒนธรรมฝ่ายใน และการใช้งานในอดีตจนถึงปัจจุบัน และในส่วนของนักเรียนช่างผู้ทำหน้าที่ซึมซับความรู้จากครู ได้ผ่านการคัดเลือกเข้ามามีส่วนร่วมในความรู้นี้จากบุคคลิก และจุดมุ่งหมายในการนำความรู้ไปใช้ ซึ่งจะประสบความสำเร็จหรือไม่สิ่งที่จะตอบได้คือการนำความรู้ไปใช้และฝึกฝนจนเกิดเป็นทักษะหรือไม่หลังจบการศึกษา จะเห็นว่าแต่ละองค์ประกอบล้วนมี

ความสำคัญและสัมพันธ์กันในการซึมซับ มีการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ผ่านการใช้ประโยชน์จากสภาพพื้นที่ บุคคล และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในบุคคล ซึ่งหากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไป การซึมซับความรู้สู่กันในห้องเรียนนี้จะไม่สมบูรณ์ ผู้ศึกษาเขียนเป็นแผนภาพ ดังนี้

องค์ประกอบสำคัญในกระบวนการซึมซับความรู้



ภาพที่ 19 แผนผังองค์ประกอบในกระบวนการซึมซับความรู้

สรุปองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการซึมซับความรู้ผ่านมิติของ “ฮาบีทัส” ได้ดังนี้


องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
1. โรงเรียน	1.1 การใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์	<p>โรงเรียนใช้ฐานทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอันคือประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นบริบทของพื้นที่เขตพระราชฐานชั้นใน บริบทของเรื่องราวบันทึกทางประวัติศาสตร์เรื่องแหล่ง กำหนดงานช่างฝีมือสตรีที่ใช้สอยสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันชั้นสูง หรือการใช้พระตำหนักเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมมาเป็นอาคารเรียน ซึ่งทุนเหล่านี้นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับโรงเรียน นั่นคือมีการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้เป็นสถานที่ถ่ายทอดวิชาสตรีในราชสำนักผ่านกระบวนการศึกษาปัจจุบันเป็นหลักสูตรวิชาชีพ รับรองหลักสูตรโดยกรม การศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ</p> <p>ด้วยความ เป็นเจ้าของทุน ทำให้โรงเรียนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเขียนหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นตามดุลยพินิจของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน เช่น เมื่อมีพระราชพิธีพระบรมศพ นักเรียนจะต้องช่วยงานพระราชพิธี ชั่วโม่งเรียนจะปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม</p> <p>และด้วยพื้นที่เป็นพื้นที่พิเศษจึงมีเรื่องราวของประเพณี จารีต ธรรมเนียมปฏิบัติที่ถูกถ่ายทอดไปด้วยรวมถึงทัศนคติ ค่านิยมตามโครงสร้างของเขตพระราชฐานชั้นใน</p>


องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
	ข้อสังเกต	<p>สมัยโบราณ เป็นสิ่งตอกย้ำถึงการใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์</p> <p>แม้โรงเรียนจะใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์เป็นสถานที่เรียน แต่เป็นไปภายใต้กฎระเบียบมากมายของพื้นที่เขตพระราชฐานชั้นใน อันเกี่ยวเนื่องกับสำนักพระราชวัง นักเรียนจะไม่ได้รับอนุญาตให้ออกนอกบริเวณโรงเรียน เนื่องจากระเบียบและธรรมเนียมของฝ่ายใน นักเรียนกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายในจะแยกออกจากกันอย่างชัดเจน นักเรียนจะได้สัมผัสกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายในผู้เป็นครู</p> <p>อย่างไรก็ตามสิ่งที่เด็กนักเรียนได้จากการเรียนในพื้นที่จริงคือ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ในอดีต ทักษะคิด และจารีตของงานดอกไม้สดในวัง</p>
	1.2 การใช้ช่างหลวงเป็นครูเพื่อสร้างความแท้ของฝีมือ	<p>ครูผู้สอนวิชาช่างดอกไม้สดที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายในทั้งหมด เป็นลักษณะเฉพาะของโรงเรียน ที่ใช้ช่างหลวงมาเป็นครู แสดงให้เห็นถึงความรู้ที่นำมาถ่ายทอดเป็นความรู้แบบในวังจริงๆ เนื่องจากช่างหลวงมีความรู้เรื่องการใช้งานของพวงมาลัยในงานพระราชพิธีต่าง ๆ หรือการใช้สอยงานมาลัยในวังเป็นอย่างดี รวมถึงในวิธีการร้อย เคสึกลับหรือรายละเอียดต่างๆ เช่น พระราชนิยม ในแต่ละยุค แต่ละพระองค์ ฯลฯ</p> <p>การใช้ช่างหลวงมาสวมบทบาทครูจึงเป็นเหมือนการตอกย้ำความเป็นเจ้าของทุน</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
	ข้อสังเกต	<p>ทางวัฒนธรรมด้านฝีมือช่างดอกไม้สดชาววัง เป็นการสร้างความโดดเด่นให้ “ฝีมือ” ภายใต้อาคารที่โรงเรียนมีคุณค่าโดยใช้ทรัพยากรบุคคลที่ใช้ฝีมือรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์จริงดังโบราณ ในพื้นที่ประวัติศาสตร์จริง</p> <p>ครูช่างมีจำนวนจำกัด และต้องเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายในเท่านั้น ทำให้เกิดข้อสังเกตถึงการสืบทอดในฐานะครู ซึ่งต้องฝึกหัดเฉพาะจากลูกหลานฝ่ายในเท่านั้น ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของฝีมือระดับครู กับฝีมือนักเรียน</p>
	1.3 การคัดเลือกนักเรียน	<p>โรงเรียนจะทำการคัดเลือกนักเรียนจากการสัมภาษณ์โดยดูจากบุคลิกภาพ จุดมุ่งหมายในการมาเรียน และแนวทางการนำไปใช้เป็นหลัก ต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพเรียบร้อย และมีความตั้งใจที่จะนำความรู้ไปทำประโยชน์ เช่นด้านการประกอบอาชีพ หรือต่อยอดในการเผยแพร่ เช่น เป็นเปิดสอนหรือเป็นครูด้านหัตถกรรม</p> <p>การคัดเลือกจากจุดมุ่งหมายจะทำให้ได้ผู้ที่จะทุ่มเทและตั้งใจเรียน มีความอดทน ฝึกฝนไปให้ถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ มากกว่าผู้ที่ไม่มีความมุ่งมั่น อีกทั้ง หากยังไม่มีจุดมุ่งหมายจะทำให้ไม่ได้้นำความรู้ไปต่อยอดใด ๆ ได้ง่ายกว่า</p> <p>ผู้สัมภาษณ์จะเป็นผู้บริหาร โรงเรียน และครูแผนกช่างดอกไม้สด ไม่มีการสอบภาคปฏิบัติเหมือนโรงเรียนช่างอื่น เช่น ช่าง</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
	ข้อสังเกต	<p>ปั้น หรือช่างเขียน เนื่องจากโรงเรียนไม่ได้เน้นผู้มีพื้นฐาน เพราะสามารถปรับพื้นฐานให้กันไปด้วยกันได้ ให้ทำเป็นทุกคนที่เหลือเป็นเรื่องของการฝึกฝนจนเชี่ยวชาญของแต่ละคน</p> <p>แม้จะมีจุดมุ่งหมายในการเข้ามาเรียน แต่ก็ไม่ได้เหมือนกันทั้งหมด เช่นบางคนต้องการมา เรียนเฉพาะงานเครื่องแขวน พานบายศรี ก็จะได้ไม่เน้นงานอื่น จะเรียนเฉพาะให้พอส่งงาน ครบชั่วโมง หรือบางคนต้องการเรียนเพื่อให้ได้พระราชทานใบประกาศนียบัตรเพื่อนำไปใช้รับรองธุรกิจก็จะเพียงทำเป็น แต่ไม่ใช่ทำได้ดีที่สุด</p>
	1.4 วิธีช่างผ่านพิธีกรรมหลวง	<p>เมื่อเข้ามาเป็นนักเรียน โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) จะมีพิธีกรรมสำคัญที่นักเรียนทุกคนต้องเข้าร่วม ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สำคัญที่ทางโรงเรียนจัดเป็นประจำทุกปี</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. พิธีปฐมนิเทศ เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องของกฎ ระเบียบ ธรรมเนียมต่าง ๆ ของโรงเรียน เป็นสิ่งที่สำคัญมาก สำหรับการปฏิบัติตนในระหว่างเรียนในพื้นที่พิเศษ 1 ปี 2. พิธีไหว้ครูช่าง จัดอย่างเป็นทางการโดยสำนักพระราชวัง สำหรับโรงเรียนช่างหลวงในอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยรับเป็นองค์ประธานในการประกอบพิธี เป็นจารีตหนึ่งของ “ช่าง” เป็นการสร้าง และ

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
	ข้อสังเกต	<p>ปลูกฝังความเป็นช่างผ่านพิธีกรรม ที่มีในเรื่องของความกตัญญู การประพุดิตนที่ดี และได้รับความรู้ถึงความเป็นวิชาชั้นสูงที่ใช้ในราชสำนักอย่างแท้จริง</p> <p>3. พิธีพระราชทานประกาศนียบัตรจัดขึ้นสำหรับนักเรียนที่จบการศึกษาตามหลักสูตร เป็นการยืนยันตัวตนความเป็นช่างฝีมือแบบชาววังจากสถาบันอันทรงเกียรติ รวมถึงเพิ่มคุณค่าของฝีมือเมื่อออกไปสู่สังคมภายนอก ผ่านใบรับรองฝีมือชาววังจากสถาบันพระมหากษัตริย์</p> <p>พิธีกรรมหลวงทั้ง 3 ยังเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างครู นักเรียน เกิดความสัมพันธ์อันดี ที่สอดคล้องกับการถ่ายทอดวิชาช่างที่ต้องถ่ายทอดสู่กันผ่านความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและศิษย์ รวมถึงเป็นการสร้างความรู้สึกรักของศักดิ์ศรีของนักเรียนวังหญิง เมื่อผ่านพิธีทั้ง 3 เรียบร้อย นักเรียนจะให้ความสำคัญกับมิติของศักดิ์ศรีและชื่อเสียงที่ต้องรักษา เหมือนเป็นสิ่งที่ถูกปลูกฝังสู่กันมา</p>
2. ครูช่าง	2.1 เส้นทางการสร้างตัวตนในการเป็นช่าง	<p>1. น้อย พูนขุนทด (ครูพิม) อายุ 74 ปี สอนที่โรงเรียนตั้งแต่เริ่มเปิดโรงเรียนในปี พ.ศ. 2529</p> <p>เริ่มต้นจากการเป็นข้าหลวงรุ่นเด็กในตำหนักของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงมาลีศเสาวรส ซึ่งประทับในพระบรมมหาราชวังทรงเป็นผู้ถวายงานเกี่ยวกับงานช่างฝีมือสตรี ครูพิมจึงได้เรียนรู้และซึมซับ</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>งานช่างฝีมือสตรีจากการเป็นลูกมือของผู้ใหญ่ หรือข้าหลวงในตำหนักนี้ ทั้งเรื่องของงานฝีมือ และเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณี ในวัง และทัศนคติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เมื่อโตขึ้นจึงได้ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน มีสถานะเป็นช่างหลวง ถวายงานทั้งงานพระราชพิธี หรืองานตามพระราชประสงค์ของพระบรมวงศานุวงศ์</p> <p>ความรู้จากการซึมซับมาตั้งแต่วัยเด็กทำให้ครูพิมเป็นผู้มีจิตวิญญาณ ฝีมือ และมีความรู้ในเรื่องของการใช้งานของพวงมาลัยเป็นอย่างดี โดยสิ่งสำคัญที่ครูพิมใช้ในการมาสอนในโรงเรียนคือ การทำงานทุกชิ้นอย่างดีที่สุด ประณีตที่สุด และถูกจารีตธรรมเนียมการใช้งานมากที่สุด</p> <p>2. มณฑนา ธนประดิษฐ์ (ครูมณฑ) อายุ 82 ปี สอนที่โรงเรียนตั้งแต่เริ่มเปิดโรงเรียนในปี พ.ศ. 2529</p> <p>หลังจบจากโรงเรียน โชติเวช ด้านการเรือน เย็บปักถักร้อย ได้เข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน ประจำอยู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อแรกเข้าทำงานเริ่มจากการเป็นลูกมือให้เจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่เพราะยังใหม่และไม่มีประสบการณ์ในการทำงานของหลวง มีการซึมซับความรู้ สังเกต จดจำ และทำไปด้วยกัน โดยเรียนจากการทำงานจริง โดยการถ่ายทอดความรู้ผ่านระบบความสัมพันธ์ ในแบบช่างและลูกมือช่างไม่ได้มีหลักเกณฑ์ใดมากำหนดขั้นตอนอย่างชัดเจน การซึมซับ</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>ความรู้เป็นไปโดยธรรมชาติ เมื่อสะสมความรู้จากผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมงานแบบทำงานไปด้วยกัน ฝึกฝนจนเกิดเป็นทักษะความชำนาญแล้ว สิ่งที่ซึมซับมาสู่ครุภัณฑ์คือเรื่องของการใช้งานของหลวง รูปแบบ และพระราชนิยม เมื่อรับหน้าที่ครู สิ่งที่ครุภัณฑ์ถ่ายทอดไปคือ “ทำของหลวงอย่างไร ก็สอนลูกศิษย์แบบนั้น” ครุภัณฑ์สอนจากประสบการณ์ และความรู้ในตัวทั้งหมดที่ได้สั่งสมมา แต่อยู่ภายใต้รูปแบบของหลักสูตร ที่เป็นกรอบกรอบการสอน คือรูปแบบของมัลย์ที่นักเรียนต้องทำส่งเพื่อประเมินคะแนนในชั้นเรียน เป็นการวัดผลอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อยืนยันการทำให้เป็นและความสัมฤทธิ์ผลของการสอน</p> <p>3. บุญเดือน ชงสันเทียะ(ครูลา) อายุ 44 ปี เริ่มสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556</p> <p>ครูลาเป็นหลานสาวของครูพิม ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากครูพิมในลักษณะการถ่ายทอดแบบเครือญาติ โดยครูลาเข้ามาพำนักอยู่กับครูพิมตั้งแต่เรียนจบชั้นป.๖ อยู่ด้วยกัน เมื่อมีงานจะให้หลานสาวเป็นลูกมือ หยิบจับช่วยงาน และแนะนำสอนไปในขณะทำงานด้วยกัน ในเรื่องของความประณีต ลักษณะความงาม เรียกว่าถ่ายทอดความรู้ทุกอย่างที่ครูพิมมี ครูลาจึงเปรียบเสมือนทายาททางฝีมือ ที่ซึมซับความรู้และฝึกฝนต่อด้วยใจรัก จนชำนาญในระดับที่เป็นครูสอนที่โรงเรียนในวัง (หญิง) ได้</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>เมื่อมาสอนที่โรงเรียน ครูคลามีส่วนผสมของ ความดั้งเดิมและความสมัยใหม่ เพราะ ได้รับการถ่ายทอดมาแบบดั้งเดิม และเป็น ยุคสังคมสมัยใหม่ ครูลาจึงเป็นภาพของการ ถ่ายทอดในยุคปัจจุบัน ที่เป็นความรู้แบบ ดั้งเดิม ในพื้นที่ของสังคมภายนอกยุค ปัจจุบัน ที่การใช้งานของมัลย์ได้เปลี่ยนไป เป็นเรื่องของธุรกิจ แต่ครูลาจะสอนแบบ ดั้งเดิมก่อนแล้วจึงสอนประยุกต์ให้ต่อสู้กับ โลกภายนอกได้ โดยใช้อัตลักษณ์ของงาน ในวังในเรื่องความประณีตของฝีมือ</p>
	<p>2.2 ความรู้ของช่าง : การปฏิบัติ การเรียน-สอนในชั้นเรียน</p>	<p>การเรียนรู้วิชาช่างในสมัยก่อนจะเป็น แบบถ่ายทอดสู่คนในครอบครัว ใช้เวลาใน การเป็นลูกมือ ฝึกฝนและหาประสบการณ์ จากงานที่ทำจริง ปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็น การถ่ายทอดผ่านหลักสูตร 1 ปี ผ่านห้อง เรียน สิ่งครูถ่ายทอดภายใต้กรอบของ หลักสูตรคือ</p> <p>ขั้นพื้นฐาน: เทอมแรกจะเป็นเรื่องของการ ปรับพื้นฐานของนักเรียนทุกคน มีการปรับ การใช้ร่างกาย เช่น การจับเข็มด้วยมือซ้าย การใช้นิ้วในการจับจิบ การใช้ร่างกายครู เป็นแบบเพื่อทำตาม การจับมือทำ ฯลฯ จากนั้นจะเป็นการสอนในการเตรียม คัด และการเก็บรักษา จากนั้นจะเรียนทำส่วน ประกอบของมัลย์ และเริ่มเรียนร้อยมัลย์ แบบต่าง ๆ ต่อไป</p> <p>ขั้นสูง: เทอมปลายจะเป็นเรื่องของการ พัฒนาต่อยอดฝีมือ จากการเรียนและฝึกฝน</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>ในเทอมแรกมาเป็นพื้นฐานพัฒนางานในชั้นที่ยากขึ้นและละเอียดมากขึ้น</p> <p>ผู้ศึกษาสรุปข้อมูลในชั้นเรียน</p> <p>หัวใจสำคัญของการถ่ายทอดคือ</p> <ul style="list-style-type: none"> กฏระเบียบ ภาษากาย รูปแบบและเทคนิค การปฏิบัติซ้ำ
3. นักเรียนช่าง	3.1 ศิษย์ปัจจุบัน	<p>สัมภาษณ์เด็วนักเรียนปีการศึกษา 2559 จำนวน 8 คน และสัมภาษณ์กลุ่ม 6 คน</p> <p>นักเรียนทั้ง 8 มีสิ่งที่เหมือนกันคือจุดมุ่งหมายในการมาเรียน ล้วนต้องการนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ทั้งในด้านการเป็นครู และการประกอบธุรกิจ ซึ่งนับว่าตรงตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียน</p> <p>ทั้ง 8 คนให้ข้อมูลสอดคล้องกันในเรื่องของการเรียนในห้องเรียน จะเริ่มจากพื้นฐานไปสู่ขั้นสูง โดยในชั่วโมงแรกครูจะเน้นในเรื่องของระเบียบ การปฏิบัติตนในพื้นที่เขตพระราชฐานชั้นใน และสอนในเรื่องของวัดคูศิบ การเก็บรักษา การเลือกการใช้ และในระหว่างการสอนในเทอมแรก ครูจะมีการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และมีการจับมือทำ จนกระทั่งทำเป็นทุกคน มีการอธิบายหลักเกณฑ์ของฝีมือ การใช้งานในวัง ประเพณีวัง ฯลฯ</p> <p>สิ่งที่นักเรียนเห็นสอดคล้องกันคือไม่สามารถเรียกตนเองว่าช่างฝีมือชาววังได้ เป็นเพียงนักเรียนช่างที่เพิ่งจบการศึกษา รู้</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>วิธีการ ู้ขั้นตอน ยังต้องไปฝึกฝนจนกว่าจะชำนาญ ซึ่งก็บอกไม่ได้ว่าแต่ละคนต้องใช้ระยะเวลาในการฝึกฝนอีกนานเท่าไร อยู่ ที่โอกาส งาน เวลา 1 ปี สำหรับเรียนวิธีการ และขั้นต่อนั้นพอเพียงแล้ว สิ่งที่ต้องเพิ่ม คือการฝึกฝน ทบทวน เพื่อพัฒนาตนเอง รวมถึงโอกาสในการทำงานพระราชพิธี หรืองานที่ต้องทำคู่กับครู เป็นการเรียนรู้ นอกห้องเรียน เรียนเพิ่มจากสนามทำงานจริง โดยทั้งหมดมองว่า หากเพิ่มในหลักสูตรให้มีการฝึกงานเพิ่ม จะทำให้ทุกคนมี โอกาสพัฒนาเท่าเทียมกัน เพราะการฝึกงาน หรือการเป็นลูกมือครูในการทำงานจริง เป็นการอยู่กับคนที่รู้ สามารถเรียนรู้จากการ ปฏิบัติงานจริง แคลงมือทำงานในวังกับคน ในวังจริง ๆ ก็จะทำให้รู้หน้าที่ที่ใช้ในวังจริง ๆ</p>
	3.2 ศิษย์เก่า	<p>สัมภาษณ์ศิษย์ที่จบในปี พ.ศ. 225 จำนวน 2 คน จบในปี พ.ศ. 256 จำนวน 1 คน สำหรับนักเรียนที่จบการศึกษาไปนั้น สรุปได้ 3 มิติ</p> <p>มิติแรก ศิษย์เก่าที่เข้าสู่การทำงานฝ่ายใน จะได้รับการพัฒนาฝีมือ และทักษะแบบช่างวังหลวง เนื่องจากมีโอกาสทำงานของหลวง และได้ร่วมงานกับครูช่างอย่างลูกมือเหมือนสมัยโบราณ</p> <p>มิติที่ 2 ศิษย์เก่าที่นำความรู้ไปต่อยอดจนพัฒนาเป็นผู้ชำนาญการด้านดอกไม้สดไปเป็นครู ซึ่งจะได้ถ่ายทอดความรู้ตามที่ตน</p>

องค์ประกอบหลัก	ประเด็น	สรุปข้อมูล
		<p>ได้เรียนมา แต่ยังคงต้องการปัจจัยเสริมในฝีมือ คือการเข้าร่วมถวายงานในพระราชพิธี</p> <p>มิตินี้ 3 ผู้ที่นำความรู้ไปประกอบธุรกิจ แต่ค้นพบว่า มีปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถจะทำธุรกิจให้ประสบความสำเร็จ ในมิติของผลตอบแทนได้ เนื่องจากความรู้ที่ถูกซึมซับมาจากโรงเรียนคือการรักษา มาตรฐานของฝีมือ ซึ่งมีต้นทุน และมีราคาสูง ในขณะที่ลูกค้าไม่ได้มีกำลังซื้อทุกคน</p>

โรงเรียน: การสร้างพื้นที่และความน่าเชื่อถือ

สตรีในราชสำนักหรือนางในต้องดำเนินชีวิตโดยการควบคุมทั้งความรู้สึกและพฤติกรรมโดยเคร่งครัด ใช้ชีวิตในกรอบ โดยกรอบต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้สตรีฝ่ายในเป็นสตรีในอุดมคติ โดยการสร้างคุณสมบัติสตรีในอุดมคติ ก็มาจากการที่กลุ่มชนชั้นสูงถวายตัวหรือฝากตัวเพื่อเข้าไปฝึกหัดและเรียนรู้ในราชสำนักเท่านั้น ซึ่งจะทำให้สตรีเหล่านี้มีโอกาสที่ดีในชีวิต รวมทั้งการเลื่อนฐานะทางสังคมของตนเองและวงศ์ตระกูล (บุรณเขตต์, 2552) จะเห็นว่าสังคมนางในเป็นสังคมใหญ่ มีการสร้างวัฒนธรรม ระเบียบ กฎเกณฑ์ ขึ้นมาเพื่อควบคุมกลุ่มของตัวเอง นางในทุกคนต้องได้รับการอบรมวิชาของกุลสตรีชั้นสูง ทั้งกิริยา มารยาท รวมทั้งงานช่างฝีมืออันเป็นกระบวนวิชาที่สตรีชั้นสูงต้องมี เช่น การทำอาหาร การปักผ้า และรวมถึงการประดิษฐ์ดอกไม้สด เพื่อใช้ในการพระราชพิธีต่างๆ ภายในเขตพระราชฐานชั้นในจึงเป็นแหล่งรวมคณาจารย์หรือครูช่างที่มีความรู้ความชำนาญที่ได้ผ่านการสั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนาน การถ่ายทอดความรู้ภายในวัง เป็นการเรียนรู้โดยกาปฏิบัติจริง สังกัด จดจำ และพัฒนาฝีมือและทักษะ โดยการฝึกปฏิบัติ จนเกิดความชำนาญดังมีผลงานให้เห็นประจักษ์มากมายในงานพระราชพิธี เช่น พุ่มดอกไม้ พุ่มข้าวตอก พวงกลางตักแต่งประดับพระที่นั่งหรือท้องพระโรง มาลัยข้อพระกร ฯลฯ



ภาพที่ 20 สังคมนาใน สมัยรัชกาลที่ 5

การใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ชุมชนชีวิตงานสตรีในระบบโรงเรียน

หากจะกล่าวถึงสถาบันฝึกฝีมือวิชาช่างสตรีในปัจจุบันคงปฏิเสธไม่ได้ว่าโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ในเขตพระราชฐานชั้นใน เป็นสถาบันที่สตรีผู้ต้องการเรียนรู้ และฝึกทักษะงานสตรีแบบฉบับชาววังนั้นต่างให้ความสนใจ ด้วยชื่อเสียงของสถาบัน ความน่าเชื่อถือของครูช่างฝีมือที่สอน และที่สำคัญ โรงเรียนตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของวิชาช่างสตรีชั้นสูงหลาย ๆ สาขา อยู่ที่สำนักของเจ้านายฝ่ายในและได้สืบทอดต่อกันมา จนถึงปัจจุบันมีการถ่ายทอดวิชาความรู้ผ่านโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) โดยคณาจารย์ผู้เป็นครูช่างฝีมือผู้เชี่ยวชาญ และปฏิบัติงานเป็นข้าราชการสำนักฝ่ายใน ทำให้ผู้ที่ต้องการเพิ่ม โอกาสทางด้านการพัฒนาความรู้ ทักษะ และเพิ่มคุณค่าให้กับตนเองในด้านงานฝีมือเห็นถึงความสำคัญของชุมชนทรัพยากรทางฝีมือแห่งนี้ ความน่าเชื่อถือนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเองอย่างไร้ที่มาที่ไป หากแต่เกิดจากประวัติศาสตร์พื้นที่และวิถีชีวิตของนางในหรือข้าราชการสำนักฝ่ายใน ที่ได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมาเป็นจารีตประเพณีของสาวฝ่ายใน

ผู้ศึกษาได้มีโอกาสพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับคุณเพ็ญศรี เขียวมีส่วน ผู้ดูแลเขตพระราชฐานชั้นใน และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนในวัง (หญิง) ด้วยท่านมีภารกิจการทำงานที่มากมายภายในเขตพระราชฐานชั้นใน ท่านได้มอบหมายให้อาจารย์พรทิพย์ ทิพนา หรือครูทิพย์

ซึ่งดำรงตำแหน่งครูใหญ่ เป็นผู้ให้ข้อมูลและมอบเอกสารการจัดตั้งโรงเรียนให้แก่ผู้ศึกษานับเป็นความเมตตาจากครูใหญ่ทั้งสองท่านต่องานวิจัยชิ้นนี้ ครูทิพย์ได้พูดคุยถึงประวัติการจัดตั้งโรงเรียนซึ่งผู้ศึกษาได้ใส่ไว้ในบทที่ 4 สรุปได้ว่าโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน แต่ควบคุมมาตรฐานและหลักสูตรโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการเพื่อเป็นการรับรองในรูปแบบรูปธรรมคือใบประกาศนียบัตร และผลคะแนนตามเกณฑ์ของระบบการศึกษาทั่วไป แต่ความพิเศษคือโรงเรียนได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ว่าเป็นองค์อุปถัมภ์พร้อมทั้งทรงเป็นประธานในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรเพื่อเพิ่มคุณค่าให้ฝีมือของว่าที่ช่างที่จบการศึกษา จึงมีความต่างจากโรงเรียนวิชาชีพอื่น ๆ แม้แต่การเรียนการสอนก็มีความแตกต่างในรายละเอียด มีการเชิญครูช่างผู้สอนไปสัมภาษณ์และอธิบายการสอนเพื่อทำเป็นหลักสูตรและตารางสอน โดยให้เป็นที่ไปในแบบที่ครูช่างเห็นสมควรถ่ายทอด หลักสูตรจึงยืดหยุ่นตามความเหมาะสมและดุลยพินิจของผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอน นอกจากนี้ทางราชการได้เคยส่งนักวิชาการมาถอดองค์ความรู้เป็นรูปธรรมหรือตำรา

ผู้ศึกษาได้มีโอกาสดูตำราที่กระทรวงศึกษาทำออกมา ซึ่งหากมองทั่วไป จะคล้ายกับตำราสอนทำมาลัยทั่วไป มีการถ่ายรูป ขั้นตอนการเตรียม ขั้นตอนการทำ และมาลัยที่สำเร็จแล้วแต่ละรูปแบบ ซึ่งผู้ศึกษาเห็นเป็นการถอดองค์ความรู้ด้านผลงานมาลัย แต่สิ่งที่ผู้ศึกษามองว่าในกระบวนการที่ถ่ายทอดในวงนั้น ในแต่ละวันที่ครูช่างสอน จะถ่ายทอดความหมาย ทักษะคิด และรสนิยมซึ่งผู้ศึกษาเข้าใจว่าครูช่างไม่สามารถอธิบายเป็นแบบทางการได้ และไม่สามารถถ่ายทอดให้นักวิชาการเขียนออกมาเป็นภาษาวิชาการได้ ครูช่างที่โรงเรียนนี้ ก็คือช่างหลวงผู้ชำนาญการปฏิบัติไม่ได้ชำนาญการพูดหรือบรรยายเชิงวิชาการ การถ่ายทอดเป็นไปตามวิถีปฏิบัติที่เคยได้รับการสอนต่อกันมาโดยการลงมือทำ และจากการซึมซับเป็นความรู้ เทคนิค วิธีการส่วนตัวของครูช่างแต่ละท่าน

การเรียนเป็นช่างไม่ใช่เรื่องของตำรา และไม่ใช่เรื่องของวิชาการที่จะตีความและเข้าถึงได้โดยง่าย แต่อย่างไรก็ตามด้วยต้องมีหลักเกณฑ์เพื่อทำเป็นหลักสูตรที่จะเป็นรูปธรรมให้สังคมประเมินความรู้ได้ โรงเรียนก็มีการจัดการวิชาช่างผ่านหลักสูตร ขั้นพื้นฐาน และขั้นสูงเพื่อให้เป็นบรรทัดฐานหรือไม่บรรทัดสำหรับวัดความรู้ต่อโลกข้างนอกวง แต่โลกภายในห้องเรียนภายในวัง ครูช่างคือไม้บรรทัดวัดฝีมือของเด็ก ด้วยการพิจารณาการฝึกฝนผ่านผลงาน ความตั้งใจ การใฝ่รู้ และทัศนคติที่ดี

การใช้ช่างหลวงเป็นครูเพื่อสร้างความ “แท้” ของฝีมือ

ครูช่างจึงนับว่ามีบทบาทสำคัญ ในส่วนของบทนี้ผู้ศึกษาจึงสอบถามเรื่องหลักเกณฑ์การคัดเลือกครูช่าง ครูทิพย์ซึ่งเป็นครูใหญ่ได้กรุณาให้ข้อมูลในส่วนนี้ว่า สมัยแรกตั้ง โรงเรียนวัดตุ

ประสงค์ชัดเจนคือต้องการอนุรักษ์และเผยแพร่งานช่างฝีมือของสตรีในวัง เป็นการมอบทักษะวิชาที่จะนำไปประกอบอาชีพได้ โดยงานช่างฝีมือของสตรีดังกล่าวเป็นงานที่ทำอยู่แล้วภายในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน บุคลากรที่เหมาะสมจะเป็นผู้ทำการสอนจึงสมควรเป็นข้าราชการฝ่ายใน ซึ่งจะเป็นผู้ที่รู้ระเบียบภายในของพื้นที่เป็นอย่างดี การวางแผนและการปฏิบัติตนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยด้วยเป็นวิถีปฏิบัติที่ปฏิบัติกันอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน ผลัดเปลี่ยนกันมาสอนตามตารางเวรที่ว่างจากงานประจำ ผู้อำนวยการโรงเรียนคือคุณเพ็ญศรี เขียวมีส่วน หัวหน้าฝ่ายพระราชฐานชั้นในเป็นผู้ที่รู้ฝีมือลูกน้องเป็นอย่างดี ว่าท่านใดมีความชำนาญด้านใด จึงคัดเลือกจากความสามารถ เมื่อได้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจริง เป็นคนในจริง ๆ มาสอน ทำให้เป็นลักษณะ เฉพาะของโรงเรียนในวังหญิง หรือจะเรียกว่าอัตลักษณ์ก็ไม่ผิดที่ครูผู้สอนคือนางใน หรือช่างหลวงตัวจริง แม้ในปัจจุบันสำหรับแผนกอาหารและขนมทางโรงเรียนได้เชิญอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันอื่นๆ มาช่วยสอน เนื่องจากบุคลากรด้านอาหารของฝ่ายใน ไม่เพียงพอ แต่สำหรับแผนกวิชาช่างดอกไม้สดยังคงเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายในทุกท่าน ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียง 1 ท่านที่ผลัดเปลี่ยนกันมาสอนตามเวรออกซึ่งในจำนวนนี้มีสอนงานมาลัยเพียง 4 ท่าน สำหรับท่านอื่นๆ เมื่อเกษียณอายุราชการจากฝ่ายในแล้ว จึงหยุดสอนที่โรงเรียนไปด้วยเหตุผลในการเดินทาง ผู้อำนวยการโรงเรียนให้ฝึกบุคลากรมาเป็นครูทดแทน โดยให้ฝึกจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายในเป็นอันดับแรก ซึ่งตรงนี้เมื่อพูดคุยกับครูมัณฑน์ เรียกว่า “เขาให้ฝึกจากลูกหลานในวังก่อน”

การคัดเลือกผู้มุ่งมั่นเข้าสู่เส้นทางสร้างช่าง

ส่วนเกณฑ์ในการคัดเลือกนักศึกษาโดยปกติในการสอบเป็นนักเรียนช่างทั่วไป จะมีการสอบภาคปฏิบัติเพื่อดูพื้นฐานของผู้สมัคร ไม่ว่าจะป็นงานช่างปั้น งานช่างเขียน แล้วจึงสอบสัมภาษณ์ แต่สำหรับที่โรงเรียนในวัง (หญิง) ไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐานทางด้านฝีมือ เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียน และครูช่าง ต่างเชื่อว่าทุกคนล้วนพัฒนาได้เพียงมีความตั้งใจและมุ่งมั่น หลักสูตรการเรียนที่นี้จะปรับพื้นฐานให้ทุกคนใกล้เคียงกันมากที่สุด เพราะไม่อยากตัดโอกาสของผู้ที่ไม่มีพื้นฐาน และไม่เคยได้รับโอกาสฝึก แต่มีใจรักและมีความมุ่งมั่นในการฝึกฝน ในส่วนนี้ครูมัณฑน์เล่าว่า “บางคนเก่งมา แต่ไม่เปิดใจ มีความมั่นใจในฝีมือ ก็ประมาณขาดการฝึกฝน และไม่พร้อมรับคำแนะนำ ก็ทำให้ผู้ไม่มีพื้นฐานแต่ขยันฝึกแข่งไปได้

ครูทิพได้พูดถึงเกณฑ์การสอบว่า “ผู้สมัครต้องผ่านการสอบสัมภาษณ์จากคณะอาจารย์แผนกวิชาช่างดอกไม้สด โดยจะพิจารณาตามความจำเป็น ความชอบ และแนวทางการนำไปใช้ของผู้สมัครแต่ละราย” นั่นหมายถึงสิ่งที่จำเป็นของผู้สมัครคือ ต้องมีความชอบ และมีจุดมุ่งหมายชัดเจนว่าจะนำวิชาไปใช้ทำอะไรเมื่อเรียนจบ ทำให้เห็นถึงนัยยะของการคัดเลือก ว่าสิ่งสำคัญสำหรับผู้พร้อมจะเข้ามาฝึกคือ “ใจ” ที่จะพรั่งพรูกายก้าวข้ามการฝึกฝนได้ ใจต้องรักในงานนี้

จึงจะอดทนฝึกฝนจนสำเร็จได้ และสิ่งที่สำคัญอีกประการคือ “จุดมุ่งหมาย” ที่จะทำให้เกิดความตั้งใจ และผลักดันให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการเรียนการสอน ดังนั้นการคัดเลือกจึงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียน คือต้องการเผยแพร่งานสตรีในวังและให้ผู้เรียนจบสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ หรือนำไปต่อยอดตามที่มุ่งหวังไว้ได้

วิธีช่างผ่านพิธีกรรมหลวง

ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ย่อมมีเรื่องราวของจารีต และขนบธรรมเนียม ซึ่งนักเรียนผู้ผ่านการคัดเลือกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นี้ในระยะเวลา 1 ปีของการเรียน ต้องยอมรับ ทำความเข้าใจ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ไม่ให้ผิดจากจารีตที่ชาวฝ่ายในยึดถือปฏิบัติอยู่ โรงเรียนจึงได้มีพิธีที่สำคัญสำหรับนักเรียนใหม่ คือ พิธีปฐมนิเทศ พิธีไหว้ครู และพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทุกปีการศึกษา

1. พิธีปฐมนิเทศ เป็นการสร้างความเข้าใจในบริบทของพื้นที่ กวาระเบียบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเข้า-ออก เขตพระราชฐานชั้นใน การแต่งกาย การปฏิบัติตน และเขตพื้นที่หวงห้าม โดยผู้บริหาร โรงเรียนจะเป็นผู้สร้างความเข้าใจในเรื่องนี้ รวมถึงการแนะนำในเรื่องของหลักสูตร 1 ปี เป็นเหมือนปฐมบทการเริ่มต้นชีวิตในวังในมิติปัจจุบันผ่านห้องเรียน เป็นพิธีการที่มีแบบแผนเป็นทางการตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ และโรงเรียนให้ความสำคัญมากโดยบรรจุไว้ในคู่มือนักศึกษา “ถ้าไม่มาปฐมนิเทศ ถือว่าสละสิทธิ์” นอกจากการชี้แจงและแนะนำในเรื่องสำคัญของการเป็นนักเรียนในวังแล้ว ผู้ศึกษามองว่าพิธีปฐมนิเทศเป็นสิ่งที่ทำให้นักเรียนรู้สึกถึงความเท่าเทียมกัน เนื่องจากอายุของนักเรียนจะแตกต่างกันไประหว่างอายุ 15 – 6 ปี เมื่อพบกันเป็นวันแรกในพิธีปฐมนิเทศจึงเป็นบรรยากาศของผู้ที่เรียนชั้นเดียวกันโดยอัตโนมัติ และนี่คือสัญญาณของการเป็นศิษย์รุ่นเดียวกันไปตลอดเหมือนมีนามสกุลเดียวกัน เช่น ศิษย์วังหญิง รุ่น 3 เป็นการสร้างความปรองดอง และสามัคคีในระหว่างนักเรียน เป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมชั้นเรียนเดียวกัน

2. พิธีไหว้ครูช่าง เป็นพิธีการที่สำคัญมากเนื่องจากจัดอย่างเป็นทางการโดยสำนักพระราชวัง ณ ศาลาศิลป์ในสวนจิตรลดา สำหรับโรงเรียนช่างหลวงในอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทั้งหมด คือ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) กาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง, โครงการพระดาบส และมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษ พิธีเป็นพิธีอย่างพราหมณ์ โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เป็นองค์ประธาน พราหมณ์หลวงเป็นผู้ดำเนินพิธี (การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย : กรณีศึกษากาญจนานิเทศวิทยาลัย ช่างทองหลวง, กชกร รามโกมุท, 2543) มีการไหว้พ่อแก่และครอบครัวช่าง นักเรียนทุกคนต้องเข้าร่วมพิธี ถือเป็นวิถีปฏิบัติหนึ่งที่สำคัญสำหรับ “ช่าง” เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่โบราณเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ช่างผู้ประกอบอาชีพในทางศิลป์ เช่น ช่างสิบหมู่ นาฏศิลป์ไทย คนตรีไทย ฯลฯ

เมื่อพูดคุยกับนักเรียนต่างให้ความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า รู้สึกขงนลในระหว่างร่วมพิธี สำหรับบางคนที่ไม่เคยเข้าร่วมพิธีได้รับความรู้สึกของความ “ศักดิ์สิทธิ์” ของพิธีไม่ว่าจะเป็นรูปแบบที่จัด สถานที่ และผ่านองค์ประธาน พราหมณ์หลวง ทำให้รู้สึกว่าตนเป็น “ช่าง” แล้ว ต้องฝึกฝนและตั้งใจ สำหรับบางคนที่เคยผ่านพิธีไหว้ครูแล้ว เนื่องจากเคยเรียนวิชาพื้นฐานด้านช่างมาบ้าง จะรู้สึกถึงความเป็นช่างหลวง ด้วยบรรยากาศแวดล้อมไปด้วยครูบาอาจารย์ทางด้านช่างหลวงที่มาร่วมงาน รู้สึกถึงความเป็นวิชาชั้นสูงที่ใช้ในราชสำนักอย่างแท้จริงเป็นเหมือนพระเครื่องที่ผ่านพิธีปลุกเสกแล้วทีเดียว

3. พิธีพระราชทานประกาศนียบัตร เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อนักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนช่างหลวงที่ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ทุกประเภท นักเรียนที่จะได้เข้าร่วมพิธีต้องเป็นผู้เรียนจบ สอบผ่านหลักสูตรตามเกณฑ์ของ โรงเรียน และกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จากที่พูดคุยกับนักเรียนพิธีนี้คือหนึ่งในแรงบันดาลใจ หรือจุดมุ่งหมายที่เข้ามาเรียนที่นี่ เพราะการเรียนวิชาชีพที่อื่น หรือข้างนอกได้รับใบประกาศนียบัตรรับรองเหมือนกัน แต่ไม่เหมือนกันในด้านความรู้สึกและคุณค่า ที่คนธรรมดาจะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าและมีภาพเก็บไว้เป็นสิริมงคล รวมถึงเป็นเหมือนภาพยืนยันตัวตนความเป็นช่างฝีมือแบบชาววังจากสถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้ “สำหรับที่นี่ใบประกาศนียบัตรมีความพิเศษมากๆ เพราะได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์ของสมเด็จพระเทพฯ เหมือนเป็นเกียรติบัตรสูงสุดในชีวิต เป็นเกียรติกับตัวเองและครอบครัว” รวมถึงคุณค่าของฝีมือเพิ่มขึ้นในสังคมภายนอก “เหมือนได้รับการรับรองฝีมือชาววังจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สิ่งที่ยพยายาม และฝึกฝนมาตลอด 1 ปีจึงมีความหมายมากในวันนี้”

นอกจากนี้ ครูจะพานักเรียนไปไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ภายในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระแก้วมรกต พ่อปู่ฤาษี (สิงห์คาบดาบ) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระตำหนักที่ใช้เป็นสถานที่เรียน ทำให้นักเรียนได้ซึมซับถึงความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ และฝีมือช่างหลวงผ่านพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นจารีต และขนบธรรมเนียมที่เมื่อผ่านพิธีดังกล่าว นักเรียนจะมีความเชื่อ ทัศนคติต่อสถาบัน ต่อวิชา ต่อครูอาจารย์ และต่อตนเองไปในแนวทางเดียวหรือใกล้เคียงกันกล่าวได้ว่า พิธีกรรมได้ทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนและครูช่างไว้ด้วยกันว่าได้ผ่านพิธีการรับเป็นศิษย์เป็นอาจารย์กันแล้วตามแบบการถ่ายทอดงานช่างของ โบราณที่ครูมีหน้าที่ต้องถ่ายทอดฝีมือช่างอย่างเต็มที่ต่อไป อย่างที่ครูช่างชอบพูดว่า “ทำของหลวงอย่างไร ก็สอนเขาแบบนั้น”

ครูช่าง: เส้นทางการสร้างตัวตนในการเป็นช่าง

ก่อนที่ผู้ศึกษาจะลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการ ได้เคยมีโอกาสเข้ามาสังเกตการณ์โรงเรียนในวังหญิงมาก่อนหน้าแล้ว และได้พูดคุยข้อมูลเบื้องต้นกับครูใหญ่ และเจ้าหน้าที่ธุรการของโรงเรียนเกี่ยวกับครูผู้สอนแผนกดอกไม้สด โดยเฉพาะการร้อยมาลัย พบว่ามีครู

2 ท่านที่น่าสนใจคือครูน้อย พูนขุนทด และครูมัณฑนา ธนประดิษฐ์ ที่สอนเป็นหลัก และสอนมาตั้งแต่เริ่มเปิดโรงเรียน ความน่าสนใจ เนื่องจากทั้งสองท่านเป็นข้าราชการฝ่ายใน ที่ทำงานประจำเป็นช่างฝีมืออยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน และเส้นทางของการสะสมความรู้เป็นไปในลักษณะการสืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นก่อน มีการสะสมประสบการณ์มาจากการทำงานจริง เป็นช่างฝีมือจริงที่ไม่ได้ผ่านโรงเรียนฝึกครู แต่สอนจากประสบการณ์ กล่าวได้ว่าเป็น “ครูช่าง” นั่นเอง ทำให้ผู้ศึกษาสนใจถึงกระบวนการซึมซับความรู้ภายในตัวและแสดงออกมากายได้คำว่า “ช่าง”

น้อย พูนขุนทด หรือ “ครูพิม” ของนักเรียน

อายุ 74 ปี เป็นข้าราชการบำนาญในฝ่ายพระราชฐานชั้นใน ที่ได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการโรงเรียนให้มาสอนที่โรงเรียนแห่งนี้อีกหนึ่งหน้าที่หนึ่งตั้งแต่ปีแรกที่เปิดสอน จากที่สังเกตครูพิมมีบุคลิกภาพเรียบร้อย พุดน้อย และมีความทุ่มเทและมุ่งมั่นต่อการสอน สังเกตได้จากการเดินไปสอนนักเรียนแต่ละโต๊ะอย่างใกล้ชิด มีการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และหากนักเรียนยังทำไม่ได้ เนื่องจากยังเป็นชั่วโมงแรก ๆ ก็จะมีการจับมือนักเรียนทำ ซึ่งดูแล้วให้ความรู้สึกของการถ่ายทอดที่อยากให้นักเรียนทำเป็น เหมือนสอนกันในครอบครัว เหมือนแม่สอนให้ลูกทำมากกว่าการสอนแบบครูนักเรียน ผู้ศึกษาขออนุญาตนั่งสังเกตการณ์ในห้องอย่างเงียบๆ เมื่อครูปล่อยให้ให้นักเรียนทำงานเอง ผู้เขียนจึงได้มีโอกาสพูดคุยกับครูพิม ซึ่งการพูดคุยเป็นไปอย่างสบาย ๆ ครูพิมเริ่มเล่าประวัติให้ฟัง ว่าตนเข้ามาอยู่ในวังตั้งแต่อายุ 14 ปี ที่พระตำหนักของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงมาลิสเสาวรส พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ กับหม่อมพลัด จักรพันธุ์ ณ อยุธยา ที่ได้รับพระราชกรณียกิจจากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ให้ย้ายมาประทับในวังเพื่อถวายงานเกี่ยวกับงานช่างฝีมือสตรีที่ท่านเป็นผู้มีความชำนาญทางด้านนี้ ซึ่งขณะนั้นท่านพระองค์หญิง มีพระชันษา 75 ปี จึงเป็นบทเริ่มต้นของการเรียนรู้งานช่างฝีมือสตรีแบบฉบับชาววังของครูพิม โดยการเรียนรู้และซึมซับความรู้ลักษณะที่ถ่ายทอดสู่กัน ในสมัยนั้น เป็นไปโดยวิถีปฏิบัติ การอยู่กับช่าง การช่วยงานช่าง และก้าวสู่ความเป็นช่าง โดยขออธิบายการซึมซับความรู้เป็น 3 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 ลูกมือช่าง: ในบทบาทข้าหลวงรุ่นเยาว์

พระตำหนักพระองค์หญิงมาลิสเสาวรส มีข้าหลวงที่ครูพิมเรียกว่า “ผู้ใหญ่” อาศัยอยู่หลายท่านทุกท่านล้วนเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานดอกไม้ งานเครื่องหอม เนื่องจากตำหนักนี้มีหน้าที่ทำน้ำอบไทย เครื่องหอม แป้งร่ำ เทียนอบ เพื่อถวายใช้งานในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต เมื่อมีงานก็จะเรียกทุกคนในตำหนักมาช่วยกันรวมถึงเด็กหญิงพิมด้วย โดยให้เป็นลูกมือคอยเด็ดกลีบ หยิบจับเล็ก ๆ น้อย ๆ ครูพิมเรียกการเป็นลูกมือนี้ว่า “การทำไปพร้อมกับผู้ใหญ่” เมื่อมีงานก็ต้องช่วยกันทำ เลือกลงไม้ไม่ได้ว่าชอบ หรือไม่ชอบ ครูพิมยอมรับว่า แรกเริ่มไม่ได้ชอบงานฝีมือมากนักตามประสาเด็กแต่เพราะอาศัยอยู่ที่พระตำหนัก ผู้ใหญ่จะอบรมเสมอว่ามีอะไรก็ต้องช่วยกัน จึง

ไม่ใช่การสอนงานช่างฝีมือโดยตรง แต่เป็นการซึมซับเรียนรู้และทำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนทำงานฝีมือต่าง ๆ ที่ปฏิบัติกันในตำหนักเป็นทุกอย่าง

โครงสร้างสังคมฝ่ายในสมัยนั้น มีการอบรมในเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณี การปฏิบัติตน โดยเฉพาะเรื่องของทัศนคติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้ทำงานถวายอย่างสุดฝีมือ และ การที่ต้องพักอาศัยในเขตพระราชฐานชั้นใน ที่มีกฎระเบียบ และวิถีปฏิบัติของชาวฝ่ายใน ครุพิมจึง ถูกหล่อหลอมเป็นชาววังทั้งความคิด ความประพฤติ และฝีมือตามวิถีชาววัง จากลูกมือก็พัฒนาเป็น “ช่าง” ในที่สุด



ภาพที่ 21 จำลองการถ่ายทอวิชาช่างฝีมือดอกไม้สดภายในพระตำหนักฝ่ายใน
ที่มา: ภาพนิทรรศการนิทรรศน์โกสินทร์, 2558

ระยะที่ 2 ช่าง: ในบทบาทเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน

ด้วยประสบการณ์การเป็นลูกมือที่พระตำหนักท่านพระองค์หญิงหลายปี สังสมความรู้เกี่ยวกับเครื่องหอม มาไว้ในตัวจนชำนาญ ต่อมาครุพิมจึงได้เข้าทำงานประจำที่ห้องพระสุคนธ์* ครุพิมจึงเป็น “ช่าง” อย่างเต็มตัว และมีสถานะเป็นช่างหลวง จึงมีศักดิ์ศรีในเรื่องของฝีมือที่ต้องพัฒนาและฝึกฝนอยู่เสมอ อีกทั้งต้องรักษามาตรฐานที่สืบต่อกันมาแต่ดั้งเดิม คุณภาพของงานที่ผ่านมือต้องทำอย่างสุดฝีมือทุกชิ้น ด้วยเกี่ยวเนื่องด้วยการถวายงานสถาบันพระมหากษัตริย์ในนามของเจ้าหน้าที่ฝ่ายในเมื่อได้ทำงานประจำครุพิมมีการเรียนรู้และสะสมประสบการณ์จากงานที่ปฏิบัติ และไม่ใช่ลูกมืออีกต่อไป มีความรับผิดชอบที่มากกว่าเดิม มีทั้งงานพระราชพิธี และงานส่วนพระองค์ของพระบรมวงศานุวงศ์ ในช่วงเวลานี้ครุพิมมีการประยุกต์งานจากความรู้ที่สั่งสมมา ยาวนาน พัฒนาทักษะ เช่น ในบางฤดูดอกไม้บางประเภทหายาก หรือมีราคาแพง ครุพิมก็จะหาดอกไม้ชนิดอื่นมาทดแทน มีการทดลองใช้ ทดลองประดิษฐ์ แต่อยู่บนพื้นฐานของความประณีต “การดัดแปลงทำได้เราทำให้ดี ให้เขาเห็นฝีมือเรา แต่ในการดัดแปลงต้องมีการประณีตแบบชาววัง”

นอกจากการทำงานประจำแล้ว มีบุคคลภายนอกที่ขึ้นขอบงานในวัง และต้องการงานจากฝีมือชาววังแท้ ๆ ติดต่อกับให้ครูพิมพ์ประดิษฐ์งานให้ใช้ในโอกาสสำคัญ เช่น พวงมาลัยข้อพระกรพานชั้นหมาก มาลัยชำระ้วย ทำให้ครูพิมพ์ได้เรียนรู้ในระบบมูลค่าของฝีมือ ทุนฝีมือที่แปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่ใช่ว่าทุกคนที่ทำงานอยู่ฝ่ายในจะมีองค์ความรู้ หรือมีฝีมือทำได้ทุกคน “ทุกคนจะรับงานได้ แต่จะมาจ้างคนที่ทำเป็นต่อ โดยข้างในจะรู้กันว่าใครทำเป็น ซึ่งปัจจุบันมีไม่เยอะ”

ระยะที่ 3 ครูช่าง: ในบทบาทผู้ถ่ายทอดความรู้ช่างฝีมือในวัง

ด้วยประสบการณ์การทำงานกลายเป็นระยะเวลายาวนานเกินครึ่งชีวิต ผนวกกับองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวครูพิมพ์มากมาย เมื่อได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ครู บทบาทจึงต้องปรับเปลี่ยนจากการปฏิบัติงานฝ่ายใน ที่เคยแต่ฝึกหัดเจ้าหน้าที่ใหม่ให้ช่วยหยิบจับเป็นลูกมือและทำไปด้วยกัน มาสอนภายใต้หลักสูตร สิ่งที่ครูพิมพ์ได้เรียนรู้คือกระบวนการถ่ายทอดผ่านระบบโรงเรียน หลักสูตรระยะเวลาที่จำกัด มีการประเมินผล และลูกศิษย์ที่มีมากถึงรุ่นละ 3 คน แม้ในระยะแรกเปิดโรงเรียนจะทดลองรับเป็นคนใน เพียงแค่ 15 คน ด้วยสถานที่เดิมคือห้องเครื่องสมเด็จพระพันวัสสาจำกัดเรื่องพื้นที่ แต่เมื่อย้ายมาเรียนที่ปัจจุบันนี้จึงรับเพิ่มมากขึ้นด้วยพัฒนาการของยุคครูพิมพ์ต้องเรียนรู้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนของตนด้วย “ปรับเปลี่ยนไปตามยุค ตามสมัย สมัยก่อนเด็กนักเรียนจะไม่มีช่องทางในการไปค้นคว้าเพิ่ม แต่ยุคนี้มีโลกโซเชียลกว้างไกลนักเรียนในรุ่นหลัง ๆ ไปดูมาแล้วมาแลกเปลี่ยนกัน เขาจะถามวิธีทำ เราก็ได้เรียนรู้ถึงความก้าวหน้าของงานข้างนอก”

การเรียนรู้ในบทบาทครูช่างของครูพิมพ์จึงได้จากการปรับตัว การแลกเปลี่ยนความรู้กับนักเรียน ในเรื่องความทันสมัยของเครื่องมือ เทคนิคใหม่ๆ ที่จะประยุกต์ใช้ได้กับงานดอกไม้สด รวมถึงการเรียนรู้เด็กแต่ละสมัย ที่เปลี่ยนไปตามยุคเพื่อปรับตัวตามในการถ่ายทอดหรือสอนงาน “ยุคสมัยเปลี่ยนไปทำให้บุคลิกภาพของนักเรียนมีความกล้าแสดงออก กล้าคิด กล้าพูดมากขึ้น ต้องปรับตัวตามด้วยเช่นกัน แต่ก็ใส่ใจความสำคัญของพื้นที่ให้เด็กนักเรียนเข้าใจ ทำให้เวลาอยู่ในชั้นเรียนเด็กนักเรียนมีความระวังตัว ไม่เกินเลย เราก็ผ่านการเปลี่ยนแปลงมามากมาย”

มณฑนา ธนประดิษฐ์ หรือ “ครูมณฑ” ของนักเรียน

อายุ 82 ปี อดีตข้าราชการฝ่ายใน ประจำที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทรับผิดชอบตกแต่งสถานที่ โต๊ะเสวย ด้วยเครื่องสดเวลาในงานพระราชทานเลี้ยง “ตอนนั้นมีแขกเมืองบ่อย ท่านจะมาเลี้ยงข้างบน แล้วเวลามีพระราชทานเลี้ยง (state banquet) ก็มีการทำดอกไม้ แต่งดอกไม้ เลยจะชำนาญพวกพวงมาลัย” (สัมภาษณ์, 2558) ปัจจุบันเกษียณแล้ว ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้มาสอนที่โรงเรียนตั้งแต่ปีแรกที่เปิด จนถึงปัจจุบันแม้จะเกษียณราชการแล้วก็ตามทางโรงเรียนยังคงให้ครูมณฑสอนเป็นหลักอยู่ ด้วยอายุที่มากแล้วบางข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลและเวลา ครูมณฑให้ข้อมูลได้เพียงคร่าว ๆ แต่ข้อมูลหลักในเรื่องของงานช่างฝีมือ และการสะสมความรู้ยังคงอยู่ครบถ้วนในความทรงจำ

ระยะที่ 1 นักเรียนวิชาการเรือน: ในบทบาทลูกมือช่าง

क्रमันเริ่มต้นการเรียนรู้วิชาประดิษฐ์ดอกไม้สดจากโรงเรียน โชติเวช เป็นโรงเรียน วิชาการเรือน เย็บปักถักร้อย ปัจจุบันคือคณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ วิทยาเขตโชติเวช ตั้งอยู่บริเวณใกล้หอสมุดแห่งชาติ เทเวศร์ ซึ่งได้เรียนร้อยมาลัย การทำ อุบะ การทำดอกข่ามาแล้ว เมื่อเรียนจบทางครอบครัวได้นำมาฝากกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายในที่รู้จักมักคุ้น กันเป็นคุณท้าว โดยคุณท้าวได้สอนเรื่องระเบียบ การปฏิบัติตนในเขตพระราชฐานชั้นใน การแต่ง กายโดยเฉพาะต้องมีกริยามารยาท การให้ความเคารพผู้ใหญ่ในวัง “คุณท้าวสอนอบรมว่าผู้ใหญ่ให้ ทำอะไร ก็หีบจับช่วยทำ อย่างนุ่งดูชาย” (สัมภาษณ์: 2558) ดังนั้นก้าวแรกที่เข้ามาสู่ฝ่ายใน สิ่งที่ได้ เรียนรู้คือความพิเศษของพื้นที่ และการวางตัว รวมถึงกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งน่าจะสำคัญที่สุดในการ ใช้ชีวิตภายในวังสำหรับหญิงฝ่ายใน รวมถึงปลูกฝังถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่โดยการพาไปจุดธูป ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ฝ่ายในให้การเคารพนับถือ เช่น พระสยามเทวาธิราชที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พอปูด้านหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เพื่อเป็นสิริมงคลและประพาศดี คิดดี พุดดี ทำดีในเขต พระราชฐานชั้นใน

งานเริ่มต้นที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทตั้งแต่วันแรก โดยขณะนั้นมีเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ที่ เป็นงานและชำนาญการด้านดอกไม้สดอยู่หลายคน ด้วยความเป็นเด็กใหม่จึงถูกมอบตำแหน่ง “ลูกมือ” ให้โดยปริยายแต่ก็ให้ทำไปพร้อมกัน ไม่มีผู้ใดถามถึงพื้นฐานหรือประสบการณ์ และ ครุมันก็ไม่ได้บอกใคร เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นการอวดรู้ต่อผู้ใหญ่ ดังนั้นในวันแรกๆ ผู้ใหญ่จะใช้ แกะรัก คัดกรองดอกไม้ และช่วยหีบจับเป็นส่วนใหญ่ วันต่อ ๆ มาเห็นแกะรักคล่องมือ จึงถูกใช้ให้ ทำดอกข่าเป็นที่ถูกใจของผู้ใหญ่แต่ก็ยังเป็นเพียงพื้นฐานที่ต้องสะสมเรียนรู้จากผู้ใหญ่ต่อไป โดย ครุมันใช้ชีวิตสังเกตเวลาผู้ใหญ่ทำงาน ท่านใดใจดีก็เข้าไปขอความรู้ ท่านใดดุก็แอบจำวิธีทำมาฝึกฝน พัฒนาฝีมือตนเอง

จะเห็นว่าการเริ่มต้นสะสมความรู้ในระยะเริ่มต้นของक्रमัน เป็นลักษณะการถ่ายทอด ความรู้ผ่านระบบความสัมพันธ์ในแบบช่างและลูกมือช่างและไม่ได้มีหลักเกณฑ์ใดมากำหนด ขึ้นตอนอย่างชัดเจนในการถ่ายทอด หรือสอนวิชาช่างให้แก่กันระหว่างช่างและลูกมือ แต่เป็นการ ทำงานไปด้วยกัน โดยที่ไม่ได้มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรู้สึกถึงการเรียนการสอน หรือความกดดันใน ระยะเวลาของการเรียนรู้ การซึมซับความรู้เป็นไปโดยธรรมชาติที่ผู้ถ่ายทอดไม่ได้กำหนดว่าจะต้อง สอนอะไร ในวันใด และผู้เรียนนั้นแสดงออกมาได้ราวธรรมชาติโดยไม่รู้ตัวว่า “เป็นงาน” เมื่อใด

ระยะที่ 2 ช่าง: ในบทบาทเจ้าหน้าที่ใหม่

क्रमันและครูพิมจะมีพื้นฐานที่ต่างกันครูพิมเริ่มจากการเป็นลูกมือ โดยการทำให้ ไปด้วยกันกับผู้ใหญ่ มีการซึมซับความรู้คู่กัน ผ่านการคลุกคลี ทำงานร่วมกันและกินนอนด้วยกัน เป็น การถ่ายทอดแบบลูกหลาน เครือญาติ เพราะครูพิมพำนักอยู่ที่พระตำหนักตั้งแต่วัย 14 ปี เมื่อถึงเวลา

ของการทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน ครูพิมพ์จึงไม่ได้เป็นคนใหม่สำหรับสถานที่ แต่มีความคุ้นเคยต่อสถานที่และผ่านการเรียนรู้และปรับตัวไปแล้ว สำหรับครุภัณฑ์การเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ใหม่ แม้จะมีพื้นฐานการทำดอกไม้มาจากข้างนอก แต่ก็ต้องมาเรียนรู้ถึงงานในวัง ว่าทำอะไร ทำเพื่องานใด และรูปแบบที่ใช้งานในวัง ซึ่งในระยะการทำงานแรก ๆ ครูพิมพ์เรียนรู้ในการเป็นลูกมือช่างและช่างฝึกหัดไปในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการเรียนรู้ของครุภัณฑ์ในระยะที่ 2 นี้จึงแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือช่วงเป็นช่างฝึกหัด และช่วงเป็นช่างเต็มตัว

ในช่วงการเป็นช่างฝึกหัดได้กล่าวถึงแล้ว เมื่อสะสมความรู้จากผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมงานในลักษณะที่เรียกว่า “ครูพักลักจำ” และ “การทำไปด้วยกัน” ฝึกฝนจนเกิดเป็นความชำนาญ ถือเป็นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทุนทางฝีมือให้แก่ตนเอง จากนั้นเริ่มเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน เช่นในเรื่องของรูปแบบที่ใช้งานในราชสำนักแต่ละงานแต่ละยุค จะเป็นไปตามพระราชนิยมไม่ใช่แบบที่ถูกกำหนดเฉพาะ วัตถุประสงค์หรือประเภทของดอกไม้จะเปลี่ยนไปตามพระราชนิยมในแต่ละพระองค์ ช่างมีหน้าที่นำวัตถุดิบนั้นมาร้อยให้สวยที่สุด ให้เรียบร้อยที่สุด ทำอย่างสุดฝีมือ “ไม่ได้กำหนดรูปแบบพิเศษว่าแบบนี้ไหนใช้งานอะไร แต่เรื่องของขนาดพวงจะจำกัด เช่น พวงขนาด 1 นิ้ว 12 นิ้ว และ 15 นิ้ว แต่มีช่วงเวลาที่เปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต ใช้ดอกไม้ปากกับดอกไม้ร้อยเป็นพวงมะลิห้อยอุบะจำปา ท่านโปรด” (สัมภาษณ์, 2558)

ด้วยการทำงานมานานการเรียนรู้ ประสบการณ์ของครุภัณฑ์จึงมีมากมายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ครุภัณฑ์ได้เรียนรู้จากตัวเอง จากการประยุกต์ใช้ความรู้ที่สะสมในตัว มาแก้ปัญหาในการทำงานหลายๆ ครั้ง เช่น เรื่องของวัตถุดิบ สมัยก่อน ฝ่ายในจะปลูกดอกไม้หลากหลายประเภท ช่างต้องใช้ความสามารถในการประดิษฐ์สร้างสรรค์ ให้เป็นพวงมาลัยให้ได้ หรือหากดอกไม้ในแบบที่ต้องการไม่มี ก็ต้องประยุกต์ใช้สิ่งที่มีให้ได้ ไม่ว่าจะใบไม้ หรืออะไรก็ตามที่มีสีสนับใช้งานได้ เพราะไม่ได้ซื้อดอกไม้เหมือนในปัจจุบัน “สมัยก่อนพวงมาลัยทำกันยาก ไม่มีอุปกรณ์อย่างสมัยนี้มีอะไรเขาก็ร้อย ดอกจำปามีเยอะในวังก็ใช้จำปาเป็นหลัก ขาดแคลนก็ใช้ใบสร้อยสนหรือใบดอกเข็มแทน เพื่อพ้านี้ก็เคยนำมาร้อยเป็นคุ่มดอกไม้บนนางก็ใช้จะใช้ดอกไม้ท้องถิ่นตามฤดูกาล” (สัมภาษณ์, 2558)

นอกจากเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในการทำงานแล้ว ครุภัณฑ์ยังใช้ความรู้ ทักษะที่สะสมไว้จากประสบการณ์ในการถวายงานมาประยุกต์ และค้นหาเทคนิคใหม่ๆ ในการทำงานด้านดอกไม้ สดอยู่เสมอ เช่น เมื่อคุณข้าหลวงที่ครุภัณฑ์เรียกว่า “คุณป้า” ติดตามเสด็จฯ แล้วได้เห็นงานประดิษฐ์ดอกไม้สดที่แปลกใหม่ ที่มีคนถวาย ก็จะส่งมาให้ครุภัณฑ์ดู เป็นการส่งรูปแบบที่แปลกใหม่มาให้ถอดแบบ ปรับประยุกต์ร้อยถวาย เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีนิตยสาร หนังสือ หรือสื่อโซเชียลเหมือนในปัจจุบัน “คุณป้าที่วังสวนจิตรฯ จะส่งมาลัยที่เขาถวายมาที่มีแบบแปลกตาสวยงาม ก็ส่งมาให้ดู ให้ร้อยขึ้นไป” (สัมภาษณ์, 2558) ซึ่งความแปลกใหม่นั้นก็ทำให้ครุภัณฑ์มีความพยายามที่จะปรับปรุง

ผลงาน ทดลองทำซ้ำแล้วซ้ำอีก ลองผิดลองถูกจนได้เทคนิคของตัวเองที่ปัจจุบันก็แบ่งปัน เผยแพร่ ใช้กันในฝ่ายใน เช่นเทคนิคการคูดสีโดยใช้สีผสมอาหารซึ่งจะใช้กับกลีบกล้วยไม้ เพื่อเพิ่มสีสันให้พวงมาลัย โดยมีการทดลองทำซ้ำไปมาจนกว่าจะได้สูตรและเทคนิค “ทดลองใช้สีผสมอาหารของเยอรมัน มาทดลอง เอามาแช่ ละลายให้ข้นมันก็ขึ้นสีใช้ได้ เป็นเทคนิค เป็นความรู้” (สัมภาษณ์, 2558)

ระยะที่ 3 ครูช่าง: ในบทบาทผู้ถ่ายทอดความรู้ช่างฝีมือในวัง

ด้วยความชำนาญและมีฝีมือในการร้อยพวงมาลัยอันโดดเด่น รวมถึงมีความสร้างสรรค์ และมีการพัฒนาผลงานเสมอ เรียกว่ามีความทันสมัยและมีประสบการณ์สูง จึงได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งในครุรุ่นแรกสมัยก่อตั้งโรงเรียน เป็นรุ่นบุกเบิก “ก่อนเปิด กระทรวงให้ไปทำตารางสอน ให้เล่าให้เจ้าหน้าที่ฟัง บอกวิธีที่เราทำอะไร พวกกลายมาลัยก็เขียนให้เขาแบบลายปักครอสติส อันไหนใบไม้ก็ใส่สีเขียว กุหลาบก็ลงสีแดง ก็เป็นผังลายชกกริช ลายดาประทุม แบบนี้” (สัมภาษณ์, 2558) ทำให้เห็นว่าองค์ความรู้ของผู้ปฏิบัติงานจริงสะสมอยู่ในตัวคร്ุമณอย่างเต็มเปี่ยม และอยู่ในระดับที่เชี่ยวชาญ จนเป็นผู้ถ่ายทอดต่อได้

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ของคร്ุമณในฐานะครูช่าง เป็นการถ่ายทอดความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ต่อกันในระหว่างครุและนักเรียน ในฐานะคนในวังกับคนนอกวังมีเทคนิคบางอย่างที่แปลกใหม่ซึ่งกันและกัน เช่น เทคนิคการใช้เครื่องคีมชูกำลังในการยึดอายุการใช้งาน “อย่างใบตอง หรือดอกไม้สมัยก่อนเราใช้ยาต้มใจเอาใส่ในน้ำแช่กันเหลืองกันสลดแต่สมัยนี้หาซื้อยาต้มใจยาก เห็นนักเรียนใช้เอมรื้อยแทน หรือบางคนใช้สารส้มแฉ่งบางๆ ก็มี เราก็ได้เห็นเทคนิคใหม่ของเด็กได้นำมาใช้เพื่อพัฒนางานด้านนี้ต่อไป” (สัมภาษณ์, 2558) นอกจากนี้เครื่องมือ อุปกรณ์ที่ทันสมัยขึ้นก็ทำให้คร്ุമณได้นำมาใช้ในการสอน โดยการทดลองใช้ดูก่อน แล้วจึงนำมาสอนต่อ บอกต่อนักเรียน เช่น เทปกระดาษย่นพันก้าน วาสลินแทนขี้ผึ้ง แต่บางอย่างที่ของเดิมคืออยู่แล้ว และเป็นเอกลักษณ์ของในวังครุุมณจะบอกเด็กทันทีว่าต้องอนุรักษ์ในเรื่องนั้นไว้ เช่นการใช้ก้านมันในการทำดอกข่า การใช้ขี้เถ้าในการทำพานพุ่ม เป็นต้น

ทายาทช่างฝีมือ: หลานสาวครูช่าง

เมื่อเราได้พูดคุยกับครุพิมและครุุมณ ซึ่งถือได้ว่าเป็นครุรุ่นบุกเบิก ที่เริ่มต้นสอนมาตั้งแต่แรกเปิดโรงเรียน ทำให้เราเห็นภาพของการสะสมความรู้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแต่ครุอีกท่านที่น่าสนใจทำให้ต้องเข้าไปพูดคุย คือ ครุบุญเดือน ชงสันเทียะ หรือครุลา อายุ 44 ปีหลานสาวครุพิม ซึ่งปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน และได้รับเลือกให้เป็นครูสอนโรงเรียนในวังหญิง ได้ประมาณ 3 ปี นับเป็นครุที่มีอายุน้อยที่สุดในโรงเรียน ด้วยครุลามีความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในงานด้านดอกไม้อย่างโดดเด่น และในฐานะหลานสาวของช่างฝีมือชั้นสูงอย่างครุพิม

เส้นทางการสะสมความรู้ของครูลา จึงทำให้ผู้ศึกษาสนใจในกระบวนการซึมซับความรู้ที่แตกต่างจากครูและนักเรียนในห้องเรียน เป็นแบบเครือข่ายหรือทายาททางด้านฝีมือ

ครูพิมนับเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญต่องานฝีมือด้านนี้มาก เป็นภาพสะท้อนของการรับและการส่งต่อของความรู้ โดยองค์ความรู้ต่างๆ ของครูพิมนั้นได้มาจากการเป็นลูกมือ การส่งมอบความรู้ประสบการณ์ ลองผิด ลองถูก ไปพร้อมกับการทำงานจริงกับชาววังรุ่นก่อน ไม่ได้ผ่านห้องเรียน แต่ผ่านประสบการณ์และความชำนาญที่ซึมซับจนเป็น “ครูพิม” ในปัจจุบัน เมื่อมีอายุมากขึ้นได้ถ่ายทอดฝีมือให้กับหลานสาว ซึ่งหากจะเรียกว่าตัวตายตัวแทนของครูพิมก็คงไม่ผิดนัก ด้วยอายุที่ยังน้อยของครูลา แต่หากพิจารณาฝีมือและความสามารถด้านงานช่างฝีมือดอกไม้สดที่จัดจ้านแล้ว ทำให้น่าสนใจถึงการถ่ายทอดฝีมือระหว่างครูพิมไปสู่ครูลา ซึ่งผู้เขียนได้นั่งสังเกตการสอนของครูบุญเตือน เห็นถึงลักษณะและวิธีการทำงานที่คล้ายกันกับครูพิม โดยครูพิมได้เล่าให้ฟังว่า “ครูก็แก่แล้ว มันก็จะไม่ไหวไปเอง ก็ถ่ายทอดให้หลานไว้ บอกทุกอย่าง สอนเขาทุกอย่าง ซึ่งทุกวันนี้ เรายังมีแนะนำเขาอยู่ ก็เพิ่มเติมกันตลอด ก็ฝึกเขาขึ้นมาแทน มันก็เป็นเรื่องดีที่ทางโรงเรียนให้ฝึกครูขึ้นมาอีกคน เป็นเครือข่ายกันฝ่ายใน” (สัมภาษณ์ครูพิม, 2559)

ครูลา เข้ามาพำนักอยู่ฝ่ายในกับน้ำสาว (ครูพิม) ตั้งแต่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยมาเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษา ในวันธรรมดาจันทร์-ศุกร์ ออกไปเรียนหนังสือตามปกติ เมื่อกลับจากเรียนในตอนเย็น หรือวันเสาร์-อาทิตย์ หากน้ำสาวมีงานดอกไม้ ก็จะเรียกใช้สอยครูลา “ได้เรียนรู้อะไรจากครูพิม เห็นท่านนั่งทำอยู่ ก็เข้าไปช่วย ตั้งแต่เด็กๆ เลยค่ะ ทำไปด้วยกันก็เลยทำเป็น มันเหมือนประสบการณ์ ที่ซึมซับไปเอง” (สัมภาษณ์ครูลา, 2559) พอเรียนจบเข้าทำงานบริษัทเอกชน แต่ยังคงอาศัยอยู่ฝ่ายในกับน้ำสาว ทำให้ยังคงคลุกคลีกับงานดอกไม้อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งตัดสินใจลาออกมามีงานทำฝ่ายใน ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน 2 ปี จึงถูกคัดเลือกมาสอนที่โรงเรียน เนื่องจากครูที่โรงเรียนมีอายุมากขึ้น จึงเข้ามาเสริมทัพ

ครูลาเล่าว่าในการซึมซับความรู้ของตนนั้นเริ่มจากเป็นลูกมือให้กับน้ำสาว อยู่ด้วยกัน ทำด้วยกัน โดยไม่ได้กำหนดระยะเวลา และไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นภายในวันไหน ปีไหน แต่ก็ช่วยทำไปด้วยกันสัญชาตญาณบ่งบอกถึงความ “เป็น” นั้นใช้เวลานานหรือไม่ ครูลาได้อธิบายว่า “ก็นานอยู่นะ หลายปี จากเป็นลูกมือ แล้วก็ฝึก ๆ ๆ ท่านก็ให้ทำ สอน แนะนำทำอย่างนี้ ๆ แล้วก็ให้เราไปทำเลย แล้วเรารู้สึกชอบ มันชอบ พอได้ช่วยได้ทำก็ชอบมันมองไม่ออกหรือว่า ถึงเวลาไหนที่มันเป็นมันเป็นเองคือผลงานที่ออกมามันก็โอเค สวยงามท่านก็ให้ทำ สอน แนะนำทำอย่างนี้ ๆ แล้วก็ให้เราไปทำเลย แล้วเรารู้สึกชอบ มันชอบ พอได้ช่วยได้ทำก็ชอบ” (สัมภาษณ์ครูลา, 2559)

ในการฝึกหัดหลานสาวนั้นครูพิมใช้วิธีที่ตนเคยเรียนรู้มาจากผู้ใหญ่ในวัง คือการให้เป็นลูกมือ เพียงแต่มีความแตกต่างตรงเทคนิควิธีการ ในสมัยก่อนเด็กต้องใช้วิธีมอง สังเกต จดจำ เก็บเคล็ดลับของผู้ใหญ่ท่านนั้นนิด ผู้ใหญ่อีกท่านหน่อย เรียกว่าครูพักลักจำ ไม่มีท่านใดมาถ่ายทอด กลเม็ดเคล็ดลับให้โดยตรงไปตรงมา เนื่องจากคนโบราณไม่รู้วิธีอธิบายถ่ายทอดเพราะไม่คิดว่างานฝีมือเป็นความรู้ คิดว่าเป็นสิ่งที่ต้องดู ต้องจดจำ ซึ่งอาจถูกมองว่าหวงวิชาได้ แต่ครูพิมจะถ่ายทอดทุกสิ่งทุกอย่างที่ครูพิมได้เก็บสะสมมาเป็นความรู้ เพื่อการสร้างทายาทหรือตัวตายตัวแทนที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขหรือคนในตระกูลอย่างเต็มที่ “บุญเดือนก็จะได้ของเราไปทั้งหมด เพราะเราจะดูแลตลอด เน้นเขามากเลย ถ้าให้ทำอะไร ก็จะดูว่าถูกไหม ออกมาสวยไหม เรียบร้อยไหม ถ้าเพื่อว่าไม่เรียบร้อย ก็จะบอกอันนี้ไม่เอานะ เปลี่ยนใหม่ ต้องทำอย่างนี้ คือจะทำไปด้วยกัน อย่างนี้เขาก็ร้อยมาลัยเก่ง เขาก็จะเป็นทุกอย่าง” (สัมภาษณ์ครูพิม : 2559) ครั้นครูพิมบอกว่า เวลา โอกาส และการฝึกทุกอย่างมันเหมือนแบบโบราณ หลานสาวจึงได้ไปแทบจะครบหมด เหลือแค่สะสมประสบการณ์เพิ่มเพื่อเป็นช่างผู้ชำนาญต่อไป “เขาก็อยู่ท่ามาเรื่อย ๆ เมื่อก่อนก็อยู่ด้วยกันเลย ก็ใช้สอยเข็ม ให้ทำนั่น ทำนี่ไป แต่เดี๋ยวนี้เขาก็เก่ง เขาชอบ คนชอบงานฝีมือ ก็ไปไว ได้ไปทุกอย่าง เพราะเราก็สอนทุกอย่าง เวลาว่างก็ทำไปสอนไปทุกอย่าง” (สัมภาษณ์ครูพิม, 2559)

ในส่วนของมูลค่า ราคาฝีมือนั้น ครูตาเป็นท่านหนึ่งที่มีผู้ชอบงานในวังมาติดต่อให้ทำงานดอกไม้สดเพื่อใช้งานข้างนอก ครูตา ยืนยันว่ามีคนกลุ่มหนึ่งที่มีความนิยมในงานดั้งเดิมของแท้จากต้นกำเนิด

“เราก็รับทำทุกอย่างนะ พวงมาลัย พานแพ ซุดพานชั้นหมาก อะไรที่เกี่ยวกับพิธีการ แต่ละชิ้นใช้เวลาทำนาน แต่เราชอบ เราทำก็เพลิน ราคามูลค่ามันก็จะสูงกว่าข้างนอก เพราะคำว่าฝายในด้วย คือฝีมือของเรามันทำให้มูลค่ามันมาก คนที่สั่งหากเขาชอบ เขาดูว่างานเรียบร้อย ละเอียด แน่น ทน สวยงามถูกใจ ราคาก็ต้องสูง เขาก็สู้คือราคาฝีมือ”

เมื่อฝีมือของในวังมีความโดดเด่นและแตกต่าง การถ่ายทอดจากครูพิมมาสู่ครูตาจนกระทั่งฝีมือมีราคานั้น เท่ากับฝีมือของครูบุญเดือนคือเงาฝีมือของครูพิมผู้ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดมา แต่ครูตาเพิ่มเติมให้ผู้ศึกษาฟังว่าแม้จะได้รับการถ่ายทอดมา แต่ผู้รับต้องใส่ใจในการฝึกให้เกิดความชำนาญและสร้างสรรค์งานได้

“ฝีมือจริง ๆ มาจากครูพิม แต่ถ้าจะให้ถึงขั้นสวยงามก็คือมันอยู่ที่ตัวเราด้วย ต้องใส่ใจฝึก สังเกตงานคนอื่นอันนั้นสวยไหม อันนี้สวยกว่า อะไรแบบนี้ เราก็เป็นลูกมือครูพิม เหมือนๆ กับที่ท่านก็เป็นลูกมือท่านผู้หญิงที่ตำหนักมาก่อน คนที่จะมาสอนก็ควรจะเป็นคนที่ได้รับการถ่ายทอดมาเหมือน ๆ กันนะ ควรจะเหมือนเลย เพราะว่าที่นี้

มันเหมือนกับที่ที่ต้องอนุรักษ์มากกว่าที่จะไปเหมือนดัดแปลง ถ้าดัดแปลงไปที่อื่นก็ได้ อย่างเทียบกับทางมหาลัยที่เขาเปิดสอนแผนกดอกไม้ เราก็ดำเนินการของเขา มีอะไรหลาย ๆ อย่างที่คุ้มสมัย”

จากการพูดคุยทำให้เห็นว่าสิ่งที่ครูลาได้ซึมซับในฐานะทายาทนั้น ไม่ใช่เพียงฝีมือ แต่เป็นทัศนคติ มีเรื่องราวของศักดิ์ศรีฝ่ายใน และรู้คุณค่าของฝีมือทำให้ต้องรักษามาตรฐานของฝีมือ ไม่ว่าจะเป็นความประณีต ละเอียดอ่อน รูปแบบและลวดลาย โดยเมื่อมีคนจากข้างนอกติดต่องาน ครูลาจะไม่ใช้เงื่อนไขของราคามาลดทอนส่วนใดส่วนหนึ่งไป ยังคงรักษาความดั้งเดิม ความแท้ของฝีมือชาววังที่ตนซึมซับความรู้ไว้ในร่างกาย และแสดงออกมาเป็นภาพแทนความรู้ความพิเศษของงานในวังสมเป็นทายาทฝีมือครูช่างชาววัง

ทายาททางฝีมือ: ในบทบาทของครูช่าง

ในฐานะของครูใหม่ และเป็นครูช่างที่อายุน้อยที่สุดในแผนกช่างฝีมือดอกไม้สด แต่ครูลาไม่ได้มีอาการของคนประหม่า หรือติดขัดในการสอนใดๆ เลย ผู้ศึกษาเห็นความเป็นธรรมชาติ ความกลมกลืนไปกับนักเรียน ซึ่งนักเรียนบางคนก็อายุมากกว่าครูลา การสอนเป็นไปแบบผู้เชี่ยวชาญแนะนำผู้หัดใหม่ ซึ่งลักษณะในการถ่ายทอดของครูทั้ง 3 ท่าน คล้ายกันมาก นั่นคือมีการใช้ภาษากายในการสื่อสาร เช่น การจับมือนักเรียนทำ การทำให้ดู การทำไปด้วยกัน นี้ไม่ใช่เรื่องบังเอิญหากแต่เป็นวิถีปฏิบัติของการสืบทอดกันมา เป็นเหมือนแม่พิมพ์ที่ผลิตช่างออกมาสู่วงการช่างฝีมือ

ด้วยอายุที่อยู่ในวัยของคนรุ่นใหม่ การเรียนการสอนจึงเหมือนเพื่อนพูดคุยสอนเพื่อน มีความกลมกลืน การอธิบายก็เป็นภาษายุคปัจจุบันที่เข้าใจกันได้ ผู้ศึกษาได้พูดคุยกับนักเรียนโดยให้เปรียบเทียบถึงลักษณะการสอนของทั้ง 3 ท่าน ต่างพูดไปในทางเดียวกันว่าทั้ง 3 ท่านสอนคล้าย ๆ กัน แตกต่างกันตรงเทคนิคเล็กๆ น้อยๆ เช่น ครูลาจะมีเทคนิคที่ทำงานได้รวดเร็วขึ้นอย่างการพับกลีบกุหลาบ หรือक्रमจะไม่ต้องเย็บดอกไม้ที่เหลือ แต่จะสอนให้เก็บเศษที่เหลือมาทำข้อประดิษฐ์ ด้วยกลีบดอกไม้ติดดอกเสื่อเล็ก ๆ เป็นต้น ด้วยความเป็นคนในยุคนี้ ครูลาไม่ได้รู้สึกแปลกใหม่กับอุปกรณ์หรือโลกโซเชียลใด ๆ เนื่องจากทันยุคทันสมัย แต่สิ่งที่ผู้ศึกษาสังเกตได้ว่าครูลาได้เรียนรู้ในการเป็น “ครู” ผ่านห้องเรียน ผ่านโต๊ะเรียน นั้นยังมีครูพิมพ์เป็นแม่แบบอยู่ห้องข้าง ๆ เพราะครูลา ยังคงอยู่ในสายตาของครูพิมพ์ แม้จะไม่ถึงกับเดินมาประกบ แต่ผู้ศึกษาสังเกตได้ว่าครูพิมพ์มีใจในตัวทายาทคนนี้มาก และยังคงให้คำแนะนำในบทบาทใหม่ เพราะการสร้างทายาททางฝือนับว่าครูพิมพ์ทำสำเร็จแล้ว และกำลังสร้างทายาททางด้านอาชีพครูอีกหนึ่งบทบาทสำคัญซึ่งในทัศนะของผู้ศึกษา ครูลาอยู่ในสถานะครูช่างที่ชำนาญการเรียบร้อยแล้ว หากสะสมประสบการณ์การสอนเพิ่มขึ้น ใน

อนาคตครูลาจะเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมทางด้านฝีมือช่างดั้งเดิมที่มีคุณค่ามากเพราะเป็นผู้สืบทอดและเชื่อมยุคอดีตและปัจจุบัน โดยตรงสายวัง

กล่าวโดยสรุปเส้นทางการสร้างตัวตนในการเป็นช่างของครูช่างทั้ง 3 ท่าน มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการเริ่มต้นคือการเป็น “ลูกมือ” และถ่ายทอดกันผ่านงานที่ทำ เมื่อมีงานจะช่วยกันทำไปด้วยกัน เช่น พระราชพิธีที่ต้องใช้งานดอกไม้สดอย่างงานพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต นางในต้องช่วยกันทำงานพวงมาลัยถวายเพื่อใช้สอยในงาน เมื่อยังไม่ชำนาญ จะให้ช่วยหยิบจับเท่าที่ทำได้ดังเห็นได้จากกรณีที่ครูมัธเมื่อแรกเข้าทำงานในวัง จะมีหน้าที่เด็ดกลีบ และคัดแยกดอกไม้ให้ผู้ใหญ่ และเมื่อผ่านประสบการณ์หลาย ๆ งาน ลูกมือจะเริ่มซึมซับความรู้ ฝึกฝนผ่านงานที่ช่วยทำงานกระทั่งสามารถทำได้ โดยไม่ได้มีการกำหนดเวลาในการทำเป็น ไม่มีหลักสูตรว่าต้องทำอะไร ตอนไหน ที่สำคัญงานที่ทั้งสามท่านได้ลงมือทำล้วนเป็นของหลวง ที่ทำเพื่อการพระราชพิธี ที่ใช้งานจริง สิ่งทั้งสามท่านซึมซับมาคือความประณีต การทำอย่างสุดฝีมือ เป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่อถ่ายทอดทัศนคติต่อ ๆ กันมาเป็นภาพการสืบทอดของช่างแบบจารีตในมิติของงาน ทำให้เห็นว่า การมีตัวตนในพื้นที่ของฝ่ายใน และในสถานะของช่างหลวงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่สะท้อนในเรื่องของการซึมซับการฝึกฝน มีการดู จดจำ ฝึกทำตาม จนชำนาญ สิ่งที่ครูทั้งสามซึมซับความรู้มาทำให้เห็นว่า แม้ในกลุ่มของลูกมือด้วยกันฝีมือก็ไม่เท่ากัน อยู่ที่แต่ละคนไปฝึกฝนร่างกายของตนเอง เมื่อมาอยู่ในฐานะครู ทั้งสามท่านใช้วิธีการถ่ายทอดด้วยภาษากาย เช่น จับมือนักเรียนทำ จัดปรับร่างกายการใช้เข็ม ซึ่งเปรียบเทียบกับนักบัลเล่ต์หรือนักมวย จะเหมือนกันในมิติของการที่ครูจับท่วงท่าให้ลูกศิษย์ มีการซึมซับความรู้ความชำนาญไว้ในร่างกาย และคงความดั้งเดิมของงานไว้ในเรื่องของพื้นฐานงานในวังต้องมาจากการใช้มือร้อย ทุ่มเทแรงกาย แรงใจ ถึงแม้ปัจจุบันจะมีการนำเครื่องมือสมัยใหม่มาใช้งานเพื่อเพิ่มความรวดเร็วเป็นการปรับตัวตามยุค แต่สิ่งที่ครูทั้งสามย้ำเสมอในฐานะครู ว่าศิษย์ที่ผ่านมือครูในวังจะต้องประณีต แต่ละชิ้นงานที่ร้อยออกมา ต้องเป็นผลงานที่ดีที่สุดเสมอทุกพวงเพื่อรักษาคุณค่าของฝีมือศิษย์ชาววังไว้ และไปฝึกฝนต่อให้ชำนาญ

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของครูช่างทั้งสามท่าน หากพูดในฐานะของครูสิ่งที่ครูทั้งสามให้ลูกศิษย์ไปนั้น เรียกว่าได้ถ่ายทอดให้เต็มที่แล้วสำหรับระยะเวลา 1 ปี ของหลักสูตร และตามรูปแบบที่ตารางสอนกำหนด เมื่อส่งงานครบและได้คะแนนตามเกณฑ์เด็กนักเรียนก็สอบผ่าน จบการศึกษาได้รับพระราชทานประกาศนียบัตร แต่หากพูดในฐานะช่างฝีมือชาววังทุกคนมองเห็นไปในทางเดียวกันว่า เด็กนักเรียนที่จบการศึกษาที่โรงเรียนไปสามารถเป็นช่างฝีมือชาววังได้เฉลี่ยแล้วรุ่นละ 1 เปอร์เซนต์ ที่เหลือเป็นแบบประกอบอาชีพได้เท่านั้น โรงเรียนประสบความสำเร็จในด้านการสอนให้ทุกคนเป็นหมด แต่เป็นแบบช่างฝีมือชำนาญการในวังยังไม่ได้ ด้วยมีเหตุหลายปัจจัยสำหรับครุมนมองว่าจุดมุ่งหมายของเด็กที่มาเรียนเป็นปัจจัยสำคัญ เด็กที่มีความตั้งใจจะนำไปทำมาหากินก็จะไป กระจือหรืออื่น บางคนสนใจงานเพียงอย่างเดียว เช่น งานเครื่องแขวน จะตั้งใจเรียน

และตั้งใจทำ ฝึกเฉพาะสิ่งที่ตนชอบจึงได้ไปไม่ครบ ไม่ชำนาญทุกงาน เก็บไปไม่ได้ทุกอย่างที่สอน แต่เพราะมีหลักสูตรกำกับจึงทำให้เสร็จและมีงานส่ง ส่วนครูพิมมองว่าปัจจัยสำคัญที่สุดคือการฝึกฝน หากไม่กลับไปฝึกก็ไม่ได้ การเรียนในห้องหากเด็กทำแค่พอส่งงาน และคิดว่าตนเองรู้วิธีทำแล้ว รู้แต่ไม่ฝึกก็ไม่มีประโยชน์เหมือนเรียนไปเพื่อจะรู้เฉยๆ แต่ไม่ได้เรียนเป็นฝีมือ ไม่มีฝีมือ ต้องฝึกและฝึกหนักเสียด้วยจึงจะได้มาซึ่งฝีมือ แต่ในมุมมองของครูลานนอกจากเรื่องของการฝึกฝนแล้ว เรื่องของเวลาที่ฝึกนั้นสำคัญ การเรียนตามหลักสูตร 1 ปี น้อยมาก หากเทียบกับเวลาที่ครูลาใช้ในการเรียนกับครูพิมแม้จะบอกชัดเจน ไม่ได้ว่าเป็นตอนไหน แต่ก็ใช้เวลาในการเรียนรู้จากการเป็นลูกมืออยู่นาน ร้อยมาลัยซ้าๆ บ่อยๆ ซึ่งมันต้องใช้ความอดทนและสมาธิอย่างมาก สำหรับลูกศิษย์ของครูลา มองว่าเขาได้ไปแบบวิชาชีพในระดับทำธุรกิจส่วนตัว แต่จะให้ไปเป็นช่างานาแบบชาววัง หรือได้ฝีมือเท่าครูลา ต้องใช้เวลาสะสมประสบการณ์และฝึกฝน

ส่วนของการเรียนตามหลักสูตรในระยะเวลา 1 ปี ครูมันและครูพิมเห็นสอดคล้องกันว่าถึงแม้จะขยายเวลาหลักสูตรออกไปมากกว่า 1 ปี ก็จะไม่ทำให้ได้ฝีมือช่างานาการ เพราะต้องอยู่ที่การฝึกฝนของนักเรียนและการสะสมประสบการณ์ หลักสูตรวิชาชีพที่นี้หากเปรียบเทียบกันในระหว่างหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นด้วยกันแล้ว ระยะเวลาของในวัง 1 ปี นับว่าสร้างอาชีพได้แน่นอนกว่า ระยะเวลา 3 เดือนของภายนอก แต่หากต้องการเป็นช่างานาแบบครูทั้งสามท่าน ระยะเวลาในการฝึกสำคัญกว่าระยะเวลาในการเรียน ตรงนี้ครูพิมได้อธิบายถึงกระบวนการสร้างช่างานาการไว้ได้สอดคล้องกับโครงสร้างของ “ฮาบีทัส” ในมิติของการซึมซับความรู้ด้วยการใช้เวลาอยู่ด้วยกัน ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนมากกว่าในห้องเรียน ที่เจอกันเฉพาะในช่วงโม่งเรียน ต้องใช้เวลา และเวลาที่ว่าไม่สามารถบอกได้ว่ายาวนานเท่าไร ซึ่งในความคิดของครูพิมมองว่าจะสร้างช่างฝีมือชาววัง ต้องสร้างคนใกล้ชิดอยู่ด้วยกัน ฝึกถ่ายทอดกันไป ในการถ่ายทอดไม่ต้องเร่งรีบ ใช้เวลาในการทำไปด้วยกันยกตัวอย่างเช่น ครูลา ซึ่งเป็นผลงานที่สำเร็จของครูพิม ส่วนนักเรียนที่เรียนผ่านโรงเรียนนั้น ยังมีโอกาสพัฒนาโดยนักเรียนต้องมีใจมุ่งมั่น ตั้งใจ จบไปแล้วกลับมาหาครู ไปมาหาสู่มาอยู่ช่วยครู เวลาฝึกงานก็จะได้สอนเพิ่มเติมกันไป ซึ่งวิธีแบบนี้คือการใช้ “ฮาบีทัส” เป็นเครื่องมือนั่นเอง

ความรู้ของช่าง: การปฏิบัติการเรียน-สอน ในชั้นเรียน

การเรียนการสอนงานช่างฝีมือหรืองานศิลปะในอดีต เป็นแบบถ่ายทอดสู่คนในครอบครัว ผ่านการปฏิบัติจริง ผลงานที่ได้เป็นผลงานจริง ไม่ใช่ผลงานทดลอง หรือจำลองให้ทำ ผู้เรียนเสมือนเป็นภาพการทำงาน มากกว่าภาพการเรียนรู้ แต่สิ่งที่ได้ล้วนเป็นการซึมซับความรู้ด้วยกัน โดยไม่รู้ตัว โดยพื้นที่ในการเก็บความรู้คือร่างกายของผู้เรียนไม่ใช่สมุดจด สถานที่เรียนคือสถานที่ทำงาน ไม่มีโต๊ะหรือเก้าอี้ มีเพียงพื้นที่ทำงาน หากมองในมิติของยุคสมัยที่มีพัฒนาการทั้งทางด้านเทคโนโลยี สังคม และผู้คน รวมถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ งานช่างฝีมือของหลวงบางอย่างไม่ได้

ใช้งานดั้งเดิมด้วยปัจจัยหลายประการ เมื่อมาถึงยุคที่ต้องฟื้นฟูและนำกลับมาใหม่ การที่จะต้องถ่ายทอดคู่กันในรูปแบบโบราณอาจเป็นหนทางที่ใช้เวลานานเกินไป ในการจะผลิตช่างให้ได้จำนวนมาก แต่หากจะใช้วิธีแบบสมัยใหม่ผ่านตำรา หรือแบบเรียนก็ไม่สามารถทำให้ได้ช่างฝีมือดังโบราณได้ กระบวนการปรับตัวจึงเป็นเกิดขึ้นกับสังคมความรู้ช่าง เหมือนงานที่ผู้ศึกษาทบทวนมาเรื่องการปรับตัวของช่างปูนปั้นเพชรบุรี

ภาพที่เราเห็นการสืบทอดงานช่างฝีมือหรืองานศิลปะในยุคปัจจุบันคือการถ่ายทอดความรู้ทางช่างในระบบโรงเรียนเพื่อการดำรงอยู่ของงานช่างฝีมือและงานช่างศิลป์ไทย เช่น วิทยาลัยเพาะช่าง วิทยาลัยกาญจนภิเษกช่างทองหลวง รวมถึงงานช่างฝีมือดอกไม้สดชาววังด้วยการเรียนการสอนในห้องเรียนของวิชาช่างนั้น จะมีวิธีการสืบทอดอย่างไรตั้งแต่ชั่วโมงแรกถึงชั่วโมงสุดท้าย และสามารถสร้างช่างฝีมือผ่านห้องเรียนนี้ในเวลา 1 ปี ตามหลักสูตรกำหนดได้หรือไม่ อะไรเป็นตัวชี้วัดความเป็นช่าง และมีปัจจัยอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 – พ.ศ. 256 เป็นข้อมูลต่อเนื่องตั้งแต่ทอมต้นถึงทอมปลาย โดยการลงพื้นที่ พูดคุย และสัมภาษณ์ครูทั้ง 3 ท่านเกี่ยวกับการสอนในห้องเรียนมีดังนี้

ครูน้อย พูนขุนทด (พิม)

แผนกดอกไม้สดจะรับนักเรียนทั้งหมดรุ่นละ 3 คน เมื่อนักเรียนที่ผ่านการสอบคัดเลือกเข้ามาแล้วจะมีการปฐมนิเทศโดยผู้อำนวยการโรงเรียน และครูใหญ่ โดยจะเน้นในเรื่องของระเบียบ การแต่งกาย การปฏิบัติตนในเขตพระราชฐานชั้นใน จากนั้นจะแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 ห้อง ห้องละ 15 คน โดยให้นั่งกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 5 คน

การเรียนชั่วโมงแรกจะเป็นเรื่องของการเตรียมวัตถุดิบ และอุปกรณ์ โดยเฉพาะการเลือกซื้อวัตถุดิบ เช่น ดอกมะลิ ในวังจะใช้มะลิดิบหรือมะลิที่เก็บตอนเช้าเท่านั้น “ต้องเก็บวันนั้น ร้อยวันนั้นเลย” ในเรื่องของการเตรียมอุปกรณ์ก็มีความสำคัญ และมีความเฉพาะของชาววัง คือการใช้ด้ายคู่ 4 เส้นในการร้อย เป็นเคล็ดลับที่จะทำให้พวงมาลัยแน่น สิ่งที่ผู้ศึกษาสังเกตเห็นในระหว่างการสอนคือครูพิมมีการจับมือนักเรียนให้ทำ ครูพิมให้เหตุผลว่าเป็นการช่วยให้นักเรียนเข้าใจง่ายขึ้น เกิดทักษะได้มากขึ้น และที่น่าสนใจคือนักเรียนที่ครูพิมจับมือทำ เกิดความเข้าใจและทำต่อไปเองได้เหมือนร่างกายเรียนรู้จังหวะตามที่ครูพิมจับ หากเปรียบเทียบกับการใช้ร่างกายในการเรียน สิ่งนี้คือการเตรียมร่างกายอย่างหนึ่งของช่างฝีมือในทัศนคติของผู้ศึกษา

นอกจากนี้ยังสอนเน้นหลักเกณฑ์ของฝ่ายในคือความประณีต พิถีพิถัน เพราะนี่คืองานในวัง โดยหลักเกณฑ์ที่ครูพิมกล่าวถึงนั้นรวมไปถึงพื้นฐานแรกของการร้อยมาลัยคือการจับเข็ม สำหรับการเรียนในวังต้องจับเข็มด้วยมือซ้าย เพราะหากไม่ฝึกทุกคนจะจับข้างที่ตนถนัด หากจับมือเดียวกันงานที่ต้องทำร่วมกันหลายคน ก็จะต่อกันง่าย ผลงานออกมาสวยถูกต้องตามแบบ หากซ้าย

ร้อยมาต่อกับขวา ก็จะไม่เนียน จึงต้องสอนให้จับซ้ายทุกคน ซึ่งตัวครูก็ถูกสอนมาแบบนี้ เช่นเดียวกันเป็นการยืนยันถึงการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น



ภาพที่ 22 การสอนให้นักเรียนจับเข็มด้วยมือซ้าย พื้นฐานแรกของการร้อยมาลัย
ในวังหญิง, 2559

ชั่วโมงแรก ๆ จะเริ่มจากมะลิเป็นพวงมาลัยมะลิล้วน และพวงอุบะพื้น ๆ ยังไม่ประดิษฐ์ดอกง่า แต่ใช้ดอกง่าปี ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก เพื่อเริ่มต้นความเคยชินกับเข็ม ด้าย และ ดอกไม้ นักเรียนต้องทำให้สำเร็จหนึ่งพวงพร้อมอุบะ ในส่วนของพวงมาลัยจะต้องคัดกรองขนาดก่อนจะร้อยออกมาเป็นพวง นอกจากนี้ สิ่งที่ครูพินเน้นมากคือนักเรียนทุกคนต้องมีส่วนร่วมประกอบ

ของมาลัยเป็น และต้องทำเองทั้งพวง ไม่อนุญาตให้ซื้อข้างนอกมาประกอบ เพื่อให้เรียนรู้การทำ ส่วนประกอบของมาลัย โดยเฉพาะอุบะที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ดังที่ครูพิมกล่าวว่า “มาลัยจะสวยหรือไม่สวยอยู่ที่อุบะ”

เมื่อเริ่มสอนส่วนประกอบของมาลัย จะสอนการทำดอกข่า ซึ่งต้องประดิษฐ์และใช้เวลาในการสอนเยอะ มีการสอนจับจีบ พับกลีบ และขนาดมาตรฐานจำนวนกลีบที่ใช้ ซึ่งตรงนี้ ครูพิมเน้นให้เวลาสำหรับนักเรียนเยอะที่สุด โดยต้องให้นักเรียนดูแบบที่ครูทำและทำไปพร้อมกัน ถึงจะเข้าใจ บางคนไม่มีพื้นฐานครูพิมจะจับมือทำไปเลยพอทำส่วนประกอบเป็นแล้วถึงจะเริ่มมาลัย โดยใช้ดอกข่าที่ทำไว้ จากนั้นให้ร้อยมาลัยกุหลาบ โดยหัดจับกุหลาบก่อน สอนการจีบว่าจีบอย่างไร จึงจะสวยจะขึ้นต้นอย่างไร

จากที่นักเรียนร้อยมาลัยมะลิเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะเริ่มในส่วนของสิ่งที่ยากขึ้นเริ่มเรียนมาลัยเกลียวให้ทำไปพร้อมกัน ปฏิบัติเลย สอนสัดส่วนของมาลัย และให้รู้จำนวนมาตรฐานซึ่งจะอยู่ที่ 8 นิ้วจะสวย เทอมแรกการเรียนรู้จะหนักมากสำหรับผู้ฝึกใหม่ เพราะแต่ละคนจะไม่รู้ดอก การจับ การวางกลีบ การแยกทำอย่างไร เทอมสองก็คือส่วนประกอบ ซึ่งเด็กมีประสบการณ์จากเทอมแรกแล้วจะง่ายขึ้น เทอมแรกเลยต้องเดินดูทุกคน เพื่อบอกว่าผิดตรงไหน แก้ตรงไหน เริ่มดูลาย จากนั้นให้ดูผัง แต่กว่าจะดูออกต้องให้ร้อยสองสามพวงผ่านไป แล้วต่อด้วยมาลัยซีก ลายที่สอนก็มี ลายตาประชุม ลายชक्रิข ลายข้าวบิณฑุ์ จบตรงนี้ถึงจะให้ประกอบเป็นพวง โดยนักเรียนต้องทำทุกส่วนประกอบเอง ที่สำคัญคือ อุบะ ซึ่งต้องดูภาพรวมมาลัย ว่าจะเป็นอุบะสามชั้น หรืออุบะชั้นเดียว อย่างอุบะสามชั้นหรืออุบะแบบนี้ ก็จะใช้กับพวงใหญ่ ประมาณ 15 และ 16 นิ้วใช้มาลัย 2 เข็มเป็นต้น

ส่วนของความแตกต่างระหว่างงานในวังกับงานข้างนอกเช่นงานปากคลองตลาด ครูพิมได้อธิบายมุมมองของคนในว่าสำหรับคนที่ร้อยมาลัยใช้งานของในวังจะเห็นความแตกต่างของผลงานได้ชัดเจนในส่วนของหลักเกณฑ์ งานข้างในจะมีการกำหนดหลักเกณฑ์ชัดเจน ร้อยก็พวง ก็จะออกมาเหมือนกันทุกพวงตรงมาตรฐานที่กำหนด

“ของเขาจะร้อยไปเรื่อย ๆ ไล่ไปเรื่อย ๆ ไม่มีหลักเกณฑ์ ไล่ให้มันเป็นตาอย่างดอกพุด เขาจะไล่ไปเลย เขาไม่นับจำนวนดอกหรือก่จะ ไล่ไปให้เต็มตามที่เขาพอใจ แต่ของเราจะมีเกณฑ์ ดอกพุดจะไม่เกิน 13 ดอก และไม่ต่ำกว่า 13 ดอก ถ้าลดไปกว่านั้นมันจะเป็นเหมือนพันธุายี มันจะเป็นช่องว่าง จะเห็นก้าน”

ครูพิมเป็นอีกท่านที่รับราชการมานาน ได้เคยถวายงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ มากมาย ซึ่งครูพิมก็ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ในส่วนนี้บอกเล่าให้นักเรียนได้ฟังด้วยความภูมิใจ และครูพิมก็ตั้งใจถ่ายทอดฝีมือ เทคนิคทุกอย่างให้นักเรียนอย่างไม่

ปิดบัง ขึ้นอยู่กับนักเรียนที่จะรับไปได้ขนาดไหน บางคนมีความสนใจถามเทคนิค แล้วกลับไปฝึกฝนจนมีพัฒนาการที่ดีอย่างที่โบราณเรียกว่า “มีแวว” แต่หากนักเรียนที่มีแววไม่ได้นำไปต่อยอด หรือใช้ประโยชน์จากฝีมือที่ได้รับการถ่ายทอดไปก็เป็นที่น่าเสียดายสำหรับครูพิม อย่างไรก็ตาม สอนมาทั้งหมด 32 รุ่น เมื่อถามเรื่องการสืบทอดครูพิมมองว่ามีที่เป็นช่างได้ประมาณ 1 คน

“มีที่เขาเก็บไปได้ ทำได้ดี อย่างน้อยก็ประมาณ 1 กว่าคน แต่จบไปแล้วก็อยู่ที่ เขาว่าจะเป็นอื่นไปไหมเวลาเรียน 1 ปี เขาได้ไปไม่หมด แต่ละงาน ความประณีต สวยงาม มีอีกเยอะ เท่ากับนี่คือพื้นฐานจริงๆ และมันก็อยู่ที่การฝึกฝีมือต่อ ถ้าเขา ฝึกฝีมือต่อแล้วกลับมาให้ครูแนะนำจะดี ก็คือเป็นลูกศิษย์กันตลอด ที่กลับมาขอ คำแนะนำ มาหากมีสอนไม่มีวันจบ”

เมื่อจบไปแล้วไปทำงานของตนเอง ครูพิมก็สนับสนุนให้มีความคิดสร้างสรรค์งานได้ แต่ถึงจะไม่จำกัดความคิดก็ห้ามลืมในส่วนองพื้นฐานความเป็นงานในวังคัดแปลงได้ ทำให้ดีขึ้นได้แต่ต้องเน้นความประณีตเมื่อความประณีตสำคัญ ครูพิมจึงได้อธิบายถึงความประณีตว่า “ความประณีตจะทำให้งานสวยงาม งานในวังความประณีตนี้ต้องเน้นลายชัดเจน ทน เพราะมีลักษณะที่ ในการร้อย ร้อยก็พวงก็เหมือนกัน ได้มาตรฐานงานในวัง” ด้วยงานมาลัยที่สอน มีความหลากหลาย เช่น ลวดลาย และรูปแบบ ทำให้ผู้ศึกษาสงสัยว่ามีการแยกประเภท หรือรูปแบบสำหรับผู้รับหรือไม่ เพราะจากความเข้าใจเดิมๆ เราจะคิดว่า สถานะของบุคคล น่าจะเกี่ยวข้องกับรูปแบบ เช่น สำหรับ ถวายพระมหากษัตริย์ สำหรับถวายพระ ฯลฯ ครูพิมได้ไขข้อข้องใจเรื่องนี้ได้ชัดเจนการใช้งานใน วังจะไม่แยกหรือมีแบบเฉพาะตายตัว บางคนถวายพระต้องการความสวยงาม แต่ถ้าจะถวาย พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ก็จะทำ “พิเศษ” ในที่นี้คือตกแต่งพวงให้มาตรฐาน ให้สวย ที่สุด ให้สุดฝีมือของช่าง แต่ไม่ได้เจาะจงว่าแบบไหนถวายใคร หรือแม้แต่ประเภทของดอกไม้ ก็ ไม่ได้แยก เป็นไปตามพระราชนิยมมากกว่า

ด้วยประสบการณ์ที่สอนมาถึง 3 ปี ครูพิมให้ความเห็นเกี่ยวกับนักเรียนว่าหากจะเป็น ช่างฝีมือชาววังต้องไปฝึกต่อ เพราะเวลา 1 ปียังไม่ได้คำว่าช่างฝีมือชาววัง ถึงจบรับใบประกาศแล้ว ก็ยังเรียกช่างฝีมือไม่ได้ อยู่ที่คนถนัดตั้งใจฝึกเขาก็จะได้ แต่บางคนเข้ามาเพื่อธุรกิจ เขามีร้านดอกไม้ มาเพื่อจะเอาใบประกาศ ส่วนฝีมือเป็นบางคน มีแค่ไม่กี่คนที่จะเรียกว่าช่างฝีมือชาววัง ถึงเราจะ ขยายหลักสูตร เป็น 2 ปี ก็จะไม่ได้นักเรียนไม่ฝึก ครูบอกในวิธีการทำไปแล้ว แต่ฝีมือเป็นเรื่อง ของนักเรียนว่าจะไปได้ถึงไหน ไม่มีใครทำได้ เวลาในการเรียนไม่มีผลเท่าเวลาในการฝึก ต้องฝึก คือจะเน้นเลยให้ฝึกเลย อยู่ที่มีการฝึก ฝึกอย่างเดียวนะ เพราะรู้วิธีหมดแต่ไม่ฝึกก็ไม่มีประโยชน์

หากการฝึกเป็นที่มาของฝีมือ ผู้ศึกษาก็เกิดความสงสัยว่า แล้วศิษย์ที่จบไป เขาสามารถ จะไปสอน ไปเผยแพร่ต่อได้หรือซึ่งครูพิมบอกว่ามีหลายคนที่ยังไปแล้วไปสอนต่อ แต่ถามว่าแล้ว

สอนยัง ใจ ได้เพียงพื่นๆ แต่ไปสอนแบบฝีมือจริงๆ ไม่ได้ทุกคน พอเขาไปสอนแล้ว เขาก็ไม่ได้ยึดงานตามนี้ และถ้าเป็นอย่างที่ครูพิมพ์มาจริง แล้วการถ่ายทอดวิชาที่โรงเรียนถึง 3 รุ่นนี้ สำหรับการผลิต “ช่างฝีมือชาววัง” ประสบความสำเร็จหรือไม่ ครูพิมพ์ถอนใจและนั่งไปนึก ก่อนตอบ

“ไม่น่าสำเร็จนะคะ คือคนตั้งใจจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่มี คนที่มาที่นี่มีความตั้งใจไปคนละอย่าง บางคนแค่พอได้ใบประกาศ บางคนแค่พอเอาไปประกอบธุรกิจ หรือประกอบอาชีพ บางคนเอาไปศึกษาต่อ การจะสร้างช่างฝีมือชาววัง คำว่าชาววังมันยาก มันไม่ง่าย ต้องใช้เวลาเยอะ และเวลาที่ว่า มันก็บอกไม่ได้ด้วยว่าเมื่อไหร่ แต่หากมองตามจุดประสงค์ของโรงเรียน ที่ต้องการจะเผยแพร่งานด้านนี้ และต้องการให้ไปประกอบอาชีพ ตรงนี้ก็ถือว่าได้นะ”

เมื่อในความคิดของครูพิมพ์ คิดว่าระยะเวลาในการเรียนของโรงเรียนฯ ไม่สามารถผลิตช่างฝีมือชาววังได้ ดังนั้นหนทางที่จะสร้างช่างฝีมือชาววัง สำหรับครูพิมพ์แล้ว คือการฝึกคนใกล้ชิดที่อยู่ใกล้กัน ถ่ายทอดกันไป ต้องใช้เวลาในการค่อยๆ สอนกันไป อย่างหลาน หรือนักเรียนที่จบไป หากอยากได้จริงๆ มาหามาอยู่ด้วยอย่างนี้ได้แน่นอนเพราะครูพิมพ์ยินดี แต่ยังไม่มีการที่อยากได้วิชาจริงๆ ต้องฝึกเหมือนโบราณช่วยกันทำ ทำไปด้วยกัน มาเจอกันเฉพาะในห้องเรียน มันได้ไปจริงแต่ได้ไปไม่ครบ เพราะพอจบไปก็จะลืมหมดแล้ว ว่าทำยังไง ตอนนั้นคือช่วงเวลาเรียน เมื่อให้ทำทำได้สวย อย่างน้อยถูกหมดสวย แต่พอจบไปแล้วหากไม่ฝึก ไม่ทบทวนหรือเพิ่มประสบการณ์ก็จะลืมหรือถดถอยไปในที่สุด ซึ่งครูพิมพ์ก็มีทายาทที่ยืนยันกระบวนการถ่ายทอดแบบโบราณทางด้านฝีมือคือหลานสาวที่เป็นลูกมือครูพิมพ์มาตั้งแต่เด็ก ตรงนี้ครูพิมพ์บอกว่า เวลา โอกาส และการฝึกทุกอย่างมันเหมือนแบบโบราณ หลานสาวจึงได้ไปแทบจะครบหมด เหลือแค่สะสมประสบการณ์เพิ่มเพื่อเป็นช่างผู้ชำนาญต่อไป

สำหรับคำว่าฝีมือชาววังนั้น ดูเหมือนต้องใช้ระยะเวลา ประสบการณ์ในการเป็นลูกมือรวมถึงใจรัก ถึงจะผลิตช่างฝีมือชาววังได้ แต่สำหรับคนที่ไม่ได้อยู่ในวงการงานช่างฝีมือ การที่จะแยกให้ออกระหว่างงานช่างข้างนอก กับงานช่างในวังก็ดูจะยากเต็มที แล้วอะไรคือความแตกต่างที่ช่างในวังอย่างครูพิมพ์ให้ข้อสังเกต

“ตอนนี้เปลี่ยนแปลงไปเยอะ เปลี่ยนแม้กระทั่งการทำเครื่องแขวนข้างนอก เขาประยุกต์เป็นแบบวิจิตรคัดแปลงทำ ได้สารพัดคนมองว่าสวย แปลก แต่ของเรายังเดิมที่ต้องใช้ฝีมือมาก มีลายในตัว ทำลายขณะร้อย ไม่ได้เอาอันนั้นมาแปะ มาแต่ง ตรงนั้นนิด ตรงนี้เติมหน่อย คนมองก็มองไม่รู้ว่าจะอะไร ข้างนอกจัดให้สวย แต่ของเราจะมีทั้งความประณีต มีหลักเกณฑ์ มีมาตรฐาน มีความหมาย แบบอนุรักษ์

ไว้เลยคือจะทำแบบโบราณ โบราณ อย่างบายศรี จะมี 9 ลูก 8 ลูก เท่านั้น มันต้องมีมาตรฐานของเรา มีร้องมีรอยทำตามแบบเดิม แต่บายศรีข้างนอกคัดแปลงมาแต่เขาไม่รู้ความหมาย”

ผู้ศึกษาในฐานะที่เป็นคนหนึ่งที่ไม่มีความรู้ด้านนี้ก็อดสงสัยเรื่องความหมายที่ว่าไม่ได้ เพราะไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีความหมายใด ครูพิมบอกว่า เป็นความรู้ที่ผู้ใหญ่สอนต่อๆ กันมาแต่โบราณ ว่าเลขมงคลที่ถูกต้อง อย่างบายศรีปากชามใช้ลูก 8 ลูก 9 ข้างนอกทำ 3 และ 7 ซึ่งโบราณเลข 3 เลข 7 นั้น ไม่มี ซึ่งครูพิมบอกว่าข้างนอกเอามาจากตำราใด และผู้ทำก็ไม่ได้รู้ที่มาและความหมายเลย

จากการสังเกตและพูดคุยกับครูพิม ซึ่งผู้เขียนเข้ามาสังเกตการณ์ในห้องเรียนและพูดคุยไม่เป็นทางการกับครูพิมมาเป็นระยะเวลาเกือบ 3 ปี รวมถึงการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ จะเห็นได้ว่าครูพิมมีองค์ความรู้ในเชิงช่างชั้นครู มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์สูง ซึ่งเมื่ออยู่ในฐานะของครู ก็ถ่ายทอดความรู้ให้ลูกศิษย์อย่างเต็มที่ มีการจับมือทำ เพื่อช่วยความเข้าใจ มีการทำให้ดูและให้ทำตาม แต่สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับครูพิม คือการฝึกฝนของนักเรียน ที่ต้องฝึกฝนปฏิบัติจนเข้ามือจนเป็นธรรมชาติ การฝึก การซ้อม จะทำให้นักเรียนมีพัฒนาการดีขึ้น สำหรับการถ่ายทอดนั้น ครูพิมจะถ่ายทอดในแบบดั้งเดิมแบบโบราณ ซึ่งสำหรับพวกมาลัยในวังจะมีมาตรฐาน มีหลักเกณฑ์ที่กำกับคำว่า “ชาววัง” นั่นคือ ต้องมีความประณีต ละเอียด อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดในระบบหลักสูตรโรงเรียนนั้น ในทัศนะของครูพิมมองว่าประสิทธิภาพของการเป็นงานจะไม่เท่ากับการถ่ายทอดสู่ลูกมือที่ต้องมีการทำไปด้วยกัน และชี้แนะกันไปตามสถานการณ์จริงซึ่งในการถ่ายทอดงานช่างฝีมือแต่โบราณก็ถ่ายทอดกันด้วยวิธีนี้

ครูมัณฑนา ธนประดิษฐ์ (มัณ)

เมื่อถามถึงการฝึกเด็กในช่วงโมงแรกจะคล้ายกับครูพิม โดยเริ่มให้จับเข็มมาลัยและชวนพูดคุยถามไถ่พื้นฐานและสอนทำเป็นใบตอง เมื่อทำเป็นแล้วก็จะให้ร้อยมาลัยมะลิล้วน พอตอนหลังถึงจะให้ทำดอกข่า ซึ่งครูมัณเน้นมาก ไม่ให้ซื้อสำเร็จ ต้องทำเอง และด้วยพื้นฐานที่มีไม่เท่ากัน ครูมัณมีวิธีในการสอนที่แตกต่างกัน โดยจะเน้นคนไม่เป็น คนที่ไม่มีพื้นฐาน โดยจะปรับให้ไปด้วยกันให้ได้ อย่างไรก็ตามครูมัณจะมีวิธีที่แตกต่างจากครูพิมเล็กน้อย โดยจะมีการสอนเทคนิคเคล็ดลับที่ครูมัณเรียนรู้ด้วยตัวเองให้นักเรียน เช่นมะลิจะมีเกสรเหลือง ๆ เข้มทึมตรงนั้นจะไม่หลุดหากร้อยไปตามลำพัง ไปเรื่อย ๆ จะฉีกขาดหลุดไป หรือหากมะลิดอกหงายเราต้องคว่ำ เพราะจะทำให้ไม่เนียน ไม่แนบ มันเป็นเทคนิค เพราะหากคัดทิ้งเห็นคดๆ ก็ทิ้ง ก็น่าเสียดาย เลือกให้เท่า ๆ กัน มองด้วยสายตา เลือกหยิบดอกที่เท่ากัน คัดกรองขนาด คุปลายดอกหากทุ่ ๆ ก็ต้องให้ทุ่ ๆ ไปทั้งแถว

หากปลายดอกแหลม ๆ ก็เรียงเป็นแถวแหลมๆไป แต่ถ้าไม่เรียง จะแหลมบ้างทู่บ้าง ไม่สวย ไม่เนียน ต้องเลือกใช้เลือกทำ ซึ่งตรงนี้ครูพิมพ์ว่า “ทำงานยังไง เราก็มาสอนเด็กอย่างนั้น”

นักเรียนแต่ละคนมีพัฒนาการไม่เท่ากัน เพราะพื้นเขามาไม่เท่ากันแต่สำคัญสุดคือการใส่ใจ การฝึกฝน คนไหนเอาใจใส่งานก็จะเข้าใจ ฝีมือเขาก็ดีขึ้น บางคนร้อย ๆ ไปแล้วเบื่อ บางคนพอสอนไปแล้วรีบทำ รีบเอาวิชา บางทีครูมันมีเทคนิคนักเรียนอยากได้ รีบไปทำ ก็พัฒนาเร็วตรงนี้ เมื่อเด็กส่งผลงานแล้ว ครูมันสามารถบอกได้เลยว่าคนไหนทำถูกผิดอย่างไร ก็จะแนะนำ แก้ไข คะแนนที่ครูมันให้เด็กจึงอยู่ที่ความตั้งใจ ถึงแม้ผลงานยังออกมาไม่ดีเท่าที่ควรแต่ก็ได้คะแนนความตั้งใจ เอาใจใส่แม้วันนี้ฝีมือจะได้เท่านี้ แต่มีโอกาสพัฒนาได้มากกว่าผู้ที่ไม่ใส่ใจ

สำหรับความแตกต่างของงานในวังและงานข้างนอกครูมันได้อธิบายตามทัศนคติของครูว่า ไม่เหมือนกัน วัสดุบางอย่างที่ทางวังใช้เป็นวัสดุที่หายาก ใช้เวลานาน และต้องใช้ฝีมือมาก ๆ ข้างนอกจะไม่ใช้ เช่น พุ่ม ข้างนอกใช้โฟม เพราะต้นทุนต่ำ หาง่าย และปึกง่าย แต่ข้างในเราใช้แกนดินเล็ก ๆ ซึ่งสมัยโบราณใช้งานแบบนี้เนื่องจากมีน้ำหนักเบา และได้เห็นฝีมือของช่างผ่านงานพุ่มชัดเจน รวมถึงมีความเป็นงานฝีมือโดยแท้ ซึ่งช่างต้องผ่านการฝึกซ้ำ ๆ จนชินน้ำหนัก รู้น้ำหนักมือ และชำนาญในที่สุด มีความท้าทายเชิงช่างแฝงอยู่ในการประดิษฐ์ เมื่อเห็นครูมันใช้วิธีการสอนคือการทำให้ดู ทำให้สงสัยในการเรียนตามตำราว่าจะทำให้เด็กทำตามได้จริงหรือไม่

“การเปิดตำราไม่เหมือนที่เราอยู่ด้วยกันแบบนี้ ของพวกนี้เอาความชำนาญ จำ ครูสอนตรงไหนก็จำเลย สมมติว่าลายมันมีข้างนี้แล้ว เราดูตรงกันข้าม เพราะมันได้ข้างล่างแล้ว ข้างบนมันก็ต้องได้ เราก็ต้องดู เราขึ้นตรงไหนไว้ตรงนี้ เราก็ย้อนกลับไปดู คือดูตำรา ทำเองยังไงก็ไม่เป็น ต้องปฏิบัติเลย ร้อยให้เขาดู ครูร้อยอย่างนี้ เขาก็ร้อยตามครู จำที่ครูคิดว่าดูตำรา แล้วคนเขียนตำราเขาก็เขียนตามความเข้าใจของเขา เขียน 1 คน ก็ 1 ความเข้าใจ อย่างเปิดตำราอาหาร จะทำได้ ร้อยจริงหรือเปล่า”

ด้วยประสบการณ์ที่ครูมันสะสมมาตั้งแต่รุ่น ๆ จนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้มีฝีมือที่หาคนเทียบยาก เมื่อถ่ายทอดไปสู่รุ่นนักเรียนแล้ว ระยะเวลา 1 ปีนี้ไม่เพียงพอเป็นแน่ หากต้องเปิดหลักสูตรที่สูงขึ้นไป เช่น เสรีจากขั้นพื้นฐาน ก็มีหลักสูตรขั้นสูง ครูมันมีมุมมองดังนี้

“จากความรู้ทั้งหมดที่ครูมี เด็กได้ไปนิดๆ หน่อยๆ แต่หากจะต้องสอนกันต่อ มันก็ต้องมีเรื่องสอน แต่ให้เขาได้รับมันแบบว่าแน่นแน่นก่อน อย่าแผ่ว ฝึกฝนให้มาก ๆ ก่อน ให้ชำนาญพื้นฐานก่อน 1 ปีมันแค่ผิวโลกเอง มันต้องประสบการณ์”

ในกรณีที่มีครูหลายท่านมาสอนที่โรงเรียน ทำให้อยากทราบถึงการปล่อยถ่ายทอดให้นักเรียนนั้น จะแตกต่างกันหรือไม่ครูมัณฑลว่าแต่ละคนจะสอนเทคนิคที่ไม่เหมือนกัน เป็นเหมือน “ลีลาใคร ลีลามัน” ในระหว่างทางการสอนก็มีเคล็ดลับแตกต่างกันไป แต่สุดท้ายผลจะออกมาเหมือนกัน แล้วแต่นักเรียนลองเทคนิคใครแล้วถนัด อยู่ที่ความชำนาญที่สำคัญคือความประณีต การคัดกรองดอก จะออกมาสวยประณีตเหมือนกัน เพราะงานในวังต้องสวยประณีตตามแบบโบราณครุภัณฑ์สรุปไว้ว่า

“ครูถ่ายทอดให้หมดสามสิบรุ่นแล้ว ไม่สูญหายแน่นอน แต่ฝีมือนักเรียนจะมีแค่ไหนอยู่ที่เขาไปฝึกฝน อันนี้สำคัญ หากเขาทิ้ง ไม่เอา ที่เราให้ไปก็ได้ไม่เท่ากับเรา แต่ก็ร้อยเป็นทุกคน เด็กบางคนมีพื้นฐานมา แต่ไม่ได้ไปมากเพราะบางคนไม่รับ ถือว่ารู้มาก่อน แต่บางคนไม่รู้มาก่อนแต่พัฒนาดี เพราะเขาเปิดรับและฝึกฝน ดังนั้นการจะเป็นช่างฝีมือ ได้เลยหรือไม่ ก็อยู่ที่ตัวของผู้เรียน ถึงจะเรียนจบ 1 ปี รับประกาศนียบัตรเรียบร้อย ก็ยังเป็นช่างฝีมือชาววัง ไม่ได้ทุกคน ทำเป็นทุกคน แต่จะใช้คำว่าช่างฝีมือในวังได้เต็มทีนั้น ไม่ได้ทุกคน ต้องไปฝึกฝนเพิ่มจนกว่าฝีมือจะเป็นที่ยอมรับ นั่นก็คือผู้จ้านนั่นเอง”

ด้วยการได้รับการถ่ายทอดมาแบบชาววังแท้ๆ และในช่วงชีวิตที่ได้ทำงานฝายในนั้น ผลงานที่ครุภัณฑ์ผลิตนั้น เต็มไปด้วยความปราณีต พิถีพิถัน และถูกแบบอย่างโบราณ ตามที่ได้รับการถ่ายทอดมา รวมถึงทัศนคติในการทำงานฝีมือนั้น ต้องทำอย่างสุดฝีมือที่สุด เพราะเกี่ยวเนื่องด้วยการทำถวายสถาบันพระมหากษัตริย์ ความแตกต่างของความเป็นในวังสำหรับครุภัณฑ์จึงมีความสำคัญอย่างมาก ที่ต้องมีมาตรฐาน และช่างชาววังต้องทำส่วนประกอบของมาลัยได้ พูด่างๆ ก็ต้องร้อยเองทั้งพวง และต้องถูกต้องตามแบบสัดส่วน รวมถึงต้องรู้ความหมาย การใช้งาน โดยครุภัณฑ์เป็นอีกท่านที่คิดว่า นักเรียนที่ผ่านหลักสูตรของโรงเรียนจะได้ในขั้นประกอบอาชีพ แต่ที่จะเรียกว่าช่างฝีมือชาววังยังคงต้องฝึกฝน และสะสมประสบการณ์อีกนาน

ครุบุญเดือน ธงสั้นเทียะ หรือครุลา

เมื่อมาสอนครุลา จะถ่ายทอดไปสู่นักเรียนตามแบบที่ตนเรียนมา แต่อยู่ภายใต้หลักสูตรที่ทางโรงเรียนกำหนดไว้หลักสูตรมีช่วงเวลาการสอน แต่ทุกอย่างยืดหยุ่นได้ เช่น การเรียนทำดอกข่า อาจจะใช้เวลานานกว่าที่ตารางกำหนด เพราะต้องดูพื้นฐานของนักเรียน สำหรับลวดลายที่มีในหลักสูตรนั้น เมื่อต้องสอนนักเรียนพร้อมกัน แต่ละคนละห้อง ครุบุญเดือนก็สามารถที่จะสอนได้เลยโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องปรึกษาครูพิม เช่น ลายชกกริมมีตามหลักสูตรมีบ้างที่เพิ่มเติม เทคนิค เคล็ดลับของครุลา ในระหว่างที่ทำพบเคล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับการสอนนักเรียนในส่วนที่มีพื้นฐานไม่เท่ากัน คุณครูทั้งสามท่านก็จะมีแนวทางเหมือนๆ กันไม่ว่าจะเป็นการสอน การให้คะแนน

“ก็พยายามไปเน้นคนไม่มีพื้นฐานมากหน่อย เหมือนไปช่วยเขาเพื่อให้เขาได้เท่า ๆ เพื่อน เพราะ บางคนที่โคตไปเลย บางคนก็ยังไม่เป็น ก็ไปในส่วนของคนไม่ เป็นก่อน ส่วนการให้คะแนน ฝีมือแต่ละคนไม่เท่ากันอยู่แล้ว เกณฑ์การให้คะแนนเรามีในใจ ว่าขนาดนี้ต้องได้ประมาณนี้ ผลงานอีกระดับต้องประมาณนี้ แต่เด็ก ๆ ทุกคนส่วนมาก คะแนนสูงๆ ต่ำๆ กันอยู่แล้วตามพื้นฐานที่ไม่เท่ากัน แต่เราก็มีเกณฑ์ในใจ เพราะเด็กบางคนเขาเป็นแล้ว แต่เขาไม่รู้ตัวว่าเขาเป็น”

ด้วยความเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นเก่า ทำให้การรวมยุคสมัยเก่าและใหม่ไว้ในตัวเองของครูลาน่าสนใจมากกว่า ตนถูกสอนมาด้วยวัสดุเก่า และในขณะเดียวกันก็หันใช้วัสดุใหม่ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม งานในวังเน้นอนุรักษ์ จึงต้องถ่ายทอดให้ดั้งเดิมที่สุด สอดแทรกเทคนิคที่จะทุ่นเวลา ที่จะทำให้ผลิตงานได้เร็วขึ้น สบายกว่าเดิม ซึ่งในทัศนะของครูลาคการใช้ดอกไม้หลากหลายประกอบกัน มันเหมือนพัฒนางานแต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความดั้งเดิม สำหรับความดั้งเดิมที่พูดถึงในทัศนะของครูลาคือ วิถีของคนรุ่นเก่า ที่ยังคงอนุรักษ์อยู่ ให้เหมือนเดิมแต่ให้คงความสวยงาม ความประณีต เมื่อต้องเปรียบเทียบกับงานข้างนอกครูลาคให้ ความเห็นว่า ที่โรงเรียนยังคงความดั้งเดิมไว้ ซึ่งคือเวลาที่ใช้ วัสดุที่ใช้ ความประณีต ข้างนอกจะชอบความอลังการ ผสมกันไปหมด แต่ส่วนของในวังจะใช้ความละเอียดลงตัว ไม่ได้หวือหวา แต่ด้วยความประณีต และสวยงามอยู่นาน นักเรียนที่เป็นแล้ว จะแยกออกว่างานข้างในข้างนอก คุณที่ ความแน่น ความละเอียด

ด้วยในปัจจุบันผู้ศึกษา เคยเปิดตำราสอนทำงานฝีมือดอกไม้ ก็ได้เห็นงานที่เป็นเทคนิคเฉพาะของฝ่ายใน ได้เห็นลวดลายที่เป็นลายบังคับข้างใน นั่นหมายถึงมีลูกศิษย์ที่จบไปใน 3 รุ่นนี้ ได้นำไปถ่ายทอด และเผยแพร่ต่อ ซึ่งก็เป็นข้อดีที่งานข้างในจะไม่ตาย แต่สิ่งที่สงสัยคือ “ความดั้งเดิม” นั้นจะครบถ้วนหรือไม่ ในฐานะผู้ถ่ายทอดจากแหล่งกำเนิดงานฝีมือด้านนี้ ครูลากล่าวว่า

“เวลาสอน จะบอกว่าจุดกำเนิดอยู่ที่นี้ ชื่อเสียงอยู่ตรงนี้ ถ้าไม่บอกไม่สอน เขาจะไม่รู้ว่ามันมีอยู่จริงกับการมานั่งร้อยทีละกลีบ ไล่ทีละดอก โดยบอกวิธีการว่าต้องไล่ทีละกลีบ อย่าไปทำแบบรวบยอด ซึ่งเด็กรุ่นที่แล้วที่เราสอน เขาเอาไปทำเปิดร้านบ้าง ไปทำธุรกิจส่วนตัว เกิดอาชีพ และผลงานเป็นแบบมีหลัก มีเกณฑ์”

ครูลาคาทิ้งท้ายไว้ว่าการเรียนที่นี้ ระเบียบกฎเกณฑ์สำคัญ เด็กต้องเรียนด้วยกัน 1 ปี มีความคิด ฐานะ การศึกษาที่แตกต่างกัน การที่เขาอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน จะทำให้ไม่แข่งขันกัน จะช่วยเหลือกันได้ เพราะงานดอกไม้สด ต้องไว ทุกคนต้องช่วยกัน จะโคตเด่นไปเลย มันเป็นไปได้

การที่ต้องแต่งกายเหมือนกัน ใช้ชีวิตเหมือนกันในห้องเรียน ไม่มีเลือกปฏิบัติ ซึ่งที่ผ่านมาในห้องเรียนมีทั้งหมดมาเรียน คนว่างงานมาเรียน แม่บ้าน ไม่ได้แยกพื้นฐาน หรืออาชีพใด ๆ ทุกคนต้องพร้อมที่จะปรับพื้นฐานตามครู และช่วยเหลือเพื่อนในกลุ่มเป็นทีมเวิร์ค จากการพูดคุยทำให้เห็นว่าครูลาเป็นเหมือนภาพสะท้อนกระบวนการถ่ายทอดแบบ โบราณที่แฝงมาในยุคปัจจุบัน ซ้อนทับการถ่ายทอดในระบบของโรงเรียนผ่านหลักสูตร ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกัน ระยะเวลาในการถ่ายทอด ประสบการณ์ และฝีมือที่ได้จะต่างกัน จึงทำให้เห็นว่าวิถีการถ่ายทอดที่จะสร้างช่างฝีมือชั้นครูนั้น แตกต่างจากการสร้างช่างฝีมือชั้นประกอบอาชีพ

จากการสังเกตการณ์และพูดคุยในห้องเรียน โดยสรุปครูจะสอนการเลือกวัตถุดิบ การใช้อุปกรณ์ ในช่วงแรก จากนั้นก็จะสอนให้ร้อยมาลัยมะลิล้วนเนื่องจากให้มีพื้นฐานในการใช้อุปกรณ์ จากนั้นจะเริ่มพัฒนาให้ร้อยแบบที่ต้องพับกลีบกุหลาบ และเริ่มใส่สาย เริ่มเรียนทำส่วนประกอบต่างๆ เมื่อเริ่มคล่องแล้วจะพัฒนาต่อไปสู่การทำมาลัยดอกพุด และสุดท้ายในการเรียนทอม 2 นักเรียนจะได้ทบทวนและนำสิ่งต่างๆ ที่เรียนมาไปทำงานต่างๆ ที่มีพื้นฐานมาจากการร้อยมาลัย เช่น คลุมโต๊ะ เครื่องแขวน พานขันหมาก ฯลฯ ดังนั้นงานร้อยพวงมาลัยจึงเป็นพื้นฐานของงานช่างฝีมือดอกไม้สดโดยแท้จริง



ภาพที่ 23 นักเรียนช่วยกันประดิษฐ์คลุมโต๊ะ (ซ้าย) งานเครื่องแขวนพัฒนามาจากงานร้อยมาลัย (ขวา)

เรื่องราวการถ่ายทอดความรู้ของช่างไปสู่ผู้เรียนในชั้นเรียนของครูช่างทั้ง 3 ท่านจะมีความสอดคล้องกันภายใต้หลักสูตรเดียวกัน และองค์ความรู้ในตัวครูที่ใกล้เคียงกัน สรุปได้ว่าการสอนจะเป็นไปตามที่หลักสูตรกำหนดเป็นหลัก ตามระยะเวลาที่มีตารางสอนกำกับไว้ อย่างไรก็ตามสามารถยืดหยุ่นได้ตามวิจารณญาณของครูผู้สอน เช่น หากเด็กนักเรียนทำดอกไม้ไม่ได้ตามเวลาคือ

2 วัน สามารถขยับเป็น 3 วันได้ และการสอนจะเริ่มจากขั้นพื้นฐาน เช่น การรู้จัก การเลือกใช้วัสดุ การใช้อุปกรณ์เสริม ปรับความเค้นของร่างกาย ถ่ายทอดความเป็นงานในวังตั้งแต่ชั่วโมงแรกๆ ให้เด็กซึมซับและรับรู้ถึงคุณค่าความเฉพาะของงานในวัง เช่น ความประณีต การบรรจุร้อยยี่ห้านงานเรียบร้อยที่สุด ผู้ศึกษามองว่าเมื่อได้กรับรู้คุณค่า ทำให้ต้องพยายามฝึกฝีมือให้ได้มาตรฐานเพื่อจะเป็นหนึ่งในคุณค่านี และแม้จะมีพื้นฐานไม่เท่ากันครูทั้ง 3 จะมีวิธีการเฉพาะในโรงเรียนนี้เพื่อช่วยปรับพื้นฐานให้ใกล้เคียงกันที่สุด คือการทำให้ดูให้นักเรียนทำตามทีละขั้นตอน หากยังไม่ได้ครูจะจับมือทำเหมือนสอนเขียน ก.ไก่ ซึ่งนักเรียนจะใช้จังหวะของร่างกาย ของมือ น้ำหนักมือทุกอย่างในขณะที่ครูจับมือทำ ซึ่งภาพแบบนี้จะเกิดขึ้นในเทอมแรกคือขั้นพื้นฐานเท่านั้น พอเข้าสู่เทอมปลาย เด็กนักเรียนเริ่มมีจังหวะมือของตนเองจะเรียนขั้นสูง เป็นการนำวิชาต่างๆ ในเทอม 1 มาประกอบงานที่ยากขึ้น เช่น การร้อยมาลัยดอกพุดซึ่งดอกเล็กร้อยยาก หรือการแต่งตัวมาลัยด้วยช่อเอื้อง ฯลฯ

สิ่งที่ครูทั้ง 3 ท่าน เห็นตรงกันคือ การเรียนในห้องเรียนสามารถสร้างช่างฝีมือได้ในชั้นประกอบอาชีพ ซึ่งหากมองตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียนคือการเผยแพร่ผลงานด้านช่างฝีมือดอกไม้ไม้สด และผู้เรียนสามารถนำความรู้และทักษะจากงานช่างดอกไม้ไม้สดไปใช้ประกอบอาชีพ นับว่าบรรลุวัตถุประสงค์ เนื่องจากนักเรียนที่จบการศึกษา 1 ปี สามารถเป็นช่างฝีมือชั้นประกอบอาชีพได้ แต่หากให้เป็นระดับช่างฝีมือชั้นชำนาญการยังไม่สามารถสร้างได้ภายใต้หลักสูตรในห้องเรียน เนื่องจากวิธีการถ่ายทอด ระยะเวลา ประสบการณ์ในการฝึกต่างกัน อย่างไรก็ตามนักเรียนที่ผ่านหลักสูตร 1 ปี หรือศิษย์เก่าสามารถนำมาสร้างเป็นช่างฝีมือชั้นสูงได้โดยต้องเข้าสู่วิธีการถ่ายทอดแบบโบราณถึงจะได้ประสิทธิผลอย่างสูงสุด

สิ่งที่ผู้ศึกษาสรุปได้จากข้อมูลในชั้นเรียนผ่านวิธีการสอนของครูช่างในแผนกวิชาช่างฝีมือดอกไม้ไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) สิ่งสำคัญหัวใจหลักการสอนของครูทุกท่านที่ถ่ายทอดไปในชั้นเรียนให้กับนักเรียนทุกรุ่น เป็นเหมือนหลักบรรทัดฐานในการสอนคือ กฎระเบียบ ภาษากาย รูปแบบและเทคนิค การปฏิบัติซ้ำ

กฎระเบียบ

ระเบียบในที่นี้เป็นทั้งระเบียบรูปธรรมและระเบียบนามธรรม ระเบียบรูปธรรมนั้นคือกฎระเบียบที่ระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกลุ่มนักเรียน เช่น การเข้า – ออกเขตพระราชฐานชั้นในการแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งหากนักเรียนทำผิดในกฎระเบียบ เห็นได้โดยง่ายและมีการลงโทษได้ตามระเบียบ แต่ในส่วนระเบียบนามธรรมคือจารีต ประเพณีปฏิบัติฝ่ายใน ที่ครูจะค่อย ๆ สอดแทรกผ่านการถ่ายทอดงานมาลัยให้นักเรียนซึมซับด้วย เช่น ธรรมเนียมการวางประพุดติดนในวัง ไม่เดินหัวเราะ หรือพูดคุยเสียงดัง เคารพสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีทัศนคติที่ดีต่อการเรียน ต่อสิ่งแวดล้อมทุกสิ่งแม้จะไม่มียกโทษเป็นรูปธรรมแบบกฎต่าง ๆ แต่เป็นเรื่องความผิดทางจิตใจ ที่เรียกว่าผิด

ธรรมเนียม ผู้ศึกษามองว่านี่คือลักษณะพิเศษเฉพาะของโรงเรียนในวัง ไม่ว่าจะเป็โรงเรียนในวังชาย วิทยาลัยช่างทองหลวงกาญจนานิกษก ที่อยู่ในพื้นที่เขตวังล้วนถูกปลูกฝังและถ่ายทอดความเป็นเฉพาะ ความเป็นช่างชนชั้น ที่ทำให้ความรู้สึกของผู้เรียนแตกต่างจากการเรียนศิลปหัตถกรรมใด ๆ ภายนอกวัง เป็นเหมือนช่างของหลวง ช่างฝีมือชั้นสูง ที่ทำให้บุคลิกภายนอก การวางตนแตกต่างจากช่างพื้นบ้านทั่วไป เป็นวิถีปฏิบัติอย่างหนึ่งผ่านห้องเรียน ซึ่งจาริต ประเพณีต่างๆ นี้ในทัศนะของผู้ศึกษามองว่าคือความรู้ชนิดหนึ่ง

ภาษากาย

สิ่งที่ผู้ศึกษาสังเกตเห็นในระหว่างการสอนคือครูทุกท่านมีการจับมือนักเรียนทำ ครูให้เหตุผลว่าเป็นการช่วยให้นักเรียนเข้าใจง่ายขึ้น เกิดทักษะได้มากขึ้น และที่น่าสนใจคือนักเรียนที่ครูจับมือทำ เกิดความเข้าใจและทำต่อไปเองได้ เหมือนร่างกายเรียนรู้จังหวะตามที่ครูจับ หากเปรียบเทียบกับการใช้ร่างกายในการเรียน สิ่งนี้คือการเตรียมร่างกายอย่างหนึ่งของช่างฝีมือในทัศนะของผู้ศึกษา

ภาษากายที่ใช้กันในห้องเรียนร้อยมาลัยนี้ไม่เพียงแต่การจับมือทำ แต่มีการทำให้ดู ครูใช้ตัวเองเป็นแบบให้นักเรียนฝึกทำและให้นักเรียนทำตามไปพร้อมกัน พร้อมทั้งให้จำไม่ว่าจะเป็นครูพิมพ์ ครูมัน หรือแม้แต่ครูลา ทำให้เห็นว่าเป็นส่วนที่สำคัญของการสอน เป็นการสื่อสารกันแบบที่ไม่สามารถจะอธิบายเป็นคำพูดได้ลึกซึ้งเท่าเท่าทาง หรือบางครั้งจะมีศัพท์เฉพาะเช่น การคว่ำดอก ปลายแหลม ๆ ปลายทู่ ๆ ผู้ศึกษาหรือแม้แต่ักเรียนเมื่อได้ยีนครั้งแรกจะไม่เข้าใจ ตีความหมายกันไปคนละทาง แต่ครูจะอธิบายพร้อมทั้งจับดอกไม้ให้ดูประกอบจึงเกิดความเข้าใจ และเรียนรู้วิธีการไปโดยอัตโนมัติ เมื่อผู้ศึกษาถามถึงการเรียน โดยใช้ตำรา คำตอบที่ได้จากครูคือการเรียนเป็นช่างไม่ใช่เรื่องของตำรา แต่เป็นเรื่องของการปฏิบัติที่ทำกันมาแต่โบราณ เพราะมีสิ่งพิเศษที่ถ่ายทอดไปในงานที่เป็นเรื่องของความรู้สึกที่ตำราไม่สามารถอธิบายเป็นอารมณ์และรสนิยมของ “ลักษณะความงาม” ของงานได้ เพราะลักษณะความงามนั้นเป็นเรื่องของการยอมรับจากสังคมช่างหรือสังคมฝ่ายในยกย่องเป็นความงาม



ภาพที่ 24 บรรยากาศ ครูแต่ละท่านสอน โดยการทำให้ดู และการจับมือนักเรียน
จับจีบดอกข่า, 2558

รูปแบบและเทคนิค

การใช้งานพวงมาลัยของในวังสมัยก่อน จะไม่มีการกำหนดรูปแบบไม่มีการจำกัดการสร้างสรรค์ผลงาน มีการพัฒนาผลงานรูปแบบเสมอ สิ่งที่กำหนดไม่ใช่รูปแบบของมาลัยแต่เป็นรูปแบบของฝีมือ คือการทำด้วยมือช่างอย่างพิถีพิถัน ประณีตและอาศัยทักษะและเทคนิคต่าง ๆ ที่ครูได้เรียนรู้มาด้วยตัวเองจนเกิดเป็นความรู้และเทคนิคที่นำมาถ่ายทอดต่อ ซึ่งรูปแบบของฝีมือที่ผู้ศึกษามองเห็นนี้ จะมีความสวยงามในแบบของแต่ละท่านบนพื้นฐานของความประณีต การใช้วิธีการร้อยที่ให้เวลากับการประดิษฐ์อย่างพอเพียง ไม่ว่าจะเป็นการคัดัดัดถุดิบ การคิดวิธีที่ผลงานจะอยู่ได้ยาวนาน และคงทน เพียงแต่ต้องรู้จักัดถุดิบ มีการประยุกต์ัดถุดิบที่มีให้เพียงพอ ให้สวยงามและประดิษฐ์ออกมาอย่างสุดฝีมือ ส่วนรูปแบบของพวงมาลัยที่ถูกใช้แทนความ “เป็น” ของนักเรียนแบบรูปธรรมเป็นเพียงภาพแทนความรู้ที่มีกรอบการศึกษาครอบอยู่ แต่รูปแบบที่แท้จริงที่ถ่ายทอดและซึมซับต่อกันในห้องเรียนคือรูปแบบของฝีมือไม่ใช่รูปแบบของมาลัย สอดคล้องกับสิ่งที่ผู้ศึกษาตีความว่าทรัพยากรวัฒนธรรมงานพวงมาลัย ไม่ใช่พวงมาลัย แต่คือฝีมือช่างร้อยพวงมาลัย

การปฏิบัติซ้ำ

สิ่งที่ครูทั้งสามต่างให้ความสำคัญคือการฝึกฝน หรือการปฏิบัติซ้ำๆ ถึงจะไปสู่การเป็นช่างชำนาญการได้ การที่นักเรียนพบครูเฉพาะในห้องเรียนเพียงไม่กี่ชั่วโมงต่อวันเป็นเวลาที่ไม่เพียงพอที่จะสร้างความชำนาญให้ตัวเองได้ ครูเพียงแค่สอนวิธีการ นักเรียนต้องไปฝึกหัดต่อที่บ้าน หรือเมื่อมีเวลา ซึ่งการปฏิบัติซ้ำๆ จนร่างกายเคยชิน หรือเรียกภาษาช่างว่า “เข้ามือ” นั้น ต้องอาศัยร่างกายที่อดทนเพื่อไปสู่ความชำนาญที่ร้อยได้ราวธรรมชาติ นั่นคือร่างกายจดจำจังหวะ นิ้วมือจดจำ

น้ำหนัก ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยการฝึกกระโดดเดี่ยว หรือการฝึกบัลเลย์ ที่สุดท้ายการฝึกฝน และปฏิบัติซ้ำคือการทบทวนความรู้ที่ซึมซับมาผ่านร่างกายที่ทำซ้ำจนชำนาญ และปฏิบัติออกมาราวธรรมชาติ แต่นั่นคือการแสดงออกของร่างที่ผ่านการฝึกฝนจนชำนาญนั่นเอง

นักเรียนช่างวังหญิง: ผ่านห้องเรียนวิชาช่างฝีมือดอกไม้สด

ผู้ศึกษาได้ใช้เวลาในการสังเกตการณ์ในชั้นเรียนเป็นเวลา 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 – พ.ศ. 256 จึงมีโอกาสดูคุยกับนักเรียน 3 รุ่น โดยในปี พ.ศ. 2557 - 2558 ผู้ศึกษาเข้าสังเกตการณ์เพื่อเป็นข้อมูลแบบภาพกว้างเพื่อความชัดเจนและแม่นยำของข้อมูล และเพิ่มความคุ้นเคยระหว่างผู้ศึกษาและครูช่าง ซึ่งการได้พบปะ คุ้นเคย และพูดคุยกับนักเรียนมีการเริ่มต้นที่เหมือนกัน คือเข้าสู่ขั้นตอนการคัดเลือก ที่มีการจัดการสอบสัมภาษณ์ โดยผู้บริหารและครูของทางโรงเรียน มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้มีสิทธิในการสอบ ตรวจสอบคุณสมบัติ สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงการเริ่มต้นพาดตนเองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ แต่เหตุผลที่พาให้พวกเขาไปที่นั่นคือสิ่งที่น่าสนใจ

เส้นทางการเป็นช่างฝีมือดอกไม้สดนั้น สำหรับผู้มีความฝันและผู้ที่ยื่นขอผลงานทางด้านนี้ โดยบางคนมีภูมิหลัง แรงบันดาลใจบางอย่างขับเคลื่อนให้ก้าวเท้าเข้ามาสมัคร และคัดเลือกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของบทเรียน ในบทบาทของนักเรียนช่าง เช่นความประทับใจในวัยเด็ก การมองเห็นช่องทางสร้างอาชีพ การสร้างคุณค่าให้ตัวเอง การต่อยอดฝีมือ สิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายในของผู้เข้ามามีส่วนร่วม ในวิถีการฝึกหัดในฐานะนักเรียนภายใต้บริบทของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นี้เหมือนสิ่งที่สร้างความมุ่งมั่น ความตั้งใจ และยอมรับในกฎ กติกา ของการเรียนการสอนทุกอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ หรือ “ฝีมือ” เป็นของตนเองโดยเฉพาะภายใต้ชื่อเสียง ความเป็นต้นกำเนิดของงานทางด้านนี้ รวมถึงใบประกาศนียบัตรที่จะได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นเหมือนรูปธรรมสิ่งตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ ความมีอยู่จริง และสัมผัสได้ของความเป็นฝีมือชาววัง และวิถีการสร้างช่างฝีมือแบบชาววัง

ศิษย์ปัจจุบัน

ผู้ศึกษาเลือกสัมภาษณ์แบบเชิงลึกนักเรียนรุ่นที่ 3 ปีพ.ศ. 2559 เมื่อใช้เวลานั่งคุยไปที่ละกลุ่ม ชวนพูดคุยแบบภาพรวม เท่าที่จะไม่รบกวนสมาธิของผู้เรียน เพราะงานดอกไม้สด ต้องรวดเร็ว ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความตั้งใจของนักเรียน แต่ผลงานก็จะดูแตกต่างกันไป บางคนก็สามารถทำให้เสร็จได้ตามเวลา บางคนก็ยังคงค่อย ๆ ทำไป เป็นไปตามพื้นฐานของแต่ละคน ผู้เขียนจึงคิดว่าหากต้องเลือกนักเรียนสักคนมาพูดคุยด้วย ก็จะไม่สามารถรู้ได้ว่าคนใด มีที่มา แรงบันดาลใจ และประสบการณ์อะไรมา จึงได้ทำแบบสอบถามเพื่อสำรวจข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อช่วยในการ

เลือกนักเรียนที่มีความน่าสนใจ เป็นไปในแนวทางที่ใกล้เคียงกับทฤษฎีที่ผู้เขียนใช้ได้นักเรียนที่น่าสนใจ ดังนี้

รักษ์สุดา มังคะรัตน์ สายเลือดแม่ค้าปากคลองตลาด

กวาง อายุ 24 ปี เป็นนักเรียนที่คล่องแคล่ว ทั้งการจับเข็ม การจับดอกร มีความกระฉับกระเฉง และคุ้นเคยกับงานมาลัย และที่สำคัญ เป็นผู้รับอาสาเพื่อนในห้อง หาซื้อวัตถุดิบของห้อง แล้วมาแบ่งกัน ผู้ศึกษารู้สึกสะดุดตากับความคุ้นเคยที่มีต่องานมาลัย และตลาดปากคลอง ซึ่งเมื่อได้พูดคุยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เพิ่มความสนใจมากขึ้นครอบครัวกวางค้าขายอยู่ที่ปากคลองตลาด ขายมะลิ และดอกดาวเรือง ขายปลีก และร้อยเป็นพวงขาย เมื่อทำพวงมาลัยขายอยู่แล้ว ก็หมายถึงร้อยมาลัยเป็นอยู่แล้ว เพราะทำเป็นอาชีพ ในการร้อยมาลัยของกวางไม่ได้เรียน แต่เป็นเพราะพ่อแม่ขาย จึงต้องช่วยแม่ร้อยทำไปด้วยกัน ส่วนใหญ่ร้อยดาวเรือง ร้อยแบบง่าย ๆ เน้นขายเร็ว

เมื่อทำมาลัยขายอยู่แล้ว การที่กวางสมัครเข้ามาเรียนในวังหญิง จึงน่าสนใจมาก เพราะแม่ค้าที่ร้อยมาลัยขายอยู่ปากคลองตลาด หันมาเรียนร้อยมาลัยชาววัง ที่ต้องใช้เวลาในการเรียนถึง 1 ปี เหตุจูงใจ สิ่งที่ชักนำกวางมาสู่ความเป็นนักเรียนในวัง เพราะเคยเห็นพวงมาลัยจากในวังทำให้เกิดความประทับใจ

“เคยเห็นพวงมาลัยในวัง เป็นมาลัยข้อพระกร ร้อยด้วยดอกพุด เขาบอกของในวัง หนูก็สนใจว่ามันทำยังไง ก็สวยมาก เป็นแรงบันดาลใจ ก็เลยไปหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เขากำลังเปิดรับสมัคร เลยขอพ่อแม่สมัคร ซึ่งเขาก็บอกดีแล้วจะได้เอาไปต่อยอด และคิดว่าขายแบบที่เคยทำมันจำเจไป หาแบบที่มันน่าจะดีกว่านี้” (สัมภาษณ์, 2559)

เมื่อคนที่ร้อยขายจนมีความเคยชินในแบบของตน ต้องมาเริ่มเรียนใหม่กับเพื่อนอีก 29 คน ที่พื้นฐานต่างกันจึงเกิดเป็นการปรับตัวกวางเหมือนเริ่มต้นใหม่ เริ่มต้นด้วยการจับเข็มที่เคยถนัด จับด้านขวา มาจับด้านซ้าย ซึ่งกวางยอมรับว่าไม่ค่อยถนัดต้องปรับตัวการจับกลีบลิ้นทำยากแม้แต่ศัพท์เรียกส่วนประกอบของมาลัยก็ใช้คนละคำกับตลาด เช่น ซีก ในวังเรียกคุณหญิง กวางต้องปรับใช้ศัพท์ให้ถูกสถานที่ ผู้ศึกษามองว่าการมีศัพท์เรียกที่แตกต่างเฉพาะของในวัง ทำให้ความรู้สึของผู้เรียกแตกต่างกันไปด้วย เพราะกวางเรียกว่า “คนละภาษากัน” ในเรื่องพื้นฐานกวางร้อยพวงมาลัยมะลิขายเมื่อเรียนชั่วโมงมาลัยมะลิลิ้นกวางพอทำได้ แต่พอมาจับจีบกุหลาบกวางพบว่าเป็นยากกว่าการร้อยมะลิ สุดท้ายด้วยความตั้งใจ ก็เลยพยายามฝึกฝน และพัฒนาขึ้นมาจนเริ่มทำได้และเห็นความแตกต่างในการร้อยพวงมาลัยข้างในและข้างนอกเนื่องจากในวังสอนให้ทำส่วนประกอบของมาลัยเองทุกขั้นตอน ไม่มีการซื้อมาประกอบเหมือนข้างนอก “วังมีรายละเอียดมากกว่า ทำยากกว่า

ที่ร้อยขายที่ร้านก็ไปซื้อส่วนประกอบมาประกอบกับพวกมะลิ เมื่อมาเรียนต้องทำส่วนประกอบเองอย่างดอกข่า ซึ่งทำยากมาก แต่เมื่อทำได้เราจะภูมิใจ และสวยกว่าซื้อข้างนอกด้วย”

เมื่อเริ่มปรับตัว และเริ่มเรียนกับในวังแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นคือการมองงานที่ต่างไป เมื่อกลับไปมองพวกมาลัยที่ตลาดจากที่ก่อนมาเรียนมองว่าแบบสวย อย่างที่เคยคิดว่าร้อยยากแต่พอได้เห็นอีกครั้ง ได้สังเกตงานใกล้ ๆ จะมีรายละเอียดที่ไม่เท่ากับในวัง โดยคิดว่าความสวยก็อาจสวยคนละแบบ แต่สิ่งที่กวางมองว่ามันยังไม่ใช่เพราะมองที่ความประณีต ละเอียด หรือที่กวางเรียกว่า “เนียบ” จะต่างจากของในวัง “ของในวังสวยกว่า ก็มันก็อาจสวยคนละแบบ แต่เรามองว่ามันไม่ใช่ เราจะมองที่ความเนียบ ในวังเน้นความเนียบ” นอกจากเรื่องความละเอียดของการร้อยแล้ว ในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ที่ของในวังใช้ก็จะแตกต่างจากของที่ใช้ในตลาด เช่น เชือกด้าย ที่ตลาดใช้เชือกฟาง เพราะราคาถูกกว่าไม่ต้องการเพิ่มต้นทุน และเสียเวลานื่องจากด้ายจะเส้นเล็กกว่าคนตลาดคิดว่ามันช้า “ไม่ทันทำมาหากิน” ด้วยความเป็นในวัง จากที่กวางเคยเป็นคนนอก แล้ววันหนึ่ง ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของในวัง ความรู้สึกที่มียอมไม่ธรรมดา

“รู้สึกภูมิใจมาก กว่าจะมาสมัครได้ กว่าจะสัมภาษณ์ กว่าจะมาติด 1 ใน 3 คนอีก แล้วยังได้เรียนกับครูในวัง เขาทำให้เราเข้าใจง่าย อย่างสมัยที่เรายังไม่ได้เรียน ถ้าเราคิดว่าเราเป็นแล้ว ไม่ต้องเรียนแล้ว แต่ที่จริง ถ้าเป็นแล้วยังมาเรียนจะยิ่งได้ เพราะว่าคุณรู้มันแตกต่างกัน อย่างที่เราไม่รู้มา อาจจะไม่ถูกต้อง ในวังจะสอนอีกแบบ อย่างการจับจีบที่นี้ก็ละเอียดแล้ว ที่ตลาดเขาร้อยแบบพับยังงี้ก็ได้ให้มันเป็นพวกออกมา อย่างดอกข่าแต่ก่อนก็ไม่รู้ว่าแบบไหนสวย ก็ไปซื้อเขามาประกอบ พอในวังสอนทำเอง กลับไปก็ไปนั่งฝึกที่ตลาด คนเดินผ่านไปมาเห็นก็ทัก เดี่ยวเขาก็สั่งเราเอง”

สำหรับกระบวนการในการทำ เมื่อได้เรียนรู้ของในวัง สิ่งทีกวางได้เห็นความแตกต่างคือขั้นตอนในการทำ ซึ่งของในวังกว่าจะร้อยเสร็จแต่ละพวงจะใช้เวลาาน เนื่องจากพิธีพิถันทุกขั้นตอน ตั้งแต่คัดขนาดของดอก การทำส่วนประกอบที่ต้องทำเองทั้งพวง ทุกส่วนประกอบทั้งตัวพวง อุบะ ดอกข่า และช่อเอื้อง “เราจะต้องทำเองทั้งพวง ทุกส่วนประกอบ ทั้งตัวพวง อุบะ ดอกข่า และช่อเอื้อง อย่างช่อเอื้องนี้ ปากคลองไม่มีขาย ต้องสั่ง และถ้าไม่ใช่ในวังก็จะรายละเอียดไม่สวย แค่ว่าแต่ไม่สวยจับใจ” เมื่อให้เปรียบเทียบกับการเปิดตำราสอนทำพวงมาลัย กวางให้ความเห็นว่า หากไม่มีครู มีแต่หนังสือก็ไม่สามารถร้อยได้ “ไม่มีคนมาจับมือพุดง่าย ๆ อันนี้แบบตัวต่อตัวก็ว่าได้ เพราะว่าเราคนไม่เคย แบบทำไม่เป็นก็ไปถามครูได้” สุดท้ายแล้วสำหรับกวางงานมาลัย จะร้อย

ให้เป็นและสวยงามต้องใช้วิธีการสอนแบบที่ครูในวังสอน คือการจับมือทำ และการทำให้ดูเป็นตัวอย่างและทำไปพร้อมกัน อย่างที่กวางเรียกว่า “ทำกันเห็น ๆ ตาม ๆ กันไป”

ด้วยความที่กวางยังมีอาชีพร้อยดอกไม้ขาย ช่วงเวลาเย็นเปิดร้าน ก็ได้นำผลงานที่ทำส่งในชั้นเรียน ไปลองเพิ่มมูลค่าดูบ้างแล้ว “เราก้ทำส่งครูแบบสุดฝีมือมีนะ พอส่งเสร็จครูก็ให้ เอาไปวางขายที่ร้านก็ขายได้ แต่เราก้ไม่ตั้งราคาแพง แค่เป็นค่าซื้ออุปกรณ์มาเรียน และอยากทดสอบดูว่าฝีมือเราขายได้ไหม ก็ได้ผล ขายได้ เราก้ขายไป 15 บาท เขาบอกสวยดีไม่เหมือนในตลาดที่วางทั่วไป” สิหน้าตอนนั้นของกวางเต็มไปด้วยความภูมิใจ แววตาเป็นประกาย ส่งยิ้มให้ผู้ศึกษา

พุดวิดี ฐิติคุณานนท์ ทายาทพราหมณ์หลวง

กิก อายุ 16 ปีผู้เขียนสนใจเพราะมีอายุเพียง 16 ปี และกำลังเรียนอยู่วิทยาลัยเทคโนโลยี จิตรลดา ชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพปีที่ 2 แต่ยอมหยุดการเรียน 1 ปี เพื่อมาเรียนงานช่างฝีมือดอกไม้สดโดยเฉพาะ ทำให้ผู้เขียนเลือกที่จะพุดคุยเป็นคนต่อไปว่างานช่างฝีมือนี้ มีความสำคัญต่อกี่มาก ขนาดยอมไปเข้าชั้นและจบไม่พร้อมเพื่อนในรุ่นที่ โรงเรียนเซิวหรือ ซึ่งเมื่อได้พุดคุยแล้ว ผู้เขียนถึงเข้าใจ คำว่า “เรียนสร้างอาชีพ” เป็นอย่างดี

“คุณลุงเป็นพราหมณ์หลวง ช่วงนี้งานเขาเยอะมาก แล้วเขาก็ต้องหาพวกของ เช่น พวงมาลัย ทีละ 1 พวง 2 พวง บายศรีหลายๆ คู่ ลุงเลยอยากให้มีรายได้ และลุงก็อยากได้ของฝีมือหน่อย ก็เลยให้มาเรียนในวังหลวง เพราะที่นี้เนียบ ไม่เหมือนตามปากคลอง ก็สัมผัสดีศรีงาน ไทรพราหมณ์ ตัวหนูเองก็ชอบ เพราะอย่างเครื่องสังเวทพวกนี้หนูก็เป็นคนจัด พวกบายศรี หรือดอกไม้ แต่เราทำไม่เป็น ก็ต้องไปซื้อเขามาแล้วเอามาจัดโต๊ะ หากมาเรียนก็มองแล้วว่า ยังไงเราเอาไปทำมาหากินได้แน่นอน”

จากประสบการณ์การซื้อพวงมาลัยจากปากคลองมาสู่คนร้อยมาลัยชาววังก็ก็ให้เห็นความแตกต่างด้วยตัวเอง ได้รู้วิธีการร้อย และชื่อเรียกพวงมาลัย เช่น วิธีการร้อยมาลัยเกลียว และการสอนครูจะสอนให้ละเอียด และพิถีพิถันหรือ “เนียบ” เมื่อผ่านมือและผ่านขั้นตอนการเรียน เมื่อไปเห็นช่างนอกร้อยจะเห็นชัดเจนว่าต่างกัน เช่น ช่างนอกร้อยมาลัยมะลิจะไม่มีการคัดเลือกขนาดจะร้อยสลับเล็กใหญ่ไปเลย ซึ่งตลาดไม่สามารถมาคัดทิ้งได้ ต้องใช้ทุกดอก และเสียเวลามากในการคัดกรอง แต่ในงานของพราหมณ์ที่กิกต้องนำไปใช้ ต้องการความสวยและใช้ฝีมือ จึงต้องมาเรียนเพื่อทำเอง เมื่อถามถึงครูผู้สอนที่เป็นนางในตัวจริง ก็ก็มีสิหน้าตื่นตื่นขณะเล่าให้ผู้ศึกษาฟัง “ตอนแรกนึกว่าเป็นอาจารย์จากช่างนอกเหมือน โรงเรียนแบบของ กทม. พอได้เข้ามารู้ลึกดี ตื่นเต้นดี นางในวังหลวงมาเป็นครู” ซึ่งครูนางในมีวิธีการสอนที่กิกชื่นชอบมานั้นคือการบอกตรงๆ ว่ายังต้องแก้ตรงไหนอย่างไร “ไปแก้ตรงนี้มาหน่อย ขึ้นออกมาเยอะไป มันทำให้เรามองเป็นว่าลักษณะ

ความสวยคืออะไร คือแบบไหน ไม่สวยคืออะไร แล้วครูก็จะแนะนำให้แก่ใจ แบบตัวต่อตัวเลยแล้ว ไม่หวังความรู้เลย ครูจับมือเย็บเข้าไปเลยแบบนี้ ซึ่งตอนแรกหนูก็รู้สึกว่าจะทำไมต้องละเอียดขนาดนี้ แต่พอเราไม่ละเอียดทำออกมาก็ไม่สวยจริงๆ เราเองก็รู้สึกเองว่าไม่สวย”

ความพิถีพิถันในการทำ และความประณีตนี้ ก็ทำให้ใช้เวลาอย่างมากต่อผลงานหนึ่งชิ้น ซึ่งก็จะมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือนำไปประกอบอาชีพสร้างรายได้ หากถึงเวลานั้น ผู้เขียนก็อดคิดไม่ได้ว่า ด้วยความเร่งรีบและเวลาบังคับ ก็จะต้องลดขั้นตอนและความละเอียดลงหรือไม่ “หนูว่ารักษามาตรฐานดีกว่า เพราะว่าถ้าทำเหมือนที่อื่น คนเขาก็ไปซื้อที่อื่นได้ คือเราอาจลดต้นทุนด้านอื่นได้ แต่ฝีมือเราก็ต้องทำให้ดีเหมือนเดิม”

ขวัญเรือน จันทร์ตรง เซฟที่หันเหชีวิตมาเรียนช่าง

เบลล์ อายุ 22 ปีจบปริญญาตรีจากวิทยาลัยดุสิตธานี แผนกอาหาร เป็นวิทยาลัยในเครือโรงแรมดุสิตธานี เปิดเป็นวิทยาลัยสอนอาหารโดยตรง แต่มีความสนใจทางด้านงานช่างฝีมือดอกไม้ ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนในวังมีแผนกอาหาร ผู้เขียนจึงสนใจ ซึ่งแรงบันดาลใจของเบลล์เกิดจากการได้เห็นผลงานของในวังจากงานแต่งงานของเพื่อน เป็นชุดพานขันหมาก สวยประทับใจมาก สอบถามเพื่อนได้ความว่าจ้างคนที่จบจากในวังทำให้ จึงเกิดความตั้งใจที่จะมาเรียนที่นี่และคาดหวังจะเปิดร้านเมื่อเรียนจบแต่เพราะจบทางด้านอาหารมา จึงห่างไกลจากประสบการณ์การจับเข็มร้อยมาลัย เบลล์ยอมรับว่าต้องเรียนรู้ตั้งแต่ศูนย์

“หนูไม่เคยจับเข็มเลยคิดว่า ยากมาก จับเข็มไม่เท่าไรที่ยากคือเวลาพับกลีบตอนแรก ๆ พับกลีบकुหลาบไม่เป็นเลย ทำอยู่เป็นชั่วโมง ดอกขาดอกหนึ่งใช้เวลาทำงานถึงสามทุ่ม อาจารย์ใจเย็นมาก จับมือทำเลย ถ้าไม่ได้อาจารย์มาจับมือนี้อาจทำไม่เป็นเลย วันแรกหนูแทบจะปาทิ้ง จริงๆ ค่ะ ยากมากดอกข่า เราก็พับของเราไปเรื่อย ๆ ไม่เป็นสักที อาจารย์มาจับมือ อ้าวกลีบอันนี้ไม่ใช่ ก็เท่ากับที่ผ่านมา ทำให้ไม่ถูก อาจารย์เข้ามาเราก็เกิดความเข้าใจตรงนั้นเลย เพราะอาจารย์จะช้าอยู่นกว่าเราจะได้ ทำให้เราดูให้เราทำตาม จนกว่าเราจะทำได้”

ด้วยพื้นฐานทางด้านอาหารที่เรียนมา หากพูดถึงเคล็ดลับ หรือสูตรพิเศษต่าง ๆ เมื่อต้องเปรียบเทียบกัน เบลล์มองว่าอาหารง่ายกว่าเพราะงานดอกไม้ใช้ฝีมือ สำหรับอาหารพวกเคล็ดลับจะเป็นพวกปรุงรส วัตถุดิบ แต่ตรงนี้เหมือนครูแต่ละท่านมีเคล็ดลับไม่เหมือนกัน ให้ความหลากหลาย เช่น การสอนจับจีบที่มีเคล็ดลับเป็นของตนเอง หรือดอกข่า ครู 3 ท่าน ไม่เหมือนกันแต่ออกมาเหมือนกัน ต่างกันที่เทคนิคตอนทำ เบลล์ได้ลองฝึกทำทั้ง 3 แบบ และสุดท้ายเราก็เลือกแบบที่ตนถนัดที่สุดพร้อมทั้งกลับไปฝึกทุกวันเพื่อให้ชำนาญและไม่ลืม ซึ่งเบลล์เรียนอาหาร จึงมี

ลักษณะพิเศษกว่าคนอื่นตรงที่ต้องค้นหาเคล็ดลับอยู่ตลอดเวลาตามวิธีการปรุงอาหาร และเมื่อมาถึงงานดอกไม้ เบลล์ก็ได้สังเคราะห์วิธีทำออกมาเป็นเทคนิคของตัวเอง“ส่วนมากหนูจะหาวิธีการแบบทำให้เร็ว สมมติอาจารย์บอกจะขึ้นมาลัยอันนี้ เราก็ดูแล้วว่าต่อไปต้องทำดอกขา ทำอุบะรอยเลย ทำมาลัยซิกโรไว้เลย พอมาถึงก็ประกอบจะได้ส่งเร็ว ๆ คือคิดความเร็วมาจากการเรียนทำอาหาร มันต้องเร็ว ซ้ำไม่ได้ เราถูกสอนมาให้คิดอยู่ตลอดเวลาแข่งกับเวลา ระหว่างรอน้ำเดือด เราก็จัดจานไปก่อน เพราะไม่อย่างนั้นไม่ทันกินค่ะ แต่ก็ต้องปรับเข้าหาดอกไม้ด้วยเหมือนกันค่ะ เพราะอย่างทำอาหารมือต้องหนัก ต้องใส่โครม ถึงจะอร่อย แต่ที่นี่ต้องค่อยๆ เพราะเป็นกลีบดอกไม้ แรก ๆ หนูทำกลีบซ้ำหมด ครูพิมเข้ามาเห็น เลยสอน เธอจับตรงนั้นไม่ได้ เธอต้องรีดตรงนี้นะ ต้องทำอย่างนี้ แล้วก็ทำให้ดู พอเราทำได้ ครูพิมก็จะชมว่าพับสวย ถึงตรงนี้จากที่เคยทำอะไรให้เร็ว แต่กับงานดอกไม้ถ้าเสียเวลาหน่อยมันก็จะสวยขึ้นมาอีก” เบลล์พูดไปหัวเราะไปอย่างคนอารมณ์ดี

ชาญญาณกุล ถายะเดช นักแสดงสาวผู้หันมาสวมบทบาทนักเรียนวังหญิง

เนสตุ้ม อายุ 38 ปีอาชีพเป็นบาร์ิสต้า และนักแสดง เดิมทีตุ้มต้องการสมัครเรียนแผนกปักผ้าเพราะจบทางด้านนาฏศิลป์ อยากนำไปปักชุดรา แต่เนื่องจากในปีนั้นแผนกปักรับนักเรียนจำนวนจำกัด และคัดเลือกผู้ที่มีประสบการณ์จริง ๆ จึงมาสมัครแผนกช่างฝีมือดอกไม้สดแทน เมื่อได้เรียนดอกไม้ตุ้มชอบและได้รู้เพิ่มมากขึ้น ไม่ได้มีสอนทั่วไปได้เรียนวิธีการทำที่ไม่เคยรู้มาก่อน เพราะว่าตามท้องตลาด เป็นแบบพื้นฐานมากถ้าเปรียบเทียบกับข้างใน พอมาเรียนสิ่งที่คิดคือ “คาถาไม่เท่ามือทำ” อย่างสมัยก่อน พวง 5 บาท 2 บาท เราก็มั่วเลศแล้ว แต่พอมาตรงนี้ อันนั้นดูพื้น ๆ บ้าน ๆ ไปเลย อันนี้คือและตุ้มให้คำอธิบายได้น่าฟัง

“ถ้าให้อธิบายเป็นรูปธรรมความเป็นบ้านกับความเป็นวังมันคือความละเอียดของเนื้องาน อย่างที่สองคือรูปแบบ อย่างที่สามคือการผสมผสาน คือมันมีรสนิยมผู้ดี อย่างตามท้องตลาดเขาจะใส่สีฉูดฉาดจัดจ้าน ไม่เข้ากัน คละกันไป แต่ที่นี่คลาสสิก ละมุน ข้างนอกเลยดูแรงไปเลย ซึ่งมันก็ทำให้มุมมองเราเปลี่ยนไป มันกลายเป็นการใช้ศิลปะของฝีมือ รูปแบบที่ทางวังผสมผสานกันอย่างเช่น งานไบตอง ผสมงานมาลัย การร้อยแบบดาข่าย เอามาผสมผสานกับมาลัย ซึ่งมันเป็นวิธีการขั้นสูงขึ้นไปอีก ยกตัวอย่างเหมือนเสื้อผ้าที่มีดีไซเนอร์ออกแบบ และตัดเย็บอย่างดี ฝีมือนิด ๆ แบบนี้ ผลงานที่ออกมาคนละอย่างเลย ก็เหมือนมาลัยในวัง ที่เรียบแต่หรูหราแพง ดูคลาสสิก”

ความมีรสนิยมของพวงมาลัยในวังที่ตุ้มกล่าวถึงนั้นคือผลงานที่สำเร็จออกมาให้ได้ชมกันแล้ว แต่กว่าจะมาเป็นพวงมาลัยที่เรียบหรูอย่างที่ตุ้มบอกเรา ขั้นตอนคือสิ่งที่สำคัญ หรือ

ส่วนประกอบของมาลัยสังเสริมให้มาลัยคูมีเอกลักษณ์เฉพาะ พวงมาลัยในวัง ร้อยดาข่ายเข้าไป กลายเป็นไม้ใช้งานธรรมดา เพราะท้องตลาดไม่ทำกัน ตอนทำไม่ได้ตีมูลค่าไม่ได้คิดในเรื่องต้นทุน ทุ้เวลาและการใช้วัตถุดีอย่างดี “มีอะไรอย่างดีเราก็ใส่เข้าไป” แต่ในคำวารสนิยม ทุ้มก็ยอมรับว่า แต่ละคนก็จะไม่เหมือนกัน “มันอธิบายยาก อย่างเราเห็นว่าสวย ทุกคนเห็นบอกสวยหมด แต่ว่ามัน สวยยังไง บอกไม่ถูก แต่บางคนอาจจะมองไม่สวย ยังมองว่ามันขาด ก็ประยุกต์ใส่ให้มันเยอะ ๆ คือ เขาว่าเยอะ ๆ ใส่ประโคนตกแต่งเข้าไปมันคือหรรษา สุดดีงมาก แต่จริงๆ มันก็ไม่ใช่ รูปแบบมันก็จะเปลี่ยนไป แทนที่จะเป็นแบบไทย ๆ หรือจะเป็นแบบโบราณ แบบดั้งเดิมที่ผสมผสานความเป็นไทย ขึ้นลายจากตัวมาลัยเลย ไม่ได้เปะ ๆ เดิม ๆ เข้าไป มันลงตัวหรืออยู่แล้ว ซึ่งเป็นเรื่องรสนิยมเขา เขาอาจมองว่านี่คือสากลมากขึ้น ทุ้มเชื่อว่าคนที่จบจากที่นี่ไป ต้องมีที่เขาไปปรับ ไม่ได้คงความเป็นเดิมๆ ของมัน แล้วเพิ่มความแปลกใหม่ลงไป มันก็เลยกลายเป็นว่ามันไม่เหมือนกัน รูปแบบมันจะไม่เหมือนกัน”

สำหรับวิธีการสอน วิธีการถ่ายทอดของครูในวัง ทุ้มมองว่ามีส่วนสำคัญอย่างมาก ที่จะทำให้เราเป็นหรือไม่เป็น “วิธีการสอนแบบนี้ ถ้าคุณไปเรียนข้างนอก คุณจะไม่ได้ เพราะเขาไม่มาจับคุณตัวต่อตัว เขาจะไม่มาเดินดูว่า คุณทำสวยหรือไม่ คุณทำผิดหรือไม่ คนที่ทำไม่เป็นเลย พอได้เรียนในนี้ จะเข้าใจง่ายขึ้น เป็นเร็วขึ้น มันเป็นข้อดี และจุดเด่นของที่นี่” สำหรับกฎระเบียบของพื้นที่ฝายใน ทุ้มไม่ได้รู้สึกว่ามันมากเกินไป แต่เข้าใจกับความเหมาะสมของสถานที่ “ไม่รู้สึกขัดแย้งอะไร เพราะทุกสถานที่ก็ต้องมีกฎ มีระเบียบ ไม่ว่าจะองค์กรไหน ยิ่งตรงนี้เป็นพื้นที่พิเศษ ไม่ใช่จะเดินเข้า ๆ ออก ๆ ได้ทั่วไป มันก็ไม่แปลก คนดั้งเดิมที่เขาอยู่มา เขาก็อยู่กันได้”

ด้วยความที่ทุ้มอยากเรียนทางด้านงานปัก แต่เมื่อมาเรียนดอกไม้ ก็แค่คิดจุดมุ่งหมายคร่าว ๆ ไว้ ยังไม่ได้คิดจริงจัง “ตอนก่อนมาเรียน กับพอเรียนไปมันจะมีความคิดที่ผุดขึ้นมา ความคิดแตกต่างกันไปกับตอนยังไม่เรียน ณ ตอนนี้ คิดว่าพอจบเราน่าจะทำอะไรได้ น่าจะมองเห็นลู่ทางกับอาชีพ เราชอบอะไรที่เป็นเอกลักษณ์ มีจุดเด่นในตัวเอง ซึ่งลองมองๆ แล้วทุกวันนี้ มันก็สูญหายไปแล้วสำหรับความแท้ ความดั้งเดิม เจอแต่แบบประยุกต์ ทีนี้ถ้าแค่เรียนเพราะความชอบ มันอาจจะสูญหายไป แต่ถ้าเราไปสอนต่อหรือนำไปทำอะไรต่อ มันก็จะทำให้ฝีมือเราพัฒนา และคนที่รับต่อก็จะมีฝีมือด้วย แต่ทุ้มก็ต้องฝึก ต้องใช้เวลาในการฝึก ตั้งใจกลับไปฝึก เพราะไม่อย่างนั้นก็จะได้แค่นั้น ได้แค่มารเรียน ทุ้มคิดว่าไหนๆ เรียนมาแล้ว คุณมีพื้นฐานตรงนี้แล้ว คุณจะไม่ใช่เลยหรือ ถ้ามันเป็นหนึ่งในความสามารถของคุณ ซึ่งเราก็มีมาตรฐานของเราอยู่ ว่าช่วงเวลานี้ต้องได้เท่านี้ ต้องได้ประมาณนี้ แล้วค่อยๆ เพิ่มไป แต่ก็ไม่กดดันตัวเอง เรามาทำเพราะเราชอบ ไม่รีบสวย เพราะมันเป็นศิลปะต้องสบายๆ ไม่เครียด เพราะถ้าอารมณ์ไม่ดี ร้อยออกมาก็ไม่สวย ต้องใจ

เย็น เหมือนครูพิมพ์ จะใจเย็นมาก ชั่วโมงแรกตุ้มพับกليبกุหลาบไม่เป็น พับยาก แก็กี่มาจับมือตุ้ม แล้วพับ สอนกด มันคือประสบการณ์จริงๆ”

ในชั่วโมงแรก ๆ ที่ผู้เขียนนั่งดูครูพิมพ์สอนนั้น เห็นอย่างหนึ่งคือ ครูพิมพ์จะไม่ถามนักเรียนเลยว่าใครมีพื้นฐานอะไรมา เป็นหรือไม่เป็นมาก่อนครูพิมพ์สอนเท่ากันหมด สอนเท่า ๆ กัน โดยไม่ได้สนใจพื้นฐานของเด็กนักเรียน ซึ่งเรื่องนี้ตุ้มก็เป็นคนหนึ่งทีครูพิมพ์ไม่เคยถาม “เป็นไม่เป็นมาก่อน อาจารย์ไม่ถาม ท่านจะดูวิธีขึ้น ก็คงรู้แล้วว่าใครเป็นมาก่อน แต่ท่านก็ไม่พูดอะไร แต่จะปรับให้เป็นแบบเดียวกัน ส่วนคนที่ไม่เป็นท่านจะไม่ได้ว่าอะไร แต่จะเดินไปหาคนนั้นเป็นพิเศษ เพื่อที่จะไปให้ทันกัน แต่ไม่มีคำพูดตำหนิ หรือบ่นว่าไม่ทันเพื่อน ให้กำลังใจตลอด ซึ่งตุ้มชอบอย่างนี้ เพราะอาจารย์จะไม่มองว่าใครช้าใครเร็ว อาจารย์จะมองแค่เท่ากัน แต่ให้เราทำให้ได้ ทำให้เป็นไม่ต้องรีบ นี่คือนิสัยที่อาจารย์พูดตลอด วันนี้ไม่เสร็จไม่เป็นไร เป็นอีกหนึ่งกำลังใจ สำหรับคนไม่มีพื้นฐาน” กำลังใจจึงเป็นสิ่งสำคัญในการผ่านการเรียนขั้นพื้นฐาน ในชั่วโมงต้น ๆ ของการเรียนช่างฝีมือดอกไม้สด

เมื่อเรียนมาผ่าน 2 เดือนแล้ว การร้อย การพับ ทุกอย่างดูเข้ามือนักเรียนมากกว่าในชั่วโมงแรก ๆ ตุ้มเองก็รู้สึกได้ถึงเปลี่ยนแปลงตรงนี้ “ตอนนี้รู้สึกเหมือนตัวเองไม่เก้ ๆ กัง ๆ แล้ว เริ่มชิน เริ่มคล่องมือ การพับกليب การเสียบเข็มจากชั่วโมงแรก ๆ ทำกليبเข้าไปไม่รู้กี่รอบ ไม่มีใครคุยกับใครเลย กลัวไม่เสร็จ ตอนนี่คล่องมือขึ้น ผ่อนคลายขึ้น ชำนาญขึ้นมากอีกนิด แต่ถามว่าสวยหรือเปล่า มันยังไม่สวยต้องฝึกอีกเยอะ”

บุศณี ปุ่มเกวียน สาวนาบัวกับความฝันการร้อยมาลัยให้สวยกว่าต่างดาว

ฝน อายุ 38 ปีที่บ้านมีอาชีพทำนาบัว และนำมาส่งขายที่ตลาดไท และมักเป็นกำส่งวัดบ้านฝนอยู่ที่จังหวัดปทุมธานี สิ่งที่ผู้เขียนสนใจในตัวฝนคือ ด้วยระยะทางที่ต้องใช้เวลาเดินทางมาเรียน 2-3 ชั่วโมง นั้นแสดงให้เห็นว่า การมาเรียนในวังช่างมีความหมายกับฝนมาก “ที่บ้านปลูกบัวก็เลยคิดว่าเราน่าพัฒนาตัวเองให้มีฝีมือ มีความรู้ได้มากกว่านี้ ดีกว่าส่งบัวอยู่ตลาดทุกวัน ๆ บางทีเข้าตลาดเห็นคนงานเป็นคนพม่านั่งร้อยมาลัย เราก็คิดว่า เราน่าจะทำได้ เราเป็นคนไทย ก็เลยอยากมาเรียนที่นี้ค่ะ” ฝนบอกเล่าถึงแรงจูงใจในการมาเรียน ซึ่งน่าสนใจตรงที่ฝนคิดว่างานฝีมือนี้เป็นงานฝีมือประจำชาติไทย น่าเสียดายหากตัวเองเป็นคนไทยแล้วทำไม่เป็น แต่ในการเรียนร้อยมาลัย เรียนที่ไหนก็ได้ แต่ฝนกลับเลือกมาเรียนที่ในวัง ซึ่งห่างไกลจากบ้านและไม่รู้มาก่อนว่าเป็นแหล่งกำเนิดงานฝีมือประเภทนี้ เพียงแต่ชอบรูปแบบและบรรยากาศในการเรียน ทำให้ฝนยอมเดินทางไกลทุกวัน

“หาข้อมูลจากทางอินเทอร์เน็ต ได้เห็นผลงาน ได้เห็นบรรยากาศการเรียน ชอบเลย มันมีความเป็นไทยในตัวเอง เราอยากเข้าถึงตรงนี้ แต่ก็ยังไม่ได้คิดนะคะ

ว่าผลงานในวังจะขนาดนี้ จนเข้ามาเรียน เราเริ่มเห็นผลงานจริง เปรียบเทียบกับที่เห็นในตลาดไท คิดทันที สิ่งที่เราได้เข้ามาเรียน มันคุ้มค่ากับชีวิตเรา ถึงจะต้องเดินทางไกลแต่ก็คุ้มค่า”

ด้วยความไม่มีพื้นฐานมาก่อน ฝนพับบัวเป็นอย่างเดียว พอมาเริ่มเรียนฝนกลับไม่รู้สึกละต่างเลย เพราะครูจะสอนเหมือนกัน ไม่ได้คำนึงถึงพื้นฐาน “ไม่มีพื้นฐานมาเลย เริ่มต้นใหม่ทุกอย่าง เขาก็สอนไม่ถามด้วย และครูก็ไม่ได้ทำให้เรารู้สึกเลยว่าพื้นฐานเราไม่เท่าเพื่อน ครูจะบอกแต่ว่าใจเย็น ๆ ยังไงก็ต้องได้ทุกคนแต่เราต้องพยายามไปทบทวน ไปฝึกที่บ้าน ซึ่งเรารู้ตัวว่าไม่มีพื้นฐาน เราก็พยายามให้มากกว่าคนอื่น พยายามร้อย ที่บ้านปลูกมะลิด้วย ก็ฝึกร้อย”

ผู้เขียนถือโอกาสถามถึงความแตกต่างในการสอนของอาจารย์แต่ละท่านกับฝน “แต่ละท่านจะต่างกัน ครูลาค่อนข้างทันสมัย จะประยุกต์กว่า ด้วยวัยของครูด้วย มีการสอนการพลิกแพลง โดยเวลาสอนจะสอนเจาะลึกแบบโบราณก่อน ให้เราเป็นแบบดั้งเดิมก่อน แล้วจึงจะพลิกแพลงให้เราดู ว่าการปรับในเชิงธุรกิจต้องเป็นยังไง ต้องไว พอเราเชื่อมั่นทำให้เราสามารถที่จะปรับให้เหมือนกับครูได้ ส่วนครูมันก็จะเน้นในเรื่องของการรักษาดอกไม้ บอกเคล็ดลับการรักษาดอกไม้ไว้ให้ได้นาน ๆ เพราะเวลาที่เรำทำดอกไม้จะได้นานไม่เหี่ยว ก็จะมีเทคนิคโบราณสอนมากมาย เช่น สมัยก่อนไม่มีตู้แช่ คนโบราณใช้ห่อกระดาษหนังสือพิมพ์ ฉีดน้ำ ใส่น้ำ ในส่วนนี้ครูลา ก็จะบอกเทคนิคใหม่ที่ได้จากนักเรียนรุ่นก่อน คือเหมือนกับมีการเรียนรู้จากนักเรียนบ้าง แล้วใครเจอเทคนิคอะไรใหม่ๆ ก็เอามาแบ่งปันกัน” เมื่อได้เรียนรู้ทั้งเทคนิคโบราณและเทคนิคสมัยใหม่ ผู้เขียนสงสัยว่าแล้วแบบนี้เทคนิคแบบโบราณจะมีประโยชน์หรือไม่ ฝนได้อธิบายทัศนะของตนได้น่าสนใจมาก “วันหนึ่งถ้าเราไปต่างจังหวัด ไม่มีตู้เย็น ลังน้ำแข็งไม่พอ เราก็ยังนึกได้ว่าเรายังมีกระดาษหนังสือพิมพ์ เรายังมีใบตอง เราสามารถจะเก็บรักษาดอกไม้ได้ มันมีประโยชน์ เหมือนเป็นภูมิปัญญา อาจจะไม่ดีเหมือนตู้แช่ แต่ก็สามารถที่จะรักษาดอกไม้ได้ ทำงานได้”

วรรณนิกา จันทร เปิดประสบการณ์ไม่รู้จบ

ลูกน้ำ อายุ 29 ปีเคยเรียนสารพัดช่างสมุทรปราการ หลักสูตรระยะสั้น 3 เดือน ผู้เขียนจึงสนใจเนื่องจากลูกน้ำจะเป็นผู้ที่เปรียบเทียบในเรื่องของหลักสูตรได้ว่าการเรียนช่างฝีมือั้นหลักสูตรไหนที่จะทำให้ลูกน้ำเป็นช่างฝีมือได้ และต้องมีระยะเวลาเท่าไร “เรียนหลักสูตรระยะสั้น 3 เดือน แต่เรียนต่อเนื่อง 4 คอร์สละ” น้ำเริ่มต้นบทสนทนา ซึ่งทำให้ผู้เขียนกังขาเล็กน้อย กับคำว่าหลักสูตรระยะสั้นแต่ต่อเนื่อง ลูกน้ำจึงอธิบายต่อ “มันจะมีบางเรื่องที่ซ้ำกัน แต่ว่าบางเรื่องก็หลากหลายขึ้น และผู้เรียนโหวตได้ว่าอยากเรียนอะไร ก็จะมีทีมงานมาลัย งานดอกไม้ เฉพาะมาลัย

อย่างเดียวเรียน 3 วัน ก็สอนทำมาลัยชำร่วยเล็ก ๆ มาลัยกลม แล้วก็มาเป็นมาลัยป่าวสาว เป็นแบบ เบื้องต้น ไม่ลึกค่ะ”

เมื่อเรียนสารพัดช่างแล้ว ลูกน้ำก็ถือว่าร้อยมาลัยพื้นฐานได้แล้ว แต่ก็มาเพิ่มเติมที่ โรงเรียนในวัง ด้วยเหตุผลเรื่องชื่อเสียงของโรงเรียน “รุ่นพี่ที่สารพัดช่างส่งโบชัวร์ที่นี้ไปให้ สนใจ เลยกันทีเพราะก็อยากได้ฝีมือแบบชาววัง อยากเรียนในวัง เพราะเรารู้อยู่แล้วว่าคั้นกำเนิดงาน ดอกไม้เกิดจากในวัง ในวังมีชื่อเสียงมากเป็นที่ยอมรับมาก เลยอยากมาเรียน” ผู้เขียนมองว่างาน มาลัยเรียนที่ไหนการเรียนการสอนและอุปกรณ์ก็มีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน “อุปกรณ์ที่ใช้ก็คล้ายกัน ค่ะ แต่ที่นี้ละเอียดกว่านั้นเยอะ เช่นเข็มร้อยมาลัย ที่นี้จะแยกต่างหากว่าต้องเป็นเข็มร้อยอุบะเข็มสั้น เข็มมาลัยเข็มยาว แต่ข้างนอกใช้ทุกอย่างด้วยเข็มเดียว แล้วการสอนอาจารย์จะสอนครั้งเดียว เรียก ทุกคนมาดู แต่ที่นี้เรามีโอกาสที่จะถามได้มากกว่า ถามได้หลายรอบ ซึ่งชอบแบบนี้มากกว่าเพราะ เราจะได้เทคนิคที่ละเอียดกว่า อย่างบอกวิธีการเก็บดอกไม้ ว่าชนิดนี้เก็บอย่างไร ที่นั่นเขาบอกไม่ได้ เพราะบางครั้งเขาก็ไม่รู้แนะนำไม่ได้ หรือการจับพับ อย่างไม่ให้ซ้ำ ที่นี้ก็จะบอกหมด”

ลูกน้ำก็เป็นคนหนึ่งที่เคยถูกครูพิมพ์มือเข้ามาแล้ว “อาจารย์เป็นคนละเอียด สอน ละเอียดสุด ๆ เคยจับมือเรียนด้วย จับมือเราทำเลยถ้าทำไม่ได้ ก็จริงนะคะถ้าอยู่ ๆ เราทำไม่ได้พอครู มาแนะนำว่าต้องอย่างนั้นอย่างนี้ จับมือทำเลย เราจะเป็นไฉนเลยไม่ต้องมางมเอง รู้สึกเป็นการสอนแบบ โบราณดีค่ะ และการได้มานั่งเรียนในสถานที่นี้ รู้สึกว่าดั้งเดิมแบบเรียนตำหนักเก่า เราก็จะได้ความ ตั้งใจและต้องพยายามทำให้ดี ให้สมกับสถานที่ค่ะ”

เมื่อถามถึงผลงานของตัวเองว่าลูกน้ำมีความพอใจแค่ไหน “ตอนนี้เพิ่งเริ่มต้นมาลัย มะลินะคะ เพียงแค่เริ่มต้น แต่เราก็รู้สึกว่าการที่เราสวยกว่าท้องตลาด ขนาดเราไม่ใช่คนที่ทำสวยที่สุดในกลุ่ม พอเราเอาไปมองกับข้างนอก เราก็ว่าของเราสวยกว่า ขนาดเอาไปทำบุญยังมีคนชมว่ามาลัย สวย” ลูกน้ำกล่าวถึงผลงานด้วยรอยยิ้มและความภูมิใจแม้จะเพียงการเริ่มต้น แต่เป็นการเริ่มต้นที่ รู้สึกได้ถึงความแตกต่าง

ชุดิวรรณ อาจหาญ ความมุ่งมั่นของการรับและส่งความรู้

ป๊ว (ทอม 1) จบปริญญาตรีทางด้านคหกรรมศาสตร์ และทำงานเกี่ยวกับดอกไม้สด มา 3 ปีซึ่งถือว่ามีความชำนาญ และเป็นมาอยู่แล้ว “ที่เรียนก็เป็นมาลัยดอกไม้ เย็บปักถักร้อยจาก ราชชมงคลพระนคร สาขาการบริหารธุรกิจคหกรรมศาสตร์ค่ะ ระหว่างเรียนก็ไปหาประสบการณ์ ช่วยงานรุ่นพี่ที่ทำด้านนี้อยู่ ไปเป็นลูกมือ ก็ได้สตางค์บ้าง แล้วก็ฝึกฝีมือบ้าง ที่นี้ก็อยากเรียนกับ ผู้เชี่ยวชาญโดยตรง อยากรู้กระบวนการทำงานแบบโบราณที่หาเรียนได้ยาก เพราะวิธีการทำจะ แตกต่างกัน อันนั้นจะเป็นแบบสมัยใหม่ เวลาประกอบจะใช้เทคโนโลยีเสียเป็นส่วนใหญ่ เหมือนใช้ ปืนกาอะไรแบบนี้ มันไม่สวย ถ้าจะทำพานพุ่มอย่างนี้ ก็จะเป็นหุ่นเป็นโคม ซึ่งหนูอยากศึกษาพวก

งานโบราณ ซึ่งงานในวังหนูก็เคยเห็นมาบ้าง เพราะอาจารย์หนูท่านก็เคยมาสั่งของในวัง พอมาเรียน ก็ทำให้รู้ว่างานในวังเป็นงานที่ค่อนข้างละเอียด แล้วก็เหมือนพิธีพิถันกว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการ เลือกกลีบดอกไม้ หรือว่าการเก็บรักษา เขามีการเก็บรักษาแบบโบราณ แล้วผลงานที่ออกมา สวยดู แล้วไม่เยอะเหมือนกับข้างนอก เป็นเหมือนงานโบราณที่คลาสสิกอย่างพานพุ่มไม่ต้องใส่อะไรเยอะ ก็คือมันสวยอยู่แล้ว พวกศักดิ์ส่วน ความคิดหนูคือ งานโบราณขั้นตอนการทำที่ข้างนอกไม่ค่อยทำ แล้วข้างนอกเน้นธุรกิจ รวดเร็วแบบจับอะไรได้คือทำ ไม่ได้ละเอียดแบบพิธีพิถันตั้งแต่คัดเลือก ดอกไม้ อย่างเช่น ดอกข่า ปกติดอกข่าหนูแถมมัดให้มันเป็นตูมๆ เเฉๆ ไม่ได้คิดว่าจะต้องเริ่มแรก 2 กลีบประกอบ ก็ทำแบบ 4 กลีบเหมือนที่เขาบอก แต่ในนี้ไม่ใช่เลย มันมีหลัก แล้วพอเราทำออกมา มันจะสวยทุกดอก เหมือนกันทุกดอก มันใจเลยว่าถ้าทำตามหลักจะสวยแน่นอนทุกดอก”

ด้วยพื้นฐานของป๊าว ที่เรียนคหกรรมศาสตร์มาถึง 4 ปี ผู้ศึกษาจึงมองว่ากระบวนการ สอนน่าจะมีสิ่งที่แตกต่างกัน “แตกต่างกันเลย คือในนี้ ขั้นตอนการสอนค่อนข้างที่จะใกล้ชิด ไม่ เหมือนกับข้างนอก เหมือนอย่างสอนให้มัดดอกข่า ที่เรียนมาก็ก็มัดให้ดูครั้งเดียว แล้วให้ นักเรียนทำไปเลยอย่างนี้ แต่ข้างในนี้สอนมัดดอกข่า ครูคอยดูคอยจับบอกเทคนิคอะไรต่าง ๆ จน สามารถทำได้เลย หรืออย่างมาลัย ข้างนอกจะแจกซิมิฝังมาลัยมา แล้วก็อธิบายว่านี่เป็นปีกมาลัย ซายมาลัย แล้วให้นักเรียนร้อยตามซิมิเลย มันก็ใช้เวลานาน กว่าจะเป็นทรง กว่าจะเข้าใจ แต่ที่นี้ครู จะร้อยให้คุณ แบบใกล้ชิด เราก็ทำตามแบบเข้าใจ แล้วรู้สึกว่าได้มากกว่า เพราะว่าใกล้ชิดกับครูกว่า แล้วที่นี้คนไม่ได้เยอะมาก แบ่งเป็นกลุ่มเล็กกำลังดี ที่เดิมจะเรียนรวม ๆ กันกลุ่มใหญ่” และจากที่ได้ พูดคุยกับครูพิมพ์ถึงลูกศิษย์รุ่นนี้ ป๊าวคือคนที่ครูพิมพ์ชื่นชมที่สุด เนื่องจากมีพื้นฐานดี มีหัวไว ทำผลงาน ได้รวดเร็วและสวยงาม ผู้เขียนจึงให้ป๊าวเล่าถึงที่มาของพื้นฐานที่ดีนี้ “คือสมัยเรียนมันก็เป็นพื้นฐาน เหมือนกัน แต่หนูอาศัยว่าหนูมาฝึกเพิ่มข้างนอกด้วย อาศัยการทำงาน เลยได้ พอมาเรียนในวังหนูฝึก ด้วยทุกวัน แล้วหนูทำงานอย่างนี้อยู่ด้วย คลุกคลีกับมันบ่อยๆ ต้องไปฝึก กลับไปฝึกเราต้องเป็น ดั่งนั้นเราต้องฝึกเองด้วย

ป๊าวมีจุดมุ่งหมายในการไปเป็นอาจารย์สอนด้านคหกรรมศาสตร์ ด้วยความที่ได้เรียนรู้ กระบวนการแบบสมัยใหม่จากด้านนอก และกระบวนการดั้งเดิมแบบ โบราณชาววังแท้จากข้างใน ผู้เขียนจึงสนใจ การหลอมรวม ว่าเมื่อไปอยู่ในฐานะผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดในรูปแบบไหน “พื้นฐานตอนนี้คือครูสอนมาในห้อง ที่เหลือคือตัวเอง อยู่ที่การฝึก ฝึกจนจับรู้ ใช้จับเอาที่รู้ แล้ว สุดท้ายเราก็จะค้นพบเทคนิคของตัวเอง สไตลของตัวเอง เมื่อหนูต้องการจะไปสอนต่อ ไปเป็นครู ก็ จะต้องแยกก่อนว่าแบบสมัยใหม่ สมัยเก่า แล้วสุดท้ายก็จะต้องผสมผสาน หาตรงกลางที่ดีที่สุด” ผู้เขียนได้ทิ้งท้ายการสัมภาษณ์ป๊าวในเทอม 1 ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานไว้เท่านี้ แต่ผู้ศึกษาเข้าสังเกตการณ์ ชั้นเรียนอยู่เป็นระยะ เพื่อสังเกตพัฒนาการฝีมือของนักเรียนแต่ละคน เมื่อถึงเทอมปลายจะเห็น ความโดดเด่นของฝีมือเด็กแต่ละคนได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะป๊าวที่มีพัฒนาการโดดเด่นมากที่สุด ถึง

ขนาดที่ครูหลายท่านเอ่ยปากชม ผู้ศึกษาจึงเริ่มต้นพูดคุยกับป้าอีกครั้งในเทอมปลาย ซึ่งเป็นช่วงที่นักเรียนใกล้จะจบการศึกษาแล้ว และบรรยากาศการเรียนดูผ่อนคลายกว่าเทอมแรก ลักษณะท่าทางบุคลิกของนักเรียนส่วนใหญ่ดูเป็นงาน ไม่เก้ ๆ กัง ๆ เหมือนที่เคยเห็นในเทอมแรก

ป้า (เทอม 2) จากความตั้งใจในการเข้ามาเรียนในวังป้าต้องการจะเรียนรู้กระบวนการทำงานแบบโบราณ จึงเป็นคำถามแรกว่า ณ ตอนนี้ ได้เรียนรู้สิ่งที่ตั้งใจหรือไม่ “ได้ค่ะ ได้เยอะ ปกติหนูทำงานแบบนี้คนเดียวไม่ได้ ที่ไม่ได้ก็คือ เหมือนไม่รู้กระบวนการ ไม่รู้หลักว่าต้องทำอะไรบ้าง งานมันออกมายังไม่ค่อยดี เหมือนยังขาดอะไรหลายๆ อย่าง แต่เหมือนพอมาเรียนก็เริ่มรู้ ตอนนี้ก็ทำงานได้คนเดียว รู้งานขึ้น” ผู้ศึกษาสงสัยว่าแล้วคิดว่ากระบวนการอันนั้นมันคืออะไร ป้าให้คำตอบอย่างคนที่ซึมซับรับกระบวนการนั้นไว้อย่างเต็มที่ “เหมือนกับหลักการทำงาน รายละเอียดการทำงาน อย่างพานขันหมากอย่างนี้ เมื่อก่อนก็รู้แค่ต้องมีหมาก มีพลู แต่ไม่ได้รู้ว่าจะต้องใส่หมากไปเท่าไร ใส่พลูไปเท่าไร ตามธรรมเนียมของเขาย่างนี้ เราก็เหมือนได้เพิ่มความรู้เรื่องความหมาย และธรรมเนียมโบราณ การสอนแบบในวังเหมือนจะเป็นการสอนแบบใกล้ชิด จับมือสอน สอนแบบทุกกระบวนการ แต่ถ้าเป็นข้างนอกเขาจะมีแผนการสอนมา มันมีแค่ขั้นตอน แต่มันไม่ได้ลงรายละเอียดเยอะ แล้วเวลาที่ปฏิบัติก็น้อย ไม่ได้เรียนต่อเนื่องกันทุกวันแบบนี้ การเรียนต่อเนื่องเราสามารถพัฒนาฝีมือได้ทุกวัน”

เมื่อพูดถึงระยะเวลาในการเรียน 1 ปีที่นี่พอหรือไม่ “หนูคิดว่าพอนะคะ แต่ก็สำหรับคนที่ไม่มีพื้นฐานมาแล้ว สำหรับคนที่ไม่มีพื้นฐานมาก่อนก็ต้องเรียนรู้หลักการไป เราอาศัยการฝึกบ่อยๆ ก็น่าจะช่วยได้อยู่ ถึงเราจะจบไปแล้ว จบหลักสูตร 1 ปีที่นี่ แล้วกลับบ้านไปฝึก มันพัฒนาได้อาศัยทำทุกวัน เพราะเราได้เรียนรู้หลักการการทำมาแล้ว ที่เหลือจะมีฝีมือดี ก็ต้องฝึก เพราะตอนนี้ทุกคนรู้หลักการ สามารถทำได้ทุกคนแต่ฝีมือจะต่างกันเพราะอยู่ที่การฝึก ก็ดูได้จากการพัฒนาทำได้มากขึ้น แต่ก็ต้องมีความชอบด้วยนะ ชอบก่อน ชอบแล้วฝึกมันเลยคุณมีพรสวรรค์”

ในฐานะผู้ที่จะนำไปถ่ายทอดต่อ กระบวนการสอนแบบฝ่ายในนี้ ป้าจะยังคงรักษาไว้ เพราะมีคนถ่ายทอดแบบนี้น้อยแล้ว “ที่บอกมาตั้งแต่แรกก็คืออยากเป็นครู อยากถ่ายทอดอย่างนี้ เพราะคนที่ถ่ายทอดอะไรแบบนี้มีน้อยมาก บางทีเขาทำไปเขาไม่ได้รู้หลักการ ไม่ได้รู้ความเป็นมาว่าทำเพื่ออะไร ทำไมต้องใส่พลู 9 ใส่หมาก 9 เหมือนไปสอนในสิ่งที่เราตั้งใจ เราเคยอยากรู้ในตอนที่เราเรียนว่าทำไม” เมื่อถามป้าว่าเรียกตัวเองว่าช่างฝีมือชาววังหรือยัง “ยังค่ะ ต้องฝึกเพิ่มเหมือนกับยังไม่ชำนาญ ยังไม่มั่นใจ ยังต้องสะสมประสบการณ์อีกเยอะค่ะ”

ปัญหานันท์ วงษา เส้นทางพุทธบูชาสู่การเป็นนักเรียนช่าง

พลอย (เทอม 1) เป็นนักเรียนอีกหนึ่งคนที่มีพื้นฐานการทำงานใบตอง “เคยเรียนใบตองที่วิทยาลัยในวัง กาญจนภิเษก ศาลายามาก่อนค่ะ เป็นหลักสูตร 4 ชั่วโมง เขาก็จะสอนพวกที่

รองงาน แล้วก็ออกมา อยากทำอะไรที่เกี่ยวกับเข้าวัดทำบุญได้ เพราะปกติเป็นจิตอาสาช่วยงานอยู่ที่ วัดพิชัยญาติ แล้วก็มีโอกาสไปอินเดียเป็นโครงการของวัดสระเกษ จัดคอร์สไปอินเดีย 6 เดือน เราไปเป็นจิตอาสา ก็ได้ไปทำงานใบตอง ซึ่งที่นั่นไม่มีงานใบตอง ก็แปลกใหม่สำหรับที่นั่น แต่เราได้สังเกตเห็นว่าบ้านเขามีดอกไม้ อย่างต้นพุทธรักษา ปีนี่ก็มี แต่เขาเอามามัด แล้วก็ทำเป็นพวงกลมๆ เราไปเห็น คือแบบน่าเสียดาย ดอกไม้มันก็ทิ้งไปเพราะเหี่ยวเร็ว แล้วเวลาแขกผู้ใหญ่ หรือเจ้านาย เช่น พระองค์ภาเสด็จฯ ที่อินเดีย ทางไทยเขาก็แพ็คดอกไม้ไปให้ ทางกงสุลเป็นคนเตรียม เราก็เห็นว่ามันไม่สวยอย่างที่คนไทยทำ แบบที่เราเคยเห็นมันสวยกว่านี้ ก็เคยรู้เรื่องเรียนในวังบ้าง เราก็เลยเห็นว่าเรามาเรียนรู้ก็ดีเหมือนกัน พอได้พักกลับมาต่อวิชาที่มาสมัคร วันสุดท้ายด้วย แล้วก็กลับไปทำงานต่อ พอจบงานทางอินเดียก็ได้มาเรียนนี้แหละค่ะ”

ด้วยโรงเรียนกาญจนาภิเษก ศาลายา เป็นโรงเรียนในอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพฯ เช่นกัน ทำให้เราอยากฟังความเห็นของพลอย ว่าการเรียน โรงเรียนของในวังที่อยู่ด้านนอก กับ โรงเรียนในวังที่เรียนกันในพื้นที่ฝ่ายในเลยแตกต่างกันอย่างไร “คืออาจารย์ที่โน่นเขาก็สอนนะ ก็บอกเทคนิคการทำ แต่จะสวยไม่สวยก็อีกเรื่องหนึ่ง ไปฝึกฝนเอาเอง ด้วยเวลาด้วยค่ะ จำกัด 4 ชั่วโมง เขาก็พยายามสอนให้หมด เทคนิคทุกอย่าง แต่ก็ยังไม่พอสำหรับการฝึกหัด อย่างคนที่ไปก็ไม่วู้เรื่อง อาจารย์สั่งเท่านั้นก็คือเท่านั้น แต่ที่นี้ชอบมากกว่า เพราะอาจารย์สอนรายละเอียด เขาจะสอนแบบตรง นี้อย่างนี้นะ ถ้าอย่างนี้ไม่ได้ก็ต้องทำอย่างนั้นนะ เพิ่มไปแบบนี้นะ คือเหมือนเราไม่ต้องรีบทำให้ทันเวลากำหนด ใครไม่ทันก็ตามเก็บ ค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไปค่ะ ผ่อนคลายกว่า และอาจารย์ก็ไม่กำหนดว่าต้องได้ อาจารย์พิมพ์สอนแบบใกล้ชิด เวลาสอนอาจารย์จะเดินมาหาที่ละคนเลย คนนี้ติดตรงไหน คนนี้ไม่ได้ตรงไหน คนนี้ต้องเสริมตรงไหน อาจารย์เขาจะบอกเลย อย่างสมมุติพับกลีบได้ แค่นี้ ค่อย ๆ ไป กระเถิบมา ค่อย ๆ สอน จะทำยังไงให้มันสวย พอเริ่มได้ ได้ช่อง ได้กลีบ ได้อะไร แล้ว อาจารย์ก็จะค่อยๆ บอกไปเรื่อย ๆ อาจารย์จะไม่ได้แบบ ต้องทำให้สวยทีเดียว มีพี่อยู่คนหนึ่ง เขาพับกลีบ พับยังงี้ก็ไม่ได้ และเริ่มเครียด อาจารย์บอกพับแบบไหน ได้ก็พับแบบนั้น อาจารย์ยอมเปลี่ยนให้ ยอมเปลี่ยนให้เขาพับแบบนั้น เพื่อว่าเหมือนให้เขาไม่เครียดมาก”งานช่างฝีมือทุกแขนง นั้นย่อมต้องใช้สมาธิ และความผ่อนคลายจึงจะสร้างสรรค์งานออกมาได้อย่างสวยงาม

กับระเบียบ กฎเกณฑ์ พลอยผ่านการเรียนของโรงเรียนในเครือมาอยู่แล้ว เข้าใจถึง ระเบียบมาบ้าง แต่เมื่อต้องเข้ามาเรียนในพื้นที่พิเศษ พื้นที่จริง ซึ่งมีความแตกต่างกับที่เก่า พลอยก็ยอมรับได้ด้วยความยินดี “หนูชอบ ยอมรับกับระเบียบได้อยู่แล้ว เข้าใจว่ามันต้องเรียบร้อย โดยพื้นฐานเด็กคหกรรมทุกที่ก็จะเน้นความเรียบร้อย เหมาะสมอยู่แล้วค่ะ ซึ่งที่ ร.ร.กาญจนาจะแตกต่าง คือจะแต่งตัวยังไงมาก็ได้ ไม่มียูนิฟอร์มเหมือนในนี้” ความภูมิใจ และความตั้งใจที่จะมาเรียนงาน

ช่างฝีมือดอกไม้สดจากในวังนี้ นื่องพลอยได้สรุปไว้ว่าฟัง “งานในวัง คนเห็นก็จะรู้ว่างานมาจากในวัง มันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ”

พลอย (ทอม 2) ใกล้จบการศึกษาแล้ว เรียนมา 1 ปี ผู้ศึกษาจึงได้คุยกับพลอยอีกครั้งถึงพัฒนาการของตัวเอง“งานใบตองที่หนูคิดว่าหนูมีพื้นฐานมาแล้ว แต่ที่นี้จะสอนละเอียดขึ้นมาอีกอย่างเขียนแบบที่เก่าไม่ได้สอน ที่นี้อาจารย์จะสอนว่า เคนลวด เย็บสน แบบโบราณต้องทำยังไง ปกติเราก็จะซื้อที่ปากคลองที่สำเร็จแล้วมาประกอบบ้าง พอตอนนี้ทำเอง คืองานมันจะแตกต่างกันแม้กระทั่งดอกข่า มันก็แตกต่างกันแล้ว จากเมื่อก่อนนี้ดอกข่าที่ปากคลองมันจะดอกขนาดนี้ แต่พอเรามาทำเอง ดอกจะเล็กกว่า และจากที่ดูไม่เห็นว่าแบนเป็นยังไง หน้าตาของมาลับแบน เราก็คิดว่าเราโดยภาษาปกติที่เราเคยใช้กัน คือตามาลัย แล้วอาจารย์เรียกแบนสองหน้า อย่างมาลับแบนสามหน้าอย่างนี้ ข้างนอกไม่มี ซึ่งข้างนอกไม่รู้จักด้วยซ้ำ แล้วเราก็ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าที่เราเรียกมาลับแบนมันจะมีหลายแบบ เช่น ลายชกกริช ลายข้าวบิณฑ์ อะไรแบบนี้”

เมื่อเห็นพลอยเปรียบเทียบงานข้างในกับข้างนอก ผู้เขียนจึงถือ โอกาสถามเรื่องความแตกต่างในความคิดของพลอย “งานเรากับงานปากคลองไม่เหมือนกัน เมื่อก่อนนี้ถ้าเวลาเราจะทำเราไปซื้อมาประกอบได้ แต่ว่าพอเราทำเองแล้ว งานมันจะต่างกัน อย่างงานคุณสีนี่ อาจารย์จะสอนเราว่าคุณสียังไง บอกรายละเอียด แต่ที่ปากคลองเขาจะเป็นสีสำเร็จ แล้วสีมันจะจัดกันไป สีมันไม่นุ่มนวล แต่พอเราเรียนรู้เทคนิค และเรารู้ไปถึงกล้วยไม้เก่าเป็นยังไง กล้วยไม้ใหม่เป็นยังไง ซึ่งอาจารย์ก็จะให้ไปฝึก ก็จะฝึกจนเรารู้ของเรา เก็บจนรู้ แล้วเราก็จะรู้วิธีถนอมดอกไม้ ว่าทำแบบไหนยังไง ห่อยังไง คืออาจารย์จะบอกเลย อย่างใบตองเย็บแบบ พอตัดไปแล้วต้องเอาน้ำฉีด คือเราเคยทำงานใบตองก็ไม่ว่ามาก่อน พอมาเย็บแบบเองเราได้รู้อะไรละเอียด อาจารย์สอนว่า เรียนมาทอมหนึ่งแล้วต้องรู้ว่าความสวยเป็นยังไง แต่ทอม 2 ต้องเก็บรายละเอียดให้มันสวยมากขึ้น หรืออย่างงานพุ่ม เรามองว่าดอกไม้ที่เราดูสีมันสวย พอเอามาปกรวมกัน มันก็ไม่สวย ไม่เข้ากัน จากที่เรามอง ๆ ว่าสีมันสวย เราต้องฝึกและลองผิดลองถูกไปจนรู้ล่ะ”

ผู้ศึกษาสังเกตเห็นวัสดุ และรูปแบบที่ใช้ทำพานพุ่มในช่วงนี้ มันดูแปลกตากว่าที่เคยเห็น ซึ่งพลอยได้อธิบายว่า “อย่างพานรับน้ำมีแบบแกนดิน กับแบบจี้เลื้อย ซึ่งหนูชอบพานแบบจี้เลื้อยคะ สมัยนี้เขาใช้โอเอสซีเอสเอาไซ้ไหมคะ แต่ที่นี้อาจารย์สอนทำพานรับน้ำจี้เลื้อย เวลาพาน้ำสังข์ และอาจารย์ยังสอนด้วยว่าจริง ๆ ตามโบราณในพานชั้นหมากไม้ให้มีข้าวตอก เพราะข้าวตอกมันแตก ข้าวที่มันแตก ชีวิตครอบครัวมันก็จะแตกอะไรอย่างนี้ แต่คนสมัยนี้จัดชั้นหมากจะมีข้าวตอกดอกไม้ มันเป็นรายละเอียดอย่างถามว่าทำไมจี้เลื้อย แล้วทำไมจี้เลื้อยมันถึงอยู่ได้ อยู่ได้ก็เพราะมาผสมน้ำ ตอนแรกหนูบอกว่าข้างในเป็นจี้เลื้อย คนที่เห็นเขาก็บอกว่ามาผสมกาวหรือ หนูบอกผสมกับน้ำเปล่านี้แหละ แสดงว่าในวังรู้คุณสมบัติของวัสดุที่ใช้เป็นอย่างดี พอจี้เลื้อยมันโดนน้ำมันก็จะ

อืด ๆ แล้วคนรดน้ำสังข์เขาก็รดกันนิดเดียว ไม่ทำให้ขี้เลื่อยข้างในแตกได้ และพอแห้ง มันก็ยังรับน้ำได้อีกแล้วไม่หนักด้วย เพื่อนข้างนอกเห็น บอกสอนบ้างสิ หนูบอกสอนไม่ยาก แต่ขี้เลื่อยที่จะใช้หายาก สมัยนี้ไม่มีใครทำแบบนี้เลยหายาก ก็มีในวังนี้แหละ”

เมื่อจบแล้วพลอยบอกว่าเป็นช่างฝีมือได้ แต่ต้องผ่านการฝึกฝนด้วย “เป็นได้นะกะช่างฝีมือ แต่ว่าต้องฝึกฝนนะกะ อย่างร้อยอุบะตอนแรก ถ้าเราเข้าไปดู เด็กที่เพิ่งหัดเรียนทำสาวกว่าปากคลองขาย แล้วครูก็จะสอนให้เลือกใช้วัตถุดิบ เช่น ดอกพุด เราไปซื้อปากคลอง หากไม่คัด หรือดูไม่เป็นเนื้อพุดมันจะต่างกัน ตรงก้านมันจะทนมไม่เหมือนกัน วางไว้โดยลมญี่ปุ่นก็ نرم ร้อยมาก็คอกหัก มันก็เกิดจากเวลาที่เก็บ ของดีจะเก็บตอนเช้า พอมาเรียนถึงได้รู้ว่า ทำไมงานฝีมือมันแพง เพราะอาจารย์เขาลองมาหมดแล้ว และนำมาสอนเราต่อให้เรารู้ทุกขั้นตอนตั้งแต่เลือกวัตถุดิบ ทำส่วนประกอบ ได้ทำทั้งพวง แล้วเราก็ต้องฝึกฝนว่าจะสวยไม่สวย”

ผู้เขียนมองเห็นความมั่นใจในตัวเองของพลอย ที่มีมากขึ้นกว่าเทอมแรกที่เราได้พูดคุยกัน “หากมีคนมาจ้างทำบายศรีชุดใหญ่ เอาแบบชาววัง พลอยก็รับงานนะ เพราะว่าเรามีเพื่อนช่วย เพราะคอนเนกชันสำคัญมาก เรียนที่นี่ เรามีเพื่อนอีก 29 คน หากเราเรียนมาเราทำคนเดียวไม่ทันหรือกะ เพราะงานดอกไม้สดต้องใช้ความเร็ว อย่างเช่นขันหมาก ทำคนเดียวไม่ได้ เราก็ต้องให้เพื่อนช่วย คนนี้เก่งใบตอง คนนี้เก่งมาลัย คนนี้ประกอบ เราก็ต้องคุยกัน มันคือการรวมกัน ดังนั้นการเรียนที่นี่ 1 ปี ความสัมพันธ์กับเพื่อนสำคัญมาก และเราต้องรู้ว่าแต่ละคนถนัดอะไรบ้าง เราจะคิดว่าเราเก่ง เราดี คนเดียวไม่รอด เราต้องยอมรับก่อนว่าคนอื่นก็ทำเก่ง แล้วเราขอให้เขาทำในสิ่งที่เขาถนัด มันถึงเกิดเป็นงานที่สวยงาม อย่างในห้องจะมีปีวี่ที่มีประสบการณ์ในการรับงานมากที่สุด เราก็มีถามว่าพานแบบนี้เราต้องคิดทำไหว ค่าทำคิดยังไง น้องก็จะแนะนำ เราก็ได้เรียนรู้ตรงนี้ เป็นไกด์ไลน์ ซึ่งของเราเป็นแบบชาววัง เราก็จะต้องให้ราคามันต่างจากข้างนอก ด้วยความพิถีพิถัน ด้วยระยะเวลาที่ทำเหมือนมาลัยกล้วยไม้ก็ต่างขาย คือทุกคนเห็นจะบอกว่ายากมาก แต่เพราะเรารู้หลัก และได้ฝึกทำจนเป็นแล้ว ก็ไม่ยาก ตอนแรกไม่รู้ว่าจะเริ่มด้นถักอย่างไร ลองถักไปก็ย้อน พออาจารย์สอน เข้าใจเลย พออาจารย์บอกหลักการ เทคนิค ก็ปลดล็อกเลย”

จุดมุ่งหมายของพลอยในเทอมสุดท้ายก่อนจบนี้ ยังคงเหมือนเดิมที่จะทำเพื่อพุทธบูชา แต่มีความใหญ่ขึ้นมานิดเพราะมีความมั่นใจในฝีมือมากขึ้น และเชื่อมั่นในความเป็นในวัง ซึ่งได้รับการยอมรับจากสถานทูตที่จะติดต่อให้ทำงานด้านดอกไม้ในอนาคต “ได้คุยกับภรรยาท่านกงสุล ท่านก็ให้โอกาสชวน หากมีงานของแต่ละสถานที่ ก็อยากให้ไปทำให้ แต่ก็ยังตั้งใจอย่างเดิมคือที่พุทธบูชาเขาก็ทำเป็นงานปักๆดอกไม้ เพราะเขาไม่มีการร้อยแบบเรา เขาทำไม่เป็น ก็อยากไปทำตรงนี้ให้กับทางวัดก่อน แต่พอเราทำเป็นมากขึ้น เราก็อยากจะทำธุรกิจด้วยเหมือนกันแต่จะทำถวายพระก่อน ซึ่งหนูก็ต้องพัฒนาในเรื่องการประยุกต์ใช้ดอกไม้ เพราะดอกไม้ที่อินเดียไม่เหมือน

ที่นี่ แต่อาจารย์ก็สอนนะคะ ว่าสมัยก่อนฝ้ายในก็จะต้องเด็ดต้องหาดอกไม้เอาจากต้น แล้วคิดประยุกต์ไป เช่นดอกกะเมง หย้าแห้วหมู เบญจมาศน้ำ นี่คือความท้าทายของงานดอกไม้”

ตัวแทนกลุ่ม 6 คน: ภาพรวมความรู้ของ 3 คน

วันที่สัมภาษณ์นี้เป็นวันสุดท้ายที่นักเรียนมาเพื่อรอรับพระราชทานประกาศนียบัตรกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในช่วงบ่าย ผู้ศึกษาจึงใช้ช่วงเวลาเช้าเพื่อพูดคุยกับตัวแทนแต่ละกลุ่ม ซึ่งมี 6 คน คือ อ้อม อู๋ ป๊ว น้ำ มด และฝน ผู้ศึกษาให้แต่ละคนพูดถึงการเรียน 1 ปี ที่ผ่านมา ทุกคนต่างพูดถึงพัฒนาการของตัวเองที่เริ่มจากศูนย์จนกระทั่งวันนี้ มีทั้งความรู้สึกระทึกใจที่ตนก้าวผ่านความไม่แน่นอนมาแล้ว โดยอู๋ได้พูดในประเด็นนี้ไว้ “ตอนแรกคิดว่าทำไม่ได้ แต่ก็ทำได้ เพราะว่างานดูค่อนข้างละเอียด เราไม่เคยทำดอกไม้มาก่อน พอได้เรียนก็เข้าไปโดยอัตโนมัติ ทำเรื่อย ๆ ฝึกฝนเรื่อย ๆ เก็บเทคนิคจากครูบ้าง จากเพื่อนบ้าง” สิ่งที่ถ่ายทอดไปนอกจากเทคนิคแล้ว มีเรื่องที่ได้รับรู้เพิ่มเติม ซึ่งแต่ละคนก็ได้ให้ความเห็นในมุมมองของความรู้ที่ไว้ไม่เหมือนกัน “อู๋ได้เรื่องการใช้กรวยอุปลาใช้กับงานอะไร เพราะอะไร ได้ในเรื่องการใช้งาน” สำหรับน้ำไม่มีพื้นฐานในเรื่องของการใช้งานดอกไม้ในศาสนามาก่อน เนื่องจากเรียนโรงเรียนคริสต์ “โตมากับโรงเรียนฝรั่งที่เป็นคริสต์ สิ่งที่ได้คือความเข้าใจที่เขาสอดแทรกเรื่องดอกไม้มาลัยสดว่าเกิดจากการทำเพื่อเป็นพุทธบูชา มันเกี่ยวเนื่องกับศาสนา” สำหรับอ้อมซึ่งเป็นพี่ใหญ่สุดในทั้งหกคน ซึ่งคิดว่าตนเองมีประสบการณ์ชีวิตมาพอสมควร แต่ก็ต้องเปลี่ยนความคิดเมื่อได้ความรู้และประสบการณ์ใหม่ในวัง “เรื่องธรรมเนียม ลักษณะการใช้งาน เราคิดว่าเรารู้แล้วแต่เอาเข้าจริงมันไม่ใช่ที่เราคิด มันเป็นอีกแบบเลย และก็ได้รู้ละเอียดขึ้น เช่น อุบะทรงเครื่อง แต่ก่อนเราเห็นแต่เรา ๆ ไม่รู้ความหมาย อย่างเช่น งานมงกล งานอวมงกล เป็นเลขคู่ เลขคี่ อะไรแบบนี้เมื่อก่อนเราแยกไม่ออก แต่พอมาเรียนเราก็เริ่มแยกออกมากขึ้น” ในเรื่องของรูปแบบก็เป็นสิ่งที่นักเรียนจะได้รับการถ่ายทอดไปในชั้นเรียน โดยฝนเป็นตัวแทนเล่า “ครูจะสอนให้ยังคงรูปแบบของดอกไม้ให้มีความเป็นดั้งเดิมอยู่ อย่างที่เราเห็นตามตลาดหรือทางอินเทอร์เน็ตนั้นรูปแบบง่ายกว่าในวัง เวลาเรียนครูจะสอนว่าลักษณะแบบโบราณแท้จริงเป็นแบบไหน เราไปดูรูปแบบตามตลาดเราก็จะเห็นเลยว่าปรับเปลี่ยนไปเยอะเพื่อความสะดวก รวดเร็ว อาจจะในเชิงพาณิชย์ รูปแบบของโบราณก็จะหายไป” เมื่อมีความแตกต่าง และมีเรื่องราคาเข้ามาเป็นข้อจำกัด ผู้ศึกษาจึงถามฝนว่าในความคิดรูปแบบที่เปลี่ยนไปกับของเดิม ฝนจะซื้อแบบไหน “ถ้ามี 2 แบบ เราเลือกแบบโบราณอยู่แล้วค่ะ เพราะความสวย ความมีเอกลักษณ์ มีเสน่ห์ในตัวงาน มันต่างกัน” ซึ่งอ้อมได้เสริมว่า “แบบโบราณอาจไม่สวยเท่าแบบที่เขาประยุกต์ แต่ความสวยของแต่ละคนไม่เหมือนกันอยู่แล้ว บางคนที่เขาเรียนแล้วเอาไปปรับเปลี่ยนเพื่อเชิงพาณิชย์ มันลด มันตัดทอน จนความประณีตหายไป” ซึ่งอู๋ยืนยันว่าหากมีเรื่องการพาณิชย์เข้ามาสิ่งที่หายไปนั้นคือขั้นตอน “ใช่ค่ะ รูปแบบที่

ถูกปรับให้ใช้เวลาน้อยลง ใช้วัตถุคิบน้อยลง เพื่อลดต้นทุน คุณค่าแบบดั้งเดิมก็จะหายไป ซึ่งของเดิมทำโดยยึดถือตามระเบียบ แบบแผน ประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ”

เมื่อได้พูดคุยกับทั้ง 6 คน สิ่งที่ถูกพูดถึงบ่อยครั้ง คือการเรียนความดั้งเดิม ความโบราณ ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าคนที่มาเรียนที่นี่ต้องการความดั้งเดิมออกไป ไม่ได้ต้องการความวิจิตรแล้วความดั้งเดิมคืออะไร อ้อมได้ตีความในความเข้าใจของตน “ตอนแรกเราไม่รู้ว่า ดั้งเดิมหรือปัจจุบัน เพราะสิ่งที่เราเห็นข้างนอก เราก็รู้สึกว่ายแล้ว แต่ในเรื่องของการใช้งาน แต่ละงาน แต่ละพิธี อันนี้เราไม่มีความรู้ เรามาได้ที่นี่ ค่อย ๆ สะสมการเรียนรู้มาเรื่อย ๆ ต่อยอดทีละอย่าง ทีละนิด เพิ่มขึ้นมา เราถึงได้รู้ว่า งานที่เป็นแบบดั้งเดิมต้องทำแบบนี้ แล้วสิ่งที่เราเห็นก่อนหน้าที่จะมาเรียนมันเป็นแบบนี้ ซึ่งความคิดก็จะเปลี่ยน เราก็จะรู้ว่าสิ่งที่ถูกแบบ ถูกขนบธรรมเนียมประเพณีจริงๆ เป็นแบบนี้”

เมื่อการใช้งานของความดั้งเดิม ของแบบโบราณ การใช้งานจะอยู่ในวังทั้งหมด เมื่อผลงานย่อยสลายไป แต่สิ่งที่คงอยู่และถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นคือฝีมือ ความสำคัญคือการถ่ายทอด อาจารย์ก็ได้เคยอธิบายว่าการใช้งานดั้งเดิมเป็นอย่างไร ปัจจุบันการใช้งานมันเปลี่ยนไป สมัยก่อนใช้เฉพาะในวัง สมัยนี้ข้างนอกก็ใช้ อย่างเช่น งานแต่งงานก็จะใช้แบบวิจิตร แต่เค้าไม่ได้กลับมาที่ความดั้งเดิม การทำก็แค่คล้ายแต่ไม่ใช่ ผู้ศึกษาจึงอยากทราบว่าเมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้ว คิดว่าตัวเองมีฝีมือแบบชาววังหรือยัง และจะยังคงรักษาและสืบทอดความแตกต่างตรงนี้ต่อไปหรือไม่ เริ่มจากมด “ถ้าฝีมือระดับที่ว่าหมายถึงความสมบูรณ์ของผลงาน และความรวดเร็วขนาดที่ครูทำไม่ได้ เพราะระยะเวลาที่เรียน 1 ปี ขึ้นตอนที่เรียนมา เราสามารถทำได้แต่ความเร็ว ความสวยงามยังไม่ได้เทียบเท่าชั้นครู หลังจากที่เราเรียน ควรจะมีการฝึกฝน เพราะงานช่างคำว่าฝีมือ มันก็อยู่ที่ความเชี่ยวชาญ เพราะฉะนั้น สิ่งของมันจะเกิดขึ้นได้ มันก็ต้องมีการฝึกฝนถึงจะพัฒนาฝีมือได้ระดับนั้น”

ป๊ากับฝนก็ให้ความเห็นคล้ายกัน “เราได้งานฝีมือ ความละเอียดอาจไม่เท่าครู แต่รูปแบบเราเรียนแล้ว องค์กรประกอบของมาลัยเราได้ ต้องใช้เวลา เพราะเราเรียนแค่ปีเดียว”

โดยอ้อมพี่ใหญ่ในกลุ่ม ได้สรุปให้ผู้ศึกษาฟังว่า “แนวทางการปฏิบัติ องค์กรประกอบเราได้หมดแล้ว ก็ต้องใช้เวลาในการฝึกฝน ตอนนี้ก็พยายามจดจำขั้นตอนในการทำให้ได้มากที่สุด และดูครู เคยเปิดหนังสือแล้วแต่ก็ไม่สามารถทำได้เลย จากประสบการณ์ของตัวเอง ดอกชำครูต้องมาจับมือทำเลย จนทำได้ ต้องใช้คำว่า จับมือทำเลย ซึ่งตรงนี้ถ้าไปอ่านหนังสือ 1 เล่ม ก็ไม่เป็น”

การอ่านเราทำไม่ได้ แต่ที่นี่ถ้าเราอัดวิดีโอ แล้วส่งต่อให้คนอื่น เขาก็ทำได้ไหม “ไม่ได้ ต้องหลายอย่างรวมกัน การอัดแล้วไว้ดูเองอันนี้คือไว้ทบทวน มันมีรายละเอียดบางอย่างที่เรามองไม่เห็นจากวิดีโอ บางทีเราก็เอาแต่ละมูมมารวมๆ กันในกลุ่ม” มดสนับสนุนความเห็นนี้ จากประสบการณ์ของตน “มีอยู่วันหนึ่ง ไม่ได้มาเรียน อาจารย์สอนมาลัยลายคุณหญิง ก็กลัวตามเพื่อน

ไม่ทัน เพื่อนเลยส่งวิดีโอมาให้ดู ปรากฏว่าเราก็ทำตาม แต่ผลงานออกมาไม่ใช่ จึงต้องมาถามอาจารย์อีกครั้ง ซึ่งที่เราทำตามวิดีโอ นั้นทั้งหมดไม่ถูกเลย”

สำหรับการเรียนรวมกันเป็นกลุ่มมีผลต่อการทำงานมากมดเริ่มก่อน “การรวมกลุ่มกันจะได้เรื่องความคิดเห็น เรื่องการแก้ปัญหา มีการแข่งขันกันฝีมือก็จะพัฒนา เป็นการแข่งขันเพื่อพัฒนาตนเอง” ส่วนอู่การเรียนเป็นกลุ่มได้มากกว่าการเรียนแบบตัวใครตัวมัน เพราะได้ช่วยเหลือกันในเรื่องการเรียน “เวลาครูอธิบายแต่ละคนจะจำได้ไม่เหมือนกัน เราก็จะดูแบบจากคนในกลุ่มที่มีความจำดีกว่า แต่ละคนในกลุ่มจะถนัดไม่เหมือนกัน เราก็ถามเพื่อนในกลุ่ม ให้เขาสอนเพิ่มเติม ตอนครูถ่ายทอด เราอาจจำได้ไม่เท่าเพื่อน หรืออาจจำแตกต่างจากเพื่อน ก็จะทำให้เราไม่พลาดการถ่ายทอดจากครูไป”

เมื่อถามถึงความคิดเห็นว่าการเรียนการสอนแบบนี้ ที่เราเรียนครึ่งวัน หลักสูตร 1 ปี กับสมัยโบราณที่จะเรียนอะไรที่เกี่ยวกับงานช่างต้อง ไปอยู่บ้านครู หรือคลุกคลีกับครู แม้แต่ครูพิมพ์เอง ที่ถ่ายทอดให้ครูบุญเดือนที่อยู่ด้วยกันสอนมาตั้งแต่เล็ก ถ่ายทอดระบบลูกหลาน หากนักเรียนได้มีโอกาสรับการถ่ายทอดแบบนั้นจะมีฝีมือดีขึ้นกว่านี้หรือไม่ น้ำซึ่งที่คุ้นเคยการถ่ายทอดระบบครอบครัวมาออกความเห็นเป็นคนแรก “น้ำคิดว่าน่าจะดีขึ้นเยอะเลย แบบทำไปด้วยกัน เหมือนบ้านน้ำทำงานมไทยชาย คุณแม่ก็สอนมาเรื่อย ๆ เราก็ไม่รู้ตัวเอง ว่าเราทำได้เมื่อไหร่ แต่อยู่ ๆ แม่ก็ให้มาช่วยสอนเด็ก เราก็สอนได้ ก็คือเราจำได้ เทียบกันแล้ว น่าจะเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่เราไม่ทราบเลยควรจะทำอย่างไร แต่เราก็ถ่ายทอดออกไปได้เอง เป็นธรรมชาติ” อ้อมเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่ามันคือการซึมซับมาจากการทำทุกวัน มันคือความเชี่ยวชาญ “คำว่าซึมซับเป็นคำที่ใช่เลย เพราะการเรียนที่นี้ มันมีส่วนหนึ่งต้องเรียนพุ่ม มีการเหลาไม้ ซึ่งหลายคนจะเหลาไม้ไม่เป็น แต่ตัวเองเหลาได้ เพราะตอนเป็นเด็กเห็นยายทำ ยายเหลาไม้ เราแค่ดู ไม่ได้ลงมือทำ แต่เห็นทุกวัน มันก็ทำได้ไปเอง ซึมซับไปตามพื้นฐาน และประสบการณ์ที่ไม่เท่ากันของแต่ละคน”

หากทั้งหกคนมีความคิดเห็นว่าการซึมซับความรู้สำคัญ เพราะสมัยก่อนที่เค้าอยู่ตามตำหนักกัน อย่างเช่น ครูพิมพ์ก็ซึมซับมา ผู้ใหญ่สอนมา ซึ่งต้องใช้เวลาและโอกาสในการฝึกฝีมือในหลาย ๆ งาน สาวฝ่ายในสมัยก่อนเค้ามีโอกาสจะทำงานในเรื่องของพระราชพิธีบ้าง ผู้เขียนจึงมองในประเด็นของโอกาสในการฝึกฝีมือ การฝึกงานว่ามีความสำคัญหรือไม่กับการจะเป็นช่างฝีมือชาววังจริง ๆ ซึ่งทุกคนให้ความเห็นสอดคล้องไปทางเดียวกันหมด เริ่มจากอ้อม “สำคัญ ถ้าเราไม่มีประสบการณ์ เราก็ไม่สามารถทำได้ แล้วงานด้านนี้ ทำคนเดียวไม่ได้ เพราะมันใช้เวลาเยอะมาก ต้องช่วยกัน การได้เรียนรู้มันก็จำเป็น ก่อนไปสู่พระราชพิธี” สำหรับอู่ได้ยกตัวอย่างจากประสบการณ์จริง ๆ “อย่างตอนเราจัดดอกไม้ที่หน้าพระแท่นที่ประทับ ในชีวิตยังไม่เคยคิดว่าจะได้จัดดอกไม้หน้าที่ประทับ เพราะคนทั่วไปก็ไม่น่าจะมีโอกาสทำได้ แล้ววันหนึ่งที่เราได้ไปทำ จริง ๆ

ก็ไม่ได้ยาก เพราะเราเรียนมาหมดแล้วมันอยู่ที่วิธีการจัดการ ขั้นตอนการทำพอเราได้ไปอยู่ตรงนั้น เราก็จะได้เห็นครูทำ และครูก็คอยบอกว่าต้องทำตรงนี้ก่อน ตรงนั้นทีหลัง ดูความสวยงาม เราจะมัด อุบะอะไร อย่างไร มันเป็นรายละเอียดที่หากไม่ได้มาเรียนที่นี่ เราก็คงไม่ได้ทำงานระดับนี้ และก็อาจไม่รู้รายละเอียดขบย่อย ซึ่งถ้าเราไปเรียนที่อื่น เราจะไม่ได้ความรู้ตรงนี้ ซึ่งหมายความว่า การฝึกงานกับอาจารย์ การได้เป็นลูกมืออาจารย์ในงานพระราชพิธีสำคัญ ๆ มันจะช่วยพัฒนาฝีมือได้”

น้ำเสริมคำพูดของอู๋ “เช่นตอนที่ทำเทียนพรรษา ครูให้เขียนแบบซึ่งเรายังไม่เคยทำมาก่อนเลย ครูก็จะมาบอกให้ทำแบบนี้ แบบนี้ เราก็จะมีคำถามทำยังไง เราไม่เข้าใจ แต่ก็ทำได้ แล้วครูก็กลับมาสอน รายละเอียด จะทำยังไงให้สวยขึ้น”



ภาพที่ 25 การตกแต่งเทียนพรรษา หนึ่งในกิจกรรมของนักเรียนในวังหญิง และในวังชาย

ที่มา: ภาพโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), 2559

ผู้เขียนไปสังเกตการณ์วันทำดอกไม้หน้าที่ประทับ เห็นมีการสอนสด เช่น การปักดอกไม้ลงไปในขอดใบหนาดพืชพื้นบ้านที่มีปลุกในวังเพื่อประดับเป็นพุ่ม โดยไม่ได้มีสอนในชั้นเรียน ซึ่งครูพิมสอนไปทำไป



ภาพที่ 26 การปักดอกไม้บนยอดใบหนาดประดับพระแท่นที่ประทับ, 2560

ซึ่ง मद ได้เพิ่มเติมความคิดเห็นในส่วนนี้ “ถ้าเราเป็นลูกมืออาจารย์หลาย ๆ งาน เราจะ ได้ความรู้มากขึ้น มันจะซึมซับอัตโนมัติ ดังนั้นการอยู่กับอาจารย์เป็นสิ่งที่จำเป็นมากเลย เพราะว่า เรื่องบางเรื่องอาจารย์สอนแล้ว เรียนรู้มาแล้ว สมมติเราไม่เข้าใจเรื่องนี้ เพื่อนก็แนะนำแล้วเราก็ไม่ เข้าใจ ก็เก็บไว้ แต่พอมาถึงจุดที่ช่วยงานครู มันก็เกิดความเข้าใจเลยในขณะที่ช่วยงาน ว่าแบบนี้เอง คือมันต้องอยู่กับคนรู้ แล้วเราจะเรียนรู้ได้เอง “ไม่ต้องพูดมาก อธิบายมาก แค่มือทำนิดเดียวเอง” ส่วนปีวมองเรื่องปัญหาหน้างานที่เกิดขึ้น เมื่อได้เป็นลูกมือครูจะช่วยเพิ่มประสบการณ์การมอง ปัญหา การแก้ปัญหา “การทำงานกับสถานที่จริง หรือการฝึกทำงานจริงๆ มันจะได้มากกว่า ทั้งการ แก้ไขสถานการณ์ เพราะงานแต่ละงานมันจะไม่เหมือนกัน เราต้องเรียนรู้กันไปเรื่อย ๆ” การแก้ สถานการณ์ที่ว่ยากตัวอย่าง “เราต้องหาวิธีแก้ไขหน้างาน การเรียนในห้องเรียนเราเรียนเฉพาะทำ เป็นชิ้นเล็ก ๆ ทำเสร็จก็เสร็จ เราไม่ได้เอาไปประกอบ เราก็ไม่รู้ว่ามันจะเกิดปัญหาอะไรบ้าง เช่น ขนาดพื้นที่จัดงาน ดอกไม้ไม่พอ ดอกไม้เหี่ยวเพราะอากาศ” นอกจากนี้ผู้ยังมองว่าการแก้ไข ปัญหาเฉพาะหน้า และการเกิดความผิดพลาด ก็ทำให้นักเรียน ได้เรียนรู้จากความผิดพลาดนั้นด้วย “เพราะเราได้เรียน ได้รู้ว่าครูบอกจริง ๆ การปุกระเบื่องกลุ่มอื่นใช้ใบใหญ่มันหนักเกินไป เราก็ เรียนจากความผิดพลาดของกลุ่มอื่นหรือเพื่อน เราก็จะรู้เราเป็นคนสมัยใหม่ เราก็จะมองว่าอยากได้ อะไรแปลกใหม่ ก็ลองทำกันดู แต่มันไม่ใช่ในแบบที่ในวังใช้กัน ครูก็จะบอกแบบนี้ได้ แบบนี้ไม่ได้ ก็ได้รับความรู้จากการลองผิดลองถูก”



ภาพที่ 27 ครูและนักเรียนร่วมกันจัดดอกไม้หน้าพระแท่นที่ประทับในงานพระราชทาน
ปริญญาบัตร, 2560



ภาพที่ 28 บรรณารักษ์การทำงานร่วมกับครูเป็นการสอนในพื้นที่ทำงานจริง, 2560



ภาพที่ 29 นักเรียนทำงานในฐานะช่างได้เสมือนช่าง (ชาย) พระแท่นที่ประทับที่ตกแต่ง
โดยครูและนักเรียน โรงเรียนในวัง (หญิง) (ขวา), 2560

ตอนนี้เรียนครบแล้ว 1 ปี ถ้าให้เปรียบเทียบกับการเรียนอื่น ๆ คิดว่าของเราสมบูรณ์แล้วหรือยัง ถ้าเราจะเพิ่มความเป็นช่างฝีมือขึ้นไปอีก ต้องมีอีกระดับหนึ่งหรือมีอีกการฝึกหัดหนึ่งหรือไม่ “มดอยากให้มี น่าจะเป็นระยะเวลาเหมือนเบื้องต้น ความรู้รอบุบาล ปฐมวัย ตอนนี้ทุกคนได้หมดแล้ว รูปแบบ ขั้นตอน วิธีการ ที่นี้เหมือนการออกรอบ การฝึกฝนกับสถานการณ์จริง เหมือนงานตกแต่งหน้าพระที่นั่ง งานพวกนี้เราจะได้เรียนรู้ทั้งในเรื่องการออกแบบพื้นที่ การตกแต่ง การติดตั้ง” แสดงว่างานเดียวก็ได้ประสบการณ์เยอะซึ่งอยู่และน้ำเห็นตรงกัน “ได้เยอะเลย จริง ๆ งานที่เราได้ร่วมทำของโรงเรียน เช่นงานแห่เทียนพรรษา ขั้นตอนการทำ ส่วนประกอบทั้งหมด เวลาติดตั้งจริงเราก็ได้ประสบการณ์แล้ว แต่ก็ยังไม่ขาดทำงานหน้าพระที่นั่ง” ในส่วนนี้ปีว่าสรุปว่า มันคือการฝึกความชำนาญ “เราเรียนรู้ขั้นตอน กระบวนการไปหมดแล้ว ที่นี้ก็อยู่ที่ว่าเราต้องฝึกเพิ่มเราก็จะได้เพิ่ม ก็เหมือนการฝึกความชำนาญในตัวเรา ฝึกบิน”

สำหรับอ้อมการฝึกความชำนาญนั้นมาจากประสบการณ์การทำงานเป็นสำคัญ “เหมือนการเรียนรู้อันจริงไม่ใช่แค่ทฤษฎี หรือการทำนิดๆ หน่อยๆ ต้องอาศัยประสบการณ์หลาย ๆ งาน และต้องไปเจอปัญหาด้วย อย่างปัญหาเฉพาะหน้า เราจะแก้ปัญหาวางไร น่าจะเป็นการเรียนที่สมบูรณ์แบบ ต้องใช้เวลามากกว่านี้” ซึ่งฝนก็เห็นด้วยในเรื่องระยะเวลาการเรียน “มันสั้นไปจริง ๆ 1 ปี” แต่สำหรับปีซึ่งเรียนในระบบมหาลัยมา 4 ปี ได้คิดแตกต่าง “แต่ถ้าเทียบกับที่หนูเรียนมา 4 ปี คืออาทิตย์เรียนดอกไม้ 2 ครั้ง เทียบกันกับที่นี้ เรียนทุกวัน ก็พอ ๆ กับ 4 ปี ข้างนอก มันอยู่ที่เรา

เรียนรู้ในห้องเรียน และไปหาประสบการณ์ข้างนอก ยิ่งถ้ามีพระราชพิธีมาเป็นเวทีให้เราฝึกจะยิ่งมั่นใจ” ในเรื่องโอกาสการหาประสบการณ์อ้อมได้ให้ความเห็นไว้อย่างน่าสนใจ “แต่ละคน โอกาสในการฝึกงานไม่เท่ากัน อย่างป๊าวมีงานบอย ก็ได้ฝึกแต่อย่างพวกเรา พอเรียนจบหลักสูตร โอกาสในการฝึก การต่อยอดมันไม่เท่า ไม่เหมือนกัน ขึ้นกับโอกาสในการทำงานของแต่ละคน มุมมอง สิ่งใหม่ ๆ ที่จะนำมาปรับใช้เขาจะมากกว่า เพราะเขามีเวทีผ่านเวทีเยอะกว่า”

ผู้ศึกษาคิดใจคำว่าประสบการณ์ไม่เหมือนกัน อ้อมจึงอธิบายตามทัศนะของตน “ถ้าในวังเพิ่มการฝึกงานให้ มอบโอกาสการฝึกงานให้ เท่าๆ กัน ก็คือเพิ่มหลักสูตร เป็นการฝึกปฏิบัติพาออกงานออกทำงาน เรื่องภาคปฏิบัติ การฝึกงาน แบบแผนอาหาร ที่เขามีการเพิ่มการฝึกงาน ฝึกการขายที่ห้องอาหารในวัง มีขายจริง ทำจริง ก็อยากให้แผนกดอกไม้สดมีด้วย”

ไปทบทวนในส่วนทฤษฎี ทุกสิ่งอย่างที่เกี่ยวกับช่างฝีมือไม่ว่าจะดนตรีไทย อาหารไทย มวยไทย ต้องใช้ฝีมือหมดและล้วนแต่เป็นวิชาที่ต้องมีครูทั้งนั้น โดยจะมีธรรมเนียมปฏิบัติทุกแขนง เท่ากับว่าไม่เพียงทักษะเท่านั้นที่ถูกถ่ายทอดไป แต่แบบแผน ประเพณีปฏิบัติแบบโบราณ จะถูกกำหนดมาด้วย ขึ้นกับ โครงสร้างสังคม เช่น มวยโครงสร้างจะเป็นเด็กที่ไม่มีความรู้ มาต่อยมวย มาต่อยเอาเงินที่นี้ของเรา เป็น โครงสร้างฝ่ายใน ก็จะมีแบบแผนกำหนดอยู่ ดังนั้นทักษะที่ได้ไปก็จะควบกับประเพณีด้วย ซึ่งตรงนี้ทั้ง 6 คน เห็นตรงกันหมด

การฝึกฝนจนชำนาญจนเกิดเป็นความรู้ทางร่างกายของช่างฝีมือดอกไม้ นั้น ผู้เขียนมองว่าต้องเตรียมความพร้อมและใช้ร่างกายในการเรียนรู้ การฝึกฝน ตัวอย่าง เหมือนการเรียนบัลเล่ย์ การเรียนมวยไทย ฯลฯ แล้วการใช้ร่างกายนั้นต้องมีการจัดระเบียบร่างกายใหม่หรือไม่อย่างไร ซึ่งฝนอธิบายก่อน “ชั่วโมงแรกจับเข็ม ครูให้จับซ้าย คนที่ถนัดขวามาจนเคยก็ต้องเปลี่ยน แล้วการถือดอกไม้ต้องมีเทคนิคที่ไม่ซ้ำ เกิดการเรียนรู้ผ่านร่างกาย หรือแม้แต่ครูมาจับมือ เป็นการจัดระเบียบร่างกาย ของนักเรียนดอกไม้ค่ะ” ซึ่งเรื่องการจับเข็มเป็นเรื่องที่ทุกคนยอมรับว่าต้องปรับร่างกายใหม่เพื่อการเรียนรู้ต่อไป “ชั่วโมงแรกอยู่ก็มีปัญหาหากับการจับเข็ม เราจับไม่เป็น เหมือนมือมันน้อยไป พอครูบอกเทคนิค นี้มีหลายนิ้วใช้ได้ทุกนิ้ว พอปรับก็ค่อยได้ วันละนิด วันละหน่อย จนเริ่มชิน”

ป๊าวที่มีประสบการณ์มากกว่าทุกคน เมื่อมาเรียนที่นี้ ก็ต้องปรับและเริ่มต้นเรียนรู้การใช้เข็มแบบในวังพร้อมเพื่อนเช่นกัน “ปกติจับเข็มมือขวา มาจับมือซ้ายก็ต้องเปลี่ยนอิริยาบถใหม่ และการจับมือซ้ายมันถนัดกว่าจริง ๆ ในการเวลาเราทำการจัดกลีบอะไรแบบนี้ เหมือนข้างนอกจะแบบอะไรก็ได้ แล้วแต่ความถนัด แต่ในวัง ต้องนิมนวล ต้องค่อย ๆ หยิบจับ มันต้องระวังกลีบเกี่ยวกับสมัยก่อนร้อยงานถวาย ต้องดีสุด ประณีตที่สุด”

ส่วนน้ำมองเรื่องอิริยาบถในการนั่งทำงาน ๆ “น้ำก็ต้องมีการหาความสบายร่างกายให้ตัวเอง ไม่อย่างนั้นเราจะทำได้ไม่นาน และก็จะมมีปัญหาทางร่างกายตามมาได้ เช่น ปวดหลัง ปวดขา ก็ต้องจัดทำทางให้นั่งให้สบาย แต่ยังสุขภาพอยู่” สำหรับบุคลิกภาพนั้นก็สำคัญมออธิบาย “เราก็

ต้องมีบุคลิกชาววัง ที่นี้จะสอนการหยิบการจับจิบ เราารู้สึกได้ว่าแตกต่าง คำพูดโบราณที่พูดว่าสาวชาววัง เราเห็นในสิ่งนั้น ว่าต้องสำรวมไม่ว่าจะขณะเรียน หรือเวลาอยู่ในเขตฝ่ายใน” ซึ่งฝนที่ปกติมีบุคลิกที่สุภาพอยู่แล้ว ก็ยังเพิ่มความระมัดระวังในเรื่องนี้ “ความตั้งใจมันต้องมาจากใจที่จดจ่อมันต้องนิ่ง มันต้องนิ่งต้องเรียบร้อย และมีสมาธิถึงจะได้งานออกมาดี ๆ ใช้ตัวเราฝึกฝนความอดทนและความนิ่ง”

จุดมุ่งหมายในการเป็นช่างฝีมือ คนที่เข้ามาเรียนถ้าไม่มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน จะไปช้ามาก รุ่นที่แล้วบางคนมาเรียนเฉย ๆ จะไปช้ากว่าคนที่มีความตั้งใจจะไปประกอบอาชีพ หรือไปสอนต่อซึ่งพลอยและป๊าวมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน คือการนำไปถ่ายทอดต่อ และยอมรับว่าจุดมุ่งหมายทำให้มีความตั้งใจมากขึ้น “พลอยจะไปทำออกาไนส์ พอมีจุดมุ่งหมายก็เหมือนเรามีการจัดการในหัวสมองมากขึ้น ว่าเราจะทำอย่างไรให้เป็นวิธีการที่เราต้องเอาไปสอนต่อ ต้องตกผลึกความรู้อย่างไร” สำหรับป๊าวต้องการไปสอบครูครุกรรม ซึ่งเธอก็ชัดเจนตั้งแต่วันที่สัมผัสเข้าเรียน “หนูบอกคุณครูในวันที่สัมผัสว่าจะนำไปถ่ายทอดต่อในแบบดั้งเดิม ซึ่งตอนนี้ก็ยังคงความตั้งใจเดิมค่ะ ก็ตั้งใจเรียนเทคนิค วิธีการ เคสึกลับไปให้ได้มากที่สุด เพื่อไปถ่ายทอดให้เด็กที่ไม่มีโอกาสเข้ามาเรียนที่นี่”

สำหรับ อ้อย มด และอ้อมนั้น ในแม่จะเริ่มต้น โดยไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจน แต่สิ่งที่ตั้งใจคือต้องเป็นให้ได้ และเมื่อเรียนไปเรื่อย ๆ ก็เริ่มมีภาพที่ชัดเจน มีเป้าหมายเกี่ยวกับอาชีพตามมา “ตอนแรกอ้อยแ่ล่อยากทำให้เป็น พอมาเรียนมันก็เกิดไอเดียต่าง ๆ ว่าเราอยากทำอะไรบ้าง หรืออยากขาย พอเป็นแล้วมันฮึกเหิมพอเรียนก็เกิดไอเดีย” สำหรับมดเคยเรียนหลักสูตรระยะสั้นมา เมื่อมาเรียนที่นี่ก็ตั้งใจเก็บความรู้ไป “มด ชื่นชอบงานด้านไทย ก็อยากจะทำงานที่เรารักเห็นคนอื่นทำงานที่รัก ที่ชอบก็จะทำได้ไม่รู้สึกละอาย ซึ่งเรายังไม่รู้สึกละอายเลย เรียนมาในสิ่งที่ไม่ได้ใช้ ที่ใช้ไม่เคยได้เรียน พออายุเยอะขึ้น แล้วมีครอบครัวแล้ว ก็เริ่มแน่ใจว่าชอบทางนี้จริง ๆ ก็มาเรียนโดยไปเรียนหลักสูตรสั้นที่ศาลายาก่อน แต่เราก็ออยากได้งานดั้งเดิม มาเรียนที่นี่ด้วยความตั้งใจ จึงคิดว่าระยะเวลา 1 ปี เราต้องเก็บเกี่ยวให้ได้มากที่สุด ก็เลยชิมชั้บ ยิ่งเจอครู เราก็อยังอยากได้เทคนิคเยอะ ๆ ที่นี่มีงานหลากหลายด้วย ทั้งมาลัย พานพุ่ม ใบตอง ลูกปัด”

“ตัวอ้อม ตอนแรกเข้ามายังไม่ได้โฟกัสกับอะไร เพราะขายของอยู่บ้าน จุดมุ่งหมายมีแต่ยังไม่ได้โฟกัส ยังตัดสินใจไม่ได้ ถ้าเทียบกับคนที่มาเพราะชอบของเราก็จะคิดกว่า เพราะเราคิดว่าเราต้องทำให้ได้” ผู้เขียนได้คุยคุยกับฝนถึงจุดมุ่งหมายมาบ้างแล้ว ซึ่งเรียนผ่านไป 1 ปี ก็เป็นอะไรที่เกินกว่าที่ตั้งเป้าไว้แล้ว “ฝน ที่บ้านก็ทำบัว ก็อยากหาอะไรทำเพิ่ม เพราะทำบัวแค่ 2-3 ชั่วโมง ถ้าเรามาเรียนก็ได้ต่อยอด และเพิ่มรายได้ให้เรา ซึ่งวันนี้ก็คิดว่าสิ่งที่ได้ไปนั้นมันมากมาย

กว่าที่คิด และที่สำคัญเราได้กลับไปมองคนพม่าที่ตลาดอีกครั้ง และภูมิใจว่าในที่สุดเราคนไทยก็ร้อยเป็น สหายด้วย”

เมื่อสังเกตการณ์การเรียนการสอนมาตลอดระยะเวลา เกือบ 2 ปี และได้พูดคุยกับครูผู้เขียนได้เห็นถึงการปรับตัวของกระบวนการถ่ายทอด สมัยก่อนเค้าถ่ายทอดกัน ก็ต้องอยู่ด้วยกันกับครู เป็นลูกมือช่วย ๆ กันทำ ถ่ายทอดกันไป แต่ปัจจุบันมาทำเป็นหลักสูตร ร่วมสมัยมากขึ้น ซึ่งตัวแทนทั้ง 6 ก็ได้พูดถึงเรื่องนี้ว่ามีผลกับฝีมือมากทีเดียว อ้อมพูดในเรื่องของการสร้างสรรค์งานให้เข้ากับยุคสมัย “เทอม 2 ตอนครูสอนจะมีรูปแบบมาให้ ครูก็จะให้ทำเอง ครูจะไม่มาสอนปลีกย่อยเหมือนเทอม 1 ให้คิดเอง แล้วเด็กยุคใหม่ก็จะครีเอท อย่างบางคนชอบสีพาสเทล อยากได้สีแบบนี้ มีการคิดสร้างสรรค์เป็นรูปผีเสื้อ ใก้ เราไปถามครูจะตกแต่งอย่างไร ครูจะบอกยุคสมัยนี้จะทำเป็นปีนักษัตรก็ได้นะ แต่จะไม่ลงมือทำให้เหมือนเทอมแรก ๆ ที่มาจับมือทำ ครูจะแค่แนะนำให้ เราก็พยายามเอาคำแนะนำของครูมาออกแบบเพื่อให้มันตรงใจเรา ตรงใจกับเพื่อน ๆ”



ภาพที่ 30 ผลงานกลุ่มประดิษฐ์ตุ้มไตรที่ตกแต่งโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน

เคยสัมภาษณ์ อาจารย์พิม และอาจารย์มัน ทั้งสองท่านคิดเหมือนกันคืออยากจะถ่ายทอดรูปแบบให้เป็นแบบดั้งเดิม ไม่ต้องวิจิตรอะไรมากมาย แต่ต้องส่งความดั้งเดิมไปเป็นพื้นฐานให้ทุกคน ในการที่จะไปประยุกต์ให้เป็นอิสระของทุกคน เพราะสุดท้ายงานดอกไม้ สมัยก่อนก็ผ่านการประยุกต์ พัฒนา สร้างสรรค์ และปรับตัวเป็นไปตามยุคสมัย เพราะงานดอกไม้เป็นงานที่ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ แต่อยู่บนพื้นฐานของความประณีต เพราะฉะนั้นความสร้างสรรค์ก็จะไม่ปิดกั้น

อ้อมได้เปรียบเทียบในเรื่องของการตามยุคสมัยไว้ว่า “คิดว่าเรื่องกระบวนการที่เปลี่ยนไปมีส่วนกับฝีมือมากเลยคะ อย่างเราดูหนังเงินกำลังภายในสมัยก่อน กว่าที่จะเข้าสำนักหนึ่ง

เพื่อจะเรียนหมัดมวยครูก็จะรับเข้ามา แล้วก็ให้ทำงาน ตักน้ำ ผ่าฟัน ทำจมนมือแตก ความพยายาม ซึ่งใช้เวลาและความอดทนมาก แต่สำหรับปัจจุบันเข้ามาก็เรียนเลขตามหลักสูตรไป เมื่อก่อนกว่าจะ ได้เรียนแต่ละอย่าง เหมือนครูไม่สนใจเลยนะ แต่จริง ๆ ครูมองอยู่ ว่าคนนี้มี ความอดทนแค่ไหน แต่ ตอนนี่ครูคงไม่ได้ดูตรงนั้นแล้ว เพราะระยะเวลามันจำกัดก็จะสอนเลข ซึ่งบางคนก็ไม่เหมาะ ไม่ ชอบ ไม่ถนัด เพราะฉะนั้นประสิทธิภาพที่ได้มันก็จะไม่เหมือนเมื่อก่อน แต่มันมีคำว่าในวังอยู่ สมัยก่อนพอมีลูกศิษย์ ก็จะพูดคุยสนทนากัน คนนี้ จะไปทำดีทำไม่ดีชื่อก็ดิตตัวไปแล้ว คำว่าชาววังมัน ก็จะติดไปกับเรา เช่น อาหารชาววัง มาลัยในวัง ถึงแม้หลักสูตรจะเป็นฉบับย่อ ก็ต้องทำให้เต็มที่ รักษาชื่อเสียง”

ผู้เขียนจึงถามอ้อมถึงความคิดว่าฝีมือชาววังเป็นยังไง คิดว่าเราเป็นช่างฝีมือชาววังหรือ ยัง“ต้องอีกเยอะเลยล่ะ ไม่ใช่แค่งานฝีมือ แต่มันมีขนบธรรมเนียม จารีต การดำเนินชีวิตประจำวัน อย่างเรานี้ยังไม่ใช่เลยล่ะ แค่เรียนรู้วิธีการที่ค่อนข้างพื้นฐานมาก ๆ ไม่ได้ในชั้นครู ได้แค่ขั้น ประกอบอาชีพ” แล้วคิดว่าทำยังไงถึงจะเป็นชั้นครูได้ ปวดอบทแทนทุกคน “ก็ต้องฝึกฝน ใช้เวลาอีก นาน ต้องสะสมความรู้ และฝึกฝน ต้องปฏิบัติเยอะ ๆ จนเป็นผู้รู้จริง”

คำว่าฝีมือชาววัง ไม่ได้หมายความว่าต้องอยู่แต่ในวัง เหมือนเรียนจากอาจารย์ฝีมือดี สืบทอดจากคนในวัง ไม่ว่าตัวครูจะอยู่ที่ไหน ก็ฝีมือชาววัง เพียงแต่ว่าเค้าไม่ได้เรียนในวัง แต่ถึง เรียนในวังแต่ไม่ได้คลุกคลี เป็นลูกมือ หรือมีกระบวนการถ่ายทอดแบบโบราณ เขาก็จะไม่ได้ สุดท้ายสิ่งที่ถ่ายทอดไปคือฝีมือ ไม่ใช่สถานที่ แต่สถานที่ช่วยในเรื่องของความรู้สึกที่จะเรียนรู้ และ ได้เห็นสถานที่ที่มีขนบกำกับ และหากมีการฝึกงานพระราชพิธี ก็จะได้ฝึกฝนมากพอแล้ว “หนูคิดว่า การเป็นชาววังเหมือนเราต้องอยู่กับคนที่เคยเป็นชาววังมาก่อน เราต้องคลุกคลีกับเขามากกว่านี้ จะได้อุปนิสัยของเขามา เรื่องมารยาทอย่างนี้ล่ะ” อ้อยเสริม “เราก็จะได้แค่รูปแบบมา แต่จะทำถึงชั้น ครูมันต้องมีชั่วโมงบิน”

อ้อมสรุปในเรื่องการฝึก “คำว่าชาววังคือคำที่จะดึงดูดใจคนได้ เหมือนเห็นขนมที่มี คำว่าชาววัง มันมีเสน่ห์ชวนให้ซื้อ ดึงความสนใจเราไปแล้ว แต่สิ่งที่จะทำให้ความรู้สึกที่ดียังคงอยู่ก็ คือรสชาติ และหน้าตาสีสัน รูปแบบ ซึ่งจะยังรักษาความรู้สึกนั้นได้หากทุกอย่างกลมกล่อม มันก็ เปรียบเหมือนฝีมือของเราด้วยที่เราได้มาเรียน กว่าจะได้มาเรียนก็ค่อนข้างยาก แล้วได้มาเรียนแล้ว ถ้าไม่ได้ไปฝึกฝนเลย ไม่ได้เอาไปปรับใช้ฝีมือมันก็จะไม่คงที่ จะลืมนั่นตอนไปได้ เช่นการทำพาน พุ่ม 3 นิ้ว 4 นิ้ว 5 นิ้ว 7 นิ้ว 8 นิ้ว ขนาดต่างกันเทคนิคการทำก็ไม่เหมือนกัน”

ผู้ศึกษาให้แต่ละคนสรุปการเป็นนักเรียนช่างฝีมือดอกไม้สด มา 1 ปี

ป๊ว “ การเรียนในนี้ เป็นการเรียนตามแบบแผนโบราณจริงๆ คือเป็นการปูพื้นฐานทุกอย่าง แบบโบราณ ถ้ามีการเพิ่มโอกาสในการฝึกฝน เช่น มีการฝึกงานจะได้ความรู้เพิ่มขึ้น”

มด “เป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ความเป็นไทย ได้เรียน และยังคงมีคุณค่าสำหรับเรา แล้วก็อยากให้เพิ่มในส่วนของการฝึกฝน ต่อยอดจากทักษะที่เราได้จากตรงนี้เพิ่มขึ้นมาอีกหน่อย อย่างน้อยจากหลักสูตรที่ทางโรงเรียนแบ่งไว้ มันก็มีขั้นพื้นฐาน ขั้นสูงแล้ว ก็น่าจะมีขั้นชำนาญพิเศษ มีเรื่องกิจกรรมให้เราได้พัฒนา ได้ต่อยอดตรงนี้”

อ้อม “สิ่งที่คิดคืออยากให้โรงเรียนมีการคัดเลือกคนที่มีแวว ฝึกพิเศษอีกหลักสูตร ฝึกความเป็นขั้นครูมาอีกระดับจะช่วยถ่ายทอดไปอีก ฝึกให้เป็นครูเลย ถ้าเอามาเรียนแบบนี้ คนมีพื้นฐานไม่เท่ากัน คนที่สอนอายุมากแล้ว คนก็ได้ไปจริงๆ มีไม่กี่คน แล้วก็แยกย้ายหายไปหมด อาจทิ้งบ้าง ทำบ้าง แต่ก็ไม่ครบถ้วนแบบที่ครูเป็น”

อู๋ “ในเรื่องการเรียนที่นี้ ถึงจะมีวิชาเลือก ระยะเวลามันสั้นไปอย่างอู๋เลือกบายศรี มันสั้นมาก แล้วรายละเอียดมันเยอะกว่าจะเป็น ไม่ใช่แค่วันสองวัน แค่อัปปมสาวก็รู้สึกว่ามันทำยากมาก อย่างเครื่องหอม งานมงคล พานสินสอด เรายังเรียนไม่เต็มที่ ทำให้ความชำนาญหายไป อยากให้เพิ่มเวลา”

ฝน “ได้มีงานไปประกอบอาชีพ ตอนนี้เราร้อยสววกว่าข้างนอก ก็ตรงตามวัตถุประสงค์ของตัวเองแล้ว”

พลอย “ยุคสมัยทำให้คนเปลี่ยนไป บางคนเข้ามาไม่ได้ตั้งใจหาความรู้ บางครั้งก็อาจทำให้เรียนได้ไม่ตลอดปี ต้องมีเหตุออกไป ก็เสียยที่นั่น และเสียยโอกาสแทนคนที่ไม่ได้เรียน อยากให้มีกระบวนการคัดเลือกที่เข้มข้นกว่านี้”

ภาพแทนความรู้ของนักเรียนช่างฝีมือในวังหญิงในมิติของนักเรียนที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาช่างตามหลักสูตรวิชาชีพ 1 ปี สิ่งทั้ง 6 เห็นสอดคล้องกันนั่นคือไม่สามารถเรียกตนเองว่าช่างฝีมือชาววังได้ เป็นเพียงนักเรียนช่างที่เพิ่งจบการศึกษาวิธีการ รู้ขั้นตอน ยังต้องไปฝึกฝนจนกว่าจะชำนาญ ซึ่งก็บอกไม่ได้ว่าแต่ละคนต้องใช้ระยะเวลาในการ ไปฝึกฝนอีกนานเท่าไร อยู่ที่โอกาส งาน ซึ่งพื้นฐานที่แตกต่างกัน ก็ทำให้ประสบการณ์ก่อนมาเรียนต่างกัน แม้ครูจะปรับพื้นฐานและวิธีการให้เป็นแบบเดียวกันหมด แต่สุดท้ายแล้วการพัฒนาฝีมือ ผู้ที่มีพื้นฐานจะไปได้ไกลกว่าผ่านการฝึกฝนแต่ความแตกต่างจะไม่มากหากผู้มีพื้นฐานและไม่มีพื้นฐานต่างฝึกฝนอย่างหนัก จากการพูดคุยจะสังเกตได้ว่าผู้ไม่มีพื้นฐานต่างคิดว่าเวลาในการเรียน 1 ปีน้อยเกินไป หากขยายเวลาจะทำให้ตนได้ฝึกฝนมากขึ้น แต่สำหรับผู้มีพื้นฐานอย่างป้อมมองว่าเวลา 1 ปี สำหรับเรียนวิธีการและขั้นตอนนั้นพอเพียงแล้ว สิ่งที่ต้องเพิ่มคือการฝึกฝน ทบทวน เพื่อพัฒนาตนเอง รวมถึงโอกาสในการทำงานพระราชพิธี หรืองานที่ต้องทำคู่กับครู เป็นการเรียนรู้ในห้องเรียน เรียนเพิ่มจากสนามทำงานจริง โดยทั้ง 6 มองว่าหากเพิ่มในหลักสูตรให้มีการฝึกงานเพิ่ม จะทำให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนาเท่าเทียมกัน เพราะการฝึกงานหรือการเป็นลูกมือครูทำงานจริง เป็นการอยู่กับคนที่รู้

จะสามารถเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ไม่ต้องมีคำอธิบายมาก เพียงแค่ลงมือทำงานในวัง กับคนในวังจริง ๆ จะทำให้เกิดประสบการณ์และความรู้หน้าที่ใช้ในวังจริง ๆ



ภาพที่ 31 บรรยากาศการสัมภาษณ์กลุ่ม 6 คน ณ ห้องเรียนแผนกดอกไม้สด, 2560

ศิษย์เก่าวังหญิง

หากศิษย์ปัจจุบันคือภาพแทนของการเรียนเป็นช่าง ศิษย์เก่าคือภาพแทนของการเป็นช่าง หลังจบการศึกษา ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่ครบถ้วนในเรื่องของความสำเร็จของการสืบทอดฝีมือช่างชาววังผ่านการนำฝีมือไปใช้ในโลกรปัจจุบัน ว่าหลังจากเรียนจบแล้ว สามารถพัฒนาฝีมือตนเองในระดับใด ศิษย์เก่า มี 2 ท่านที่ผู้ศึกษาสนใจ คือ สิริภัสสร โชติวสิน หรืออุ้ม เป็นนักเรียนช่างดอกไม้สดรุ่นที่ 22 ปี พ.ศ. 2550 ความน่าสนใจของอุ้มคือปัจจุบันได้เข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายในประจำอยู่ที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) และอีกหนึ่งบทบาทคือเป็นผู้ช่วยสอนของอาจารย์มัณฑสำหรับงานนอกสถานที่ ส่วนอีกท่านคืออรุณ ภัทรพรไพศาล หรือเป็ด ซึ่งเปิดสอนมาลัยดอกไม้สดเป็นอาชีพเสริม

สิริภัสสร โชติวสิน จากนักเรียนช่างสู่เจ้าหน้าที่ฝ่ายใน

อุ้มเป็นนักเรียนดอกไม้สดรุ่นที่ 22 ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตรงกับงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ งานดอกไม้สดได้ใช้จริง แล้วก็มีส่วนร่วมทำดอกไม้สดตรงส่วนของงานพระราชพิธีด้วย”แรงจูงใจที่ทำให้ตัดสินใจมาเรียนที่นี่ “ศรัทธาในองค์สมเด็จพระเทพฯ องค์ประธานของสถาบันแห่งนี้ และเป็นหลักสูตรระยะสั้น 1 ปี เรียนแค่ช่วงเช้า มันเป็นเวลาที่เราจัดการกับตัวเองได้ ซึ่งตอนนั้นลูกยังเล็ก เรียนอนุบาล ก็ไปส่งลูกก่อน พอเลิกเรียนเที่ยงก็ไปรับลูกทันพอดี และด้วยความที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว คิดว่างานนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ ไปประกอบอาชีพได้ แต่เราไม่มีพื้นฐาน”

ด้วยจุดมุ่งหมายแรกเริ่มคือการนำไปประกอบอาชีพ แต่อุ้มให้ข้อคิดที่ดีว่าการที่จะเรียนเพื่อไปประกอบอาชีพอย่างเดียวนั้น เรียนที่ไหนก็ได้ไม่จำเป็นต้องเรียนที่นี่ แต่อุ้มเลือกมาที่นี่ เพราะเรื่องของการอนุรักษ์ และมองในเรื่องของฝีมือช่างในวังที่วิจิตรศิลป์ “ก่อนหน้าที่จะเข้าเรียน เห็นพวกมาลัยจากข่าวในพระราชสำนักก็รู้สึกว่าเขาไปสั่งที่ไหนกัน จนมาเห็นรูปภาพจากโบรชัวร์ในวังหญิง มันมีความวิจิตร มันมีความลึกซึ้งกว่าข้างนอกที่เราเคยเห็น และสนใจเรื่องบรรยากาศของที่เรียน เขาบอกเขตพระราชฐานชั้นใน เราเรียนจากต้นตำรับจริง ๆ เป็นงานดอกไม้สดในราชสำนัก คำนี้แหละที่ต้องมาเรียนให้ได้”

ผู้ศึกษาสนใจงานพวกมาลัยเป็นพิเศษ ซึ่งอุ้มได้อธิบายไว้ว่างานในวังถือว่าเป็นงานช่างฝีมือดอกไม้สดชั้นสูงได้เลย เนื่องจากขั้นตอนที่แตกต่าง “สิ่งที่บอกได้ว่าเป็นวิชาช่างชั้นสูง เพราะ หนึ่งคือความใส่ใจ การเลือกการคัดสรรดอกไม้ ที่นี้ให้ความใส่ใจมากกว่าข้างนอกเพราะความเป็นมาลัยราชสำนัก สองคือในมุมมองของความเชื่อ การให้ความหมายที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น อย่างในมาลัยต้องใช้ใบแก้วซึ่งปากคลองตลาดไม่ใช่ เพราะในวังถือว่าโชคดี และใบแก้วทนทานกว่าใบไม้ชนิดอื่น หรือแม้กระทั่งฐานมาลัยเลขคู่เลขคี่ และสิ่งที่ทำให้พวกมาลัยในวังมีความพิเศษกว่าพวกมาลัยข้างนอกคือองค์ประกอบของพวกมาลัยต้องครบ มีตัวพวง ซีกรัดพวง ซีกรัดอุบะ อุบะ ต้องก็ดอก ล้วนสื่อความหมาย มีความเป็นมาหมดเลย อุบะแขก อุบะพวง พวงชมพู ฯลฯ”

ด้วยปัจจุบันนี้อุ้มเป็นผู้ช่วยสอนของอาจารย์มณฑล ในกรณีที่ม้งานนอกสถานที่ในบรรยากาศย้อนยุคของหลายๆ สถาบัน ทำให้อุ้มมีความน่าสนใจ ในส่วนของการสะสมประสบการณ์จนสามารถบอกต่อ หรือสอนต่อไปยังผู้อื่นได้ ซึ่งไม่ได้เป็นได้ทุกคน สิ่งนี้อุ้มมองว่าส่วนหนึ่งเกิดจากการเรียน อีกส่วนหนึ่งคือการฝึกหัดจนรู้เทคนิค “อาจารย์ท่านเรียงลำดับความยากง่ายของการเรียนมาแล้ว เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของผู้สอนโดยตรง ท่านเรียนรู้กับตัวเองมาแล้ว ตั้งแต่ท่านสัมผัสงานนี้มาหมด จึงลำดับการเรียนการสอนได้ถูกต้อง ส่วนตัวอุ้ม เริ่มลองฝึกลองดูกับตัวเองด้วย ก็มีเทคนิคที่อาจารย์ท่านบอกแล้วเราลองทำ และอีกส่วนคือพอเราเรียนรู้กับตัวเอง ฝึก ๆ อยู่ตอนทำก็เกิดความเลียดหาย รูดมะลิลงมา ก้านมันดัน ปลิ้นออกหมด ก้านแตก มันก็เลยต้องลองวิธีใหม่ หากดูร้อย ตรงไหนจะลงลือค ซึ่งก็คือเกสรมันที่เป็นจุดลือคสุดท้ายอาจารย์ก็จะบอกว่า ปัญหาทำให้เราพบทางออก นักเรียนจะได้เรียนรู้ด้วยประสบการณ์และจำได้แม่นกว่า”



ภาพที่ 32 เทคนิคกับจับเข็มมือซ้าย และการใช้นิ้วล็อกเข็ม รวมถึงเทคนิคการรูดแบบ
ประกอบดอกไม้, 2558

อุ้มเริ่มทำงานที่นี่ได้ 2 ปี 9 เดือน (ณ วันที่สัมภาษณ์, 2559) แต่ก่อนหน้าที่จะมาทำงาน
ที่นี่ อุ้มได้ถ่ายทอดประสบการณ์และวิชาช่างฝีมือให้ผู้อื่นด้วย “ก่อนนั้นก็เอาวิชาเหล่านี้ที่รำเรียนไป
เป็นวิทยากรอิสระ ด้วยความกรุณาของโรงเรียน ซึ่งหากมีงานเชิญในเวลาราชการ ทางอาจารย์และ
เจ้าหน้าที่จะไม่สามารถไปได้ จึงคัดเลือกศิษย์เก่า ซึ่งอุ้ม โชคดีที่ได้รับการติดต่อให้ไป พอเสร็จงานก็
เหมือนได้ประสบการณ์เพิ่ม ได้สอน ได้ถ่ายทอดความรู้ ก็ทำให้มีงานต่อมาเรื่อย ๆ ทีมออแกไนส์
เดิม ๆ ก็จะเรียกไป”

ฟังลักษณะของงานที่จัดโดยออแกไนส์ซึ่งค่อนข้างสมัยใหม่ ทำให้ผู้เขียนสงสัยใน
กระบวนการถ่ายทอดของอุ้ม ว่าเป็นลักษณะใด “อุ้มก็ใช้วิธีเดียวกับที่เราได้รับถ่ายทอดมา อาจารย์
จะสอน เราก็จำทุกอย่าง การที่อุ้มอยู่ได้ในจุดนั้น ก็เพราะอุ้มทำตามที่อาจารย์สอนทุกอย่าง เพราะ
หนึ่งไม่อยากรำไปประยุกต์ เพราะการประยุกต์มันทำให้ผิดเพี้ยนจากของเดิม ทำให้ผิดจากของเก่า
เราเรียนมาเพื่ออนุรักษ์ ถ้าเราอยากให้คนนอกรู้ของเราจริง เราจะไม่ได้ดัดแปลง แต่อุ้มจะเพิ่มความ
เข้าใจ คือบอกในส่วนเทคนิคที่ได้รับถ่ายทอดมา อย่างเรื่องเกสรที่มันลือคดอกอยู่ก็จะให้เขาผ่าออก
ดูอย่างข้างในใช้ด้าย 4 เส้น ก็จะสอน เราเชื่อว่าครูเราได้คิดว่าดีแล้ว ลองจินตใจแล้วถึงได้สอนต่อกัน
มา คือของพวกนี้เน้นการปฏิบัติ เราถ่ายทอดและเขาต้องปฏิบัติเอง”

ผู้เขียนเคยได้มีโอกาสร่วมเรียนเวิร์คช็อป จำนวน 2 ชั่วโมง กับครุภัณฑ์และอุ้ม ซึ่งจัด
โดยมหาวิทยาลัยสวนสุนันทา ผู้เขียนร้อยด้าย 2 เส้น ซึ่งต้องร้อย 4 เส้น แต่ครุภัณฑ์แก้ไขให้โดยไม่
ต้องร้อยออก แต่ใช้วิธีต่อด้าย ซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะ ที่ไม่น่าจะแก้ไขด้วยวิธีนี้ได้ทุกคน
“อาจารย์เจอเหตุการณ์นี้บ่อย ๆ นักเรียนสอนมา 3 รุ่น ปัญหาพวกนี้เจอมาหมด การแก้ปัญหาจึงเกิด

จากประสบการณ์ของท่าน ซึ่งอย่างอู๋มก็ยังไม่สามารถแก้ไขอย่างที่อาจารย์ทำ จุดที่เราเรียนกับจุดที่เรามาสอนนั้นต่างกันมาก ยังต้องเกิดประสบการณ์อีกมาก ต้องสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี มีความชำนาญมากกว่านี้ ตอนที่อู๋มเรียนอยู่ในห้องมีเพื่อน 15 คน มีปัญหาไม่ซ้ำกัน เราก็เรียนรู้จากอาจารย์ที่แนะนำเพื่อนๆ ซึ่งเราก็คอยฟังด้วยว่าเพื่อนผิดตรงนี้ อาจารย์แก้ไขให้แบบนี้ ซึ่งเท่ากับเราได้เรียนรู้กรณีแก้ไขทั้งจากตัวเราเอง จากอาจารย์ และจากเพื่อน ทุกครั้งที่เพื่อนส่งงานและอาจารย์แนะนำก็จะเก็บข้อมูลทุกอย่าง เช่น ลักษณะนี้พวงหลวม ผูกอุบะไม่ชิด ร้อยกليبนี้ตัวลายมันสั้น พวงแบบนี้ถูกต้องและสวยงาม คือจะซึมซับวิธีคุณลักษณะความงามมาจากอาจารย์”

ประสบการณ์เป็นสิ่งสำคัญในความคิดของอู๋ม และลูกศิษย์รุ่นอู๋มก็มีโอกาสได้ร่วมถวายงานน้อยใหญ่หลายครั้งเช่นกัน “เป็นความภาคภูมิใจมากที่ในปีนั้นได้ร่วมงานเยอะ มีงานเปิดเสาชิงช้า ซึ่งงานนั้นเราได้ไปออกร้าน มีงานครบรอบพระราชวังสนามจันทร์ และงานยิ่งใหญ่อีกงานคืองานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงสมเด็จพระที่นั่งฯ มีอีกหลายงานแต่ก็คือความประทับใจที่สุดเพราะถือได้ว่าเป็นการถวายงานอย่างแท้จริง ซึ่งเราได้ทั้งความภูมิใจ ได้ทั้งประสบการณ์ และได้เผยแพร่ฝีมือชาววัง เพราะเราได้ออกไปยื่นข้างหน้า ไปออกร้าน นำความรู้ที่อาจารย์ได้สอนมาอธิบายให้คนในงาน เราได้เผยแพร่มากขึ้นได้เป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์”

หากคิดในพื้นฐานของฮาบีทัส ซึ่งในที่นี้คือการซึมซับความรู้เข้าสู่ตัวเอง เป็นเหมือนทายาทฝีมือ ในการโอนความรู้มาสู่กันนี้ ระยะเวลาที่ใช้จากงานเขียนที่ได้ทบทวนมาจะซึมซับคู่กัน โดยไม่รู้ตัว เหมือนเด็กอยู่ในบ้าน แล้วระยะเวลา 1 ปีตรงนี้ สิ่งที่อู๋มเรียนรู้ และซึมซับมา เป็นช่างฝีมือชาววังหรือยัง “สำหรับอู๋ม ระยะเวลา 1 ปี มันเพียงพอ ที่เหลือคือคุณต้องไปฝึกเอง อู๋มจะเปิดใจ และยอมรับคำแนะนำ และคอยดูที่อาจารย์แนะนำเพื่อนอีก 15 คน ซึ่งก็จะเก็บเกี่ยวเทคนิคให้ได้มากที่สุด สมัยก่อนอาจารย์เล่าให้ฟังว่า อาจารย์เรียนจากวิธีช่วยผู้ใหญ่ ครูพักลักจำ ช่วยงานช่วยเด็ด และก็ดูไป มันเลยใช้ระยะเวลายาวนาน ท่านเลยสะสมทุกอย่างมาเรื่อยๆ แต่พอมาเปิดหลักสูตรในห้อง ท่านก็เรียบเรียงความรู้จากประสบการณ์ ถ่ายทอดออกมาที่เป็นเทคนิค วิธีการ แต่ฝีมือนั้นก็เป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องไปทำการบ้านมา ฝึกมา ซึ่งระยะเวลามันก็ยืดหยุ่นได้ จะมากขึ้นก็คือเธอฝึกมากขึ้น คือฝึกเอา”

พวงมาลัยก็เป็นอีกงานฝีมือหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีการปรับตัว ตามโครงสร้างของสังคมปัจจุบัน มีเรื่องมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มเข้ามา ยกตัวอย่างเรื่องของราคา หากซื้อพวงมาลัยสวยๆสักพวงจากตลาดข้างนอก ประมาณ 2-3 บาท หากสั่งจากข้างใน พวงละประมาณ 7-8 บาท แต่คนก็ยังข้างข้างใน ตรงนี้อู๋มอธิบายในฐานะคนในว่า “ความวิจิตรคือสิ่งที่พวกเขาอมจ่าย เราใส่ใจกว่า เราไม่ได้ทำเพื่อการพาณิชย์ เปรียบเทียบกันข้างนอกร้อยแบบอย่างสวย วันหนึ่งเขาทำได้ 15 พวง แต่ในวังช่างคนหนึ่งที่ทำได้เร็วสุดแล้ว ก็จะได้ไม่เกิน 3 พวง เพราะอะไร เพราะงานข้างนอกที่ไว เพราะเขาจับแปะ ไม่มีหลักการทำ แต่ของเราทำส่วนประกอบเอง ตัวพวงที่มีลายในตัว รัศมี รัศ

ซึก อุบะ งานเรียบร้อยทุกองค์ประกอบเลย และมาดูความแน่นของพวง ความละเอียดของแต่ละชั้น ดอกได้เลย จึงใช้ระยะเวลาในการร้อยมาก มีลักษณะเฉพาะและความพิเศษจริงๆ สำหรับของที่ผลิตได้น้อยกว่าใช้เวลามากกว่า มันจึงมีมูลค่า”

ในความเป็นลักษณะพิเศษของมาลัยในวัง ก็ต้องมีความพยายามที่จะเลียนแบบ ในเรื่องนี้ อู่มมองว่า ด้วยมาลัยในวังมีหลักเกณฑ์การทำ หากข้างนอกไม่ใช่คนที่เรียน ไป อย่างไรก็ไม่อาจทำได้ เหมือน “เขาทำเพื่อการพาณิชย์ เพราะฉะนั้นเขาต้องการความเร็ว แล้วเขาไม่ใส่ใจในรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย แต่ข้างในแม้รายละเอียดเล็กๆ เช่น ส่วนของตัวลาย ข้างนอกใช้ใบตอง ของเราใช้ใบแก้ว ซึ่งต้องมานั่งตัดให้โค้งมนสวยงาม ซึ่งการหาวัดดูดิบง่าย ๆ และ ไม่แพง เมื่อเขาซื้อมาจากก็ไม่อยากคัดทิ้ง ก็ใช้ทั้งหมด แต่ของเราคัดขนาด หัวดำ ก้านลึบ เราคัดทิ้ง เพราะต้องเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ถูกสอนมาให้ใช้สิ่งที่ดีที่สุด ความประณีตก็เป็นส่วนหนึ่งที่เรารู้สึกเข้าไป เช่น การพับกลีบกุหลาบ เราจะพิถีพิถันพับให้เร็ว แต่ข้างนอกจะพับเอาความเร็ว ไม่เท่ากัน ไม่มีหลักการจับที่เท่ากันทุกกลีบ” ผู้เขียนจึงสงสัยว่าเพราะอะไร ในวังถึงยังต้องทำพวงมาลัยที่ใช้เวลานานกว่าข้างนอกในภาวะที่มีเรื่องของอาชีพเข้ามาเกี่ยวข้อง “เรามีสถาบันเป็นตำราอันดีผลงานและฝีมือของเรา ดังนั้นเราก็ต้องคิดถึงชื่อเสียงความเป็นในวัง จะทำให้เสียชื่อเสียงไม่ได้ ก็ต้องรักษามาตรฐาน และรักษาชื่อเสียง”

ด้วยโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไป การสืบทอดก็ย่อมผ่านเวลา ผ่านการปรับตัว ในเรื่องราวของความเชื่อ หรือหน้าที่การใช้งานที่เปลี่ยนไป ระยะเวลาการสอนที่เปลี่ยนไป สำหรับการสืบทอดงานมาลัยชาววัง ในทัศนะของอู่มมองว่า ก็มีการปรับตัวเช่นกัน “ก็คงเหมือนกับงานช่างฝีมืออื่นๆ ที่มีการปรับตัวเหมือนกัน อย่างระยะเวลาที่เรียน สมัยก่อนทำกันไปสอนกันไป ไม่มีระยะเวลากำหนด แต่ที่นี่มีเวลาเรียน 1 ปี เวลาที่เข้ามามีส่วน เริ่มจะมีเชิงพาณิชย์เข้ามา แต่ไม่ว่าอย่างไรก็แล้วแต่ ข้างในนี่เรื่องของการฝึกฝนสำคัญ เหมือนอย่างคนมีพื้นฐานมาแล้วก็จริง แต่จะอย่างไรให้ได้ความเชี่ยวชาญ ก็ต้องฝึกไปเรื่อยๆ แล้วจะตัดสินใจว่าเมื่อไหร่ฝีมือใช้ได้แล้วอันนี้มันก็คุณรู้เรียนด้วยกันยังบอกได้เลยว่า คนนี้มีพรสวรรค์ สอนเท่า ๆ กัน แต่อีกคนทำไม่ได้ อีกคนทำได้เรารู้แล้วเขากลับไปฝึกฝนมา บางคนเก่งล้ำไปเลย”

เมื่ออู่มคือคนหนึ่งที่เคยเป็นทั้งผู้รับการถ่ายทอดกับผู้ถ่ายทอด จึงให้อู่มเปรียบเทียบเรื่องการเรียนผ่านตำรา และไม่มีตำรา ว่าแบบไหนเหมาะสมกับงานช่างฝีมือดอกไม้สด “อธิบายยาก ยกตัวอย่างอาจารย์ใช้คำว่ากรองดอกไม้ หรือกระฟุ้งกลีบ อธิบายยากมากเลยแล้วจะบรรยายเป็นตัวหนังสืออย่างไร กิริยากระฟุ้งกลีบ แล้วการร้อยกับการกรองต่างกันอย่างไร มันทำให้ยุ่งยากในการเขียนว่าคุณจะเขียนอย่างไรให้คนอ่านที่ไม่มีความรู้อ่านแล้วเข้าใจ เพราะฉะนั้นโบราณเลยเน้นการปฏิบัติ คุณต้องปฏิบัติจริงคุณถึงจะรู้และเข้าใจ ตำรารูปสวยจริง เอาไว้ดูแต่รูปพอ เหมือนชาวนาปลูกข้าวไม่เห็นต้องเขียนตำราการปลูกข้าวให้ลูกอ่าน ก็จับฝึกเลย ที่นี้ชั่วโมงแรกสอนพื้นฐานยังลง

ลายไม่ได้ อ่านลายไม่ได้ เข้มแรกครูยังทำให้ดูเลย แล้วแปลก พอจับมือมันจะเข้าใจไปเอง จากที่ อาจารย์อธิบายไปขี้ก็ ไม่เข้าใจ พอจับมือไปขี้ ไม่น่าเชื่อนั่นก็จะไปตนเอง ง่ายเราทำได้ การจับเข็มนี่ เหมือนกัน ขี้วโมงแรกๆจะสอนเทคนิคเลย เข้มหนึ่งฝ่ามือ เอนนิ้วก็ยลือคได้พอแล้ว ถ้าเกิดสูงเกินไป จะอ่อน ต่ำเกินไปจะร้อยได้น้อย อาจารย์สอนขนาดนี้เลย การใส่ความหมายอาจารย์ก็จะบอก เช่นมาลัยห่วงรักความหมายดี ก็ทำเป็นของชำร่วย เพราะรักและห่วงเพราะร้อยเป็นห่วงรัก และใช้กับบานไม่รู้โรย ก็ความหมายดีรักไม่รู้โรย แต่ก็ต้องเก็บและคอยฟังที่อาจารย์พูด ได้มากได้น้อยก็อยู่ที่คน”

ระริน ภักทรไพศาล นักธุรกิจที่สอนงานมาลัยเป็นเพียงงานอดิเรก

อาชีพนักธุรกิจ และเปิดสอนเวิร์คช็อปมาลัย และอาหาร ยังกได้พูดคุยประวัติที่น่าสนใจ เปิดจบปริญญาตรีด้านการเงินที่มหาวิทยาลัยเอแบค จบปริญญาโทด้านการตลาดจากประเทศอเมริกา ผู้เขียนจึงสนใจ เพราะเปิดคือภาพแทนของคนสมัยใหม่ คนในยุคปัจจุบันกับการสืบทอดฝีมือแบบดั้งเดิม ครอบครัวเปิดทำธุรกิจภัตตรา โดยคุณพ่อเป็นเชฟที่มีชื่อเสียง และภัตตาคารของเปิดก็ได้มีโอกาสถวายงานหลายครั้ง จึงมีโอกาสเห็นมาลัยในวังบ้าง เปิดเป็นคนมีเป้าหมายในชีวิตชัดเจน หากตั้งใจทำอะไรแล้วจะไปเรียนให้รู้จริง โดยเปิดผ่านการเรียนหลักสูตรระยะสั้นมากมาย ทั้งเรียนการทำอาหารที่โรงเรียนสอนประกอบอาหารเลอ กอร์ดอง เบลอ (Le Cordon Bleu) , เรียนการเต้นแจส ฯลฯ เมื่อประสบความสำเร็จกับธุรกิจส่วนตัวในวัย 28 ปี ซึ่งถือว่าก่อนเวลาที่เจ้าตัวตั้งเป้าไว้ จึงมองหาสิ่งที่ชอบเพื่อผ่อนคลาย และพักตัวเอง ซึ่งคำตอบก็คือการร้อยมาลัย เพราะเคยเรียนในสมัยมัธยมต้น แล้วประทับใจ “การทำดอกไม้มันตอบโจทย์ ถ้าเราทำได้มันเป็นที่ภูมิใจของเรา คิดตัวเรา ไม่ว่าจะได้เงินหรือไม่ได้เงิน แต่ทุกคนที่เห็นผลงานจะต้องรู้สึกว่เราเป็นคนมีฝีมือ” เปิดเริ่มต้นคุยอย่างอารมณ์ดี

การเปลี่ยนจากผู้บริหาร มาเป็นนักเรียนการปรับตัวจึงมีความจำเป็นอย่างมาก “ในเรื่องของกฎระเบียบ และการแต่งกายทำใจไว้แล้ว แต่ที่เป็นปัญหาคือการปรับตัวเรื่องเวลาและเรื่องคน อาจเพราะแตกต่างเราเคยเป็นผู้บริหาร เคยวางแผนแข่งกับเวลา พอมาอยู่ในนี้เวลาเดินช้า ก็ต้องปรับตัว แต่ในส่วนของผู้เรียนที่หลากหลายอายุ หลากหลายพื้นฐานชีวิตมา เราก็ต้องอดทน เพราะเราต้องการวิชา เพราะการมาเรียนที่นี้จะได้ความรู้ในสิ่งที่ต้องการ เราไม่เคยอยู่ในกรอบ ในระบบเก่าหรือระบบราชการ ก็เตรียมใจก่อนมาเรียน”

ด้วยการศึกษาที่เปิดได้รับเป็นแบบตะวันตกมาโดยตลอด ทำให้มีปัญหาในการถ่ายทอดด้วยระบบโบราณแบบดั้งเดิมของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ “การเรียนที่นี้ จะไม่มีแผนการเรียนที่ชัดเจน แต่จะเรียนยืดหยุ่นไปตามพัฒนาการของนักเรียน อย่างเช่น เราจะต้องคอยครูเพื่อที่จะบอกเราวันต่อวัน ว่เราจะเรียนอะไร ซึ่งเราชินกับการวางแผนและทำตามแผน การระบุ

เวลาเรียน แอปโม่งเข้าถึงเที่ยง สำหรับเราคือต้องเที่ยง แต่ที่นี้จะไม่ใช่ บางครั้งครูจะมีงานหลวมมาให้ช่วยทำ โดยไม่ได้บอกล่วงหน้า ซึ่งมองว่าก็เป็นภาระให้นักเรียนได้ฝึกฝนเพิ่มประสบการณ์ แต่สำหรับเราที่มีธุรกิจ บางครั้งก็จำเป็นในเรื่องการตรงเวลา และตารางล่วงหน้า ซึ่งถูกสอนมาอย่างนั้นต้องมีแผนที่ในการจะเดิน ว่าหนึ่งชั่วโมงต้องเสร็จอะไร ครึ่งชั่วโมงต้องเสร็จอะไร ต้องเริ่มรู้สึกจัดการภาพในหัว ไม่ใช่ทำไปเรื่อย ๆ มันดูไม่ใช่การสื่อสารของคนในโลกข้างนอก ซึ่งต้องเพิ่มการสื่อสารเพราะมองว่าการสืบทอดของบี๊ตแปลว่าส่งไปให้ถึงรุ่น Generation ต่อไป แต่ใครจะรับเยอะรับน้อยไม่เป็นไร แต่มันต้องสืบทอด” บี๊ตขยายทัศนะของตัวเองแบบคนยุคใหม่

เรื่องของหลักสูตรก็เป็นเรื่องหนึ่งที่บี๊ตมีความเห็นที่แตกต่าง “งานที่สนใจเรียนจริง ๆ คือร้อยมาลัย แต่เมื่อเข้ามาเรียนจริง เทอมแรกเป็นพวงมาลัยจบแล้ว แต่ต้องเรียนต่อในเรื่องพุ่มไบตอง อีกมากมาย ซึ่งสำหรับคนที่มีความน้อยอย่างบี๊ต จึงมองว่ามันเสียเวลากับการเรียนทั้งหมดใน 1 ปี และเราชอบแค่เรื่องเดียว”

ผู้ศึกษาแนะนำว่าคนมีเวลาน้อยหลักสูตรระยะสั้นที่เปิดสอนข้างนอกมากมายน่าจะตอบโจทย์ “เราก็อยากเรียนจากในวังอย่างที่บอก เรียนแค่ร้อยให้ป็นเรียนที่ไหนก็ได้ แต่เราอยากได้วิชาจากข้างใน เพราะมีมาตรฐานคำว่าในวัง มีรายละเอียดที่มากกว่า และมีเรื่องราว สถานที่ก็มีผลกับการสืบสานวัฒนธรรม มีเรื่องราวของพระราชพิธีก็ยอมรับว่าการมาเรียนในนี้ใช้เวลาเยอะ แต่ก็ได้ Story telling (เรื่องราว) มันคือรากของงานช่างฝีมือด้านนี้ ครูอาจไม่ได้เล่าทุกอย่าง แต่แค่เราเข้ามาเรียนในสถานที่จริง ๆ เราก็อยากจะทำเรื่องราวโดยการไปค้นคว้า ไปหาอ่าน เช่น ตำหนักต่าง ๆ เจ้านายสมัยก่อน ชีวิตสังคมสาวฝ่ายใน เพราะเราเดินผ่านทุกวัน เห็นทุกวัน ก็รู้สึกมันเป็นราก มีประวัติ มีเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย มีความหมายของความเป็นงานในวังที่สร้างความแตกต่างกับข้างนอกอย่างชัดเจน บี๊ตมองว่ามันเป็นวิธีการเรียนรู้หรือเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง โดยใช้เรื่องราวประวัติศาสตร์ เพราะว่าบางทีเรานั่งร้อยไป ร้อยเป็นแล้วไงต่อ มันจะไม่มีมิติ ไม่มีรากเหง้า พอรู้เรื่องราวมันก็เริ่มมีมิติ เริ่มอิน เริ่มภูมิใจ ซึ่งการไปเรียนหลักสูตรระยะสั้นข้างนอกอย่างเช่น กทม. จะไม่มีในส่วนนี้”

เมื่อจบเทอมแรกในส่วนของการร้อยมาลัย บี๊ตยอมรับว่าในความคิดของตัวเองยังทำไม่เป็น “พูดตรง ๆ ว่าเราคิดว่าเราทำไม่เป็น ไม่รู้ว่าเป็นเพราะ Process (กระบวนการ) ในการเรียนรู้ของตัวเองหรือเปล่า ที่มาจากคนไม่เป็นซึ่งบางทีก็ต้องการคำอธิบาย เมื่อมานั่งทำตามครู รู้สึกตัวเองไม่รู้ระบบ สรุปและหมวดข้อมูลอะไรไม่ได้เลย วิธีการต่าง ๆ แต่คนอื่นเขาอาจจะทำตามแล้วได้เลย ก็ต่างกัน แต่ถามว่าในชั่วโมงก็ทำตามได้นะ แต่ไม่รู้จะทำอะไร แต่ทำได้ พอครูอยู่เราทำได้ พอครูไม่อยู่เราก็คืออะไร จับหลักไม่ได้เลย ก็มันใช้ความจำ ไม่ได้ใช้ทฤษฎี จำอย่างเดียวก็ไม่ได้ ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ เช่น ร้อยมาลัยในเข็มสวยามถูกต้องแล้ว พอถึงขั้นตอนการรูด พวง

ไม่เป็นทรง ดอกไม้ห้า เพราะเราไม่มีทักษะในการรูด หรือแม้แต่การแก้ปัญหาเช่นเราเข้าผิด ครูแก้ไขด้วยความชำนาญ เราดูตามก็ไม่สามารถจะแก้ไขได้ตามนั้น มันต้องใช้ทักษะและเวลาในการเข้าใจมาก ๆ ซึ่งการเรียนแล้วกลับบ้านแบบนี้เรียน 1 ปีก็ไม่มีทักษะ หากได้เป็นลูกมือ ได้ใกล้ชิดตามติดครูเวลาว่าง มีโอกาสได้ทำงานร่วมกับอาจารย์บ่อย ๆ ก็น่าจะเพิ่มทักษะและประสบการณ์ได้ ซึ่งตัวเป็ลก็มีเวลาไม่เยอะด้วยที่จะทำแบบนี้ แต่อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดที่จะให้ได้ฝีมือแบบครูเลยก็ควรต้องเป็นแบบโบราณ เหมือนที่ถ่ายทอดกันในครอบครัว เพราะการเรียนในชั้นเรียนหากเราพลาดในคำพูดของอาจารย์ ซึ่งบังเอิญสำคัญ มันก็จะพลาดไปเลย เพราะเราเรียนมาลัยแต่ละแบบแค่ครั้งเดียว”

ตามที่คุณศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมในเรื่องของการชกมวย คุมมวยโดยส่วนใหญ่จะเป็นนักมวยเก่า และจะสอนลูกศิษย์ด้วยประสบการณ์โดยไม่เคยบันทึกหรือเขียนเป็นตำรา แต่จะถ่ายทอดจากความทรงจำเช่นกัน ซึ่งครูจะบอกได้ว่าใครพร้อมขึ้นเวทีแล้ว แต่ก็บอกเป็นหลักการไม่ได้ว่าเพราะอะไร รู้แต่ว่าได้แล้ว แต่ทั้งหมดทั้งมวลโลกมันเปลี่ยน มีความเป็นธุรกิจเข้ามาทำให้เวลาจำกัด ครูก็ต้องฝึกนักมวยด้วยความรวดเร็ว รวบรวมให้ขึ้นชกได้ ซึ่งผู้เขียนก็มองว่าคล้ายกับครูช่างดอกไม้ในวัง ซึ่งเป็ลได้แบ่งปันความคิดแนวโลกตะวันตกได้น่าสนใจ “จากประสบการณ์การเรียนที่ต่างประเทศ ครูจะสามารถพูดให้เป็นวิชาการได้ แต่งานช่างฝีมือและงานศิลปะในบ้านเราเป็นนามธรรมมาก ๆ มีความเฉพาะ ก็จะมีปัญหาในการสืบทอด เพราะเป็นเรื่องของรสนิยม อย่างคำว่าสวย มันคือรสนิยมแต่ละคน ซึ่งต่างกัน ในฐานะที่ต้องไปถ่ายทอดต่อ แค่คำว่าสวยมันก็เป็นนามธรรมแล้ว เปรียบเทียบนะคะ อย่างเรียนทำขนมไทยทองหยิบ ครูจะบอกดูพอให้น้ำเดือด แต่เดือดของแต่ละคนไม่เหมือนกัน แต่ของ โรงเรียนเลอ การ์ดอง เบลอ(le Condon Bleu) ครูจะให้ใช้เทอร์โมมิเตอร์วัดซึ่งก็จะเสียเวลาและเสียของน้อยกว่าเรียนแบบไม่มีรูปธรรม ซึ่งมีความเสี่ยง หากฝึกและผิดพลาดไปบ่อย ๆ จนนักเรียนท้อ แล้วถอดใจ การสืบทอดก็จบไป เพราะเสียเวลาและเสียของ ต้องยอมรับว่าในยุคปัจจุบันเวลาเป็นเรื่องสำคัญ”

หลังจากได้ไปประกาศจากโรงเรียนมา เป็ลยังคงไม่มั่นใจในฝีมือ และคิดว่าตนยังประกอบอาชีพไม่ได้ “ยังประกอบอาชีพไม่ได้ ฝีมือยังไม่ถึง ซึ่งเราได้ไปประกาศมาแล้ว หากเราฝีมือไม่ถึงแล้วไปประกอบอาชีพเลย จะเสียชื่อเสียงของโรงเรียนได้ ซึ่งเรายังร้อยมาลัยไม่สวยอย่างที่เรต้องการ เราได้เคยเห็นพวงมาลัยสวย ๆ แล้วจากทั้งฝีมืออาจารย์ และฝีมือเพื่อน ๆ จึงมองว่าของเรายังไม่สวยแบบนั้น เราเลยรู้สึกว่าจะมาเรารู้แบบภาพรวม ว่ามาลัยแบบนี้ใช้กับงานอะไร แบบนั้นใช้งานอะไร มันเป็นภาพรวม แล้วยังมีงานกลุ่มด้วย ก็ต้องช่วยกันทำจะได้เสร็จทันเวลา ก่อนดอกไม้เหี่ยว เราไม่ได้เป็นคนลงมือทำทุกอย่างก็จะจับหลักไม่ได้ เรียกว่าไม่ชำนาญในด้านการช่างเรายังทำไม่สวย แต่เรื่องการไม่มีเวลาฝึกของเราที่มีส่วน ต้องยอมรับว่าไปประกาศนียบัตรที่นี้มี

ความสำคัญสำหรับคนที่จะไปประกอบอาชีพ เพียงแต่ต้องมั่นใจก่อน ว่าเราได้มาตรฐานตามที่ในวังต้องการ”

ในความคิดของเปิ้ลไม่เพียงแค่นั้นเท่านั้นที่ยังใช้คำว่าช่างฝีมือชาววังไม่ได้ แต่เพื่อนในรุ่นก็ไม่ได้เช่นกัน “ไม่ได้ คือทุกคนได้พื้นฐานไป ได้แบบภาพรวม ได้วิธีทำไป แต่ในความเป็นช่างฝีมือชาววัง ยังต้องเก็บอีกเยอะ ต้องมาตามเก็บ ซึ่งวิธีเก็บแต่ละคนไม่เหมือนกัน เปิ้ลไปซื้อตำรา มาเพิ่มเติม ซึ่งสุดท้ายก็ไม่สามารถจะทำตามได้เก็บได้ไม่หมด ทำให้รู้ว่าการช่างฝีมือมันเป็นวิชาที่ต้องมีครู ของพวกนี้ต้องมีครู เพราะจะมีเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่หนังสือไม่สามารถจะบอกเราได้ สุดท้ายก็ต้องฝึกฝน และสอบถามครู เพราะเรารู้วิธีการแล้วที่เหลือก็ฝึกๆ เก็บประสบการณ์ ที่สุดท้ายแล้วการ Practise (การปฏิบัติ) คือคำตอบ ตามที่ฝรั่งบอกว่าคุณลงมือทำอะไร ไปครบสองหมื่นชั่วโมง ทุกอย่างจะโอเค ทุกอย่างที่เป็นงานฝีมือมันจะออกมาสวยเอง แล้วอะไรก็ตามที่ต้องใช้ทักษะ (skill) หากหยุดทำ หรือไม่ทบทวน ทักษะนั้นก็จะลดลงได้ ต้องฝึกจะไม่อยู่กับที่ ถ้าไม่ซ้อมไม่ฝึก ก็ไม่ได้ ซึ่งการสืบทอดช่างฝีมือต้องใช้เวลาในการเรียน และใช้เวลาในการฝึกฝน”

ในความไม่มั่นใจในฝีมือหลังเรียนจบ ทำให้เปิ้ลไปขมวดความรู้เพิ่มเติมในหลักสูตรระยะสั้น 5 วัน ที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนกาญจนาภิเษก (วิทยาลัยในวัง) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ในวังให้การอุปถัมภ์เช่นกันเพียงแต่เรียนนอกสถานที่ “ไปเรียนเพิ่มเพื่อขมวดความรู้ให้เราเข้าใจมากขึ้นเพื่อการถ่ายทอดที่เป็นรูปธรรมขึ้น ครูที่สอนเป็นฝ่ายในเก่า ฝีมือก็เป็นไปในทิศทางเดียวกับครูพิมพ์ และครูก็รักษามาตรฐานความเป็นในวัง โดยพื้นฐานของฝ่ายในเก่า แต่ที่นี้ได้ทำงานกับคนข้างนอกที่เป็นโลกข้างนอก ก็จะมีเพิ่มในวิธีการสื่อสารมากขึ้น เพราะเรื่องของพื้นที่ก็สำคัญ พื้นที่ในการเรียน แม้นสอนจะเป็นคนในวัง แต่พื้นที่เรียนนอกวัง มันก็ให้ความรู้สึกที่แตกต่าง ข้างนอกต้องพยายามบอกเล่าสื่อสารถึงเรื่องราวความเป็นมา ประวัติ เพื่อจะเชื่อมโยงความเป็นในวังให้ผู้เรียนได้เห็น แต่คนที่เรียนข้างในสถานที่ และบรรยากาศจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความหมายมาลัยชาววังไปเอง”

ในจุดที่บอกว่าครูที่สาธยายยังคงรักษามาตรฐานของมาลัยในวัง ผู้เขียนจึงสงสัยว่าอะไรทำให้ครูที่ต้องรักษามาตรฐานเดียวกันกับช่างในวัง “เขามีจุดเชื่อมต่อ แล้วเมื่อเขาถูกสอนมา ถูกบ่มเพาะความรู้มาในวิถีเดียวกันกับครูในวัง เมื่อเขารู้มาตรฐานในวังแล้วย่อมไม่ยอมให้พลาด เขายังคงรักษาภาพนี้ไว้กับตัวเอง เป็นเหมือนภาพลักษณ์ของตัวเองด้วย” ผู้เขียนมองว่า หากมาลัยในวังถูกสร้างความหมายให้แตกต่าง ถูกสร้างตัวตนความเป็นวังขึ้นมา นั่นคือเป็นเหมือนตราสินค้าที่มีมาตรฐาน ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความจงรักภักดีต่อสถาบัน จึงทำให้ผู้ที่ผ่านการเรียนจากในวัง และต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดต่อในนามของ “ในวัง” ก็จะคำนึงและรักษามาตรฐานของคำนี้ไว้

เมื่อมีความมั่นใจมากขึ้น และอยู่ในบทบาทที่ต้องเป็นครูสอน เปิ้ลมีจุดมุ่งหมายในการสอนที่เรียนง่าย และประยุกต์ในเรื่องแผนการสอนให้เป็นภาพที่ชัดเจน “เปิ้ลน่าจะเป็นคนส่วน

น้อยที่ไม่สามารถเรียนรู้ด้วยการทำตาม และทำเลียนแบบไปทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจได้ ทุกอย่างต้องมีการอธิบายว่าทำอย่างไร ทำไม่ คือคิด Process เลยกมาเปิดสอนสำหรับคนประเภทเดียวกัน โดยต้องการเป็นคนหนึ่งที่จะได้ถ่ายทอด ต้องการแค่ให้หญิงไทยร้อยมาลัยเป็น ไม่ได้บอกว่าต้องร้อยสวย แค่ร้อยมาลัยได้อาจร้อยไม่สวย แต่อย่างน้อยเขารู้วิธีการร้อยมาลัย และรู้ว่าสวยเป็นยังไง ที่เหลือคือเขาต้องไปฝึกฝนเอาเอง โดยยังคงรักษามาตรฐานของในวังไว้ คือเขาต้องร้อยส่วนประกอบทั้งหมดของมาลัยเป็น และต้องประณีต โดยจะไม่ได้ให้เขาร้อยตามไปเรื่อย ๆ จะอธิบายในช่วงโมเมนต์แรก ว่าพวกมาลัยมีส่วนประกอบอย่างไร และแต่ละส่วนประกอบเรียกอะไร ซึ่งคนมาเรียนเขาจะเริ่มดูโครงสร้างของมาลัยได้ มีนักเรียนคนหนึ่งไม่ชอบการเรียนที่ต้องเจอกับครูก่อนมาเรียน ไปซื้อตำรา มาทำตามแล้วทำดอกไม้ส่งรูปภาพให้เราดู ตอนที่เห็นรูปก็บอกว่าใช่ แต่พอเอาของจริงมาดู มันแค่คล้าย แต่ไม่ใช่ มันขาดซึ่งเทคนิค พอจบเราจะรู้ว่าหากมีเทคนิคการทำที่เราได้รับการถ่ายทอดจากครูมาดอกไม้จะแน่น ไม่หลวม และหลุดง่าย นั่นคือตำราไปไม่ถึงซึ่งเทคนิคการทำ ตำราไม่มีเทคนิคและเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย ไม่ได้มาตรฐาน ”

คำว่ามาตรฐานของในวังถูกขยายความต่อมา “คนปัจจุบันบอกอยากร้อยมาลัย แต่เปิดมีมาตรฐานการสอน ต้องเป็นมาลัยประณีตที่เป็นมาลัยชาววัง ถ้าการสอนเอาใจตลาดก็สอนแบบแค่อธิบายให้เสร็จไป แต่เราจะสอนให้ครบขั้นตอน ซึ่งมาลัยชาววังนั้นคุณต้องทำส่วนประกอบมาลัยเองเป็น ตัวมาลัย อุบะ ซีกเล็ก ซีกใหญ่ อธิบายทั้งหมดให้ฟัง และความพิถีพิถันที่ต้องใช้รวมถึงระยะเวลาในการร้อยนานกว่าธรรมดา สอนเรื่องของวัตถุดิบ เรื่องของดอกไม้ เราสอนแบบเต็ม แต่เราเข้าใจว่าการเอาไปใช้จริงบางคนชีวิตแข่งกับเวลา ก็ไม่เป็นไร แต่ตอนเรียนกับเราต้องเรียนแบบนี้” ความเป็นตลาดกับความเป็นวังสำหรับคุณเปิ้ลนั้นต่างกันชัดเจน “มาลัยในวังจะมีความจุกจิกมีความละเอียด หนึ่งพวงใช้เวลาในการทำงาน บางทีเริ่ม 9 โมงเช้า เสร็จ 6 โมงเย็น เป็นเพราะต้องทำเองทั้งหมด ทุกส่วนประกอบของมาลัย และต้องคัดกรองวัตถุดิบ เราจะสอนแบบนี้ แต่ปัจจุบันช่างนอกหรือทางการตลาด มันแข่งกับเวลาและมีต้นทุน ทำเร็ว ความประณีตบรรจงก็ต่างกันแล้ว”

เมื่อเปิ้ลอยู่ในฐานะผู้ถ่ายทอด แม้จะเป็นเพียงชั้นเรียนเวิร์คช็อปสั้นๆ สิ่งที่ได้ถ่ายทอดไปเปิ้ลคิดว่าผู้รับคงจะทำได้เพียงเป็นงานอดิเรก หรือเป็นแรงบันดาลใจในการลงมือทำงานฝีมือ “ในการเปิดสอน ไม่ได้มองว่าเป็นธุรกิจ มองว่าเป็นการถ่ายทอด เป็นอาชีพได้ แต่ไม่ได้ทำให้เป็นธุรกิจที่จะร่ำรวยได้ เพราะต้องใช้แรงกาย แรงใจ และเวลาเยอะเกินไป ไม่คุ้มที่นำมาทำเป็นธุรกิจโดยรักษามาตรฐานแบบดั้งเดิม เป็นเรื่องของศิลปะ ต้องใช้ Skill ต้องใช้เวลา ฉะนั้นจะมีจุดที่ทำให้มากที่สุดก็ได้แค่นี้ สมมุติร้อยมาลัยต่อให้มีทีมด้วย ร้อยมากที่สุดก็มีจุดที่มากที่สุดได้เท่านี้ ถึงแม้ปัจจุบันจะมีการโหยหาฝีมือแบบดั้งเดิม มีความเฟื่องฟูในฝีมือช่าง แต่เพราะงานช่างใช้เวลาเยอะก็ไม่สามารถจะเพิ่มปริมาณได้เหมือนเครื่องจักร ซึ่งหากเราจะต้องทำเป็นระบบธุรกิจงานศิลปะก็จะไม่สวยเท่านี้ การ

ถ่ายทอดให้อยู่กับคนไทยต่างหากคือวัตถุประสงค์หลักในการสอนของเป็ล และคนที่มาเรียนเขาก็ต่างมีอย่างอื่นต้องทำ มีหน้าที่การงาน มีอาชีพ แต่ต้องการมาเรียนเพื่อเป็นงานอดิเรก เป็นความชอบในเรื่องของพวกมัลย์ในวัง ของงานฝีมือด้านนี้” เป็ลทิ้งท้ายเรื่องวัตถุประสงค์ของตนที่ชัดเจน

ชุติวรรณ อัจฉาญ จากนักเรียนช่างฝีมือเข้าสู่อาชีพครู

ปิ๋ว คือนักเรียนที่ผู้ศึกษาได้ติดตามพัฒนาการตั้งแต่วันแรกที่เข้าเรียน ตั้งแต่เทอมแรก เทอมปลาย และเพื่อความสมบูรณ์ต่อเนื่องของข้อมูล ผู้ศึกษาจึงได้ติดตามข้อมูลของปิ๋วหลังจบการศึกษาในฐานะศิษย์เก่าผู้นำฝีมือช่างในวังไปใช้ในอาชีพว่าได้นำความรู้ไปพัฒนาต่ออย่างไร ประสบความสำเร็จอย่างช่างชำนาญการหรือไม่ ซึ่งปิ๋วมีวัตถุประสงค์ชัดเจนตั้งแต่วันสัมภาษณ์คือการนำความรู้ไปสืบทอดต่อในฐานะครู ปัจจุบันปิ๋วเป็นอาจารย์สอนวิชาคหกรรม ชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ที่วิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช นับเป็นผู้สำเร็จทางด้านอาชีพบรรลุมืออาชีพของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ส่วนในด้านฝีมือช่างของปิ๋วที่ผ่านประสบการณ์การเป็นครูนั้น ได้เป็นหรือใกล้เคียงกับคำว่าช่างฝีมือชำนาญการหรือยัง แล้วการสร้างชาววังในคหกรรมนางในหรือครูช่างในวังผ่านปิ๋วสำเร็จหรือยัง

ปิ๋วจบหลักสูตรปีพ.ศ. 2559 หลังจากรับพระราชทานประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประกอบอาชีพครูทันที โดยได้สอนในสาขาคหกรรม ปิ๋วสอนงานดอกไม้สดในระดับ ปวช. เมื่อถามถึงการถ่ายทอดงานมัลย์ ปิ๋วใช้ชีวิตเดียวกับที่ได้รับถ่ายทอดมาจากครูพิม คือการจับมือนักเรียนทำ แต่ด้วยระบบของวิทยาลัยของรัฐบาล เด็กมีจำนวนเยอะ ทำให้เข้าถึงเด็กไม่ได้ทุกคนจะได้เฉพาะคนที่เข้าหา และมาขอคำแนะนำเพิ่ม รวมถึงเด็กยังไม่มีความสนใจและจุดมุ่งหมายใด ๆ เพียงมองว่าเป็นวิชาหนึ่งที่ต้องการสอบผ่านในระบบเท่านั้น ทำให้ไม่ให้ความสำคัญกับการฝึก ขาดการทำอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งไม่ได้เรียนต่อเนื่องทุกวันเหมือนที่ปิ๋วเรียนมา เด็กจึงทำเป็นแค่พอสอบ แต่ไม่ได้ฝีมือ ในฐานะครูผู้ถ่ายทอดของปิ๋วได้ใช้ชีวิตสอนแบบดั้งเดิมก่อน แล้วจึงค่อยประยุกต์ผสมผสาน เพื่อให้ใช้งานจริงได้ และเหมาะสมกับการใช้งานในสังคมของท้องถิ่น

ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 256 ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่ต้องใช้ฝีมือฝ่ายในจำนวนมาก ในการประดิษฐ์ดอกไม้สดทำเครื่อง จิตกาธานเครื่องสดตกแต่งพระเมรุมาศ ทางโรงเรียนได้ติดต่อเรียกศิษย์เก่าหลาย ๆ รุ่นเข้ามาช่วยงาน รวมทั้งปิ๋วด้วย ในการทำงานผ่านงานพระราชพิธีของในวังครั้งนี้เป็นประสบการณ์อันยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันทุกคน ที่ล้วนทำด้วยน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และพัฒนาฝีมือ ได้เห็นการทำงานจริงของฝ่ายใน และได้เห็นผลงานที่ไม่เคยเรียนในห้องเรียน เป็นผลงานใช้เฉพาะงาน ที่รวมช่างศิลปะหลวงทุกแขนงในการถวายงานครั้งนี้ ซึ่งหลังจากผ่านประสบการณ์พระราชพิธีแล้ว ปิ๋วได้เห็นถึงการทำงานของหลวง แบบประณีตที่สุด และครูบาอาจารย์ลงมือทำใกล้ๆ เหมือนเป็นลูกมือช่าง ได้การซึมซับความรู้ในอีก

รูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากห้องเรียน ได้เห็นการแก้ปัญหา การทำงานเพื่อแข่งกับเวลาและทำงานร่วมกับคนจำนวนมาก และงานที่ได้ไม่ใช่ผลงานเรียนอีกต่อไป แต่คืองานที่ต้องใช้ในระดับประเทศ เป็นผลงานชิ้นใหญ่และทำด้วยศรัทธาของฝ่ายในในความถวายความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ คุณค่าฝีมือช่างฝีมือชั้นสูงของในวังหลายๆ แขนงได้เป็นกลับมาเป็นที่สนใจของคนทั่วไปในฐานะวัฒนธรรมหลวง แต่ถึงอย่างไรปีวักก็ยังคงต้องการเวลาฝึกฝนต่อไปอีกโดยพูดถึงฝีมือของตนเองว่า “สามารถพัฒนาเป็นฝีมือชาววังได้ในบางงาน เช่นการร้อยมาลัยเท่านั้น บางงานยังต้องฝึกฝนและหาประสบการณ์เพิ่มเติม”

นอกจากเป็นครูแล้ว ปีวักยังประกอบธุรกิจส่วนตัวด้านดอกไม้สด แต่จะทำในมาตรฐานสูง คงความดั้งเดิมและความประณีตให้กับผู้ที่ต้องการงานแบบในวังแท้ ๆ ซึ่งเป็นการรักษาชื่อเสียง และมาตรฐานของสถาบัน นั่นคือโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นั่นเอง



ภาพที่ 33 ส่วนประกอบเครื่องจิดคารานที่ปีวักได้มีส่วนร่วมในการทำ, 2560



ภาพที่ 34 องค์อุปถัมภ์โรงเรียนร่วมทำเครื่องสดประดับพระเมรุมาศ (ตุลาคม, 2560)

ที่มา: ภาพ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), 2560



ภาพที่ 35 ศิษย์เก่าหลายรุ่นร่วมกันช่วยงานประดิษฐ์เครื่องสดในงานพระราชพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ (ตุลาคม 2560)
ที่มา: ภาพโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), 2560



ภาพที่ 36 ครูช่างและข้าราชการฝ่ายในทำงานประดิษฐ์ดอกไม้สดในงานพระราชพิธี
ไปพร้อม ๆ กับบรรดาศิษย์เก่า (ตุลาคม 2560)
ที่มา: ภาพโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), 2560



ภาพที่ 37 ครูพิมทำงานร่วมไปกับศิษย์เก่าในบทบาทของข้าราชการฝ่ายในและ
ครูช่างของนักเรียน
ที่มา: ภาพโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง), 2560

สรุปความรู้จากการปฏิบัติผ่านศิษย์ปัจจุบันและศิษย์เก่า

ในมิติของศิษย์ปัจจุบัน ระยะเวลา 1 ปี ที่เรียนในวัง ในมุมมองของนักเรียนไม่อาจเรียกตัวเองว่าช่างฝีมือชำนาญการได้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของครูช่างผู้ถ่ายทอดวิชาให้ที่ต่างเห็นว่านักเรียนที่จบหลักสูตร 1 ปี นั้นยังไม่ใช่ช่างชำนาญการ แต่อย่างไรก็ตามความรู้ที่ซึมซับสู่กัน ในชั้นเรียน ตลอดระยะเวลาหนึ่งปีนั้น ย่อมมีพัฒนาการตามระยะเวลา มีพลวัตร และปัจจัยต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง แม้จะเป็นเวลาสั้นเมื่อเทียบกับการถ่ายทอดแบบโบราณที่ครูช่างทุกท่านได้รับการถ่ายทอดมา แต่ความรู้ที่ซึมซับไปใน 1 ปีตามหลักสูตรนั้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาเป็นช่างชำนาญการในอนาคต และในมิติของศิษย์เก่าสำหรับการนำความรู้ไปพัฒนาเป็นอาชีพ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ต้องการเห็นความรู้ช่างผ่านพัฒนาการทางด้านฝีมือของผู้เรียน ผู้ศึกษาแบ่งความรู้ได้ 3 ช่วง ดังนี้

ก่อนเรียน

นักเรียนมีความแตกต่างกันในเรื่องอายุ พื้นฐาน จุดมุ่งหมาย โรงเรียนมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เข้ามาเป็นนักเรียนโดยเน้นที่จุดมุ่งหมายเพื่อให้โอกาสนำความรู้ไปพัฒนาสร้างอาชีพตามวัตถุประสงค์ของการเปิดโรงเรียน ดังนั้นนักเรียนที่ทุกคนจะมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการนำออกไปประกอบอาชีพ หรือนำไปใช้จริงในชีวิต ซึ่งผู้บริหารและครูมองว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้นักเรียนมีความตั้งใจ และมุ่งมั่นในการเรียนรู้และพัฒนาได้ดี และนักเรียนที่ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์พูดคุยตั้งแต่เทอมแรกจนถึงเทอมปลายจะใช้จุดมุ่งหมายขับเคลื่อนการเรียน มีความพยายามและความอดทนในการเรียน แต่ในจุดมุ่งหมายของบางคนที่เข้ามาเรียนยังไม่ใช่การเป็นช่างฝีมือชำนาญการ บางคนมาเพื่อไปประกาศนียบัตรรับรอง บางคนมาเพื่อธุรกิจ บางคนมาเพราะสนใจในงานแค่บางชิ้น ไม่ได้สนใจทั้งหมด ส่วนฝีมือมีไม่กี่คนที่เรียกว่าช่างฝีมือชาววังได้อย่างเต็มที่

ในส่วนของอายุโรงเรียนใช้เกณฑ์อายุระหว่าง 15-6 ปี หากมองในมิติของฮาบีทัส การเรียนช่างต้องใช้ร่างกายเป็นสิ่งสำคัญในการซึมซับความรู้ แต่ร่างกายที่ต่างวัยกัน จะมีประสิทธิภาพในการรับความรู้ไม่เท่ากัน มีเรื่องของสายตา สรีระ หลัง ไหล่ ฯลฯ แต่ด้วยความที่โครงสร้างฮาบีทัสนั้นยืดหยุ่นได้ ในบางรายอายุที่มากกว่ากลับทำได้ดีกว่าอายุน้อย ด้วยปัจจัยอื่นๆ เสริม เช่น ประสบการณ์ชีวิต ความตั้งใจ และการฝึกฝนจนร่างกายเคยชินและค้นพบอิริยาบถที่สบายที่สุดของตัวเองในการฝึกหรืออาการ “ได้ที่” นั่นเอง เมื่อเปรียบเทียบกับการเรียนบัลเล่ย์ หรือการชกมวยจะเน้นร่างที่แข็งแรงมากกว่า โดยโครงสร้างของการแสดงออกผ่านร่างกาย ใช้ร่างกายเป็นผลของการเรียนรู้ มีการฝึกร่างกายอย่างหนัก และต้องการร่างเด็กฝึกฝน ไปจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ และเมื่อร่างเริ่มเป็นผู้ใหญ่จะใช้ร่างนั้นอีกไม่ได้ นอกจากผันตัวไปเป็นครูแล้วถ่ายทอดองค์ความรู้

ประสบการณ์เพื่อสร้างร่างกายใหม่ที่เข้ามา แต่วิชช่างฝีมือดอกไม้สดแตกต่างจากการใช้ร่างกายในศาสตร์แขนงอื่น ร่างกายสรีระมีผลต่อการฝึกฝนจริงแต่ไม่ใช่ทั้งหมด เพราะนักเรียนบางคน อายุมากกว่า 5 ปี ยังสามารถเรียนรู้การปฏิบัติได้ ด้วยความตั้งใจ และเทคนิคในการถ่ายทอดของครู แม้จะใช้เวลาในการพัฒนาเป็นช่างชำนาญการได้ช้ากว่า แต่ไม่ได้หมายความว่าพัฒนา ร่างยังคงมีคุณค่า หากใจรัก งานฝีมือศิลปะนี้จะนำพาร่างกายให้ผ่านการฝึกฝนไปได้เพราะงานฝีมือนอกจากใช้ร่างกายแล้วต้องใช้ใจและจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ยกตัวอย่างครูช่างปัจจุบันอายุถึง 82 ปี ยังคงใช้ร่างกายในการทำงานด้านนี้ได้ แต่ในสาขาอื่นเช่นนักมวย อายุ 82 ปี นั้นไม่สามารถใช้งานร่างกายในด้านการชกมวยได้อีก โรงเรียนจึงไม่ได้เน้นเรื่องอายุ เพราะสามารถสร้างช่างได้ผ่านร่างที่อายุมาก ตามวัตถุประสงค์ของโรงเรียนที่ให้โอกาสในการสร้างอาชีพ แต่ถึงอย่างไรก็ตามความยืดหยุ่นเป็นไปภายใต้เงื่อนไขที่เจ้าของร่างต้องฝึกฝนอย่างหนัก และพัฒนาฝีมือด้วยตนเอง ใช้ระยะเวลา นานเท่าใด ไม่สามารถบอกได้นอกจากเจ้าของร่างจะพัฒนาทักษะฝึกปฏิบัติจนฝีมือเป็นที่ยอมรับ ของสังคม หากระดับประกอบอาชีพต้องเป็นที่ยอมรับของตลาดหรือผู้จ้าง หากระดับฝีมือช่างฝีมือ ชาววังต้องเป็นที่ยอมรับของครูช่างนางในผู้ถ่ายทอดวิชาให้นั่นเอง

พื้นฐานฝีมือ แม้ทาง โรงเรียนจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ เพราะสุดท้ายครูจะเป็นผู้มองพื้นฐานของแต่ละคนอย่างใกล้ชิด และใช้วิธีของครูพัฒนาคือการจับมือ การทำไปพร้อม กันจนนักเรียนทำได้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ผู้มีพื้นฐานทำเป็นมาบ้าง จะใช้เวลาปรับตัวกับงานแบบ ดั้งเดิมของในวังได้เร็วกว่า และทำได้ดีกว่าในเบื้องต้น แต่ฝีมือเป็นเรื่องที่พัฒนาเท่ากันได้ด้วยการ “ฝึกฝน” และสุดท้ายวิธีการเรียนแบบนั่งเป็นกลุ่มนักเรียนจะค้นพบการช่วยเหลือกัน และพัฒนา ฝีมือไปด้วยกัน เป็นการใช้คนพื้นฐานดี ฝีมือดีจุดฝีมือเพื่อนที่พื้นฐานน้อยกว่าได้อย่างกลมกลืน เหมือนการเล่นกีฬาที่หากได้ซ้อมกับคนที่เก่งกว่าฝีมือก็จะพัฒนาขึ้น รวมทั้งเพื่อนที่เก่งกว่าจะเป็น หุ่นหรือแบบที่เพื่อนจะดูแบบและทำตามรองจากครู เป็นการซึมซับความรู้อีกทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตามด้วยถูกกำหนดให้เป็นโรงเรียนแห่งการศึกษาวิชาชีพ ไม่ใช่สำนักหรือ ตำหนักเหมือนในอดีต การถ่ายทอดวิชาช่างสมัยก่อนจะถ่ายทอดกันเฉพาะฝ่ายในที่จะใช้ในการ พระราชพิธี ปัจจุบันเปิดให้คนนอกเข้ามาเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่นักเรียน ทุกคนมีส่วนร่วมคือจุดมุ่งหมายในการนำฝีมือไปเปลี่ยนเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ

ระหว่างเรียน

เทอมแรก เป็นเรื่องของเตรียมความพร้อมของร่างกาย และการปรับพื้นฐาน วิธีการของครูคือการ “จับมือ” ทำ นักเรียนทุกคนต่างบอกว่าผ่านการจับมือของครูมาแล้วทั้งสิ้น ซึ่ง ล้วนประทับใจ และเกิดความรู้ การจดจำในจังหวะ แรงจับ แรงหมุนตามครู ซึ่งโรงเรียนช่างฝีมือ ภายนอกยังไม่มีที่ใดใช้วิธีนี้ รวมถึงครูใช้ร่างกายของตัวเองในการเป็นต้นแบบ และมาใกล้ชิดกับ

นักเรียนทุกคน สอนใกล้ชิดทุกคน คือครู 1 คนต่อลูกศิษย์ 15 คน มีการพูดคุยเล่าเรื่องประสบการณ์การทำงาน ความหมายที่นำไปของงาน ซึ่งสิ่งที่นักเรียนซึมซับไปคือทัศนคติ จารีต ธรรมเนียมซึ่งเป็นความรู้ชนิดหนึ่ง ที่ถ่ายทอดกันมาแต่โบราณภายในวัง ซึ่งครูจะใช้คำว่าดั้งเดิมสื่อสารแทนความรู้ผ่านภาษากาย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดสู่กันผ่านความสัมพันธ์ที่ดีของครูและศิษย์ เหมือนการสืบทอดการบรรเลงระนาดเอกงานของอุทัย ศาสตร์ (2553) ที่ครูประสิทธิ์จะสอนนักเรียนแบบใกล้ชิดให้คำแนะนำผ่านการปฏิบัติ และพูดคุย ไม่ได้ผ่านตำรา ซึ่งนักเรียนจะซึมซับตามไปในแต่ละชั่วโมง โดยไม่รู้ตัวทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับ เป็นความรู้พิเศษในเรื่องราวของประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ทัศนคติ และความศรัทธาเลื่อมใสที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การให้ความหมายในชิ้นงานหน้าที่การใช่งานอย่างโบราณ ซึ่งล้วนเป็นความรู้จากประสบการณ์ของครูช่างนั่นเอง

เรื่องของวัตถุดิบ การเลือกใช้ การเก็บรักษา วัสดุอุปกรณ์ ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสอนตั้งแต่ชั่วโมงแรก เป็นพื้นฐานแรก หากช่างดอกไม้ไม่รู้จักดอกไม้ ก็นำมาใช้งานไม่ได้ เป็นความรู้หนึ่งที่สำคัญสำหรับการเป็นช่างฝีมือดอกไม้สด นอกจากนั้นธรรมเนียมการทำงานฝีมือดอกไม้สดในวังจะไม่จ้างหรือซื้อส่วนประกอบใดมาเลย ต้องทำทุกส่วนประกอบทั้งพวงด้วยฝีมือตัวเองสมกับคำว่า “ช่าง” มีตัวพวง ชีกรัดอุบะ อุบะทุกประเภท ทั้งอุบะแขก อุบะพวง พวงชมพู ฯลฯ ในการถ่ายทอดครูจะเน้นสอนตัวต่อตัวจนกว่านักเรียนจะทำเป็น เช่น ดอกข่า ข้างนอกไม่สามารถตอบได้ว่าดอกข่ามีขั้นตอนทำอะไร จะจับมัดจนเป็นช่อที่ดูคล้ายแต่หากมองความละเอียด และความเปรียบเทียบ 2 ดอกที่ทำสำเร็จจะไม่เท่ากัน ที่นี้จะสอนอย่างมีหลักเกณฑ์การทำมีวิธีคือการเข้ากลีบชั้นที่ 1 ต้องมีกีกลิบ ชั้นที่ 2 ต้องมีกีกลิบ สิ่งที่ย่อออกมาคือความเรียบร้อยของดอกข่า ความละเอียด และมองเหมือนกันทุกดอก ไม่ใช่เล็กบ้างใหญ่บ้าง ในขณะที่มือของนักเรียนเรียนรู้การปฏิบัติ หรือการทำ ความคิดของนักเรียนก็จะจดจำและเรียนรู้ตามที่ครูบอกในเรื่องของลักษณะความงาม เช่น ดอกข่าที่ทำออกมาตามขั้นตอนที่สอน จะได้ดอกที่เท่ากัน กลีบเรียงสวยในแต่ละชั้น เรียงกลีบเท่ากันเหมือนกันทุกดอก ได้สัดส่วน หรือการไล่ลดตายในตัวในมาลัย ซึ่งสิ่งนี้คือรสนิยม ที่ครูเองก็บอกไม่ได้ว่าคือการสอนให้มีรสนิยมแบบชาววังดั้งเดิม แต่ครูถ่ายทอดสิ่งที่อยู่ในตัวครู สิ่งที่คุณซึมซับมาเมื่อซึมซับถึงลักษณะความสวย ทำให้นักเรียนทำตามวิธีที่ครูสอนทั้งเรื่องการใช้เวลาในการคัดเลือกวัตถุดิบ คัดกรอง ใช้สมาธิกับงานที่ทำทุกขั้นตอน ประณีตบรรจง เพื่อให้ได้ผลงานที่มีความงามที่ใกล้เคียงกับอุดมคติของครู

เทอมแรกสิ่งที่ได้เรียนรู้ผ่านห้องเรียนคือความรู้พื้นฐาน นักเรียนสามารถร้อยมาลัยแบบพื้นฐานได้ รวมถึงรู้ความแตกต่างระหว่างมาลัยแบบในวัง และมาลัยข้างนอก ร้อยเป็นพวงพื้นฐานตามที่หลักสูตรกำหนดได้ ถือว่าร้อยมาลัยเป็น แต่เป็นเฉพาะมาลัยที่สอนในห้องเรียนและยังไม่ได้ลักษณะความงามเต็มที่ในทัศนะของครู ยังไม่สามารถพลิกแพลงวัตถุดิบ หรือประยุกต์งานได้

ทำเป็นแต่เพียงงานส่งใส่ห้องตามตามตารางเรียนเท่านั้น ครูให้ความเห็นว่าต้องฝึกพื้นฐานให้ชำนาญให้คล่อง และให้ฝังแน่นเสียก่อน สำหรับการเรียนพบกันเฉพาะในชั่วโมงเรียน เพียงเทอมเดียวการฝึกเท่านั้นจะทำให้พื้นฐานของนักเรียนแน่นและดีเพื่อไปพัฒนาต่อกับงานที่ยากขึ้นในเทอมปลาย

เทอมปลาย นักเรียนผ่านการเรียนพื้นฐานในเทอมแรกมาแล้ว ในเทอม 2 เป็นการนำความรู้จากเทอมแรกมาพัฒนาในงานที่ยากขึ้น เช่นการร้อยมาลัยมะลิ กุหลาบ กล้วยไม้ เป็นหมดแล้ว จะพัฒนาไปสู่การร้อยมาลัยดอกพุดที่วัตถุประสงค์จะทำให้ทำฝีมือนักเรียนมากขึ้น ต้องใช้ทักษะที่มากขึ้น ในเทอมนี้จากพื้นฐานการทำดอกข่าจะพัฒนาไปสู่การทำช่อเอื้องหรือช่อประดิษฐ์ที่จะนำมาแต่งตัวให้มาลัยพุด การถักตาข่ายคลุมมาลัย เป็นการนำทักษะขั้นพื้นฐานมาพัฒนาต่อยอดเป็นขั้นสูง ในเทอมปลายนี้ครูช่างจะลดบทบาทการทำให้ดูเป็นตัวอย่างลง เพิ่มในเรื่องของคำแนะนำ แต่ให้นักเรียนสามารถสร้างสรรค์งาน ออกแบบงานได้แต่ภายใต้พื้นฐานที่สอนไว้ในเทอมหนึ่ง คือ ความประณีต ความละเอียด และความเรียบร้อยถูกสัดส่วนมาลัย ซึ่งครูจะเน้นว่าเรื่องวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ครูถ่ายทอดไปจะเป็นเพียงแค่ความรู้ แต่ฝีมือเป็นเรื่องของการฝึกฝนของนักเรียนแต่ละคน โดยฝีมือจะแสดงออกมาผ่านผลงานที่ส่งครูว่านักเรียนคนใดกลับไปฝึกฝนมา หากฝึกฝน จะได้ทั้งเรื่องของความงาม ความประณีต ความละเอียด และเวลาในการทำ เนื่องจากเมื่อชำนาญเข้ามือแล้ว จะใช้เวลาน้อยกว่าผู้ไม่ชำนาญ เพราะงานดอกไม้สดต้องใช้ความชำนาญและความเร็วแข่งกับเวลา เช่นกรณีของการทำมาลัยพุดล้วน ใส่ช่อประดิษฐ์ นักเรียนต้องทำส่วนประกอบเองทั้งพวง ประกอบด้วย ตัวมาลัยพุดล้วน ช่อประดิษฐ์ อุบะ รัศมี ซึ่งทั้งสามส่วนประกอบนี้นักเรียนต้องประดิษฐ์ให้เสร็จ 1 พวง เพื่อส่งครู 1 ชิ้นงาน ด้วยพื้นฐานการทำอุบะเรียนมาจากเทอมแรกแล้ว นักเรียนที่มีการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจะสามารถทำพวงอุบะโดยเฉพาะการทำดอกข่าได้สวย และเร็ว เนื่องจากพวงส่วนประกอบมากขึ้น หากใช้เวลาทำแต่ละส่วนนานเกินไป ก็จะเกิด ความเสี่ยงต่อดอกไม้ที่จะเหี่ยว โดยเฉพาะดอกพุดจะช้ำและดำตรงปลายดอก เมื่อประกอบสำเร็จเป็นพวงถึงแม้ขั้นตอน สัดส่วนถูกต้องแต่วัตถุประสงค์ก็เหี่ยวเฉาก่อนการใช้งาน เป็นสิ่งยืนยันความชำนาญจากการฝึกฝนของนักเรียน ว่าได้พัฒนาทักษะสิ่งที่เรียนมาแล้วตั้งแต่เทอมก่อนมาใช้อย่างชำนาญในเทอมปลายได้หรือไม่

นอกจากการทำงานในส่วนของตัวเองแล้ว ในเทอมนี้จะมีการกลุ่มเข้ามา เพราะงานช่างฝีมือดอกไม้สดเช่น พานขันหมากงานแต่งงาน ตกแต่ง ไร่ธูปธูปขมาธูปงานบวช เครื่องแขวน ต้องทำงานด้วยกัน ไม่สามารถทำคนเดียวได้ เนื่องจากต้องแข่งกับเวลา และงานมีรายละเอียดมาก ต้องแบ่งงานกันทำตามความถนัด นักเรียนจะได้ใช้ทักษะที่เรียนมาจากเทอม 1 ทั้งหมดในการทำงานที่กล่าวมา เพราะงานมาลัยเป็นพื้นฐานของงานทั้งหมด เช่น พานขันหมากต้องใช้การร้อยมาลัย ตกแต่ง เครื่องแขวนต้องมีพู่ห้อยเป็นอุบะ ไร่ธูปธูปขมาต้องตกแต่งด้วยพู่ห้อยแบบมาลัยซีก ฯลฯ

การทำงานกลุ่มในห้องเรียนด้วยชิ้นงานที่ใหญ่ขึ้น เป็นการพัฒนาทักษะส่วนตัว และทักษะในการทำงานเป็นทีมเหมือนแบบโบราณที่ต้องทำงานพระราชพิธีเป็นกลุ่ม ได้มีทักษะของการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และความคิดเห็นที่แตกต่างกัน เคารพในความคิดและฝีมือของผู้อื่น เป็นจริยธรรมอย่างหนึ่งของงานช่าง ดังเห็นจากงานตกแต่งไตรอุปมาชัยเป็นงานกลุ่มที่ครูให้ออกแบบเองเพื่อพัฒนาการสร้างสรรค์งานซึ่งตรงนี้ทุกคนในกลุ่มต้องยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในการนำเสนอแบบ เช่น ผู้ศึกษาเห็นงานของนักเรียนกลุ่มหนึ่งออกแบบประดับด้วยปีนักษัตรปีนั้นคือเป็นไก่ เมื่อทุกคนเห็นพ้องต้องกันจึงจะเริ่มงานได้ โดยต้องปรึกษาและวางแผนแบ่งงานกันเอง นักเรียนจะแบ่งสรรงานกันไปตามความถนัดของแต่ละคน เช่นบางคนถนัดทำอุบะ บางคนถนัดถักหน้าซ้าง บางคนถนัดร้อยมาลัย บางคนถนัดเย็บแบบ ก็แยกย้ายกันไปทำแล้วเอามาประกอบกันตามแบบที่วางไว้

ระหว่างเรียน โรงเรียนมีกิจกรรมที่จัดเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการทำงานและพัฒนาทักษะให้นักเรียน ด้วยในยุคปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงมากมาย เช่น บริบทของพื้นที่ฝ่ายใน ที่ปัจจุบันไม่มีเจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์ประทับอยู่เหมือนสมัยก่อนงานของฝ่ายในจึงไม่ได้มีงานบ้อยเช่นสมัยก่อนที่ข้าหลวงตามสำนักหรือตำหนักต่าง ๆ ต่างแข่งขันกันร้อยมาลัย ทำให้เกิดการพัฒนางาน พัฒนาฝีมือมากมาย ปัจจุบันงานพระราชพิธีต่าง ๆ เป็นเรื่องของหลวงที่นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ไม่มากนัก โรงเรียนจึงต้องจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กมีประสบการณ์ และสามารถนำไปประยุกต์ประกอบอาชีพได้ เช่น การตกแต่งเทียนพรรษาเพื่อถวายวัดหลวง การออกร้านในงานกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้อำเภอโรงเรียนในวัง (หญิง) โดยเฉพาะในพระราชพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรที่นักเรียนมีโอกาสในการตกแต่งหน้าที่ประทับ ซึ่งเป็นการทำงานไปพร้อมกับครูได้ใช้ทักษะทั้งหมดและเกิดความมั่นใจในฝีมือผ่านผลงานที่ใช้ในงานหลวงจริงๆ ไม่ใช่แค่ผลงานส่งครูในห้องเรียน ไม่มีการให้คะแนนเหมือนในห้อง แต่ได้ความรู้ และประสบการณ์มากยิ่งขึ้นกว่าจะประเมินได้ ในทัศนะของผู้ศึกษา “ฮาบีทัส” ได้ทำงานอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่เทอมแรกและพัฒนาเป็นทักษะสะสมอยู่ในตัวนักเรียน จะพัฒนาได้ไม่เท่ากัน แต่ฮาบีทัสของแต่ละคนมีการซึมซับไปตามการฝึกฝนของแต่ละคน เช่นในกรณีของการทำงานของนักเรียนทั้งแผนกในการตกแต่งหน้าพระที่นั่งในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรเป็นงานสุดท้ายในฐานะนักเรียนช่างฝีมือในวังหญิง ผู้ศึกษาได้เห็นถึงบุคลิกของช่างในตัวนักเรียนทุกคน มีแบ่งงานกันไปทำเป็นชิ้นส่วน แล้วนำมาประกอบหน้างาน ไม่มีภาพของคนไม่ป็นงานให้เห็น นักเรียนต่างแสดงฝีมือในส่วนของตัวเองออกมา รับผิดชอบในส่วนของตนเอง และงานส่วนรวมในการประกอบตกแต่ง ได้เห็นถึงศักยภาพของนักเรียนแต่ละคนที่ต่างใช้ทักษะที่ได้ซึมซับและฝึกฝนมา แม้จะมีบางคนที่มีการพัฒนาฝีมืออย่างโดดเด่นกว่าคนอื่น แต่ก็ยังมีภาพการทำงานไปด้วยกันเป็นทีม และไม่มีภาพของนักเรียนที่ทำไม่เป็นให้เห็น

หลังจบการศึกษา

ศิษย์เก่าที่จบการศึกษาไปแล้วนั้น หากนำความรู้ที่ซึมซับมาไปพัฒนาต่อ แลยังคงอยู่ในเส้นทางที่ใช้ฝีมือ ฝึกฝนเพิ่มความชำนาญ เพิ่มทักษะเสมอจะสามารถเป็นช่างชำนาญการได้ โดยโรงเรียนไม่ได้มุ่งหมายว่านักเรียนจะรักษาความดั้งเดิมไว้ได้ทั้งหมดทุกคน เพราะเมื่อจบไปแล้วต้องปรับตัวตามสังคมและเศรษฐกิจ เป็นภาพชีวิตจริง โดยครูช่างจะถ่ายทอดแบบดั้งเดิมสู่แก่นักเรียน นักเรียนสามารถสร้างสรรค์ประยุกต์งานได้ไม่จำกัดความคิด เพื่อเป็นการปรับตัวเข้ากับระบบเศรษฐกิจ และตามยุค แต่สิ่งที่ศิษย์วังหญิงทุกคนห้ามทิ้งเลยคือเอกลักษณ์ของวังหญิงคือความประณีต ถูกสัดส่วน และถูกความหมาย ถูกการใช้งาน เพราะเอกลักษณ์ที่คนรุ่นก่อนใช้เวลาในการสร้างจนเป็นเหมือนตราสินค้าในมิติของคุณค่าทางเศรษฐกิจ และเป็นศักดิ์ศรีของงานในวัง ศิษย์เก่าที่จบไปต่างถูกสอนให้รักษาศักดิ์ศรี รักษาชื่อเสียงของสถาบัน และรักษาจริยบรรณอาชีพของตน

ในส่วนของความรู้ สิ่งที่ศิษย์เก่าซึมซับ ไปนั้นมีทั้งกระบวนการขั้นตอนการทำที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้เฉพาะทางที่ละเอียดที่ผ่านการฝึกปฏิบัติ และความรู้ที่สำคัญซึ่งเป็นนามธรรม เช่น จารีต ธรรมเนียม ความหมายของการใช้งาน พัฒนาการของการใช้งาน เรื่องราวประสบการณ์จากการทำกิจกรรมระหว่างเรียน จากข้อมูลของศิษย์เก่าที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ ผู้ศึกษาสรุปได้ 3 มิติ

มิติแรก ศิษย์เก่าที่เข้าสู่การทำงานเป็นฝ่ายใน เช่น อุ้ม โดยสถานะของการทำงานทำให้ต้องพัฒนาทักษะ และใช้ความรู้ที่เรียนมาในการทำงาน เมื่อมีงานของหลวงทำให้มีโอกาสได้ร่วมงาน ทำงานไปกับครูช่างอย่างถูกมือเหมือนสมัยโบราณ เพิ่มพูนประสบการณ์ ฝึกฝนความชำนาญ มีความใกล้ชิดอยู่ด้วยกัน ทำให้ทัศนคติและวิถีคิดของอุ้มเป็นไปในทิศทางของการอนุรักษ์ และสืบทอดแบบดั้งเดิม เพื่อศักดิ์ศรีและรักษาสถานภาพของผลงาน แม้จะมีการรับเชิญไปสอนหรืออบรมระยะสั้นในนามโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ในฐานะผู้ช่วยของครูมัด สิ่งที่ยึดถือเสมอคือไม่ให้ระบบธุรกิจครอบงวนละเลยความสำคัญของความเป็นในวังไป กล่าวได้ว่าอุ้มคือช่างฝีมือชาววังในมิติของการใช้ความรู้และการทำงานในยุคปัจจุบัน ถึงอย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบอุ้มและครูลา ทายาทฝีมือของครูปิม ยังต่างกันในเรื่องระยะเวลาในการสะสมประสบการณ์และฝีมือในการทำ เนื่องจากครูลามีฝีมือที่ซึมซับ และสะสมมาตั้งแต่เด็ก และมีฝีมือที่โดดเด่นจนสามารถอยู่ในบทบาทครูช่างของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

มิติที่ 2 ศิษย์เก่าได้นำความรู้ไปต่อยอดและสามารถพัฒนากลายเป็นผู้ชำนาญการได้ เช่น ปิว ที่ได้ใช้ความรู้ไปใช้ในอาชีพครูและยังคงจดมุ่งหมายเดิมคือการรักษาการถ่ายทอดแบบดั้งเดิม รวมถึงโอกาสที่เข้ามาเป็นปัจจัยเสริมในฝีมือของปิวคือการได้เข้าร่วมถวายงานในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 นับเป็นประสบการณ์ และเป็นการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างครูช่างและลูกศิษย์ให้เห็นย้ำเน้นขึ้น มี

การถ่ายทอดเทคนิคที่ไม่มีในหลักสูตร 1 ปีในห้องเรียนเพิ่มเติม และได้เห็นการใช้งานของดอกไม้รับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริงเป็นการใช้ทักษะและฝีมือเชิงช่างชั้นสูงของช่างหลวงอย่างแท้จริง หากปฎิบัติรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่องในการรับความรู้ หรือการแนะนำของครูช่าง และผ่านงานพระราชพิธีของหลวงมากขึ้น จะทำให้ฝีมือพัฒนาเป็นช่างฝีมือชาววังได้

มิติที่ 3 คือผู้ที่มีจุดมุ่งหมายจะนำมาประกอบอาชีพเป็นธุรกิจ แต่ค้นพบว่ามิใช่ปัจจัยต่างๆ มากมายที่ทำให้ไม่สามารถจะทำให้ธุรกิจนี้ประสบความสำเร็จในมิติของผลตอบแทนได้ เช่น เบ็ด เนื่องจากเบ็ดมีธุรกิจที่ประสบความสำเร็จแล้วในด้านร้านอาหารแต่ในส่วนของงานดอกไม้ เบ็ดมองว่าหากต้องทำเป็นธุรกิจหลัก สิ่งที่ถูกสอนและซึมซับมาคือการรักษามาตรฐาน และชื่อเสียงของสถาบัน ไม่สามารถจะลดทอนขั้นตอน หรือวัตถุดิบเพื่อเพิ่มกำไรได้ เบ็ดยังคงอยากถ่ายทอดแบบดั้งเดิม เนื่องจากเบ็ดศรัทธาในรูปแบบ วิธีการของในวังที่ตนได้เรียนมา ปัจจุบันทำเป็นงานอดิเรก ในการเปิดเวิร์คช็อปเฉพาะคนที่รักในการร้อยมาลัยด้วยกัน เพราะในระหว่างที่เรียน งานมาลัยคืองานที่เบ็ดชอบและถนัดที่สุด และอยากแบ่งปันความดั้งเดิมของมาลัยในวังให้เฉพาะกลุ่มที่มีทัศนคติตรงกันเท่านั้น

สรุปข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามในมิติของการซึมซับความรู้ผ่านร่างกาย หรือกรอบแนวคิดการปฏิบัติ โดยใช้ “ฮาบีทัส” เป็นเครื่องมือ จะเห็นได้ว่า “ความรู้” ของงานช่างฝีมือดอกไม้สด เป็นความรู้ที่ซึมซับอยู่ในตัวช่างและด้วยพื้นที่ศึกษาเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน ความรู้ในตัวช่างจึงเป็นความรู้ที่ถ่ายทอดสู่กันเฉพาะในวัง เป็นการซึมซับและเรียนรู้ผ่านงานที่ทำ ซึ่งการใช้สอยจะเกี่ยวเนื่องกับงานในวัง เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ หรือการใช้งานตามพระราชอัธยาศัยของสถาบันพระมหากษัตริย์ ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นความรู้ภูมิปัญญาหรือการ ร้อยพวงมาลัยดอกไม้สด และความรู้ที่ถูกปลูกฝังซึมซับไปพร้อมกันคือ จารีต ธรรมเนียม ประเพณี เช่น การทำส่วนประกอบมาลัยด้วยตนเองทั้งพวง หรือความรู้ของการใช้งานดอกไม้สดในงานพระราชพิธี เช่น พวงมาลัยที่ใช้ในการคล้องเรือพระที่นั่งในพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค พวงมาลัยที่ใช้ในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต ฯลฯ ยังมีสิ่งสำคัญที่ช่างหลวงต้องเรียนรู้ นั่นคือ “พระราชนิยม” เนื่องจากรูปแบบและวัตถุดิบจะเป็นไปตามพระราชนิยมเป็นหลัก ทุกสิ่งที่กล่าวมาจึงเป็นความรู้แบบฉบับพิเศษของพื้นที่นี้ ที่ช่างหลวงต้องใช้ระยะเวลาในการสะสม และการฝึกฝนจนเกิดเป็นทักษะทั้งทักษะทางร่างกาย และทักษะทางความคิด ซึมซับเป็น “ฝีมือ” ในระดับครู หรือ “ครูช่าง” และไม่ใช่ว่าช่างอย่างธรรมดา แต่เป็นช่างวังหลวง

หากมองผ่านกรอบคิดของบูร์ดิเยอ ครูช่างมีการสะสม “ทุนทางกายภาพ” โดยมีโครงสร้างเป็นสังคมฝ่ายใน จึงมีโครงสร้างความรู้ ที่ใกล้เคียงกัน มีทัศนคติ และรูปแบบของความรู้ที่คล้ายกัน เช่น รูปแบบของฝีมือที่ถูกปลูกฝังมาจากรุ่นสู่รุ่นในเรื่องการประดิษฐ์ ความเรียบร้อย ถูกสัดส่วน ทั้งการคัดวัตถุดิบ การร้อยอย่างมีหลักเกณฑ์ และรสนิยมความสวยที่เป็นไปในทิศทาง

เดียวกัน เมื่อนำความรู้ทางกายภาพของช่างหลวงหรือครูช่างเปรียบเทียบกับงานวิจัยในมิติของการใช้ร่างกายเป็นพื้นที่ซึมซับความรู้ เช่น งานช่างไม้ จะเห็นได้ชัดเจนถึงการเริ่มต้นการเป็นลูกมือพัฒนาทักษะ ฝึกฝนทั้งจากประสบการณ์และความพยายามของลูกมือช่างเพื่อพัฒนาเป็นช่าง แต่เป็นระยะเวลาที่ไม่สามารถกำหนดได้ และช่างก็ไม่สามารถตอบได้ว่าเมื่อไหร่ที่เป็นจนเมื่อได้ทำงานเป็น “ช่าง” แล้ว

ช่างหลวงที่มีทักษะสูง และมีประสบการณ์และฝีมือในระดับชำนาญการ เมื่อได้รับบทบาท “ครู” ด้วยการสอนในรูปแบบของโรงเรียน มีหลักสูตร มีเวลาเป็นปัจจัย และนักเรียนไม่ใช่ผู้เป็นลูกมือ แต่เป็นผู้เข้ามาเรียนเพื่อจุดมุ่งหมายของการนำความรู้ไปประกอบอาชีพ หากเปรียบเทียบกับงานช่างเมืองเพชร หรือช่างทองหลวง จะเห็นความคล้ายกันของงานฝีมือช่างที่ถูกปรับตัวในการถ่ายทอดตามบริบทของสังคม ทำให้การถ่ายทอดมีการปรับตัวตาม ซึ่งหากมองถึงวัตถุประสงค์ของโรงเรียนที่ต้องการให้ผู้จบการศึกษาสามารถนำความรู้ช่างฝีมือออกไปประกอบอาชีพได้ และงานประดิษฐ์ดอกไม้สดไม่สูญหายไป ทำให้การถ่ายทอดเป็นแบบสอนวิชาชีพ แต่ด้วยบริบทของ “ฝีมือแบบชาววัง” ที่ถูกซึมซับเป็นความรู้ในตัวครู ทำให้การถ่ายทอดเป็นไปตามครรลองเดิม หรือการเรียนรู้ปฏิบัติ การทำให้ดู และการจับมือนักเรียนทำ เป็นบรรยากาศการถ่ายทอดแบบใกล้ชิด ใสใจ และทำไปด้วยกัน หากแต่งงานที่ทำด้วยกันเป็นเพียงผลงานที่ส่งในห้องเพื่อการประเมินคะแนน ไม่ใช่งานที่ทำของหลวง แต่ครูจะใช้ประสบการณ์มาบอกเล่าให้นักเรียนฟัง ถึงการใช้งานและธรรมเนียมในวัง ความพิเศษ และโดดเด่นของโรงเรียนวิชาชีพแห่งนี้คือฝีมือมีความเฉพาะ เต็มไปด้วย “ขนบ” เหมือนงานวิจัยเรื่องปูนปั้นช่างเมืองเพชร ที่การสืบทอดต่อๆ กันมาจะมีเอกลักษณ์ของงาน เช่น งานพวงมาลัยแต่งด้วยช่อเอื้องที่ใช้เทคนิคเดียวกับการทำดอกไม้ ซึ่งต้องใช้เวลาในการประดิษฐ์ จะไม่เห็นงานแบบนี้วางขายตามท้องตลาด

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลภาคสนามจะเห็นว่าในการปรับตัว และการดำเนินการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของทางโรงเรียน และปัจจัยหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเวลา พื้นฐานของนักเรียน และการฝึกฝนของนักเรียน หรือแม้แต่งานพระราชพิธีที่จะให้นักเรียนได้เพิ่มพูนประสบการณ์ตามธรรมเนียมของช่างวังหลวง ไม่เหมือนอย่างสมัยโบราณ ทำให้การผลิตช่างจากโรงเรียนเป็นช่างชั้นประกอบอาชีพ ไม่ใช่ช่างชาววัง ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การเรียนผ่านพื้นที่โรงเรียนไม่สามารถสร้างช่างฝีมือชาววังได้ การสร้างช่างชาววังยังคงต้องใช้การถ่ายทอดผ่านกระบวนการแบบดั้งเดิม คือการเป็นลูกมือ ซึมซับความรู้จากการทำงานจริง และมีงานพระราชพิธีหรืองานของหลวงให้ผู้ฝึกได้ทำ มีการอยู่ด้วยกันและถ่ายทอดสู่กันด้วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างช่างและลูกมือช่าง ในพื้นที่พิเศษนี้ จึงมีการฝึกเครือญาติ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายในเพื่อเป็นช่างหลวง และเป็นครูช่างในลำดับต่อมา เพราะสุดท้ายเอกลักษณ์ของโรงเรียนในวัง (หญิง) ครูผู้สอนจะ

เป็นเจ้าของหน้าที่ฝ่ายในผู้ผ่านประสบการณ์งานพระราชพิธี และการฝึกฝนอย่างหนักในระยะเวลาที่ยาวนานเท่านั้น นั่นคือโครงสร้างของ “ฮาบิทัส” ที่แท้จริงในทัศนคติของบูร์ดิเยอ

สุดท้ายแม้โรงเรียนจะไม่สามารถสร้างช่างฝีมือชาววังได้เหมือนโบราณ แต่ข้อมูลจากนักเรียนที่เป็นศิษย์ปัจจุบันและศิษย์เก่าทำให้ผู้ศึกษาเห็นถึงความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติผ่านหลักสูตรการเรียน 1 ปี คือความรู้พื้นฐานของการทำงานดอกไม้สดแบบชาววัง ที่มีเรื่องราวของกฎระเบียบทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น ระเบียบการเข้า-ออกเขตพระราชฐาน และนามธรรมคือจารีตประเพณี เช่น ธรรมเนียมการประพาศิตน ทัศนคติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ฯลฯ เรื่องของภาษา กาย คือการปรับการใช้ร่างกายในการรับความรู้และฝึกหัด เช่น การจับมือทำ เรื่องของรูปแบบและเทคนิค ซึ่งไม่ใช่รูปแบบของพวงมาลัย แต่เป็นรูปแบบฝีมือที่มีหลักเกณฑ์การร้อยที่ถูกให้ความสำคัญมาตั้งแต่โบราณ เช่น หลักการร้อยดอกขาในแต่ละชั้น การทำส่วนประกอบของพวงมาลัยด้วยตนเองทั้งหมด ฯลฯ และเรื่องของการปฏิบัติซ้ำหรือการฝึกฝน ที่นักเรียนจะต้องฝึกฝนด้วยตนเองเพื่อไปให้ถึงซึ่งความชำนาญการ หากมองในระดับของอาชีพ นักเรียนที่ยังคงใช้ความรู้ที่ได้จากโรงเรียนไปประกอบอาชีพ หรือต่อยอดพัฒนาฝีมือ หลังจบการศึกษาจะพัฒนาเป็นช่างชำนาญการได้ แต่หากจะพัฒนาเป็นช่างชาววัง ต้องมีปัจจัยต่าง ๆ สนับสนุน เช่น การกลับเข้ามาต่อเนื่องฝึกฝนกับครูช่าง หรือโอกาสในการเข้าทำงานฝ่ายใน ฯลฯ

“ฝีมือช่างชาววัง” คือทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีความเปราะบางในการสืบทอดซึ่งเป็นจุดอ่อนของงานปฏิบัติ การถ่ายทอดต้องใช้จิตวิญญาณ และระยะเวลาซึมซับความรู้ผ่านโครงสร้าง “ฮาบิทัส” เมื่อเปรียบเทียบกับงานช่างที่มีลักษณะพิเศษเหมือนกัน เช่น การสืบทอดงานช่างทองหลวงของกาญจนาภิเษกวิทยาลัยช่างทองหลวง ในบริบทของสังคมปัจจุบัน จะเห็นถึงความพยายามในการปรับตัวในรูปแบบของสถาบัน แต่จะสามารถรักษาการสืบทอดต่อไปในแนวทางใดนั้นผู้ศึกษาจะได้อภิปรายผลในบทที่ 6 ต่อไป

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “วิถีปฏิบัติงานช่างฝีมือดอกไม้สด : กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)” ผู้ศึกษาได้สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษา ภายใต้แนวคิดการปฏิบัติ (Practice) โดยใช้ “ฮาบิทัส” (Habitus) เป็นเครื่องมือโดยนำมาใช้เป็นกรอบเฉพาะในมิติที่จะส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรม และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้จริง ผู้ศึกษาจึงเลือกใช้เฉพาะทฤษฎีปฏิบัติผ่านบทบาทของครูช่างและนักเรียนช่างในหลักสูตรวิชาการประดิษฐ์ดอกไม้สด โดยเน้นกระบวนการฝึกสร้างทักษะ การอธิบายถึงการถ่ายทอดความรู้ ธรรมเนียมและวิถีปฏิบัติของช่างฝ่ายในที่มาทำหน้าที่ครูช่าง ที่ถูกนำมาใช้ในพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

สรุปผลการศึกษา

ในการสืบทอดงานศิลปะที่ต้องใช้ทักษะและกระบวนการสร้างฝึกให้เกิด “ฝีมือ” นั้น มีการสืบทอดที่มีความละเอียดอ่อน เพราะไม่ใช่เพียงแค่ความรู้ในงานศิลปะที่ถูกถ่ายทอดสู่กัน หากแต่เป็นความรู้ในด้านจารีต ประเพณี ขนบธรรมเนียม และวิธีการเฉพาะ ซึ่งหากศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดในอดีตจากงานวิจัยต่างๆ เช่น การสืบทอดความเป็นช่างไม้ การสืบทอดการเล่นระนาดเอก ล้วนมีการโอนถ่ายความรู้กันผ่านร่างกาย ใช้ร่างกายของผู้สอนเป็นแบบ มีการเลียนแบบ และทำตาม มีการซึมซับสู่กันไม่ว่าจะเป็นเทคนิค วิธีการ ทักษะ หรือท่วงท่า สีสลา ซึ่งมีความสอดคล้องกับการซึมซับความรู้สู่กัน หรือ “ฮาบิทัส” ที่ผู้ศึกษานำมาใช้เปรียบเทียบและวิเคราะห์ความรู้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ที่มีการจัดการเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ในที่นี้คือ “ฝีมือชาววัง” ซึ่งเป็นความรู้ที่ติดอยู่ในตัวช่างหลวง ที่ถูกนำมาสวมบทบาทครูผู้ถ่ายทอดความรู้นี้ ในพื้นที่โรงเรียนในมิติของการสร้างอาชีพด้วยหลักสูตรวิชาชีพพระยะ 1 ปี จากข้อมูลภาคสนามผู้ศึกษาสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

กระบวนการสร้างฝึกทักษะแผนกงานช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

ผลการศึกษาพบว่าในกระบวนการสร้างฝึกทักษะของแผนกช่างฝีมือดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นั้นประกอบด้วยหลายองค์ประกอบกว่าจะได้ทักษะแบบช่างนั้น โรงเรียนมีวิธีสร้างความโดดเด่น และความพิเศษให้กับ “ฝีมือช่างแบบชาววัง” โดยองค์ประกอบหลักคือ โรงเรียน ครูช่าง และนักเรียนช่าง

โรงเรียน

พบว่าโรงเรียนมีการสร้างพื้นที่และความน่าเชื่อถือผ่านการใช้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์คือเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวทั้งที่มีบันทึกทางประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งจากงานวิจัยต่างๆ รวมถึงประวัติศาสตร์บอกเล่าต่อกันมา ระหว่างข้าราชการฝ่ายในที่มีความสำคัญทางด้านการดำเนินงานช่างฝีมือสตรีที่ถ่ายทอดกันเฉพาะในสังคมฝ่ายใน และมีบทบาทการถวายงานต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในงานพระราชพิธีอย่างเป็นทางการ และงานส่วนพระองค์ เป็นที่ยอมรับในสังคมมาเป็นเวลายาวนาน และปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนงานช่างฝีมือดอกไม้สดเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2557 ในสาขางานช่างดั้งเดิม โดยระบุไว้ว่าต้นกำเนิดของงานด้านนี้มาจากในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งปัจจุบันยังคงเป็นพื้นที่พิเศษที่บุคคลธรรมดาทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงได้ ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการอนุญาตจากสำนักพระราชวัง เพราะยังคงรักษาธรรมเนียมประเพณีแบบโบราณเฉพาะพื้นที่ไว้ในปัจจุบัน

คุณค่าตรงนี้เป็นความน่าเชื่อถือที่ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่เป็นการสั่งสมสืบทอดคุณค่ากันมาหลายรุ่น เมื่อมีการตั้งโรงเรียนในพื้นที่ถิ่นกำเนิดวิชาช่างสตรี จึงทำให้โรงเรียนประสบความสำเร็จในด้านการใช้พื้นที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมดึงดูดใจให้สตรีที่สนใจงานทางด้านนี้ก้าวเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดและทำให้บรรลุมรดกภูมิปัญญาของโรงเรียนที่ต้องการจะเผยแพร่และอนุรักษ์งานช่างฝีมือสตรีในวัง และที่สำคัญ โรงเรียนได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี รับเป็นองค์อุปถัมภ์ โดยทรงติดตามผลการเรียนของนักเรียนจากผู้บริหารในการประชุมปีคณาภิเษกเรียนทุกปี รวมถึงทรงเป็นองค์ประธานพระราชทานประกาศนียบัตรให้แก่แก่นักเรียนผู้สำเร็จการศึกษา ยิ่งตอกย้ำความเป็นงานช่างฝีมือสตรีในวังผ่านระบบโรงเรียนในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้การถ่ายทอดต้องปรับตัวตามโครงสร้างของสังคมปัจจุบัน ที่ฝีมือต้องเป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงมีการจัดทำหลักสูตรภายใต้การควบคุมของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ โดยหลักสูตรได้ผ่านการหารือของนักวิชาการจากกระทรวงศึกษาธิการและผู้บริหารของโรงเรียนซึ่งเป็นผู้ดูแลเขตพระราชฐานชั้นใน และเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านงานช่างฝีมือในวัง รายละเอียดส่วนประกอบของหลักสูตรมี 3 ประเด็นคือ โครงสร้างหลักสูตร จุดมุ่งหมายของหลักสูตร และการประเมินผลการเรียนและเกณฑ์การจบหลักสูตร ซึ่งหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นเหมาะสมคือการสอนแบบปฏิบัติ ไม่ผ่านตำรา ระยะเวลาในการเรียนคือ 1 ปี แบ่งเป็น 2 เทอม คือเทอมแรกเรียนขั้นพื้นฐาน เทอมปลายเรียนขั้นสูง แม้จะมีปฏิทินการเรียนประจำปีกำกับไว้เป็นรูปธรรม แต่ในการเรียนในชั้นเรียนมีความยืดหยุ่นได้ เช่น

ตามตารางสอนกำหนดไว้ว่าเรียนการทำดอกไม้ 2 วัน หากนักเรียนยังทำไม่เป็นก็จะยืดหยุ่นเวลาเป็น 3 วันได้ ในส่วนของการให้คะแนน จะเน้นไปตามวิจารณ์ของครู โดยครูจะมีเกณฑ์และบรรทัดฐานที่อยู่ในใจสำหรับผลงานที่คาดหวังในห้องเรียน ในทัศนะของน้อย พูนขุนทดหรือครูพิม หนึ่งในครูผู้สอนได้กล่าวเกี่ยวกับการเรียนและหลักสูตรดอกไม้สดว่า “การเรียนทำดอกไม้ที่นี่ จะเน้นการสอนแบบโบราณ แบบดั้งเดิม เหมือนอย่างผู้ใหญ่เขาสอนมา ผู้ใหญ่สมัยก่อนจะทำให้ดู แล้วเราก็กทำตาม งานในวังก็ต้องใส่ใจความประณีต ความละเอียดและใส่ใจ มีหลักมีเกณฑ์ในการทำ” (น้อย พูนขุนทด, 2558, สัมภาษณ์) ส่วนมัณฑนา ธนประดิษฐ์หรือครูมัณฑนาว่า “เราก้จะสอนเขาจากประสบการณ์ของเรา เราทำของหลวงอย่างไร เราก้เอามาสอนเขาอย่างนั้น จะสอนตั้งแต่การเลือกใช้ดอกไม้ อุปกรณ์ต่างๆ จะสอนตั้งแต่ขั้นพื้นฐานเบื้องต้น ไปจนถึงงานยาก ร้อยมาลัยล้วนก่อนแล้วค่อยๆ พัฒนาใส่ลาย ที่สำคัญเด็กวังหญิงต้องทำส่วนประกอบของมาลัยเอง และประกอบเป็นพวงได้ ไม่ใช่ไปซื้อส่วนนั้น ส่วนนี้มาประกอบ” (มัณฑนา ธนประดิษฐ์, 2558, สัมภาษณ์) จากข้อมูลจากการสัมภาษณ์อาจารย์ทั้งสองท่านทำให้เห็นว่า หลักสูตรการเป็นช่างฝีมือดอกไม้สดนี้มีการใส่ใจความเป็น “งานในวัง” อยู่ในหลักสูตร

นอกจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์แล้ว โรงเรียนมีการใช้ช่างหลวงเป็นครู เพื่อสร้างความ “แท้” ของฝีมือโดยโรงเรียนมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายในหรือ “นางใน” ที่มีความเชี่ยวชาญในระดับชำนาญการและมีประสบการณ์ด้านฝีมือช่างที่โดดเด่น เรียกว่า “ช่างหลวง” มาเป็นผู้สอน เรียกว่า “ครูช่าง” นับว่าเป็นการสร้างเอกลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของโรงเรียนในวังหญิง ที่ผู้สอนคือนางใน หรือช่างหลวงตัวจริง เป็นการสร้างมิติของความแท้ของความเป็นงานในวัง

ในส่วนของผู้เรียนทางโรงเรียนจะคัดเลือกโดยการสอบสัมภาษณ์ ซึ่งแตกต่างจากการสอบเข้าเรียนวิชาช่างแขนงอื่น เช่น ช่างปั้น ช่างเขียน หรือแม้แต่ศิลปะการแสดงการรำรำ โขน ฯลฯ ที่ล้วนต้องสอบปฏิบัติก่อนเพื่อดูพื้นฐาน แต่สำหรับช่างฝีมือสตรี ทางโรงเรียนไม่มีการสอบปฏิบัติ จะเน้นเลือกผู้เข้าเรียนที่จุดมุ่งหมายเป็นสำคัญ คือการมีจุดมุ่งหมายที่จะนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มที่พัฒนาได้ เนื่องจากจะมีความตั้งใจ และมีความพร้อมในการเข้าสู่กระบวนการฝึกมากที่สุด

เมื่อพื้นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทางโรงเรียนจึงต้องรักษาจารีต และขนบธรรมเนียมที่ถ่ายทอดและรักษากันมาอย่างยาวนาน ซึ่งโรงเรียนมีวิธีในการรักษาธรรมเนียมโบราณผ่านพิธีกรรมหลวง คือ 1. การปฐมนิเทศสร้างความเข้าใจแก่นักเรียนใหม่ในบริบทพื้นที่กฎระเบียบ การแต่งกาย การปฏิบัติตนในเขตพระราชฐาน 2. พิธีไหว้ครูช่างที่จัดอย่างเป็นทางการโดยสำนักพระราชวัง จัดรวมกันสำหรับ โรงเรียนช่างหลวงในอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อสร้างความรู้ถึงถึงความเชื่อ ความศรัทธา และความกตัญญู

สะท้อนความเป็นช่างในอุปถัมภ์ของหลวงสำหรับนักเรียนใหม่ผู้เข้าร่วมพิธี 3. พิธีพระราชทานประกาศนียบัตรจากพระหัตถ์องค์อุปถัมภ์ ซึ่งเป็นเหมือนเกียรติบัตรสูงสุด และเป็นเหมือนการรับรองฝีมือจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเรื่องราวของการสร้างพื้นที่และความน่าเชื่อถือจากการใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมที่โรงเรียนสั่งสมมา

ครูช่าง

ภายใต้คำว่า “ครูช่าง” นั้นทุกท่านล้วนเป็นข้าราชการฝ่ายใน ไม่ได้มีพื้นฐานทางด้านการสอนในโรงเรียน หรือจบหลักสูตรการสอนมาแต่อย่างใด หากแต่เป็นผู้มีประสบการณ์จากการทำงานจริง เป็นช่างฝีมือจริงในวัง มีประสบการณ์ในการทำงานถวายสถาบันพระมหากษัตริย์ในงานพระราชพิธี หรืองานของหลวงมากมาย การซึมซับความรู้ภายในตัวครูช่างนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อกระบวนการฝึกสร้างทักษะ จากข้อมูลที่ได้ครูช่างมีการสร้างตัวตนในการเป็นช่างที่คล้ายกันคือ การเริ่มต้นด้วยการเป็นลูกมือช่าง แม้จะอยู่ในบทบาทที่ต่างกันไปตามเวลาที่ต่างกัน แต่ครูช่างทั้งสามท่านที่ผู้ศึกษาได้ไปสัมภาษณ์ต่างเริ่มทำงานในวังด้วยการเป็นลูกมือของเจ้าหน้าที่ในวังรุ่นก่อน ทั้งสามถูกอบรมในเรื่องของพื้นที่ จาริต ประเพณีและระเบียบปฏิบัติในวัง เมื่อมีงานหลวงต่างต้องช่วยผู้ใหญ่ในการหยิบจับ เป็นลูกมือ อาศัยการทำไปด้วยกัน และจดจำสังเกตสิ่งที่ผู้ใหญ่ทำ ไม่มีหลักสูตรสำเร็จตายตัว มีเพียงหลักเกณฑ์ของความประณีต ซึ่งจากการเป็นลูกมือช่างจนสามารถทำได้เอง หากมองในมิติของการปฏิบัติ ได้มีการซึมซับความรู้ที่อยู่ในพื้นที่การทำงาน และมีการใช้ร่างกายเป็นที่เก็บความรู้ในมิติของฮาบิทัส โดยที่ครูก็ตอบไม่ได้ว่าเป็นช่างเมื่อไหร่

สิ่งที่ครูทั้งสามสั่งสมมานอกจากในเรื่องของวิธีการ ขั้นตอนแล้ว ยังมีเรื่องของทัศนคติต่อการทำงาน และต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ถูกปลูกฝังให้ทำงานถวายอย่างสุดฝีมือและละเอียด ประณีตที่สุด หลังจากสะสมประสบการณ์ในฐานะของลูกมือแล้วเมื่อถูกเปลี่ยนบทบาทจากลูกมือเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน สิ่งที่ครูช่างได้เรียนรู้คือการพัฒนาทักษะที่มีอยู่ในตัว มีการลองผิดลองถูกเพื่อพัฒนาฝีมือให้ดีที่สุด เพื่อถวายงานด้วยความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นความท้าทายทางด้านฝีมือ ในการแก้ปัญหา ประยุกต์และคิดค้นเทคนิค วิธีการใหม่ๆ ที่ช่วยพัฒนางานให้ดีขึ้น ใช้เวลารวดเร็วขึ้น โดยอยู่บนพื้นฐานของความประณีต ได้สัดส่วน เพราะผลงานที่ทำออกไปนั้นเป็นศักดิ์ศรีหนึ่งในฐานะชาววัง ซึ่งการจะมาเป็นช่างฝีมือชำนาญการได้ ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หรือพรสวรรค์ใดๆ แต่ครูทั้งสามท่านต่างเห็นว่าสิ่งสำคัญคือการฝึกฝน การสะสมประสบการณ์ในการทำงาน การได้ทำงานหลายๆ โอกาส รวมถึงการรับงานจากผู้สนใจที่เห็นคุณค่าฝีมือของงานในวัง และต้องการใช้งานในพิธีสำคัญของตน เช่น งานแต่ง งานบวช หรือการหาแม่ลายข้อพระกรในการเข้าเฝ้ารับเสด็จฯ ซึ่งก็เป็นสนามหนึ่งที่ทำให้ช่างฝ่ายในได้ฝึกประสบการณ์ และฝีมือเพิ่มเติม รวมถึงได้รู้ถึงคุณค่าของฝีมือที่ได้มาจากความยากลำบากจากการฝึกหัดร่างกาย

เป็นการสะสมทุนทางฝีมือ ที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้ โดยไม่เสียเอกลักษณ์ของงานในวังยังคงทำตามแบบดั้งเดิมนั้นคือสามารถรักษาทุนทางกายภาพหรือฝีมือได้ควบคู่กันทำให้เห็นถึงการซึมซับในเรื่องราวของศักดิ์ศรีในพื้นที่ฝ้ายในด้วย

เมื่อช่างมาทำหน้าที่ครู สิ่งที่น่ามาสอนในห้องเรียนจึงเป็นประสบการณ์ทั้งชีวิตของการทำงานฝ้ายใน ถูกนำมาถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติ การสอนเป็นการใช้ภาษากายโดยใช้ตัวเองเป็นแบบให้นักเรียนทำตาม มีการทำให้ดูและให้นักเรียนทำไปพร้อมๆ กัน เป็นการเลียนแบบครู เช่นการเริ่มจับเข็มจะทำให้ดูว่าในวังจับเข็มแบบไหน ซึ่งเป็นเทคนิคที่แตกต่างจากข้างนอก เป็นการจับด้วยมือซ้าย และบังคับเข็มด้วยนิ้วเพียงสองนิ้ว เพื่อให้นิ้วที่เหลือจับดอกไม้ได้เป็นการสอนการใช้ร่างกาย เข็มที่ใช้ในวังจะแยกโดยเข็มสั้น ใช้กับการร้อยอุบะ เข็มยาวใช้ร้อยมาลัย การแยกเข็มนั้นเป็นการเพิ่มเวลาแต่ทำให้ผลงานออกมาเกิดความเรียบร้อย ใช้อุปกรณ์เหมาะสมกับการใช้งานเนื่องจากอุบะพวงสั้น หากใช้เข็มยาวทำให้สัดส่วนไม่สวยงาม และกลีบดอกไม้ซ้ำเกินความจำเป็นเป็นเทคนิคและวิธีการที่ผ่านประสบการณ์ ผ่านการลองผิดลองถูกของคนโบราณจนได้เทคนิคและวิธีที่ดีที่สุดมาแล้วผ่านการซึมซับของครูที่ส่งต่อในห้องเรียน ในเทอมแรกครูจะเน้นสอนนักเรียนทุกคนอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะนักเรียนที่ไม่มีพื้นฐาน โดยจะทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อน หากนักเรียนยังทำไม่ได้ ครูจะจับมือทำ นักเรียนจะใช้ร่างกายเรียนรู้และจดจำวิธีการทำได้จากการจำจังหวะการหมุนมือ จังหวะการจับจิบ และน้ำหนักมือที่ครูจับ เป็นการเรียนรู้ไปตามจังหวะเสมือนตนเองในระยะของมือตัวเองที่ครูช่วยจับ เป็นวิธีการสอนที่ยังไม่พบในการเรียนการสอนทำดอกไม้สดในโรงเรียนฝ้ายอาชีพใดๆ แต่เมื่อเปรียบเทียบการเรียนบัลเล่ย์ และการตีระนาด (จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์, อุทัย ศาสตร์) จะพบความคล้ายคลึงในเรื่องการใช้ร่างกายของครูเป็นแบบ นักเรียนจะจดจำท่วงท่าและลีลาของครู รวมถึงมีการจัดทำท่างให้นักเรียนอย่างใกล้ชิด หรือแม้แต่การฝึกรำรำ จะมีการสอนแบบนี้ให้เห็นเช่นกัน ซึ่งทัศนคติของผู้ศึกษามองว่าครูคือผู้ชำนาญการที่ผ่านประสบการณ์การปฏิบัติมาอย่างยาวนาน มีการสอนต่อกันมาแบบนี้ตั้งแต่โบราณจึงถ่ายทอดไปในแบบที่ได้เรียนรู้มา หากมองในมิติของบุรุษคิเออมีการใช้ร่างกายในการซึมซับความรู้ ซึ่งหากนักเรียนนำไปฝึกฝนต่อโดยการปฏิบัติซ้ำๆ ร่างกายจะชินและชำนาญ เกิดเป็นทักษะอย่างสมบูรณ์ตามโครงสร้างของ “ฮาบิทัส”

จารีต ธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดต่อ ในระหว่างการสอนครูจะพูดคุยและเล่าประสบการณ์ของตนให้นักเรียนฟัง ทั้งเรื่องการใช้งานของดอกไม้สดในงานพระราชพิธีต่างๆ รวมถึงประสบการณ์ในการถวายงานต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ดีในการใช้ฝีมือถวายงานต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นสถาบันสูงสุดของประเทศ ทัศนคติที่ดีต่องานดอกไม้สดในวังที่มีความแตกต่างจากข้างนอกเพราะมีการใช้งานจริงในวังและสืบทอดกันมาจาก

ชาววังอย่างแท้จริง ทักษะที่ดีต่อตนเองที่จะสามารถนำความรู้ไปพัฒนาฝีมือเป็นช่างชำนาญการได้ ภายใต้อาณัติในวังในเงื่อนงำของการฝึกฝน

นักเรียนช่าง

นักเรียนที่ได้รับคัดเลือกให้มาเรียน เป็นผู้ผ่านการสัมภาษณ์จากผู้บริหาร โดยจะพิจารณาบุคลิกภาพต้องเรียบร้อย สุภาพ พร้อมรับกฎระเบียบที่เคร่งครัดในเขตพระราชฐานตลอดระยะเวลา 1 ปี แต่สิ่งที่ทางโรงเรียนพิจารณาเป็นอันดับแรกคือจุดมุ่งหมายของนักเรียน เพราะวัตถุประสงค์ของโรงเรียนคือต้องการให้ผู้สำเร็จการศึกษานำความรู้ไปพัฒนาเป็นอาชีพ และเป็นที่ยอมรับของสังคมในฐานะนักเรียนในวังหญิง จะเห็นว่ามิบังจายหลายประการที่ทำให้นักเรียนก้าวเข้ามาสู่ขบวนการฝึกทักษะ และพัฒนาเป็นช่างชำนาญการ

เมื่อก้าวเข้าสู่ขบวนการฝึกทักษะผ่านห้องเรียน ภายใต้อาณัติ นักเรียนจะต้องเข้าเรียนตามตารางเรียน คือในวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 8.3-15. น. มีความกึ่งทางการ แต่ในทางปฏิบัติการควบคุมการเรียนการสอนเป็นไปตามวิจักษณ์ญาณของครู มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม นักเรียนหนึ่งรุ่นมี 3 คน สิ่งที่นักเรียนมีเหมือนกันคือจุดมุ่งหมายเดียวกัน ในการนำความรู้ไปประกอบอาชีพ หรืออยู่ในเส้นทางของช่างฝีมือ เช่น บางคนต้องการไปเปิดร้านทำธุรกิจส่วนตัว บางคนต้องการไปเป็นครูแผนกคหกรรม บางคนต้องการเป็นช่างเพื่อรับใช้ทางศาสนา ฯลฯ เมื่อทุกคนมีจุดมุ่งหมายจะเกิดความตั้งใจในการเรียนในห้อง บางคนเกิดความเข้าใจได้เร็ว แต่สำหรับบางคนเกิดความเข้าใจได้ช้า เนื่องจากพื้นฐานด้านฝีมือไม่เท่ากัน เช่นบางคนเคยเรียนหลักสูตรระยะสั้นมาก่อน บางคนร้อยดอกไม้ขายมาก่อน ต้นทุนฝีมือไม่เท่ากัน คนที่มีพื้นฐานจะคล่องแคล่วกว่า ซึ่งครูเรียกว่า “มีแวว” แม้ในการคัดเลือกนักเรียนทางโรงเรียนจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐาน และไม่มีการสอบปฏิบัติว่าใครมีพื้นฐานอะไรมา แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการเรียนในห้องเรียน ครูจะใช้วิธีพัฒนาให้ใกล้เคียงกันทุกคน เพราะการทำมาลัยในวังจะมีเทคนิคและวิธีเฉพาะ ไม่ว่านักเรียนจะมีพื้นฐานมาอย่างไร ต่างต้องมาปรับตัวใหม่เท่าๆ กัน เช่น เคยเรียนจากภายนอกไม่ได้สอนการจับเข็ม แต่ครูจะสอนให้จับเข็มด้วยมือซ้าย และการใช้นิ้วล็อกเข็มเพียงสองนิ้ว เพื่อให้อีกสามนิ้วใช้จับดอกไม้ นักเรียนที่เคยเรียนมาลัยจากข้างนอกมาก่อนต่างยอมรับว่าตนต้องใช้เวลาในการปรับวิธีเช่นกัน ซึ่งนักเรียนที่ไม่เคยทำมาก่อน ยังไม่มีความเคยชินคิดร่างกายมา การฝึกหัดใหม่ ๆ ก็จะทำให้ไม่ยากเท่าคนที่มีความเคยชินแบบของตัวเองมาก่อน

ยังมีเรื่องของวิธีการทำ เช่น ดอกข่า คนที่มีพื้นฐานเล่าให้ฟังว่าที่ตนเคยเรียนมาครูแค่ทำให้ดู 1 ครั้ง แล้วให้ทำตามเลย โดยให้ทำออกมาเป็นทรงดอกข่าเท่านั้น ครูไม่ได้สอนหลักเกณฑ์ใดๆ แต่สำหรับที่นี่ครูจะทำให้ดูทีละชั้น พร้อมทั้งอธิบายว่าชั้นที่ 1 เข้าก็กลีบ ชั้นที่ 2 เข้าก็กลีบ เมื่อทำออกมาแล้วจะเหมือนกันทุกดอก ได้มาตรฐาน ตรงนี้ใครมีพื้นฐานในการจับจีบ ในการเย็บจะ

ได้เปรียบ แต่ครูจะเน้นจับมือนักเรียนที่ไม่มีพื้นฐานให้ทำได้ภายในชั่วโมงเรียน เมื่อหมดชั่วโมงเรียนสิ่งที่ครูจะเน้นเสมอคือการฝึกฝน ทบทวน นักเรียนต้องกลับบ้านไปฝึกทำฝึกทบทวน ทำซ้ำ ๆ ปฏิบัติซ้ำ ๆ จนร่างกายจดจำอัตโนมัติ หรือเรียกว่า “เข้ามือ” เฉพาะการเรียนในห้องที่มีเวลาจำกัดไม่เพียงพอ หากนักเรียนไม่กลับ ไม่ฝึกหรือทบทวน ก็จะลืม หรือไม่คล่องแบบที่นักมวยเรียกว่าอ่อนซ้อม นักเรียนคนใดไปฝึกมาครูจะเห็นพัฒนาการได้จากผลงาน และระยะเวลาที่ใช้ในการผลิตงาน ดังนั้นครูจึงย้ำเสมอว่า ครูให้ถ่ายทอดไปเพียงวิธีการและความรู้ นักเรียนรู้เท่ากันหมดแล้วในส่วนของการทำ แต่เรื่องของฝีมือเป็นเรื่องที่นักเรียนต้องใส่ใจและฝึกฝนเอาเอง ไม่สามารถมีใครทำแทน ฝึกแทน หรือชำนาญแทนกันได้

ทำให้เห็นว่า ในการเรียนที่โรงเรียนหลักสูตร 1 ปี 4 ชั่วโมง ไม่ได้หมายความว่า นักเรียนทุกคนจะสามารถเป็นช่างชำนาญการได้ทุกคน แต่ทุกคนได้ความรู้ไปทุกคน อยู่ที่นักเรียนจะนำความรู้ไปพัฒนาต่อเป็นความเชี่ยวชาญผ่านการฝึกฝนหรือไม่ ซึ่งความสำเร็จของการฝึกฝนจะพ้องที่ผลงาน เมื่อนักเรียนจบไปแล้วนำไปพัฒนาต่อยอดจนฝีมือเป็นที่ยอมรับ ในที่นี้คือตลาดหรือผู้จ้างนั่นเอง แต่สำหรับความเป็นช่างชาววังนั้นด้วยระยะเวลาและประสบการณ์เฉพาะในห้องเรียนไม่สามารถทำให้นักเรียนที่เรียนจบ 1 ปีเป็นช่างชาววังได้

ในการฝึกช่างชาววังผ่านห้องเรียนไม่สามารถทำได้ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการสอนแบบโบราณคือเป็นลูกมือช่าง อยู่ด้วยกันทำงานไปด้วยกัน โดยไม่มีห้องเรียน มีแต่พื้นที่ทำงานจริง ไม่มีผลงานส่งครูแต่เป็นผลงานที่ต้องใช้จริงในงานพระราชพิธี มีการชิมชั่งตวงกันระหว่างทำงานด้วยกันเป็นระยะเวลานาน เช่นที่ครูพิมสอนหลานสาวคือ ครูลา กระบวนการนี้คือวิธีที่ได้ผลจริง แต่อย่างไรก็ตามด้วยสภาพสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป การที่ลูกศิษย์จะมาอยู่อาศัยใกล้ชิดกับครูเหมือนสมัยก่อนเป็นไปได้ยากต้องถ่ายทอดกันเฉพาะลูกหลาน วิธีการที่ใกล้ชิดที่สุดคือเมื่อนักเรียนจบการศึกษาแล้วยังคงแวะเวียนไปมาหาสู่ครู เข้ามาขอคำแนะนำ หรือเมื่อมีงานหลวงครูจะเรียกศิษย์เก่าเข้ามาช่วยงาน เพิ่มประสบการณ์การทำงานของหลวง

ศิษย์เก่าที่จบการศึกษาไปหากยังคงมีอุดมมุ่งหมายเดิม จะเป็นผู้ที่มีโอกาสพัฒนาฝีมือได้ดีกว่าผู้ที่เปลี่ยนใจซึ่งเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยหลายประการเช่น โอกาสทางการตลาดน้อย ไม่มีช่องทางทำธุรกิจ หรือค้นพบว่าไม่เหมาะกับตัวเองในการใช้เวลาอย่างมากในการฝึกฝน ฯลฯ ในกลุ่มที่นำไปประกอบอาชีพจริงตามอุดมมุ่งหมายเดิมจะมีโอกาสสะสมประสบการณ์ แต่ในโลกของธุรกิจย่อมมีเรื่องของต้นทุน รวมถึงต้นทุนเวลา หากไม่ปรับตัวในด้านราคา แม้จะมีความละเอียด สวย ประณีตแตกต่าง แต่สำหรับการใช้งานทั่วไปที่ไม่ได้ใช้กับสถาบันชั้นสูงผู้จ้างจะสู้ราคาไม่ได้ทุกคน จึงมีการปรับตัวประยุกต์ได้ ซึ่งโรงเรียนและครูให้ความเห็นว่า ได้มอบอาชีพให้แล้วบรรลुวัตถุประสงค์ของโรงเรียน แต่ชื่อเสียงและศักดิ์ศรีของศิษย์เก่าโรงเรียนในวังได้ถูกปลุกฝังเป็น

ทัศนคติหนึ่งที่นักเรียนต้องรักษาในระหว่างเรียนไปเรื่อยเรื่อยแล้ว รวมทั้งใบประกาศนียบัตรพระราชทาน เป็นเหมือนสิ่งที่มีค่าต่างกันให้ความสำคัญและเป็นหน้าที่ที่ต้องรักษาชื่อเสียงตามที่ได้รับรางวัลมา ในการทำงานจึงไม่ละเลยความประณีต ความละเอียด สดส่วน และถูกความหมายการใช้งาน ลดทอนในด้านวัตถุดิบได้แต่ลดทอนเรื่องฝีมือและความประณีตไม่ได้

อธิบายถึง ความรู้ การปฏิบัติ และการถ่ายทอด ภายใต้บริบทพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ผ่านมโนทัศน์การปฏิบัติ

เมื่อนำกรอบแนวคิดการปฏิบัติ ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ มาอธิบายความรู้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) โดยใช้ “ฮาบิทัส” เป็นเครื่องมือ สามารถอธิบายได้ว่าความรู้ในงานช่างฝีมือคือความรู้ที่ฝังแน่นเป็นความรู้ที่ได้มาจากการเรียนรู้ของร่างกายที่ต้องผ่านการฝึกฝนอย่างหนักจนเกิดความเชี่ยวชาญ หรือเรียกว่า “มีฝีมือ” ความรู้ที่มีอยู่ในพื้นที่โรงเรียนนั้นมีสองมิติ คือความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวครู และความรู้ของนักเรียนที่ได้จากการถ่ายทอดในห้องเรียน สำหรับความรู้ของครูมีรากฐานมาจากการสร้างความรู้ภายใต้โครงสร้างของสังคมงานในที่ถ่ายทอดสู่กันด้วยการปฏิบัติไปด้วยกัน ความรู้มีทั้งในมิติที่เป็นรูปธรรมคือการลงมือผลิตผลงานซึ่งใช้สอยในสถาบันพระมหากษัตริย์ และความรู้ในมิตินามธรรมเป็นเรื่องของจารีต ประเพณี วิถีการปฏิบัติ รูปแบบการใช้สอย ซึ่งเป็นมิติที่ผู้สืบทอดไม่รู้ว่าคือองค์ความรู้หนึ่งที่ทำให้งานมาลัยมีความสำคัญ ด้วยจารีตที่สืบทอดปฏิบัติกันมาผ่านงานมาลัยส่งเสริมความโดดเด่นของงานในวังให้มีความแตกต่าง มีความเฉพาะ มีการสร้างความรู้ผ่านความหมายของการใช้งาน ซึ่งสิ่งนี้เป็น “วิถีปฏิบัติ” เป็นวิถีที่ชาววังใช้รักษาความเป็นชนชั้นของฝีมือ เรียกว่าทุนทางวัฒนธรรม ในการถ่ายทอดต่อกันครูที่สอนแผนกดอกไม้สดล้วนเป็นนางในที่ซึมซับความรู้มาจากการทำงานถวาย ในระหว่างเรียนรู้งานมีการใช้ร่างกายเป็นพื้นที่ของการฝึกฝน ร่างกายคืออุปกรณ์ในการเรียนรู้ และความพิเศษในพื้นที่นี้คือมีการสอนแบบครอบครัว มีการจับมือทำ และมีการอยู่ด้วยกัน ใกล้ชิดกันระหว่างผู้ชำนาญและผู้ฝึกหัด ความรู้ที่ครูสะสมไว้ในตัวเกิดการพัฒนาเมื่อได้ทำงานหลวงหลาย ๆ งาน ได้เกิดการฝึกหัดจนร่างกายชำนาญ เป็นความชำนาญที่ต้องไปฝึกฝนด้วยตัวเอง แสดงให้เห็นว่าภายใต้โครงสร้างสังคมงานในวังไม่ได้เป็นช่างชำนาญการได้ทุกคนนั่นคือฮาบิทัสมีความยืดหยุ่น การเรียนรู้ที่เหมือนกันแต่หากฝึกฝนต่างกัน หรือสะสมประสบการณ์ต่างกันฝีมือก็จะต่างกัน จะมีคนที่มีฝีมือโดดเด่น ซึ่งถูกคัดเลือกมาเป็นครูช่างสำหรับถ่ายทอดในพื้นที่โรงเรียน

ในส่วนความรู้ของนักเรียน แม้จะได้รับการถ่ายทอดจากครูช่างนางในซึ่งมีความรู้แบบชาววังเป็นประสบการณ์ในร่างกายตลอดชีวิตการทำงาน ซึ่งเรียกว่าความรู้แท้ของชาววัง แต่ด้วยปัจจัยต่างๆ ส่งผลให้การซึมซับความรู้ในระดับของครูช่าง และนักเรียน ผ่าน โรงเรียนวังหญิงมีความแตกต่าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อฝีมือที่ได้ หากมองในทัศนะของบูร์ดิเยอเป็นเรื่องของความ

ยึดหยุ่นของฮาบิตัส เช่น เวลาที่ใช้ในการเรียนจำกัดแตกต่างจากการสะสมความรู้ของครูช่างที่ทำไปด้วยกัน ไม่ได้กำหนดเวลาว่าต้องเป็นตอนไหน และวันไหนต้องเรียนอะไร ซึ่งบุรีดิเยอมองว่าการซึมซับความรู้คู่กันต้องใช้เวลาในการซึมซับแม้จะกำหนดไม่ได้เป็นเวลาที่แน่นอน แต่เวลา 1 ปี จึงสร้างได้เพียงช่างในระดับประกอบอาชีพ และต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการฝึกฝนร่างกายเพื่อให้เกิดทักษะ และพัฒนาฝีมือเป็นช่างฝีมือชั้นสูงต่อไป

อย่างไรก็ตามแม้การถ่ายทอดความรู้ในชั้นเรียนจะไม่อาจสร้างช่างแบบชาววังได้เหมือนในอดีตที่มีการถ่ายทอดในบริบทพื้นที่ฝ่ายใน แต่ในมิติของการฝึกปฏิบัติในพื้นที่โรงเรียนสะท้อนภาพความรู้ผ่านประเด็นที่สำคัญดังนี้

ทักษะ อย่างที่เคยได้ทบทวนงานวิจัยในบทที่ 2 งานช่างฝีมือชั้นสูงนั้น ล้วนต้องใช้ทักษะ ในงานช่างฝีมือดอกไม้สดก็เช่นกัน ต้องอาศัยทักษะที่ได้จากการฝึกฝน สำหรับนักเรียนการเรียนและปฏิบัติเฉพาะในชั้นเรียนไม่เพียงพอต่อการสร้างทักษะ ต้องกลับบ้านไปฝึกต่อเพื่อเป็นการพัฒนาไปสู่ความชำนาญเป็นการพัฒนาฝีมือด้วยตนเอง เมื่อเรียนจบหลักสูตร 1 ปี นักเรียนจะได้ความรู้ที่ครูถ่ายทอดไปให้ เหมือนได้เมล็ดพันธุ์อย่างดีสอนวิธีดูแลอย่างดี ที่เหลือฝีมือจะเจริญเติบโตงอกงามหรือไม่อยู่ที่การฝึกฝน เพิ่มทักษะและนำทักษะไปใช้ในวิถีของช่างฝีมือ

การจัดการความรู้ผ่านร่างกาย ในการเรียนในห้องเรียนของแผนกช่างฝีมือดอกไม้สด มีภาพการใช้ร่างกายในการเรียนชัดเจน เริ่มตั้งแต่ชั่วโมงแรก ที่ครูช่างปรับความเคยชินเดิม และใส่ความรู้ใหม่ผ่านร่างกาย เช่น วิธีการจับเข็ม การจับเข็มด้านซ้าย การใช้นิ้วมือในการจับจีบ กระพุ้งกลีบ และการนั่งในท่าทางที่สบายที่สุดสำหรับร่างกาย และบุคลิกท่วงท่าที่ถูกควบคุมโดยกฎระเบียบ บรรยากาศของสถานที่ มีการใช้ร่างกายของครูเป็นแบบ ใช้ร่างกายของนักเรียนเลียนแบบครู มีการจับมือทำ เป็นลักษณะเฉพาะของการถ่ายทอดงานศิลปะที่ต้องใช้ร่างกาย ซึ่งไม่พบในพื้นที่ของโรงเรียนฝึกอาชีพภายนอก โดยนักเรียนที่มีพื้นฐานจากโรงเรียนภายนอกได้ให้ข้อมูลว่าครูจะทำให้ดูเพียงครั้งเดียว และไม่มีคำอธิบายถึงหลักเกณฑ์หรือความหมายการใช้งานส่วนการจับมือทำ เป็นวิธีการที่ไม่เคยเรียนที่ใดมาก่อน

จุดมุ่งหมาย บุรีดิเยอให้ความสำคัญกับเรื่องของทุน ซึ่งเราปฏิเสธไม่ได้ว่าพื้นที่ในวังได้มีการสร้างทุนทางฝีมือของชาววังไว้ และสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรม และด้วยความเฉพาะของพื้นที่มีเรื่องของศักดิ์ศรีของต้นกำเนิดงานช่างฝีมือสตรีที่ต้องรักษาพื้นที่ของฝีมือในวัง ทำให้สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดในจารีตธรรมเนียม และวิธีการที่ประณีต เมื่อมีการใช้โรงเรียนเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอด โรงเรียนได้นำศักดิ์ศรีที่สะสมมาใช้ในพื้นที่ มีการรักษาความโดดเด่นผ่านพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร เพื่อเป็นสิ่งยืนยันถึงฐานะความเป็นฝีมือชั้นสูงที่ใช้งานในราชสำนักเกี่ยวเนื่องด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์

กษัตริย์ แตกต่างจากโรงเรียนสอนช่างหรือฝึกออาชีพทั่วไป มีการสอนที่ใช้นางในมาเป็นครู ทำให้นักเรียนที่มาเรียนต่างมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทุนนี้ เพราะรู้ว่าทุนนี้มีมูลค่า และจะแปรเปลี่ยนไปในเชิงพาณิชย์ได้ ตอบวัตถุประสงค์ของโรงเรียนที่ต้องการจะให้นำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ แต่ก็ยังสามารถจะรักษาวัตถุประสงค์ในเรื่องการเผยแพร่และอนุรักษ์ฝีมือแบบดั้งเดิมไว้ได้ผ่านการถ่ายทอดในชั้นเรียนในเรื่องของทัศนคติ ความภูมิใจ และความเป็นชนชั้นของผลงาน ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมนี้จะแปรเปลี่ยนไปทั้งในเชิงศักดิ์ศรี และเชิงอนุรักษ์สืบสานด้วย

การปรับตัวของการถ่ายทอด การจัดตั้งโรงเรียนสอนงานช่างฝีมือเป็นการปรับตัวของการถ่ายทอดวิชาช่างตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร ระยะเวลาในการเรียน การประเมินผล ครูช่างต้องมีการปรับตัว มีการลดขั้นตอนในการถ่ายทอด สมัยก่อนไม่ระบุเวลา ไม่มีหลักเกณฑ์บังคับว่าต้องทำอะไรเป็น เวลาไหน เป็นการลดทอนเพื่อปรับตัว ตามประโยชน์การใช้งานใหม่ของมาลัย ที่ไม่ได้สอนให้นักเรียนทำเพื่อรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ทำเพื่อออกไปต่อสู้กับสังคมพาณิชย์ภายนอก โดยใช้ทักษะอย่างช่างหลวงไปสร้างความโดดเด่นให้ทักษะ

ลักษณะความงาม สิ่งที่ถูกถ่ายทอดไปสู่กันระหว่างครูช่างและลูกศิษย์ นอกจากเรื่องของจารีต ประเพณี ธรรมเนียมการใช้งานที่เป็นนามธรรมแล้ว ยังมีเรื่องของความรู้สึกต่อลักษณะความงาม โดยเมื่อผ่านการเรียนแล้วนักเรียนจะมีอุดมคติเกี่ยวกับความงามที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งซึมซับมาจากครู ในช่วงโมงเรียน ครูจะสอนเสมอ เช่น หากทำดอกขาตามหลักเกณฑ์จะทำให้ได้สัดส่วนสวยงาม มาลัยที่ได้สัดส่วนเหมาะแก่การใช้งานจะสวยงาม หรือการคัดกรองขนาดของดอกไม้ หากคัดกรองขนาดเท่ากันพวงมาลัยจะออกมาเรียบร้อย ประณีต สวยงาม ฯลฯ จะเห็นได้ว่าหากมองในมิติของบุรีดิเขอ ในพื้นที่หนึ่งจะไม่ได้มีเพียงความรู้ในการปฏิบัติเท่านั้นที่ถ่ายทอดซึมซับกันในระหว่างครูและนักเรียน แต่จะมีเรื่องของรสนิยมและอุดมคติด้วย

การอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่ากระบวนการฝึกสร้างทักษะของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) นั้นประกอบด้วยหลายองค์ประกอบ คือ โรงเรียน หลักสูตร ครู เด็กนักเรียน กว่าจะได้ทักษะแบบช่างนั้น โรงเรียนมีวิธีสร้างความโดดเด่นและความพิเศษให้กับ “ฝีมือชาววัง” เริ่มตั้งแต่ คัดเลือกครูจากข้าราชการฝ่ายใน หากเปรียบเทียบกับถ่ายทอดในรูปแบบสถาบันของที่อื่นการเรียนในพื้นที่ประวัติศาสตร์ดั้งเดิมของงานฝีมือสตรีโดยครูช่างที่ยังคงถวายงานจริงที่ฝ่ายใน นับเป็นจุดแข็งให้กับหลักสูตรที่ได้มาตรฐานของกรมสามัญศึกษา และต้องถูกต้องตามแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมแต่โบราณ ในโอกาสที่ทางวังมีงานพระราชพิธี หรือพิธีในวังเด็กนักเรียนก็จะได้เป็นลูกมือครูช่าง

และเจ้าหน้าที่ฝ่ายใน ในการทำงานของหลวง เป็นการเพิ่มประสบการณ์และได้เห็นถึงการใช้งานจริงของงานดอกไม้สดในวัง เมื่อจบการศึกษา นักเรียนจะได้รับประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของนักเรียนที่มาเรียนที่นี่ เพราะการได้รับการรับรองจากสำนักพระราชวัง และผ่านพิธีการรับพระราชทานใบประกาศนียบัตรนี้เป็นเหมือนเกียรติยศและศักดิ์ศรีของช่าง เป็นใบเบิกทางให้กับฝีมือที่คือฝีมือแท้ๆ แบบชาววัง

กระบวนการถ่ายทอดความรู้จากครูช่างสู่ลูกศิษย์นั้นเป็น ไปแบบโบราณคือการปฏิบัติ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง มีการจับมือทำ เป็นการสื่อสารด้วยภาษากาย ซึ่งเป็นรูปแบบการสอนแบบโบราณคือการสอนลูกหลาน ใส่ใจนักเรียนทุกคน การสอนไม่ได้เขียนเป็นตำรา ครูจะให้ฝึกปฏิบัติจนกว่าจะเป็น และในระหว่างการสอนด้วยการปฏิบัติจะมีการสอนจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความหมายและการใช้งานของพวงมาลัยไปพร้อมกันขณะทำ เหมือนการเล่าเรื่องการเล่าประสบการณ์การทำงาน ไม่เหมือนการเรียน แต่เหมือนผู้ใหญ่ในครอบครัวเล่าสู่ลูกหลาน ที่เป็นแบบนี้เนื่องจากครูช่างเมื่อเริ่มเข้ามาทำงานฝ่ายใน ก็ได้รับการฝึกและการสอนเช่นนี้มาจากชาววังรุ่นก่อน วิธีการถ่ายทอดจึงเป็นการซึมซับความรู้เข้าสู่ตัวจากการปฏิบัติไปด้วยกัน สิ่งที่ครูช่างที่โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) มีเหมือนกันทุกคนคือความภาคภูมิใจ และความเลื่อมใสในสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความเคารพในขนบธรรมเนียม และจารีตที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เพราะได้ใช้ฝีมือทำงานถวายรับใช้สถาบันมานาน เมื่อต้องสืบทอดต่อไป ความภาคภูมิใจนี้ได้ถูกส่งต่อไปยังลูกศิษย์ด้วยซึ่งสรุปกระบวนการได้ดังนี้

สำหรับนักเรียนจะมีเงื่อนไขที่สำคัญที่มีผลต่อกระบวนการฝึกคือ อายุ จุดมุ่งหมาย และประสบการณ์ โรงเรียนไม่ได้จำกัดในส่วนของอายุรับสมัครตั้งแต่อายุ 15-6 ปี แต่ในทางปฏิบัติอายุมีผลต่อกระบวนการฝึกในเรื่องของร่างกาย สายตา และการนั่งทำงานนานๆ ในอิริยาบถเดียวก็เป็นอุปสรรคในการฝึกฝน สิ่งที่ส่งผลสำคัญในการฝึกคือจุดมุ่งหมายในการมาเรียน นักเรียนที่มีจุดมุ่งหมายแน่นอน เช่น นำไปประกอบอาชีพ มีทั้งต้องการไปทำธุรกิจ หรือไปเป็นครูสอนในสถาบันอื่น ผู้ที่มีจุดมุ่งหมายเหล่านี้จะมีความตั้งใจและมีอุสาหะในการฝึกฝน เรียนรู้ได้เร็ว ในเรื่องของประสบการณ์หรือพื้นฐานก่อนมาเรียน แม้โรงเรียนจะไม่ได้ให้ความสำคัญ เพราะครูจะสอนไปด้วยกันตั้งแต่ขั้นเบื้องต้น แต่ในความเป็นจริงทุนดั้งเดิมในตัวนักเรียนมีผลต่อการเรียนรู้ หากนั่งเรียนอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ผู้ที่มีพื้นฐานหรือเคยเรียนร้อยมาลัยมาแล้วจะเข้าใจและเรียนรู้ได้ไวกว่า แต่ด้วยการนั่งเรียนแบบกลุ่ม หากมองในมุมของกระบวนการถ่ายทอดจะเห็นได้ถึงกลยุทธการปรับพื้นฐานที่ครูช่างต้องการให้เด็กนักเรียนช่วยเหลือกัน ในกลุ่มจะมีทั้งที่ไม่เคยทำงานฝีมือมาก่อนทำให้เกิดการทำไปด้วยกัน หากมีความถนัดไปคนละด้าน เช่น ถนัดด้านอุบะ ถนัดด้านตัวมาลัย มีการแบ่งงานกันทำ เป็นเหมือนสมัยโบราณที่ฝ่ายในต้องทำงานช่วยกัน แบ่งงานกันทำไปตามความ

ถนัด แต่สุดท้ายต้องช่วยกัน เป็นเอกลักษณ์ของงานช่างฝีมือดอกไม้สด ที่ไม่สามารถทำงานคนเดียวได้ทันหากมีงานพระราชพิธีใหญ่ เนื่องจากวัตถุดิบเป็นของสด ต้องใช้ความรวดเร็วในการทำ ต้องทำงานร่วมกันหลายคน

กระบวนการถ่ายทอดงานช่างฝีมือดอกไม้สดช่างฝีมือในวัง เมื่อถูกปรับมาเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนผ่านสถาบันหรือโรงเรียน หากมองภายใต้กรอบแนวคิดการปฏิบัติ (Practice) ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ จะมีเรื่องราวของการซึมซับความรู้ผ่าน “ฮาบิทัส” หรือโครงสร้างความรู้ที่อยู่ในตัวช่างที่สั่งสมมาจากการฝึกหัด การปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และใช้วิธีระมัดระวังเพื่อเป็นการสร้างความพิเศษ หรือความมีรสนิยมให้กับผลงานการประดิษฐ์ดอกไม้สดของโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) หากแต่ในงานช่างฝีมือนั้นการจะถ่ายทอดสู่กันต้องผ่านการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ และมีการพบปะกันระหว่างศิษย์กับครูอย่างยาวนาน จึงจะเกิดโครงสร้างฮาบิทัสอย่างบูร์ดิเยอได้ แต่ในกรณีของการสร้างช่างฝีมือผ่านหลักสูตรของโรงเรียนในปัจจุบัน จำกัดในเรื่องของเวลา สืบเนื่องจากพื้นที่เป็นเขตพิเศษ ไม่อนุญาตให้ค้างอ้างแรม ลูกศิษย์และครูจึงพบเจอและถ่ายทอดความรู้ให้กันเฉพาะในห้องเรียน จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างความรู้และทักษะ จะเห็นถึงการถ่ายทอดที่ตกหล่นไปในระหว่างทาง เห็นได้จากเมื่อมีงานพระราชพิธีที่ให้นักเรียนได้มีโอกาสร่วมทำงานเช่นงานตกแต่งดอกไม้หน้าที่ประทับ มีการถ่ายทอดเคล็ดลับและวิธีการที่นักเรียนไม่ได้เรียนในห้องเรียน ซึ่งครูช่างทำไปในขณะนั้นและสอนไปพร้อมการทำเลย นักเรียนก็ได้เรียนรู้สิ่งที่ยอยู่นอกเหนือหลักสูตร มีปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น และครูได้ใช้ประสบการณ์และความชำนาญในการแก้ปัญหาให้นักเรียนดูเป็นความรู้ที่นักเรียนซึมซับไปโดยไม่รู้ว่าเป็นความรู้ แต่คือประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นจากหน้างานเช่นในวันพระราชทานประกาศนียบัตรนักเรียนจะต้องจัดดอกไม้เครื่องสดประดับพระแท่นพระราชทานประกาศนียบัตร เกิดการคำนวณพื้นที่ผิดทำให้กระทบต่อวัตถุดิบที่เตรียมมาแล้ว โดยเข้าพวงเรียบร้อยแล้ว ครูใช้ประสบการณ์ในการตัดต่อและดัดแปลงได้พอดีกับพื้นที่และสวยงาม ดังนั้นการซึมซับความรู้ต้องใช้เวลาในการทำงานด้วยกัน แม้จะยืดหยุ่นได้ แต่สำหรับการถ่ายทอดความรู้ด้านช่างฝีมือในวัง ประสบการณ์และการทำงานไปด้วยกันยังคงเป็นโครงสร้างฮาบิทัสที่จะทำให้ได้มาซึ่งช่างชำนาญการ มากกว่าช่างทั่วไป

ปัจจัยมบท : การสืบทอด “ฝีมือช่างชาววัง” ในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม

จากการศึกษาสามารถแสดงข้อสังเกตได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่กล่าวมาผ่านพื้นที่โรงเรียนยังไม่สามารถสืบทอดความเป็นช่างชาววังได้ ในทัศนะของผู้ศึกษาที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม ไม่เฉพาะในพื้นที่โรงเรียนเท่านั้น แต่ผู้ศึกษาได้มีการสังเกตการณ์และพูดคุยไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่เขตพระราชฐานชั้นใน ได้สังเกตการณ์ในการทำงานดอกไม้สดในงานพระราช

พิธี และจากเอกสารงานวิจัยที่ได้ทำการทบทวนในบทที่ 2 สรุปตามมุมมองของผู้ศึกษาได้ว่า “ฝีมือช่างชาววัง” เป็นความรู้ทางช่างที่มีโครงสร้าง กว่าจะหลอมรวมเป็นฝีมือช่างที่ใช้เกี่ยวเนื่องกับสถาบันชั้นสูง เป็นเหมือนวัฒนธรรมการใช้งานของงานประดิษฐ์ดอกไม้สด ที่ถูกทำให้แตกต่างจากงานช่างฝีมือท้องถิ่น โดยงานท้องถิ่นถูกทำขึ้นใช้สอยในครัวเรือนเท่าที่จำเป็น หรือทำเป็นงานอดิเรกยามว่างจากการงานหลัก แต่สำหรับช่างชาววัง จะมีหน้าที่หลักในการประดิษฐ์ดอกไม้สดเพื่อใช้ในการพระราชพิธี ต้องใช้ความประณีตไม่มีเรื่องของการพาณิชย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ในอดีตมีแต่เพียงการประกวดประชันฝีมือกัน ทำให้ฝ่ายในทุ่มเทเวลาและความคิดในการประดิษฐ์ผลงานอย่างสุดฝีมือ “ความคิด” ที่ว่านี้ผู้ศึกษามองว่ามีความหมายอย่างมากต่อสังคมฝ่ายใน หากพิจารณาบนฐานคิดทฤษฎีปฏิบัติของบัวร์ดิเยอ การใช้ความคิดในการสร้างความรู้ในด้านช่างฝีมือดอกไม้สดค่อยๆ สัมผัสจากประสบการณ์ จากสิ่งแวดล้อมซึ่งคือ โครงสร้างสังคมฝ่ายใน และจากประโยชน์ใช้สอย จึงไม่สามารถจะมองเฉพาะผลงานมาลัยที่ใช้สอยในวังได้ว่าเป็นมาลัยในวัง แต่ต้องดูที่กระบวนการฝึกฝนทักษะ ว่าเกิดเป็นความรู้ช่างแบบชาววังได้อย่างไร มีกระบวนการซึมซับที่ซับซ้อนกว่าตัวพวงมาลัยที่เห็น แต่สะท้อนวิธีคิดเป็นคตินิยมที่ถูกปลูกฝังต่อกันมา และยอมรับทั่วกันว่าสตรีชาววังต้องทำงานฝีมือช่างสตรีได้ทุกคน เป็นวัฒนธรรมของสังคมฝ่ายในที่ต้องอยู่ร่วมกันเพื่อถวายงาน ทำงานหลวงไปด้วยกัน ช่วยกันหยิบจับ หรือมีความรู้ลึกซึ้งซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณของเจ้านายไปพร้อมกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในสังคมนี้ สะท้อนวิถีชีวิตที่ถูกทำให้มีศักดิ์ศรีมีการสร้างมาตรฐานบางอย่างทำให้เกิดความเป็นชนชั้นของฝีมือ เพราะงานฝีมือในวังนี้แสดงความเป็นชนชั้นของสตรีในระดับพระบรมวงศานุวงศ์หรือสตรีชั้นสูงที่ได้รับการอบรมในรั้วในวัง ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติและวิถีชีวิตของชาววังที่สืบทอดต่อกันมาผ่านฝีมือเป็นโครงสร้างที่ถ่ายทอดไปด้วยกันเป็นวัฒนธรรมการสร้างฝีมือที่โยงใยเข้าด้วยกันในสังคมฝ่ายในที่มีหน้าที่หลักเพื่อรับใช้ถวายงาน ฝีมือที่ผ่านการคิดการปฏิบัติตามแบบแผนจึงมีคุณค่า หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปจะไม่เกิดเป็นฝีมือที่สมบูรณ์ เรียกว่าต้องถูกหยิบยกมาถ่ายทอดทั้งตัวมาลัยเรื่องราว ประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมการใช้งาน หากถูกนำมาประเมินเป็น “มูลค่า” ไม่ใช่ “คุณค่า” ที่ไม่สามารถสัมผัสได้จากรูปธรรมในเชิงวัตถุนิยม โดยละเอียดแบบแผนของเดิมไปฝีมือจะไม่สมบูรณ์ แม้จะไม่อาจปฏิเสธได้ว่าช่างชาววังมีการปรับตัว เปลี่ยนแปลงตลอด มีเรื่องราวของการต่อรอง การผลิตใหม่เพิ่มเติม ทดแทนตอบรับกระแสสังคมที่มองภาพความเป็นจริงมากกว่าอุดมคติ สิ่งที่ตามมาคือการปรับตัวนั้นต้องถูกทำให้มีศักยภาพเพื่อให้เกิดการปรับใช้ในโลกรปัจจุบัน ซึ่งต้องมีเรื่องของการรักษาวิถีชีวิตและความเป็นชนชั้นคือ “คุณค่า” ที่ถูกสะสมส่งต่อกันในเชิงสังคมฝ่ายใน ซึ่งสอดคล้องกับ Practice ที่ถูกคิดขึ้นมาเพื่อให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจระบบโครงสร้างว่ามีการสืบทอดระบบความคิด กิจกรรมและประสบการณ์ต่อกันอย่างไร จนกลายเป็น

แบบแผนประเพณีที่บุรีดิเขมมองว่า ไม่ใช่แค่การกระทำแต่แฝงไว้ด้วยความหมายที่ถูกสร้างให้เชื่อต่อ ๆ กัน นั่นคือความ “เฉพาะ” ของ “ฝีมือช่างชาววัง” ตรงนี้เป็นเพียงมุมมองของผู้ศึกษา ที่ต้องแสวงหาแนวทางในการจัดการหรือแนวทางการปรับตัวที่มีศักยภาพ

จากมุมมองดังกล่าวทำให้เห็นว่าแม้จะมีการสร้างพื้นที่ในการถ่ายทอดโดยใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ซึมซับอยู่ในตัวครูช่างที่เป็นชาววัง แต่สามารถสร้างได้เพียงช่างอาชีพ ไม่ใช่ช่างชาววังซึ่งหากมองถึงความสำเร็จของการสืบทอดวิชาช่างสตรีตามวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนนับว่ามีความสำเร็จในระดับ โรงเรียน ที่มุ่งหวังเพียงให้นักเรียนที่จบไปสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ในสังคมภายนอก แต่หากประเมินถึงคุณค่าของฝีมือช่างชาววังในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม ผู้ศึกษาพบว่ามีความสำคัญและมีความสำคัญในระดับเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติและเสี่ยงต่อการสูญหาย ตามที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ในปี พ.ศ. 2557 สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าหลายๆ ด้าน เช่น คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ในควมมีอารยธรรมและวัฒนธรรมภายใต้ระบอบกษัตริย์ คุณค่าเชิงวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ที่ทำให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรมหลวงที่เกิดขึ้นในราชสำนักไทยในอดีต คุณค่าเชิงสุนทรียะที่เห็นเป็นรูปธรรมจากผลงาน ที่มีความสอดคล้องกับศิลปะด้านอื่น เช่น งานปั้นรูปอุษะ เพ็ญ ฯลฯ

ด้วยคุณค่าและความสำคัญอย่างมากของ “ฝีมือช่างชาววัง” แต่เมื่อพิจารณาการสืบทอดจะเห็นว่าในอดีตมีการสืบทอดต่อกันอย่างยาวนานเฉพาะฝ่ายใน ใช้สอยเกี่ยวเนื่องกับสถาบันชั้นสูงเท่านั้น ไม่ได้มีการถ่ายทอดสู่กันนอกกลุ่มเป็นความ “เฉพาะ” ของสังคมฝ่ายใน ปัจจุบันแม้โรงเรียนจะได้เปิดเป็นพื้นที่สำหรับถ่ายทอด แต่ด้วยความ “เฉพาะ” ที่เป็นการใช้งานของหลวงเท่านั้น มีธรรมเนียม มีวิถีปฏิบัติที่ไม่สามารถจะนำมาใช้กับสังคมระดับอื่นๆ ได้ ผู้ที่จะเป็นผู้สืบทอดจึงต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติงานฝ่ายในหรือมีโอกาสทำงานหลวงเท่านั้น แม้โรงเรียนจะพยายามสร้างช่างออกมาสู่สังคมภายนอกกว่า 3 รุ่น แต่ก็ยังเป็นเพียงช่างที่มีฝีมือประณีตแบบในวัง แต่ยังไม่ถึงซึ่งคำว่าฝีมือช่างชาววัง

ตามทัศนะของผู้ศึกษาความ “เฉพาะ” ที่ว่าไม่ใช่เพียงแค่การใช้งานของงานมาลัยดอกไม้สดเท่านั้น แต่กระบวนการสืบทอดมีความ “เฉพาะ” และมีความซับซ้อน สะท้อนให้เห็นถึงจุดอ่อนของงานช่างฝีมือ หรืองานปฏิบัติ ที่มีความเปราะบาง เนื่องจากการถ่ายทอดงานในวัง ต้องใช้จิตวิญญาณสื่อสารถ่ายทอด เปรียบเทียบกับงานศิลปะทุกศาสตร์ เช่น ดนตรีไทย นาฏศิลป์ ฯลฯ ต่างต้องเผชิญ เมื่อมองภายใต้กรอบ “ฮาบิทัส” จะเห็นว่าในกระบวนการซึมซับความรู้ที่แท้จริงนั้น ต้องใช้ระยะเวลา แม้จะยืดหยุ่นได้ แต่ในความจริงของการสร้างผู้เชี่ยวชาญในกรณีของงานช่างฝีมือไม่สามารถจะรวบรัดให้ได้มาซึ่งฝีมือได้ในสังคมทุนนิยม ต้องมีความต่อเนื่อง ไม่ใช่แค่หนึ่งปี สอง

ปีจะได้ฝีมือในระดับชาวมัง ซึ่งบุรีดิเขมมองว่าการเรียนรู้ทางร่างกายมีความสำคัญ และต้องใช้เวลาในการบ่มเพาะเป็นเวลายาวนาน และมีการทำงานไปด้วยกันแบบลูกมือ เหมือนเช่นการสืบทอดงานช่างอื่นๆ เช่น ช่างไม้ ช่างปูนเมืองเพชร หรือแม้แต่การเล่นระนาด ซึ่งกระบวนการนั้นต้องมีการถ่ายทอดผ่านการใช้ชีวิต ชีวิต ธรรมเนียม และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างช่างและลูกมือ การสั่งสมความรู้ของร่างกาย ดังตัวอย่างของครูช่างทั้ง 3 ท่าน ล้วนได้รับการซึมซับความรู้มาอย่างยาวนาน และผ่านประสบการณ์ของงานพระราชพิธี รวมถึงประสบการณ์จากการทำงานในหน้าที่ของข้าราชการฝ่ายใน งานที่ทำล้วนเกี่ยวข้องกับของหลวง จึงเป็นช่างผู้เชี่ยวชาญงานดอกไม้สดของหลวง มีฝีมือทางด้านช่าง มีความรู้ในเรื่องธรรมเนียมการใช้สอย มีทัศนคติที่สืบทอดต่อกันมาด้วยประเพณีปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติภายใต้คำว่า “ฝ่ายใน”

หากมองความสำเร็จของกระบวนการถ่ายทอดฝีมือช่างชาวมังในยุคปัจจุบัน สามารถมองผ่านบุญเดือน ชงสันเทียะ หรือครุลา หลานสาวของน้อย พูนขุนทด หรือครูพิมพ์ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการถ่ายทอดที่สัมฤทธิ์ผล และได้ “ฝีมือช่างชาวมัง” อย่างแท้จริง เป็นการฝึกจากคนใน สะท้อนให้เห็นว่าอย่างไรก็ตามในการสืบทอดยังต้องใช้การถ่ายทอดแบบโบราณ มีเรื่องราวของ “ฮาบิทัส” เป็นเครื่องมือ ไม่ใช่เฉพาะในเรื่องของช่างฝีมือ แม้แต่ภูมิปัญญาต่างๆ ที่กำลังจะสูญหายไปเพราะขาดการให้ความสำคัญต่อกระบวนการซึมซับความรู้

ในมิติของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่า “ฝีมือช่างชาวมัง” เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก แต่ในการสืบทอดนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย สภาพการณ์ในปัจจุบันนับว่าเสี่ยงต่อการสูญหาย แม้รัฐธรรมที่เห็นคือมีโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) แต่ประเด็นความสำคัญคือ ฝีมือช่างชาวมังที่ใช้การได้แบบงานพระราชพิธีในวัง ที่เป็นความรู้ชั้นครู เป็นผู้รู้ที่แท้จริงของวัฒนธรรมในวังที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน หากมองภายใต้กลไกฮาบิทัสคือ ขบวนการฝึกฝนผ่านพื้นที่ทำงาน และเป็นขบวนการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง เรียนรู้จากจิตวิญญาณจากจารีตที่มีมากกว่าตัวพวงมาลัย เป็นขบวนการที่สำคัญมากไม่แพ้ขบวนการที่มาจากห้องเรียน แสดงให้เห็นว่าความสำคัญจริงๆ ของการสืบทอดนั้น หากขาดกลไกของขบวนการนี้ไป แม้จะมีหลักสูตรที่มาตรฐาน และมีการวัดผลเป็นรูปธรรมจากสังคมภายนอก การถ่ายทอดก็จะไปไม่ถึงซึ่งทักษะและความชำนาญแบบชาวมัง

โรงเรียนสามารถสร้างช่างฝีมือในระดับอาชีพสำเร็จแล้ว แต่ในฐานะช่างฝีมือชาวมัง ผู้ศึกษามองว่าสุดท้ายการฝึกทักษะต้องมีการเพิ่มขบวนการถ่ายทอดดังกล่าวในการฝึกสร้างทักษะเชิงช่างชั้นสูง แม้ในสภาพปัจจุบันด้วยปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ระบบสถาบัน และงานพระราชพิธี หรือพระราชนิยมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยทำให้มีงานหลวงที่ใช้ในการถ่ายทอดประสบการณ์น้อยลง แต่ในที่สุดแล้วเพื่อรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมที่

สำคัญให้มีการสืบทอดไปได้ในภาวะปัจจุบัน ผู้ศึกษามองว่า การนำ “ฮาบีทัส” มาปรับใช้ในการสืบทอดเป็นหนทางที่น่าสนใจหนทางหนึ่ง ที่สามารถปรับใช้ในงานช่างฝีมือ หรืองานศิลปะชั้นสูงต่างๆ ในภาวะที่มีการปรับตัวในโลกปัจจุบันนี้

ข้อเสนอแนะ

งานด้านช่างฝีมือ เป็นงานที่ต้องใช้การถ่ายทอดแบบโบราณคือการถ่ายทอดในลักษณะลูกมือ ปัจจุบัน โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) สอนมาทั้งหมด 31 รุ่น สร้างช่างฝีมือออกไปสู่ภายนอกซึ่งศิษย์เก่าที่จบไปต่างสามารถไปประกอบอาชีพได้ บรรลุวัตถุประสงค์ของโรงเรียน แต่หากมองในมิติของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คำว่า “ช่างฝีมือชาววัง” ไม่ใช่เพียงประกอบอาชีพได้ แต่หมายถึงการเป็นภาพแทนความรู้ทั้งหมดที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นเหมือนสายเลือดของชาววัง ที่ใช้เวลาในการสั่งสมความรู้ การทำงานร่วมกับชาววังในงานพระราชพิธี ราชขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีเป็นอย่างดี ซึ่งต้องใช้กระบวนการถ่ายทอดแบบลูกมือช่างด้วย อีกกระบวนการหนึ่งนอกจากการถ่ายทอดในห้องเรียน ซึ่งเป็นกระบวนการปรับตัวอย่างมีศักยภาพภายใต้โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคอีกหนทางหนึ่ง

การศึกษาในพื้นที่ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง) ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าสิ่งที่เลื่องลือขจรหายไม่ใช่งานฝีมือดอกไม้สด แต่คือช่างฝีมือดอกไม้สดชาววังที่มีความชำนาญขั้นครูสะท้อนออกมาจากโรงเรียนที่สร้างช่างดอกไม้สดอาชีพได้ แต่ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการฝึกฝนในระดับที่มีทักษะและความชำนาญระดับฝีมือแบบชาววังนั้นไม่ได้ไปทุกคนเนื่องด้วยปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ โรงเรียนเป็นเพียงพื้นฐานในการทำความเข้าใจต่อกระบวนการสืบทอดฝีมือ แต่สิ่งที่น่าสนใจต่อไปคือขบวนการฝึกฝนสร้างทักษะที่จะให้ยังคงอยู่ให้มีการสืบสานฝีมือชาววังนั้น ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในมิติของนักจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ดังนี้

1. การพัฒนาพื้นที่โรงเรียนเป็นพื้นที่แห่งการสืบทอดฝีมือช่างชาววังที่ไม่ใช่เพียงช่างระดับประกอบอาชีพ หากประเมินคุณค่าของฝีมือควรเพิ่มแนวทางในการนำศิษย์เก่ามาฝึกฝนเพิ่มในการปฏิบัติงานจริง ซึ่งเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เมื่อมองผ่านกรอบ “ฮาบีทัส” ในการสืบทอดยังคงต้องเป็นแบบโบราณ คือการซึมซับต่อกันแบบเป็นลูกมือ แบบทำงานจริงเพราะตัวอย่างของความสัมฤทธิ์ในการฝึกคือการฝึกครูบุญเดือน หลานสาวของครูพิม ที่ฝึกจนเป็นทายาททางฝีมือและเป็นครูได้ โดยปราศจากพื้นที่ห้องเรียนแต่เป็นพื้นที่การทำงานจริง ซึ่งหากนำไปมองกับทรัพยากรวัฒนธรรมอื่นทางด้านภูมิปัญญาจะมีความใกล้เคียงกันในการสืบทอดผ่านการฝึกหัด เพียงแต่งานในวัง มีความพิเศษเกี่ยวกับโอกาสในการฝึกประสบการณ์ผ่านงานในวัง อย่างไรก็ตามแนวทางนี้มี

ปัจจัยต่าง ๆ ที่ต้องคำนึงถึงมากมาย เช่น ระบบของการศึกษา การวางหลักสูตรที่จะสัมฤทธิ์ผลจริง ระเบียบของสำนักพระราชวัง และโอกาสในการร่วมทำงานพระราชพิธี ฯลฯ

2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานวัฒนธรรมของชาติ ควรหันมาตระหนักและให้ความสำคัญเพื่อสืบสานและดำรง “ฝีมือช่างชาววัง” ที่แท้จริงให้สืบสานต่อไปได้ในสังคมปัจจุบัน



ภาคผนวก ก

เอกสารการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง)



ประกาศกรมการศึกษานอกโรงเรียน

เรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง)

โดยที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนเห็นสมควรส่งเสริมและเผยแพร่วิทยาการใหม่ประชาชนที่ระชนกในทงค่างองคิลบวสันทรรมบมคังจางองคิลบ และสนับสนุนใม่ใม่การดวบหอกคววมรณะหคัระจุนสำมำรณำไปใม่ระกอบอำรหใม่คณำคณำภหคัวคิรองประชนำนคั

และนั้ ซำคัยอำนำจคณำควำนนอ ๒๕ แห่งระเมียบกระหวงศคำรำกรำรำควำมชำนศคำรำงคคกกรมการศึกษานอกโรงเรียน ค.ศ. ๒๕๐๔ คังให้คคังโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง) เมคระอนวอจำรหคั ขำงมคัระคัง ๑ ขำงมคัระคัง ๒ ขำงคอกมอชค ๑ ขำงคอกมอชค ๒ ขำงอหำรนอะชำน ๑ ขำงอหำรนอะชำน ๒ รำน ๓ คณภจำนวณ ๑ นอโรงเรียน คังนควำน ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๒๕ เป็นคณไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๕

(Handwritten signature)

(นายโควิท วรวิชัย)
อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน

หนังสือขออนุญาตสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลการเรียนการสอนโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)



ที่: 7159 1549
วันที่: 20 พ.ย. 2557

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ งานธุรการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ โทร. ๓๓๒๐-๓๓๒๓

ที่ ปี.พ.ศ. ๒๕๕๗/๒๕๕๗ วันที่ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

เรื่อง ขออนุญาตสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลการเรียนการสอนโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

เรียน หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ด้วยดิฉัน นางฐิติภา บุณนาค ตำแหน่ง นักจัดการงานในพระองค์ปฏิบัติกร สังกัดงานธุรการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ ได้เข้ารับการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งดิฉันมีคามสนใจจะทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การจัดการองค์ความรู้ดอกไม้สด : โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง)" ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนของการเก็บข้อมูลเพื่อทำรายงานรายวิชาต่างๆ และพันทนาไปสู่ วิทยานิพนธ์

ในการนี้ ดิฉันใคร่ขออนุญาตสังเกตการณ์และเก็บ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องการทำรายงานรายวิชาและ วิทยานิพนธ์ ดังนี้

- ๑. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับโรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง)
- ๒. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับงานดอกไม้สด (งานกลัด กุ๊ยะ และเครื่องแขวน)
- ๓. พยสังเขปการดำเนินงานและเก็บข้อมูลการเรียนการสอนในชั้นเรียน
- ๔. ขอสัมภาษณ์อาจารย์ผู้สอนและนักศึกษา

โดยจะเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ เป็นต้นไป และขอรับรองว่าข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดนั้นจะ นำไปใช้ในการศึกษาชั้นกว่าเท่านั้น จะไม่นำไปเผยแพร่ใดๆ ทั้งสิ้น

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติ

(Signature)
(นางฐิติภา บุณนาค)

นักจัดการงานในพระองค์ปฏิบัติกร

เสนอ ที่ปรึกษาฝ่ายกิจกรรมพิเศษ

เพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติ

อนุมัติ

(Signature)
(นางสาวบุญหญิง หว่านณรงค์)
๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

(Signature)

20 พ.ย. 2557

ขอประทานเสนอ เลขานุการพระราชวัง

เพื่อโปรดประทานอนุมัติ

(Signature)
(นายรัตนาร วัชรโรทัย)
๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

ขอเรียนขออนุญาต คุณหญิงสุรี เวชชีวิสัย เพื่อเป็นวิทยุประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในเดือน มิถุนายน ๒๐๑๖

นางฐิติภา บุญนาค

นางจัดการงานในพระองค์ปฏิบัติกร สังกัดงานธุรการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ขณะในตำแหน่งดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "เป็นปฏิปัติงานช่างฝีมือยุคใหม่ สด : กรณีศึกษาโรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)

ประเด็นที่ขอสัมภาษณ์ คุณหญิงสุรี เวชชีวิสัย

๑. ประวัติความเป็นมาของงานช่างฝีมือยุคใหม่ สดในวัง
๒. ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนช่างฝีมือในวังหญิง
๓. การบริหารจัดการโรงเรียน
๔. เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกเด็กนักเรียน แผนกช่างไม้ สด (การสัมภาษณ์ ใช้คัดเลือก)
๕. เกณฑ์ที่ได้ไป การคัดเลือกครูผู้สอน แผนกช่างไม้ สด
๖. พัฒนาการของโรงเรียน (การขึ้นขยายพื้นที่ การจ้างครูผู้สอน)
๗. งานพระราชพิธีที่นักเรียนมีส่วนร่วมในการประดิษฐ์ผลงาน
๘. งานนิทรรศการ หรืองานรออู่านที่เข้าร่วม

**** หากมีเอกสารประกอบกิจกรรมพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย สะ***

เอกสารเปลี่ยนแปลงรายชื่อสถานศึกษา



ประกาศสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
เรื่อง เปลี่ยนแปลงรายชื่อสถานศึกษาในกำกับสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัย

อาศัยอำนาจตามตราในข้อ ๘ แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยภาคีเครือข่าย
ที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ลักษณะสถานศึกษาในกำกับสำนักงานส่งเสริม
การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. ๒๕๕๑ จึงให้เปลี่ยนแปลงรายชื่อสถานศึกษา
ในข้อ ๑๕ ของระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ดังกล่าว ตามตารางดังนี้

ที่	รายชื่อสถานศึกษาปัจจุบัน	รายชื่อสถานศึกษาใหม่
๑	โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระคณาบ	โรงเรียนพระคณาบ
๒	โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระค่านักสามกุกหลาย (วิทยาลัยในวังหญิง)	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง)
๓	โรงเรียนผู้ใหญ่วัดพระค่านักสามกุกหลาย (วิทยาลัยในวังชาย)	โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย)

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖


(นายอภิชาติ จีระวุฒิ)
เลขาธิการ กศน.

ตอนต้น.

มณีนธ์ จันทะพะลิน (2528). "ประวัติและที่มาของเครื่องแขวนไทย ดอกไม้สด" หนังสือชุดมรดกไทย เล่มที่ 4 เนื่องในมหามงคลสมัยครบรอบ 700 ปี ลายสีไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

มณีนธ์ จันทะพะลิน. (2528). หนังสือชุดมรดกไทย เล่มที่ 4 เครื่องแขวนไทย ดอกไม้สด. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

มรุวิริยจ เทพกิจ. (2526). องค์ความรู้ครู ภูมิปัญญาประณีตศิลป์ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (หญิง). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิต และการพัฒนามนุษย์ คณะศึกษาศาสตร์.

ยศ สันตสมบัติ. (2549). Bourdieu 1986.

วิภาส ปรัชญาภรณ์. (2544). ช่างไม้: ความรู้และตัวตน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

ศรัณย์ ทองปาน. (2534). ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2448. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

สาวตรี เจริญพงศ์. (2537). วิวัฒนาการของศิลปหัตถกรรมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์: เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักรสาน ดอกไม้ประดิษฐ์. (งานวิจัย), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันไทยศึกษา.

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. (2548). แนวความคิดฮาบีทัส ของ ปี แอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

เสาวภา สมจิต. (2540). การตัดสินใจเลือกเรียนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นของโรงเรียนผู้ใหญ่พระตำหนักสวนกุหลาบ (วิทยาลัยในวัง). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.

อุทัย ศาสตรา. (2553). การศึกษากระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงระนาดเอกของครูประสิทธิ์ ถาวรศิลป์ แห่งชาติ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์.

อุทุมพร วีระไวทยะ. (2508). พระราชประวัติชีวิตส่วนพระองค์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง กรุงเทพฯ: องค์การครูสภา.





ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางจิตติภา บุญนาค
วัน เดือน ปี เกิด	22 สิงหาคม 2516
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2539 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี คณะบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการตลาด มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ที่อยู่ปัจจุบัน	198/169 หมู่ที่ 1 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี 11130

